13

معلم محی الدین قربانعلیف

دورتنچی جزء

تاتارچا اوقو

دورتنچی صنف ابتدائی عوام مکتب لەرینە مخصوص.

ای عزیز تل، چیکمە آرتقا، هر وقتدا آلغا بار!
آنڭل آورنەلر، نور آلغ سونی، نیچک اول آلغا آغار.
بیتدی یاز، اوسدی اولەنلەر، یاردی یافراق هر آغاج،
سین‌دە یار یادراب، ییمش بیر، بول مکمل آلماغاج!
بتدی ظلمت‌لار حاضر، توغدی یاکتا نورلی قویاش،
یوغالوب بتکەن الغانی، سن‌دە قیل دنیاغا فاش!
بیسکەنب کیتدی تاتارلار اشلەری هیچ اونماغاج،
قچقرالار: «بز نیچک یەشیک، عزیز تل بولماغاچ؟»
بارچاسی توتقان قل، آه، واه بلەن ازلی سوی،
آچ تقابڭ، ای منوّر تل، کورکیچی بز سیڭ!

ف. یولداشف.

ناشری: «قورولتای شرکتی».

КАЗАНЬ.
Электро-типографія „МИЛЛЯТЪ" (Курултай)
1918 г.

13

معلم محی الدین قربانعلییف

دورتنچی جزء

تاتارچا اوقو

دورتنچی صنف ابتدائی عوام مکتب لەرینە مخصوص.

ای عزیز تل، چیکمە آرتقا، هر وقتدا آلغا بار!
آلغل اورنەك، کور آغم سوفی، نیچك اول آلغا آغار.
بیتدی یاز، اوسدی اولەنلەر، یاردی یافراق هر آغاچ
سین‌دە بار یافراق‌ە بیمش بیر، بول مکمل آلماغاچ!
بندی ظلمت‌لار حاضر، توغدی یاڭا نورلی قویاش،
یوغالوب بتکەن لغاتی سین‌دە قیل دنیاغا فاش!
سیسکەنب کیتدی تاتارلار اشلەرن هیچ اونتماغاچ
قیچرالار: «بز نیچك یەشیك، عزیز تل بولماغاچ؟»
بارچاسی توتقان قلم، آه‌ر واه بلەن ازلی سیف،
آچ نقابڭ، ای منوّر تل، کوریکچی بزسینی!

ق. یولداشف.

ناشری: «قورولتای» شرکتی.

КАЗАНЬ.
электро-типографія «МИЛЛЯТЬ» [Курухтан]
1917 года.

بسم الله الرحمن الرحيم

۱) آنادعاسی.

منه کیچ زور آول اوستونده چغدیٔ نورلیٔ آی قالقب؛
کومولشله‌نگه‌ن بوتون اویله‌ر وصحرالار نورا بالقب.
آول طن، ایرته‌ده‌ن کیچکه قدر خدمت ایتب آرغان.
خلق یوقلی، قاتی، ته‌ملیٔ وراحت یوقوغا تالغان.
اورامدا اوٓرمی آنله‌رده، آول اولگه‌ن، تاوش ـ طن یوق،
آول قوریندا بر اویده فقط سونمی نورا بر اوت.
ئه‌نه شول اوی اچنده یستوونده‌ن سوکرا بر قارچق
نمازلقغا اوطرغان، بار جهاندان کوگلینیٔ آرچب؛
کوته‌رگه‌ن قول دعاغا، یاد ایته اول شوندا اوز اوغلن:
«خدایم!»دی: بختلیٔ بولسیدی سویگه‌ن عزیز اوغلم!»
تامادر مسکین‌نلث تامچی، تامچی کوزله‌رنده‌ن یه‌ش،
قاراگز، شول دعامی ایندیٔ ته‌گریٔ قارشینا بارماس؟

ع. نوفایف

۲) کیچکی اویلار.

سین بو گونگیٔ کوننیٔ نیچك اوتکه‌ردلث؟ الله‌نلث سیگا بیرگه‌ن نعمتله‌ری بله‌ن راحتله‌نب فایدالانغاندا آنلث آلوغلغن اویلادگمی؟ قلبگده الله‌تعالی‌گه محبت وتشکر حسله‌ریٔ بولدی‌یٔ؟ بله وقضا وقتندا آندان امیدگیٔ کیسمه‌دگمیٔ هم بختلث آلغا بارغاندا آنیٔ اونوتمادگمی؟ کوگلگگه کیلگه‌ن هر بر یاوزاوی ویاوز تله‌کنیٔ قلبگده‌ن چغاردگمی؟ هم بو گونگیٔ کونده‌کیچه‌گیگه قاراغاندا یاخشیلاندگمیٔ؟

هرکون اوشبو قاعده‌نیٔ رعایه قیل: هرکیچنیٔ کوننیٔ نیچك اوتکه‌رگه‌نگنیٔ طنچ‌قنا اویلاب قارا هم وجدانگغا خلاف بولغان بره‌ر اش قیلغانلث ایسگگه توشسه، آنیٔ خاطره دفترگکه یازب قوی. اول عیبگنیٔ ایسگگه‌توشورمه‌لث، آندان ساقلانرغا وآنیٔ یاگادان اشله‌مه‌سکه طرشرسلث. شولای ایتب، سین کونده‌ن کون یاخشیراق بولا بارر‌سلث هم اوزگده‌ن راضی وبختلیره‌ك بولرسلث.

۳) تەگریگە.

مین عالمنڭ سلطانى تيك سینى ماقتیم،
تیك بر سیڭا سجده ایتەم، یاردم سوریم،
مین آزغانمن، توغری یولغا کوندر، تەگرم،
قدرتاڭ سلك نى قیلساڭدا قوللاریڭا.
کوچلی تەگرم، مین قورقمیم بو دنیادا
اعتقادم، تەگرم، سیڭا تاشدان قاتی،
قویاش، آیلار یالغز سیڭا سجده ایتە،
قوش، قورتلارڭ، ملکلەرڭ تسبیح ئەیتە،
سین گنە تیك بو دنیانی بیزەکلەگەن
سین گە تیك طبیعتکە جان بیروچی
کیك کوگدە یولدوزلارن جم، جم ایتە،
مین بیر کوکگەیەم بیرەسڭ، جان بیرەسڭ
مین زور، تەگرم، جان کوگلدەن تقدیس ایتەم،
مین گناهلی، آزغان، یاوز قوللڭمن،

مین قیامت خوجاسی شینی آقلیم،
زار سویلیم، تلەکلەرم سیندەن تلیم،
پیچراق تورموش، یالغش یولدان دوندر، تەگرم،
فرمانڭا جانم فدا، کوندم، تەگرم!
هیچ نەرسەدەن، تیك بر یالغز سیندەن قورقام؛
سین گنە تیك بار نەرسەگە قادر سلطان.
جمله مخلوق تقدیس ایتب باشن ایگەن،
سجده ایتە جان کوگلدەن سینی سویگەن.
اورمان، تاولار، تورلی آغارسولار بلەن
یردەن آلب یرگە سیبکەن بولار بلەن.
یاقتی آیڭ یەملی یومشاق نورن سیبە،
قویاشلارڭ، یلی، یومشاق جەیلڭ بلە.
بار وجودم، کوگلم سیڭا سجده ایتەم؛
رحمتڭ کیك، امید ایتەم، عفو کوتەم.

ض. یرمکی.

٤) مولد کونی.

I

موندان ۱۳۳۲ یل اُلك آزیا قطعەسینڭ عربستان دیگەن یرندە مکه شهرندە ربیع الاوّل آینڭ ۹ ندە دوشنبه کون عبدالله عبدالمطلب اوغلی بلەن آمنه وهب قزینڭ محمد اسملی بر اوغللاری دنیاغا کیلدی. بو بالانڭ اوّل آتاسی، سوڭندان آناسی اولب، اول بو تونلەی اوکسز قالدی، آنی باشدا باباسی عبدالمطلب، آندان سوڭ باباسی وفات بولغاچ آتاسی بلەن بر توغما آبزاسی آبوطالب تربیه قیلدی.
آتا – آنا قاناتی آستندا آلار طرفندان سویوب و ایرکەلەنب اوسو بالالار اوچون ایڭ زور بختدر. اوکسز بالالارنڭ تورلی قیینلقلار کوروون، آلارنڭ تورلی قاغلو وسوغلولارغا اوچراون بارمزدا بیك یاخشی بلەمز. شولای بولسادا قای چاقدا اوکسزلەر اچندەن آدم بالالارینا زور خدمتلەر ایتوچی، دنیاغا زور اوزگەرشلەر کیتروچی، کشیلەرگە یاخشیلق ویاقتیلق یولن کورسەتوچی، شول سیبلی اوزلەرینە یاخشی اسم قالدروچی زور کشیلەر چققالی.
دنیادا بولب اوزغان زور کشیلەرنڭ تاریخن تیکشرب قاراساق، آلارنڭ کوبرەگی یارلی کشیلەرنڭ بالالاری، کوب محنت وچیتنلکلەر کورگەن یتیملەر

بولب چقادر. آنا – آنا قوچاغندا، نه‌ملی آشاب، یومشاق اورندا یاطب صلاتب، سیپانب اوسکه‌ن بالالاردان آندی آناقلی اولوغ کشیله‌ر چقمانلغی سیرەك بولا.

بز مسلمان بالالاری، تلبز آچلو بله‌ن، اوزبزگه ایك یاقن تورغان آنا – آنابزنی یاد ایته باشلیمز. آندان سوڭ تلبز آچیلب، باشمزغا آڭکره باشلاغاچ، بزگه اللەنی هم «محمد» دیگه‌ن ایزگی اسمنی اویره‌ته‌له‌ر. بز اوز بزنڭ ایمان سوزله‌ربزده هر وقت الله بله‌ن بورگه «محمد» اسمن یاد ایته‌بز: «الله بر، محمد آنڭ پیغمبری» دیگه‌ن سوز هر بر مسلماننڭ یوره‌گنده بیك نق اورناشقان بولا، آنڭ تلنده اول سوز هر دائم سویله‌نه، بز توغان تلبزنی یاخشی اویره‌نگه‌چ‌ده قرآن اوقرغا توتونابز، آلارنی یاخشیلاب اوقرغا، زورراق اوسکه‌چ معناسن‌ده آڭلارغا چن اخلاص بله‌ن طرشامز. بو کتاب نیندی کتاب سوڭ؟ بو نه‌نه شول «محمد» دیگه‌ن اولوغ وقدرلی ذاتنڭ اویره‌تکه‌ن یاخشیلقلارن اچینه آلغان کتاب؛ اوشبو اولوغ کشی «پیغمبر»، «رسول» دیب آتالا. بو سوزله‌ر «ایلچی» معناسنه. «ایلچی» دیب ایکی آرادا خبر یورتوچی کشینی ئه‌یته‌له‌ر. پیغمبرمز محمد علیه السلام الله‌تعالی بله‌ن کشیله‌ر آراسندا ایلچیلك ایتکه‌ن. بزقرآننی اوقیساق، هر وقت اللەنی هم پیغمبرمزنی ایسکه توشوره‌مز.

دخی نه‌ولکده بیش وقت نماز اوقو، جیلب جمعه نمازینا، عید نمازلارینا بارو، رمضان آیندا روزه توتو، زکات اسمی بله‌ن یارلی ومسکینله‌رگه یاردم ایتو، پیغمبرمزنی خاطرله‌ته‌در. مونده‌ی بزنڭ کوڭلله‌ربزنی نجکه‌رته. ایزگیله‌ندره ویاقطرتا، هم اوز آرا دوستلق وبالقلقمزنی آرتدرا تورغان ماتور اشله‌رنی بزگه الله اسمنده‌ن اول پیغمبر علیه السلام اویره‌تکه‌ن. آندان سوڭ هر بر مسلمان شهر وآوللارندا منارەلاری کوککه کوته‌ریلب تورغان مسجدله‌ر هم مسجد یانندا بزگه اوقو – یازو وباشقا علملکله‌ر اویره‌ته تورغان مکتب – مدرسه‌له‌ر بارسی داشول قدرلی پیغمبرمز ع. م. نڭ قوشووی بله‌ن تورغوزلغانلار. اول بزگه بیك کوب اوقرغا بویورغان، «بالالارنی سویوکز، آلارنی یومشاقلق بله‌ن اویره‌تکز، علمنی جیت‌ابلله‌رگه، قتای‌یرینه کیتب بولسادا اویره‌نکز!» دیگه‌ن. بالالارنی تربیه‌ایتوچی خاطین – قزلارغا – آنالارمزغا ایرکلکله‌ر بیرگه‌ن؛ آلارغا مرحمتلی بولرغا، آلارنی ایرله‌ر کبك ایرکده یورتورگه اوقیترغا، دنیانی وانسانلارنی تانیترغا قوشقان.

II

اوشبو اولوغ پیغمبرمز ع.م. یوغاریدا ئه‌یتلگه‌ن یتیم. اوکسز محمدنڭ اوزیدر. بو اوکسز بالا باشندان کوب حالله‌ر اوزدرب، اوسب ایراورتاسینا یتکه‌نده. ٤٠ یه‌شینه کیلگه‌نده الله‌تعالی آنی ایلچی ایتب سایلاغان، یاخشی یولدن آداشقان آدم بالالارن شول یولغا قایتاررغا طرشوخدمتن آڭا تابشرغان. اول ایڭ اللك الله‌نڭ بورغانلارن اوز

تیرەسندەگی غرب خلقینا اوٗیرەتە باشلاغان. باشدا آنك سوزن طگلاوچی بولماغان، آنی رەنجتوچیلەر توٗرلیچە قارشی توٗروچیلار بیك کوب بولغان، لکن سوگندان اللەنك یاردمی وپیغمبرمز ع.م. نك اوزینك چداملغی وطرشلغی آرقاسندا آنك اوٗیرەتکەن یاخشی سوزلەری واشلەری ئەکرن، ئەکرن تارالاباشلاغان. پیغمبرمز ع م.نك توغان واوسکەن عرب‌ییری بزنك بو ییردەن بیك یراقدا. شونلقدان اسلام‌دینی بزنك بویاقلارغا-ایدل بویلارینا، بیك‌تیز کیلب یتمەگەن؛ اماشولایدا بیك سوگاداقالماغان. اسلام‌دینی چقغاندان اوٗچ‌یوٗز یللار اوتکەچ،اول‌دین‌بزنك‌بابالارمز ایدل‌بویی بلغارلاری طرفندان داقبول ایتلگەن. اینمی بزنك آرابزغا اسلام دیننك تارالووینا ملك‌یلدان آرطغراق وقت اوزدی؛ بزگە اسلام دینن تاراتوچی بلغار پادشاهسی جعفر اسملی کشی بولغان. شوناقدان، سز اسلام دینن اوٗیرەتوچی محمد ع م.نی ایسکەتوٗشوٗرگە نەبابالارمز آراسینا اسلام‌دینن تاراتوچی جعفر باباگزنی داخاطرگزگە توٗشوٗرگز!

بوگوٗن مولدکوٗنی. «مولد» توودیگەن سوز. تاتارچاسەیتسەك: بوگوٗن اُلوغ سوٗیوکلی پیغمبرمز محمد علیە‌اسلام‌نلك توغان کوٗنیدر. پیغمبر ع. م. بزگە توغری، یاقتی یول کوسەتدی، یاخشیلقغا اوٗیرەتدی. ماتورلقنی تانیتدی: آنك توغان کوٗنی بزنك اوٗچوٗن زور شادلق، زور بەیرەم کوٗندر.

ع. بطال.

٥) مولد تاڭی.

طب-طنج بر توٗن سوٗگی، قویاش چقشدا یاقتیلق،
کورینە باشلی کوٗك یوٗزندە هم کیتە قاراڭغیلق.
توٗن بویی بوییریوٗزن یاقتیرتقان آیپاق آی شاری،
یوق‌بولدی آقرن غنا، اول داکیتە افق ساری.
معنوی طنلقدا بوگوٗن دنیا نلك اطرافلاری،
آزغنا ایسە جنوبدەن صاف صباح نلك جیللەری.
بوددصبح، فەردەشلەرم ایزگی کیچنك تالاری،
دنیاغاکیلمش بوگوٗن اول مصطفی حضرتلەری.
اش ایدی بوگوٗن خداغا دنیانك مخلوقلاری،
سیزدی برشادلق، اوزندە جان ایەسینك باری.
همە اسلام اهلینە شادلق بوگوٗن، بەیرەم بوگوٗن،
مەنگی جهالت اوتندان قوتقارلغان کوٗن بوگوٗن.
همەاسلام اهلینی فەردەش یاساغان کون‌بوگون،
توٗنلیمن حق دین بلەن همە مسلمانی بوگوٗن.

فسق‌فساد هم‌ده مشرکلك وظلمت کۇنله‌رئ
معنوی بر نوربله‌ن يوق بولغانلاردر باری.
اهل‌اسلامغا آچلغان کۇن بخت ایشکله‌رئ،
دنیا، آخرت سعادتکه ایرشونك یوللارئ.
نور اسلامغا بزگه سالغان، کوب حمد اول اللهٔغا
هم‌صلوات اول عالی‌ذات حضرت مصطفی‌غا!

ملا جان خالقف.

٦) مولد به‌یره‌می.

اۇينك تۇبه‌سی آچيلب، کۆتـه‌ريلب کینکه‌ن کبك بولدئ. یيرده‌ن کوککه، مغربده‌ن مشرققه نور تۇتاشقان ایدیۇ. اۇينك دیوارلارئ یوغالدیلادر، نور أچنده آنك آلدندا آق مرمرده‌ن سالنغان سرایلار، ایس کینکچ ماتور باقچالار، دیگگزده يۇزگه‌ن کیمه‌لر، تاغن ئه‌لله نیندی، ئه‌لله نیدی عجایب نه‌رسه‌لر ظاهر بولدیلار. آنك کۆزینه بريولئ بۇتۆن دنیا کۆرنگه‌ن شیکللئ بولا ایدیۇ. بو قدر کوب نه‌رسه‌له‌رنئ کۆرۆده‌ن آنك باشئ ئه‌یله‌نه باشلادئ. اول کۆزله‌رن کوککه کۆته‌ردیۇ. ئه‌لله نیندی تۆمانلئ، نورلئ کۆله‌گه‌له‌ر آمنه‌نـك تیره یاغن چولغاب آلغانلار ایدیۇ. منه‌بو کوله‌گه‌له‌رکشئ قیافتنه‌کره باشلادیلار. اوزون آق کیمله‌رگه نۇرۇلگه‌ن خاطنلار آنك اۇستینه ایلدیله‌ر. آمنه آلارنك قارا کۆزله‌رینه، قیغاچ قاشلارینا قارادئ‌دا کۆزن آیرب آلا آلمادئ. شوندی ماتورلار ایدیۇ. آلار اۇزله‌رینه قاراغان کۆزله‌رنئ شوندی سحرلیله‌ر ایدیۇ.

آمنه آلارنئ مکه‌ده‌گو زه‌للکله‌رئ بله‌ن‌دان‌تۇتقان عبدمناف قزلارینا اوخشاتدئ. لکن اوخشاو بيك يراق اوخشاو ایدیۇ؛ چونکه آمنه اۇستینه ایلده‌ن اوزوق بويلئ قزلارنك يۆزله‌رئ عبدمناف قزلارينا قاراغاندا يۆز مرتبه ماتور ایدیۇ. منه آقرنغا کۆیله‌نگه‌ن موزیقا تاوشئ ایشتله باشلادئ. تگئ نورلئ قزلار نوردان بولغان قاناتلارئ بله‌ن آمنه‌نئ صبیی باشلادیلار. «امتی، امتی..» دیگه‌ن نه‌زك‌کنه تاوشی ایشیتیلدیۇ. آمنه کۆزله‌رن تاوش کیلگه‌ن یيرگه تۆشردیۇ. اورن اۇستنده ماقهایندان نوربالقب تۇرا تۇرغان یالانعاج بالا سجده قیلغان قیافتده یاتا هم توقتاوسز: «امتی! امتی» دیب قچقرا ایدیۇ. توغان بالا آخرئ زمان پیغمبرئ ایدیۇ. شرل وقتدا ابولهب بۇقلی هم‌تۇش کۆره ایدیۇ، گویه‌که اول عسکر باشی ایکه‌ن. بيك کوب خلق آتلار ایيه‌رگه‌ن: آلار آراسندا اول قریش ألوغلارندا کۆره ایکه‌ن. بو عسکر قارشیسنداغئ ایکنچی عسکر بله‌ن صوغشا ایکه‌ن. دشمان عسکرینك يۆزنده‌ن‌نور بالقب تۇرا، آلارنك «یاالله! یاالله» دیب قچقرغان تاوشلارئ، بو یاقنك: «یالات!

باغزی» دیگەن تاوشلارن قابلی ایکەن. منە ابولهب عسکرندە گیلەر برەن- سرەن آندان سۆلکوبلەب، کوب بلەب دشمان یاغیناقا چاباشلادیلار. قاچوچیلار آراسندا قریش اُلوغلاری‌دا بار ایکەن. ابولهب آلارغا نی قدر یالنسادا، نی‌جاقلی قچقرسادا، تگیلەر آللارینا، آرتلارینا قارامی چابالار ایدی.

منەدشمان عسکری کیلە باشلادی. بویاقداغیلار کیری سورلکدیلەر. ابولهب‌نی تەللەکملەر آنندان یغب توشور دیلەر. منە آنک کوکرەگن‌تابتی، ایزە باشلادیلار. آنک طنی بتە، بوولا باشلادی... کینەت اوزن توبسز قویوغا یغلب توشوب بارغان ایتب سیزە باشلادی. ایندی بو اولمدو دیب اویلادی...

کوزن آچسا، اوزن بولمەسندە کوردی. اززون کیملەر کیگەن خاطنلار بولارینا نورانی بریەش بالا توتوب آقار تابا سوزالار ایدی. کینەت تگی بالا کوز آلدندا اوسە هم نورلایا باشلادی؛ اوسە، اوسە بوتون بولمەنی توطردی، ابولهب‌نی طغزلارغا، قسارغا توتوندی. آنک سولووی تارایدی، کوکرەگی یەنچیلە باشلادی. اول شول حالندەن قوتولور اوچون جن کوچی بلەن طرشقان وقتندا اویانب کیتدی. ایندی یاقطرغان‌ایدی. بوتون دنیانورغا چومغان‌ایدی. کورگەنیلک توش ایکەنن بلب شادلاندی. شول وقت سویوکلی جاریەلەرندەن برسی یوگروب کردی‌دە آنک آلدندا باش اوروب:

«سویونچ، خوجام! قەرندەشک عبداللەنک اوغلی بولدی دیدی.

ابولهب تاغی‌دا شادلانبراق کیتدی.

—ئە، آلایمی؟ سینی اول بالانک حرمتینە آزاد قیلدم— دیدی. اوزی کورگەن توشنک کفارتی بولور» دیب ایسەبلەدی.

ابولهب اورندان توروب بالانی قوتلار اوچون آمنەنک اوینە کیتدی. کعبە یانندان اوزغاندا، اورامدا جیلغان خلقنی کوروب:

—بونی‌حال؟ نی‌بار؟ دیب سورادی. جیلغان خلقنک یوزلەری شوملی هم قورقولی ایدی. آقرن‌غنا:

«بو توندە تیشلەب کعبەدەگی بارچا صنملار یوزتوبەن یغلغانلار». دیب جواب بیردیلەر.

ابولهب‌دە باشقالار شیکللی آبدراودا قالدی..

ع. رحیمی

۷) مولدالنبی.

شفقتلو هم مهربانلو بولغان ذات توغدی بوکون،

بیر یوزینە تەملی خوش ایس هم‌نورلار تولدی بوکون.

ساقلادی بو کوننده ئه‌گری بر مقدس بناسن،
نورلادی، رحمتله‌دی دنیاداغی بارکمسه‌سن.
یبر یوزنده قزق حکمتله‌ر بولدی بوکون،
شونداین حکمتله‌ر بله‌ن یبر یوزی تولدی بوکون.
بیك عجب بیت ساوا کولی نیچك باطب یوق بولدی!
فارسده، آتش پرستله‌رنك ملك یللق اوت سوندی!
کعبه‌ده‌گی زور پتلاردا باری یغلب توشدی!
سماوده بو عجب بولدی، آندا سولار تاشیدی.
شول وقتدا دنیاغا کیلدی الله ایلچیسی
اهل اسلامنك باشچیسی، ساقچیسی هم خدمتچیسی.

ن خیرالدین

٨) مولد کوننده دعا.

زور پیغمبر توغان کون بو، شادلق کونی،
الهم، حرمتینه شادلق توسون!
زور پیغمبر توغان کون بو، حقلق کونی،
الهم، حرمتینه حقلق توسون!
یبر یوزینه رحمت نوری اینگه‌ن کون بو.
الهم، بنده‌له‌رن یارلیقاسون!
یبر یوزنده‌ن قارا اویلار کوته‌ریلب،
کوکله‌رگه شفقت ایتو اوین سالسون!
الهم، پیغمبری حرمتینه
بزیه‌شله‌رنك کوکله‌رن شاد ئه‌یله‌سن!
آلغی کوننده آق بختکه یولداش ایتب
ایل، یورت اوچون یاراقلی بو ذات ئه‌یله‌سن!

صبا بومکی

٩) پیغمبر

قاچانکم سایلادی مینی ته‌گری بو حق پیغمبر دیب،
مینی فضلینا لایق کوردی، فرمانم توگه‌لله‌ر دیب،
شولوق ساعت اوزمده‌ن باشقالاردان باش - کوز آلدمدا
سویله‌رگه باشلادم حقنی ئشیله‌رنك کوز آلدندا:
کیره‌ك بایمی، فقیرمی، پادشاهمی کورسه‌ته‌م عیبن،
اوقیم یالغنلی آیتله‌ر، قاراو یوق هیچ بریو کیفن.

شکر شدم مین محبتکه، فەرندە شلکگە اۇندەرگە،
آشای، اچمی، کۇندۇز کیچ بلەن باش قویبی مندەرگە.
جمیع اقربام، دوستلار، فەرندەشلەر، زمانداشلار.
میڭا قارشی قوزردیلار، رحیمسز اتدیلار تاشلار.
سۇیلەندیۇ اۇستیمە کوب افترا، بهتان، اوسال تللەر،
سیلدیۇ زور حقارت برلە حتی باشیما کوللەر.
خدای‌غا قیلمادم اوبکە ظلملاردان، قهرلەردەن؛
تلەنچیۇ رەوشی بلەن مین قاچیب چقدم شهرلەردەن.
منە حاضر یاپایالغز تورام بر چیتدە صحرادە،
ایتەم طاعت، کوزم کوڭلم تماما عرش اعلادە.
کوز آلدمدا کورەم ملڭ ملڭ قدریە شرن جهانلارنی.
کورەم بولغان، بولاسی بارچا یاخشی هم یامانلارنی.
کورەم عادن، ثمودن، بار بولب اوتکەن خلقلارنی.
کورەم دیڭگز توبن، اوینات، یۇزۇب یۇرگەن بالقلارنی.
میڭا قول آندا بار جانوار: آرسلان، حتی قابلانلار.
نیلەرگە تیمەسلکنڭ مقدس عهدن آلغانلار.
دعامنی طڭلی یۇلدوزلار، عیسیۇ زورلاری برگە.
مینی تعظیملیلەر شادلقلا اوینات نورلاری برگە.
اگر قای چاقدا شاو-شولی شهردەن آرقلی اوتسەم،
یانب روحانی اوت برلە آشفتە حالدە یول توتسام،
میڭا شول حالدە قارتلار بر حقارت کوزلەرن یورتوب،
اوگتلیلەر صبیلارنی میڭا بارماق بلەن توزتوب:
«قاراڭز، ای صبیلار، بو کشینی، سزگە عبرت بو،
آرامزدا ایدی کوبدەن توگل، موندان الگرەك بو؛
تکبر اول، توراسی کیلمەدی بزنڭ آرامزدا.
صبیلار، آلڭز عبرت، بو مسکینگە قاراڭزدا!
کورەمز نیندی بتکەن هم آرقلانغان، فقیرلەنگەن؛
ضعیفلەنگەن، تالانغان، اوستی-باشی نیندی کرلەنگەن!
اشاندرماقچی بولدی اول جولەر بزنی، ایمش تەڭری
آنڭ آوزی بلەن سۇیلی، آڭا کیلگەن ایمش امری!
ایمشدە بزنی اوندەرگە آڭا تەڭری اوزی قوشقان،
کورەمز نیندی خور اول هم جهان خلقی آڭا دشمان!

غ. تومایف.

١٠) عصر سعادت

رسول اکرم محمد علیه الصلاة والسلام اعتقادلاری و اخلاقلاری توزولگان، بیچه‌ملک یلدان بیری معرفتسز غافل بولب عمر ایتکه‌ن هیچ حکومت و پادشاهلق کورمه‌گه‌ن، ترتیب و نظام بلمه‌گه‌ن عربلەرگه پیغمبر بولب یبه‌رلدی. اول بنده‌لرنی دنیا و آخرت بختلی بولولاری سبب بولغان یولنی کورسه‌تب اول عربلەرنی یوسوکرا توزون کشیلەرنی شول بولغانوقدی ... دیبه‌ اوندی باشلاغچ قریش خلقی غایت قارشدی. رسول اکرمگه بیک کوب اذا و جفا ایتدیلەر. هم بیچاره رسولنی اوتررگه قصد ایتدیلەر. لکن اول حضرت ... صبر ایتدی، قدر آغری‌قه توزسه‌ده غیرتینه و اجتهادینا کمچیلک کیترمه‌دی. امید اوزمه‌دی. هم ... تورلاب ... بولاشلقدن آخرنده غالب شدی. قریش خلقنک قارشوویی و ... یاووزلغی بوانچه‌دن اون اوچ یل اچنده فقط ایکی یوزلەب کشینه ایمانغه کیلدی. محمد علیه السلام مکه خلقیندان امید اوزگاچ، مدینه‌گه کچب اون یل توردی. اسلام دینی تارالووی شوشی اون یل اچنده بولدی. رسول اکرم بو مدت اچنده قیامتگه‌چه باقی، عقل و حکمتکه موافق، بنده‌لەرنک دنیا و آخرت بختلی بولولاری سبب بولغان دین کیتردی. بوزلەر ... مکه‌لرچه قبیله‌لەرگه بولنب تورغانلق ایتکه‌ن عربلەرنی بر اتفاقغا جیب قوتلی بر امت و زور بر حکومت یاسادی. جاهلیت زمانندا بولغان ظلم، خیانت، تالاشو، یغلاشو و اوغورلولەرنی تیب، همه‌سن عدالتلی، تیگز حقوقلی، بلگیلی نظامغا قویدی. بیچه یوز یللاردان بیرلی قاتلاریا و سوییه‌کلەرینه سکب کیلگه‌ن بوزوق اعتقادلارنی و شومالنولارنی تیب، فائده و ضرر ایتوچی الله غنا، هر اشده فقط اللەنک رضالغی و توغریلقنی غنا اویلاب اش قیلیرغا اوگرەتدی. شوملانولار همه‌سنده یادانقدانغا کیلگه‌ن جاهلیت عادتلەری ایکه‌ن کامل توشندردی.

عربلەر آراسندا بولغان بوزوق عادتلەرنی، عقلغه خلاف اشلەرنی بت بیتەن مافقانولارنی تیب، توتون عربستانغا اسلام و عدالت تاراتدی. هر کمگه عام توتریلو فرض ایکه‌ن بلدرب، خلقنی اسدا اوقو، یازو بلگه‌ن کشیلەرنی آرتدرر-رغا طرشدی، اسیر توشکه‌ن کافرلەردن بولسادا اوقوتدردی. معرفتلی، اجتهادلی، توغری آدملەرنی آرتدررغا طرشدی. الحاصل اول رسول محترم اعتقاد، معامله، عادت جهتندن اینک توبه‌ن درجه‌ده بولغان عربلەرنی اینک یوغاری درجاگه مندردی؛ آلارنک طبیعتلەرنده بولغان ظلم و مافقانو اورنینا انصاف، تویاسلق اورنینا ملایمت، دشمانلق اورنینا محبت و الفت. نزاع و سوغش اورنینا صلح و طنچلق. نادانلق اورنینا علم و معرفت. تارقاولق اورنینا اتفاق، زنا و فحش اورنینا عفت. ضلالتلەری اورنینا توغری اعتقاد و الله تعالیدن قورقو، یالقاولقلاوی اورنینا اجتهاد اورناشدرب قوتلی، معرفتلی و عدالتلی بر امت ایتدی.

قرآن و رسول الله شرافتده صحابه‌لرگه ایکنچی توزلی جان کردی. اوقو یازو بلمه‌گه‌ن، خمر اچو، یتلارغا عادت قیلو، شعر سوزله‌و و کزتو کوتمه‌کدن باشقا هنرلرنی بولماغان عربلر معرفتلی، دنیا و آخرت اوچون بیك اجتهادلی ذاتلار بولوب کیتدیلر. بوزوق اعتقادلارنی، بوزوق عادتلرنی تاشلاب، ملالارنی حقلارنی آیامی. بوتون دنیالرنی قوییب دین اسلامنی یوغریلق اوچون طرشدیلار. قرآن و حدیث بلن عمل قیلولارنی هم الله‌غا توکل ایتب دنیا و آخرتلرینی تزه‌ده‌ولری آرقاسنده اوتوزیل اچنده‌ قورتلغان بادشاهلقلارنی قورقتوب قیردیلار. مصر فارس روما پادشاهلقلارینی قول‌لرینه قاراتدیلار. همه‌سینك عربلرنك اوقدر بیز اوغه‌ست ترقی اینولرینه و بو قدر اتفاقلی بولولارینه ایسلرنی کیتدی. عربلر اوزلرینك جاهلیت زمانلرنده‌ قالغان، اعتقاد، اخلاق و بر قیلقلارنی ... ایو وخاطرینك، دین و فقیرینك، نسبی و نسب سوینك، قول و حوجه‌نك همه‌سینك حقلارنی رعایه ایتب معرفت و عدالت بلن بر یرده محبت و مردم بیتب راحت یشه‌دیلر: هر نرسه‌نی مستحق هر یرده‌تاشدیلر. حتی رسول اکرم حضرتلرینك وفاتی وقتنده شام سفرینه حاضرله‌نگه‌ن عسکرنك باشلغی آتا ـ آناسی قول بولغان ۱۸ ـ ۲۰ یه‌شه‌رلك اسامه زید اوغلی ایدی.

رسول اکرمدن صونك خلفاء راشدین دین اسلامنی و توغریلقنی تاراتو طرشدیلار. بیك کوب آدملر دین اسلامنی ایشتب، عقل و حکمته موافق تابب بورلرنده‌ن کیلب مسلمان بولدیلار. عربلر دنیانك تورلی طرفلرینه سیاحت ایتدیلر هم بیك آز زمان اچنده دین اسلام عالمنك بر طرفندان ایکنچی طرفینه تارالدی. اول وقتلارده مسلمانلار قرآن و عقلرینه، رسول اکرمنك سوزلرینه و سیرتلرینه کامل رعایه ایتب و شولارنی یول باشچی توتوب اجتهاد ایتدیلر. مسلمانلارنینك دینی چن آقلاب ترقی ایتکه‌ن بو دوری زمانلارنی «عصر سعادت» دیلر.

... شرف

(۱) ایزگی کونلرده.

جه‌ی . . . کونلر اسسی. قویاش چداماسلق ایتب قزدرا. هیچ بولماسه آرغا حیلده یوق. حیل بولسا طن آلرغادا ییگلرنك بولر ایدی. درغا بولماسه تاغی بر حال ایدی. شونك اوستینه تاغن قرو اش و قتیقده بیتدی. بر یاقدان بچه‌ن چاپاسی، آری جیب آلاسی، اندرغا کرته‌سی بار، ایکنچیدن سوو وقتی. ول غنه‌ده بیتمه‌سه، آشلقده اورکو بدی! آول خلقی قانی. اشه‌رالك کوچی بولغان هر بر کشی ماکفایندان تیرن آغزب اشلی.

منه، شول کونلەردە یاخشی غنا تورموشلی خدیجه آبزتای دا قولن صزغانب أشکەکرشدی. درست، اول بولونغادا، قرغادا چقمی. لکن اویدە تورتون اوی أشلەرن اوزی گنه باشقارا. آنک ایکی اوغلی بار؛ آلار ایکیسی دە ئەلله قایچان اویلەنگەنلەر: آلار همەسی خاطلەری و بالالاری بلەن قرأشینه چو مقانلار بر سی دە اویدەیوق. خدیجه آبزتای دا اوغلاری نا وکیلنلەرینه قاراب: «نەی، بالالار، شول شریف رمضان آیی کرگەنچی قرأشلەر کزدەن قوتا لا آلساکز، یاخشی بولور ایدی،» دیب ئەیتە ایدی. لکن بولمادی: أشلک ایلک قرو چاغنداغنا ایزگی کونلەر کیلب یتدیلەر. شول ایزگی کونلەردە قارتلاری آچ، تاماقلاری کیبکان کیلش قرأشندن آروب قایتقان بالالارن خدیجه آبزتای کولوب قارشی آلا ایدی: آنک ساماواری دا، آشاری دا حاضر بولب، قویاش بایرغا یاقلاشقاچ، اول ایکندیسن اوقی ایدی دە، قربولیا قارلب، تورا تورغان تەرەزەدەن کوزلەرن آلمیچا، بالالاریننک قایتولارن کوتە ب تورا ایدی. مەنە، یول بویداغی ایکی آت جیگلگەن بر آرباغا او طرشقان بر تورکوم کشیلەرکورینه. خدیجه آبزتای تەرەزەنی آچب، تکەلەبکنه قاری دا: «مەنە، اللهغا شکر بزنکیلەر قایتالار بوغای!» دیب تیزگنه چەبکگەچەین سالاتوماللارغا سولار توطرا. تەگەن یانداغی قداقغا آروغنا سولگیسن ألەدە، اوزی بالالارن قارشی آلوراوچون اوزینقا چقا. قایتدکز، بالالار! اللهغا شکر! بیک آرغاسزدا، آشیسکز واچەسگزدە کیله تورغاندر: بارکز، بالالار اویگەکرکز، اویدە همەسی حاضر: ئەلی قویاش بایرغا اون بیش مینوتلاب وقت بار؛ طهارتلەرکزگە سولاردا حاضرلەدم؛ ئەنە، شوندا سولگی الگەن: بارکز، ئەلی ایکندیلەرکزنی اوقرغا اولگوررورسز؛ مین موندا آتلارنی تووارب، ئەز تگی باغاناغا بەیلەب قویارمن. آخشامدان سوڭ یاخشیلاب قنا آشاب أچکەچ، اوزکز چغب رەتلەرسز،» دیب خدیجه آبزتای آتلار یاندا مشغول لانا باشلادی بالالاری دا آنگا قارشی کیلمیچه أچلەرنده بولغان ئەللەنیندی شادلق بلەن آشیغیشب اویگەکرب کیتدیلەر؛ یو وندیلار، ئەرچندیلەر هم ایکندی لەرن دە اوقیدیلار. آخشام دا یتدی. افطاردان سوڭ اوی اشلەرینه کیلەلەر باشدی: اوغللاری آتلارن رەطلەب قارار اوچون یورتقا چقدیلار. شول آرادا خدیجه آبزتای بر آزغنا یارتی غنا ساعت یوقلاب آلدی. یستوگه ادان ئە یتکەندە اول ایدی سحرگە آش اوچون توقماچ کیسە ایدی. تراویحدان چقغاچ، خدیجه آبزتاینک بالالاری بارسی دا یاتدیلار. چونکە آلار قردان بیک آروب قایتقانلار، شوکارکورە آلارغا حاضر یال ایتەرگە کیرەک ایدی. خدیجه آبزتای دا بالالاری یاتقاچ، سحر اوچون کیرەکلی بولغان بارلق نەرسەلەرن رەتلەب بتردی دە، طهارتلەنب یستوون اوقیدی؛ آننک سوڭرا اوزینک کاراواتینا اوطرب روزەنک برنجی کوندەن اوق باشلاغان قرآن اوقرغا کرشدی. تون... کوك آچق. یولدوزلار بورلاب قریسز کبك کوکی بیزەلەر

ايزگى تونىڭ ئەللە يندى بر بەشرن ايزگى مۆكاق چۆاقاب آلغان . . . بو يىردەدە ناوش - طن يوق. ئەيترمك، بۆگۆن دنيا ذكر وتسبيحدە!
حديجە آنزنايك قرآن اوقب اوطروڤ ايزگى تونىنك موڭن تاغى آرتدرا ايدى. اول قرآن اوقى؛ آنك كوكرەگى شادلق بلەن تولغان؛ كوڭلى نچكەرگەن، كورلەرندەن أچى نورتۆگى كيلك دەشلەرى تاما. كى حديجە بر ناى يەشلەريك تاغان اوزى سيرمى. اول اونوتولغان، تونولدى ونوتولغان اول كوڭليك دلدە قاى يىرى بلەن شمه يارب' شبدى ايزگى كۆلەرى كورڭە تاغى نصيب اينەسڭ ايدى! دیب اللەغا يالوارا هم شريف آيدنك ايزگى كۆلەرى. ايزگى تۆلەرن اول شولاى اونكەده ايدى؛ اول اوقى دا أشلى، أشلى دە اوقى ايدى.

سەر الاسلام آ گ ب.

۱۲) رمضان.

شريف آى بزگە كيلدى خوش ناغندا،
مبارك اول كيچندە، تۆش، تاڭدا.
بزى حق يولغا اۆندەب ايندى قرآن،
خدا نور چەچدى بزگە شول آيندا!
نماز قيل، تۆت روزه كۆندۆزلەرندە،
اوقب قرآن، ذكر ئەيت تۆنلەرندە؛
اوقدن نورلى تاڭ آتقان چاغندا،
يضيلا، يەش چاقلارڭنى بر ساغندا!

ق. م. د. ح. يوسف

۱۳) سحر.

ايزگى سحر، تەملى سحر! آى نورى؛ دنيا تولى،
فجرا كيريلب تەچلەر: اويغانسا الله قولى.
كيچكندە اويدە آلسنغان اوت، اوچاق شولاب يان،
اويغانا اوغلن آناسى، تيك اوزى بيك قرغانا:
نور، بالام، تاڭ آتماسن، باق، كيلدى، نور نوردان خبر؛
نيندى يەملى طشدا دنيا، يتدى آق، ايزگى سحر!
نيز آنار تاڭ هم قۇياشدا تيز تووار، كۆن يافترر؛
بو سحردە كم تورر، اول شيكسز اوجاحقا عرر اه
اطفراشا اوغلى ايرينب، كۆرشيلەر كۆبدەن آشى،
طشدا باقى، تۆن ذكردە، كۆكدە آى بالقا، تاشى.

م. سوبحالى.

١٤ کوك قپوغسی.

I

گرای‌نڭ آناسی احمد بای‌دا پریکه‌شچیك بولب خدمت ایته. اول آیغا اینای‌سوم وظیفه آلسادا، شهرده تورموش قیمت بولغانلقدان، آنڭ آیلق وظیفه‌سی کوزچکه گنه بیتب بارا ایدی. احمدنڭ ایکی قزی ور اوغلی بار ایدی. احمد شهرده توروب کوننی کورگه‌نلکده‌ن اوزینڭ یارلی بولوون ایسکیله‌ر، ته‌یتکه‌نچه تقدیرگه ترمیچه اوزینڭ بادالغندان. یه‌شده‌ن اشکه اویرمه‌گه‌نلگده‌ن ایکه‌نلگن بیك یاخشی بله ایدی. شوگار کوره، قولندان کیلگه‌نچه بالالارن تربیه‌ایته‌رگه، آلارنی یولغاملرغا طرشا ایدی. قز بالالارن قزلار مکتبینه هم اوغلن ایرله‌ر مکتبینه بیرب اوقیتا ایدی.

احمدنڭ اوغلی گرای زیره‌ك واوتکن ذهنلی بولب، ایبده‌شله‌ری آراسنده آلدانغی بالالاردان ایسه‌بله‌نه ایدی. گرای مکتب درسله‌رن حاضرله‌ب بترگه‌چ، قالغان وقتینڭ بارن‌دا اویداغنا اوتکه‌رمی بلکه بالالار اوچون یازلغان کتابلارنی رساله‌له‌رنی وژورناللارنی اوقی ایدی؛ آلارنی ساتب آلرغا یارلی آناسن یوده‌تمه‌س اوچون، اول کیره‌ك کتابلارن مکتبنڭ کتبخانه‌سنده‌ن آلب اوقی: اوقب بترگه‌چ، ایلتب قویب، کیره‌ك کتابن تاغی آلا ایدی. اوقودان یالقسا، قارت‌ئه‌بیسی جه‌رزه‌ده‌ن حکایت سویله‌ونی اوتینه ایدی. قرزنه قارچق یاخشی‌غنا اوقیمشلی، سوزگه اوستا ایدی؛ اول سوزنی یاغملی، ونه‌ملی ایتب سویله‌وی بله‌ن بالالارنی غنا توگل، زورلارنڭدا کوڭلله‌رن اوزینه تارتا ایدی. قرزنه قارچق حکایت‌که بیك بای بولغانلقدان اول آلارنی نیچك توغری کیلسه، شولای سویله‌می، بلکه‌وقتینا وکشیسینه قاراب سویلی ایدی. رمضان آیی کرگه‌نلکده‌ن قرزنه آبزتای حکایت سویله‌ونی قالدرب، قرآن چغارغا تونتوندی. تراویح آشندان سوڭ گرای ئه‌بیسن «حکایت سویله، حکایت سویله!» دیب یزده‌تسه‌ده، «بالاقایم، باشلاغان قرآنم بار: شونی بتریم ئه‌لی، آندان سوڭ سویله‌رمن» دیب گرای‌ده‌ن قوتولا ایدی. گرای‌ده آلدانب قالماس اوچون کون ساین ئه‌بیسینڭ قرآنده‌گی بیلگیسن قاری هم نیچه پاره قالغانن ساناب بارا ایدی. قرزنه آبزتای قرآننی قدر کیچه‌سنده بترگه جامالاب اوقی ایدی. قدر کیچه‌ده قرآنن اوقب بتردی. بارچا مؤمن ومسلمانلارنڭ روحلارینه باغشلادی؛ بیك اوزاق دعا قیلب اولتردی. گرای‌ده قولن کوتررب «آمین، آمین!» دیب توردی. گرای دعانڭ بتووینه ... «ئه‌بیم، حکایت سویله ایدی!» دیب قرزنه قرچقنی یزده‌ترگه توتندی. قرزنه ئه‌بینڭ اوزاق دعا والله تعالی‌گه یالوارودان سوڭ کوڭلی بیك یومشاغان وقلبی نه‌کرگه‌ن

ایدی. اوزینك سویوكلی گرایینك توگل، ئەلله نیندی چیت كشی كیلب توراسا، آنك كوكلن دە قالدرماسدای چیككە یتكەن ایدی. فرزنه ئەبی: «ئەیدە بالاقایم، دیب گرای‌نی اوزینك یانلی تورغان بولمەسیه آلب كیتدی: اورنینا ئەكرنلەب، جەیلەب اوطردی داسوزگەكرشدی: «بالاقایم، بوگزن قدر كیچی. بوگزن اللەتعالی هر كمنك تلەگن بیرە تورارون اوتی. دعاسن قبول ایته. بوگزن كیچ كوك قپوغیسی اچیلا تورغان كیچ. هر كمنك دنیادا اشاەگەن أشی اللەتعالی قارشیسینا بارا. شونك اوچون بو كیچنی هر كمگە دعادا، ذكر وتسبیحدە اوتكەررگە كیرەك. برەونك دعاسی كوك قپوغیسینك آچلووینا توغری كیلسە. آنك دعاسینك قبول بولووندا هیچ بر شك وشبهه یوق. مسكین، موحوم رحمت‌الله باباك كوك قپوغیسینك آچلغانن اوز كوزی بلەن كورگەن. اول قدر كیچدە ایشك آلدینا چققان؛ توزن بیك قارانغی چاق بولغان: كوكدە یولدوزلارغنا یالتریلار ایكەن. بیدیگەن بیدی یولدوزنك هربری آب آچق كورینب تورا ایكەن. شول بیدیگەن بیدی یولدوزنك قریرغنداغی تیمر قازق یولدوزینا مرحوم قاراب تورغان. شول چاقدە كینەتدەن گنه یاب‌یاقتی بولب كیتكەن: كیچنك یاقتیلغی شول چاقلی بولغان‌كه حتی یر اوستوندە یاتقان اینەنی دە كوررلك بولغان. مرحوم باباك، اللەتعالی‌نك رحمتدە بولسون. قورقب هوشی كیتب یغلغان؛ هیچ بر تلەك تلی آلماغان؛ بر آز یاتقاندان سوك هوشینا كیلب تورغان: مرحوم باباك شول چاقدا دعا قیلب قالا آلماوینا آخرغی عمرینه قدر اوكینەایدی. ای بالاقایم كوك قپوغسینك آچلغانن كوروهم شول چاقدا تلەك تلەب قالو بیك آز كشیگە گنه، اللەتعالی‌نك بختلی بندەلەرینه گنه نصیب بولا ایدی!» دیب سوزن بتردی.

II

گرای ئەنكەسینك سوزلەرون بیك اخلاص بلەن گنه، تولاغن چیتكه برده بیبەرمیچە طكلاب اوطردی: نیچك گنه بولسادا، كوك قپوغینك آچلوون كورەسی كیلدی هم شول اوی بلەن باشن منەرگە سالب یوقوغا كیتدی. گرای توشندە فویق اورمان اچیدە سوقماق بلەن بارا ایكەن: هوانك صافلغی، قوشلارنك سایراوی گرای‌نك قوتی كوكلن كوتەرگەن، طبیعتنك بایلغی آنك روحینا شادلق بیرگەن؛ اول اورماندان چغب، یالتیراب یاتقان یلغاغا توشوب طهارت آلغان، آندان سوك اوییە قایتقان. بو وقت رمضان آیی بولغان ایكەن. رافطاردان سوك تراویح نمازینا بارب قایتقاندا، دوستلارغا یاماقچی بولغان. شول چاقدا ئەنیسینك مدرسەگە چقدە، بونك قدری آچیلا. كوك قپوغیسینك آچلووی سحر وقتندا بولا، دیگەن سوزی اییە توشوب، وگرای یالغیزچا، كیچنی قرآن اوقب اوتكەرمەكچی بولب قرآن اوقرغا توتونغن بیك آرتب كیتكەچ، طشقا چققان ایكەن. بی كوری ...

كورسن، دنيا يوزى ياقتيرب كيتكەن، گراى كوك قپوغسنك جيلوون كورو ‌بلەن : «اى ربم. ميكا او جماحتنى كورسەت» ديب دعا قيلغن. گراى‌نك دعاسى مقبول بولغان. قدر كيچەدە يالتيلاى بارلغان كوك كوزەرى آراسندا يەشل جاپراقلار، چالمالار. قوالاريا ايزن‌تاپاو توتقان آق سافاللى قارتلارنك پاسدان توتب اوجماحنك ايشگى توبينە بارب بيتكەن. آنداغى ساقچى فرشتەلەر گراى‌نى اوجماحغا كرتمەسكە تلاسەلەردە. هاتفدەن ايشتكەن تاوشقا بوى سنوب گراى‌نى اوجماح ايشيگندەن كرتب بيبەرگەنلەر: اوجماحغا كرو بلەن گراى‌نى حور قزلارى هم يەش يگتلەر قارشيلاب، اوجماحنك هر بر اورنن كورسەتوگە آلب كيتكەنلەر. اوجماحنك هر بر اورنن تاماشا قيلغانداى صونك گراى تموغنى كورمەكچى بولدى. بيك كوب فرشتەلەر تموغنى كورسەتو اوچون آنى صراط كوپرى باشنه قدر اوزاتا كيلديلەر. گراى صراط كوپريندك اوستينه منگەن چاقدا قزارب يانغان اوتدا عذاب چيككەن بندەلەرنى كورب قورقب هم قزغانب كيتدى. شول چاقدا گراى بيك سيدان اويانب كوزن آچب قاراسا، توشەگندە ياتسا، اوزى شاپر سوغا باتقان: بورغانى، بيدەرى، كولمەگى جلانب بتكەن: سحر وقتى يتكەنلكدەن گراى اورندان تورب طهارت آلدى، قرآن اوقرغا توتندى. سحردەن صونك يوقلارغا ياتدى، لكن بوندان صونك آندى توشنى كورە آلمادى.

عصمتى.

١٥) قدر كيچ.

بو قدر كيچ، يلدا بر كيچ. بارچا كيچلەر ايزگيسى،
صافلانر تابدان بو كيچ مؤمن كوكللەر كوزگيسى.
صافلانر اول، پاكلەنر، بيك زور خدانينك دواتى
هم توشەر اول كوزگيلەرگە كوك قپوغى شەولەسى.
شول قپوغدان كوبدر رمز تەگرمزگە بر تەلك.
بر قدر كيچ تەگرى قارشندا ملك آيدان ايزگيرەك.
يوق ماقدراى تەيلەنە يرەدە بو كيچ ارواح و روح
هم فرشتە صفلارى يردە يورولر بكلەر گروه:
اول ملائكلەر جيبارلار تول، يتيملەر يەشلەرن،
بارچا كوچسزلەر، ضعيفلەرنك آهب، قارغشلارن.
كوز يەشندەن، تورلى رنجشدەن ياساب زور انجيلەر،
اول ملائك عرش، كرسينى بيزەر هم انجيلەر.
تانك صزلغانچا يورولەر تەيتميچە هيچ بر كلام،
تيك ديبرلەر: «بارچا مؤمنگە، مسلمانغا سلام!»

ع. توقايف.

١٦) بەیرەم کیچ

كوك یوزینه یردەن آشقان بر الهی یاقیلق :
بار فرشته نور اجندە، نوردا اوچا تالپینب .
همەسی سویونوب مقدس تاك صزلغانی کونه ؛
بیر یوزندە ایزگی جانلارنك سویونگەنن کونه .
تولاماقچیلار توغای بزنی بو خدلی بەم بلەن ،
ایرتەگی یەملی، مقدس کون بلەن - بەیرەم بلەن .
تاك صزلدی . . . كوك تیرەسن چولغادی چن یاقیلق ،
یاقتی یوللار توشدی کوکدەن یرگه تابا یاقیرب .
یاقتی بولنی یردەگی تکبیر آوازی ایركەلی ؛
یاقتی بولدان آغیلا رحمتلی سلاملەر یر ساری .

كشاف حماوف.

١٧) بەیرەم کونلەر .

دنیادا آدملەرنك تورمشلاری باری اوزلەرینك طرشب اشلەولەری بلەن گنه یاخشی بولا. اشلەمەگەن کشی، یاکه آز اشلەگەن کشی دنیادا بای، توق تورا آلمی. کشی نی چاقلی کوب اشلەسەوبی چاقلی کوب طرشسا، شول قدر اول بای وشول قدر توق بولا هم یاخشی تورا آلادر. شونکار کورە کشیلەر هر کوننی توقتامیچا اشلەرگە طرشالار، هیچ بر بال اینمی، قەرندەش - روغلاری و یاقنلاری بلەن اوطورشرغا بوشامی اشلیلەر.

لکن اللەتعالی حضرتلەری آدملەرنی بولای کوزنی، تونی بر برسی بلەن اوطرشمی ویاقنلاری بلەن یاخشیلاب کورشمی اشلەودەن توقتاطر اوچون آدملەرگە بەیرەملەر بیرگەن. شونك اوچون بز شوشی بەیرەمکونلەرندە اشدەن بوشاب اوز آرا ناتولقدا، کیگەشدەە راحتلەنب یەشەرگە، بر بو مزگە یاردملەشرگە تیشمز. اللەتعالی طرفندان بزگە بیرلگەن بو بەیرەملەر تورلی، تورلی: برسی آتناغا بر بولا تورغان جمعه کون بەیرەمی. بو جمعه کون بەیرەمی هر آتناغا بر کون بولب، کشیلەر بر آتنا بیك طرشب اشلەگەندەن سوك بر کون بەیرەم. یعنی بر کون بال ایتەلەر. آندان سوك تورلی آیلاردا تورلیچە: برەر، ایکیشەر کونلك زور بەیرەملەر بولا. آلاردان باشقا دا اللەتعالی کشیلەرگە یلینا آز بولغاندا بر - ایکی مرتبه اوزاغراق بال ایتب برنیچه کوننی شادلق وعموی دوستلق وقەرندەشلك بلەن اوتکەرسنلەر

اوچون زور بەیرەملەر بیرگەن . اول زور بەیرەملەرمزنڭ برسی شوشی مبارك روزه عیدی‌نڭ کونلەریدر . ایکنچیسی بوندان ایکی آی‌دا اون کون اوزغاچ بولا تورغان قربان عیدی‌کونلەریدر . منە بو ایکی عیدکونلەری برنڭ اوچون ایڭ زور کونلەر . بو کونلەردە بوتون یر یوزندەگی ایسەبسز، حسابسز کوب مسلمانلار هەمەسی شادلانالار، هەمەسی یاخشی کیملەرن کیب، یاخشی آشلار آشاب، قەردەش و دوست ایشلەری بلەن برگەلەشب زور بەیرەم ایتەلەر . شادلانماسقا و بەیرەم ایتمەسکەدە ممکن توگل، چونکه بوتون یر یوزینڭ مسلمانلاری ایڭ اولوغ عبادتلەردەن بولغان بر آی روزەنی ایسەن ، ساو اوتکەرگەنلەر : کون بویی آچ تورب اوزلەرینڭ اچلەرندە بولغان اوسالقلاردان پاکلەب اوچون کونەدوز نمازلار وکیچ قرآنلەر اوقب عبادت قیلغانلار . شول نمازلارن ، شول عبادتلەرن ، قرآنلەرن اللەتعالی حضرتی بلکە قبول ایتکەندر دیب خلق بوگون شادلانا، راحتلەنە و بەیرەم ایتە . بو بدی کونلەر برنڭ ایڭ قدرلی و ایڭ اولوغ کونلەرمزدر. شول سببلی بوکونی مسلمان بولغان کشی هیچ کم‌بلەن دشمان بولماسقا وهیچ‌کمگە جبر وظلم ایتمەسکە تییش ، چونکه بو زور شادلق کونلەرندە مسلمان بولغان‌کشی اوزیدە قایغیلی بولماسقا کشینیدە قایغیلی ایتمەسکە تییشلی . اللە تعالی‌نڭ بو حرمتلی وقدرلی کونلەرندەگی دعالار تیز قبول ایتلوچەن بولالار . شوڭار کورە بو کونلەردە برکچکەکنە حیوانی بولسادە ، آدمنی بولسا‌دا رنجتسەڭ ، آنڭ قارغشینڭ حاضر اوق توشووی بیك‌ممکن . شوڭار کورە مسلمانلار بوکونلەردە هەمەسی ایسکی آچولاری اونوتوب تورالار هم بیك کوبیسی بو اولوغ کونلەردە دشمانلقلارن تاشلاب، دوستلاشب‌دا کیتەلەر .

اولوغ بوکونلەر — مەڭگی شولای اولوغ بولاچاقلار . شادلقلی بوکونلەر مەڭگی شولای شادلقلی بولاچاقلار . بوکونلەر بیگرەك‌دە صاف کوڭللی بالالارغا شادلقلی ، چونکه بوکونلەرنی بالالار بربیل کوتوب آلالار . شونڭ اوچون سز ، بالالار ، بوتون بللق قایغیلار کزنی شوشی کونلەرنڭ شادلغی بلەن یویارسز هم بترەسز . بالالار ، بوکوننی شادلانکز ! بوکونلەرنی اولوغلاکز ! بوکونلەرنڭ اولوغلقلارن مەڭگی خاطرگزدەن چقارماکز ، چونکه بوکونلەرنڭ اولوغلغی بلەن گنە بز — بز بولب تورا آلاچاقمز . مبارك بولسون بەیرەملەرکز ! تاغن کوب بەیرەملەرنی شادلق بلەن کوررگە هر قایسیمزغا ناصیب بولسون !

کملی

١٨) بەیرەم .

آتدی تاڭ ، چقدی قویاش ، بار کونەدە سرلی یەم بوگون ؛
باردا شادلانغان وکولگەن ، چونکه زور بەیرەم بوگون .

کوکده، یرده معنوی نورلار بولگون میدان سوزره؛
بار بوتون ذاتدا بشارت، سوره دوران جان سوزره؛
یاڭرادی هر منارەدان اذان، «بەیرم» دیلەر،
قوتلا بەیرەمنی بوگون، شادلان، بیزەن، یەملەں دیلەر
آللی کوللی توسکه کرگەن هرجسی کولگەن بوگون؛
اوچی قوشلار، ایسی جیل، بەیرم آلار بلگەن بوگون.
شاوکیلب بوگون قبرلەرنی زیارت ایتدیلەر،
کوبدەن اونوتولغان بابالارنڭ روحن شاد ایتدیلەر.
عادی آش، دنیاوی آش، نکەن بوگزن، طتقان بوگون؛
اوچ یوز آلتمش کونگی محنتلەرده اونوتولغان بوگون.
حقغان اقفغه بوتون یردەن مجسم یەم بوگون —
بارچا تل تکرار ایته بەیرم سوزن، بەیرم بوگون.

م. اونماس.

۱۹) زاهدنڭ کوڭلسز بەیرەمی:

I

عیددەن قایتب بیك اوزاق چەی اچکەندەن سوڭ، زاهدنڭ آتالاری آنقا اوطرب قایادر قوناققا کیتدیلەر. زاهد آلارنی اوزاتقاندان سوڭ ایشك آلدندا کوچر مالاینی علاو بلەن اوینارغا توتوندی. کورگی کون آیاز و ماتور ایدی. باقچاداغی آغاچلارنڭ ساری یافراقلاری آراسندان قویاش کولوب قاری، آغاچ باشنداغی چیچقلارنڭ چرلداشب، اویناب یورگەنلەری کورینه ایدی. اوستوند. اوریاکغی کیم، کسەلەری کانفیت، برەیك شکللی نەرسەلەر بلەن تولی بولغانغاماله دولماسا. دنیاداغی بوتون نەرسەدەن بەیرم و شادلق ایسی کیلب تورغانغامی. باکه بوتون کشی کولەچ یوز بلەن قووانب یورگەنگەمی — زاهدنڭ کوڭلی کوتەرنکی ایدی. آننڭ بر توقتامی اوینیسی، شایاراسی، کولەسی کیله ایدی. اول تیزگنه قولیا تاش آلب باقچاداغی چیچقلارغا آرغیترغا توتوندی.

شولای اول چیچقلار آرطندان یاتاق چاوب یوردی. ایبدی اول قولنداغی آقتق تاشن آرغتقاندان سوڭ آشارغا آلرغا دیب اویگه کررگه اویلاغان ایدی. لکن شول آرادا اورام قاپقاسندان تەکرنگنه ایشك آلدینا بر کچکنه قز کرگەن کورگەچ توقتادی. ایشك آلدینا کرگەن قزنڭ اوستی — باشی ناچار، کوزلەری اچکه باتقان، توسی ده یابق ایدی. اول زاهد یانینا کیلگەچ، قورقبقنا توقتادی هم قالتیراغان تاوش بلەن: «بای آبی، عزیز بەیرم حرمتینه میڭا آزراق صدقه رحیم ایتسەڭه!» دیدی. زاهدنڭ کیمەت کنه بو قزنی آزراق قوتورتاسی وشونڭ بلەن اوزینڭ کوڭلن آچاسی کیلدی.

اول قزغا قاراب تایان تاوش بلەن: «سیگا-ۋلڭ نەرسە كیرەك؟ كومەچمی یا كە یانی قابارتمامی؟» دیدی. خیرچی قز زاهد چنلاب نەیتە دیب اویلادی بولرغا كیرەك: «بی بیرسەگزدە یاری!» دیب آرق قوللارن زاهدكە تابا سوزدی. زاهد «مە آل!» دیب تیزگنە قولندەغی تاشنی آكار بیردی. خیرچی قز هیچ برسوز سز بسز تاشنی آلب ایكڭ اوّل قولنداغی تاشقا، آندان سۇلڭ: «نیگە سۇلڭ سین مینی بو لای مسخل ایتەسلك؟ مین دە سینلڭ كبك آدم بالاسی ایج» دیب نەبترگە تلەگەن كبك یەشلی كوزلەری بلەن تیلمرب زاهدگە بوقارادی‌دا، تیزگنە قابقادان چغب كیتدی.

اول زاهدگە هیچ بر ناچارلق ایتمەدی. آنلڭ بیرگەن تاشن اوزینە كیرەك ارغیتب ناچار سوز دە ئەیتمەدی. شولای بولسادا، زاهدگە نی اوچون‌در، قیین بولب كیتدی. تیرەیاقدا همان شادلق، چیچقلار همان آغاچدان آغاچقا چرلداشب اوچالار، قویاش‌دا اوّلگیچە‌ك توّن دنیاغا كولوب قاری. اما زاهدكە، نی اوچون‌در، كوڭلسز! اول بیك‌قدرلی نەرسەسن یوغالتقان كشی كبك. تیرە یاقغا آبدراب قاری. درستن ئەیتكەندە، اول توبدە او سال مالای توگل ایدی: تیك آنلڭ آزراق شایاراسی، تگی قزنی آزراق قوّرقاسی كیلگەن هم بوأشدەن بربر ناچارلق توواردیب هیچ اویلاماغان ایدی. اول تیزگنە اویدەن زور برتلم آق كومەچ آلب، یوگورب اورامغا چقدی هم كوزلەرن بلەن تیرە یاقدان تگی قزنی كوزلی باشلادی. لكن یقدر جنتكلەب قاراساداء، آنی تابا آلمادی: خیرچی قز بیرگە باتقان كبك شهرنڭ زور اورامالاری آراسدا یوق بولغان ایدی. زاهد آنی قابقا توبندە بیك اوزاق كوتوب توردی. ئەلی اورامڭ بر باشینا، ئەلی ایكنچی باشینا بارب قرادی. لكن قزنلڭ أزندەن جیلەر ایسكەن، اول بوق‌دا بوق.. اگر آنی اوچراتا قالسا، زاهد كیسەسندەگی بارلق تەملی كانفیتلەرنی بلەن كومش تەنكەلەرن اویدەگی توتون قدرلی اویونچقلارن آكار بیررگە اچندەنە وعدە بیرب قویدی. لكن تگی فرهمان كورنمادی. زاهدنلڭ كوڭلینە: «اول میندەن صدقە سوّرادی، بلكە آنلڭ توشدی عزیز بەبرەم كوّندە آشاغانی یوقدر، بلكە اول یورتسز، ییرسز، آتاسز، آناسز بریتیمدر» دیگەن اوی كیلدی. آنلڭ كوڭلی نچكەردی، اول اوزینی تورچلا، اوزی قولنداغی ایكمەكن آبدراغاندان اووا باشلادی. نیگە سوّلڭ اول تاشنی كیری زاهدكە رغتمادی، نیگە آكار بربر ناچار سوز ئەیتمەدی ایكەن؟ آلای ایتسە، بلكە راهدكە ییگلەرك بولر ایدی؟ ئە اول یاشلی كوزلەری بلەن تیلمرب زاهدگە برقارادی‌دا قایادر اوزینلڭ قزقسز وكوڭلسز توربوشی یانینا كیتدی.

II

ایندی قویاش توشلكدەن اوزدی. كوچر مالاینی علاو قایادر اوینارغا كیتدی. ئەنە ایندی زاهدنلڭ آتالاری‌دا كیتكەن ییرلەرندەن قایتدیلار. ایندی اویدەگیلەر

کوبده‌ن آش‌دا آشادیلار. آسراو قز‌دا زاهدنی ئه‌لله‌نیچه مرتبه چقب آش آشارغا ده‌شب قارادی. ایندی مؤذن آخشامغا اذان‌دا ئه‌یتدی. اورامدا کشیله‌رده آزایا باشلادیلار. ئه‌زاهد همان قابقا تؤبنده تؤرادا تؤرا. تگی قز کورنمه‌سی ایکه‌ن دیب تیره‌یاقغا قارادا. ئه‌اول عمان یوق‌دا، یوق... زاهد کوکلسزگنه اؤیگه کردی، هم‌ترغابلاری بله‌ن اویناب، نیتب‌تؤرمی. آندان، موندان‌غا تاماغینا قابقالادی‌دا. اوریما ارب یاتدی. لکن نیقدر کوزله‌رن یؤمؤب یوقوغا کیته‌رگه طرشب قاراسادا ایراق یوقای آلمادی: ناچار کیملی. اچکه یاتقان قایغیلی قاراکوزلی، یاتق یوزلی قزنك صورتی آلنك کزز آلدینا کیلگه‌ن، اوزینه تیلمرب قاراغان تؤسی، آلنك: «دی آبی، عزیز به‌یرم حرمتینه صدقه رحیم ایت ئه‌لی!» دیگه‌ن صوق تاوشن قایادن یراقدان ایشتکه‌ن کبك بولا ایدی.

حرندا اول تالك آلدندان‌غا یوقوغا کیتدی هم تؤن بویی ئه‌لله نیندی قرقسز تؤشله‌ر بله‌ن ساتاشب چقدی.

به‌یره‌منك ایکنچی و اوچنچی کونله‌رنده اورب کیتدی، لکن زاهدنك کوکلی هیچ‌دا طنچلانمادی. چونکه اوزینك توغانی کبك یاقن قه‌رنده‌شی یارلی ویتیم قزغا اشله‌گه‌ن ناچارلغی زاهدنك کوکلده طنچسزلق اززی قالدرب کیتکه‌ن.

٢٠) به‌یره‌م بو گون.

بار کوکللیلك بوتون دنیادا بار: بریه‌م بو گون.
نه‌رسه‌ده‌ن بو؟ مین بله‌م: به‌یرم بو گون، به‌یرم بو گون!
بر مقدس حس بله‌ن هر بر کشی حیران بو گون،
اوینی سازم‌دا میم به‌یرم کوین: به‌یرم بو گون!
آرتدرا، کوردم، قویاش عادته‌گیده‌ن بالقوون،
«اول کینگه‌ندره» دیدم: به‌یرم بو گون، به‌یرم بو گون!
حس ایتب هر یرده‌ده بر تؤرلی خوش ایس آقوون،
ایسلی مای سؤرتکه‌ن ایکه‌ن دیبا، دیدم: به‌یرم بو گون!
بر نله‌نچینی قوچاقلاشقان کوررب بر بای بله‌ن،
کوکلمی بجکه‌رگه‌ن، دیدم: به‌یرم بو گون، به‌یرم بو گون!
یار باشندان طکلادم مین بر سونك دولقنلارن،
سویله‌شه‌له‌ر اوز آرا: «به‌یرم بو گون، به‌یرم بو گون!»
طکلادم ئه‌کرن‌گنه ایسکه‌نده به‌یرم کون جیلن،
آسیدا سویلی تاغن: «به‌یرم بو گون، به‌یرم بو گون!»

(٢١) آنام قبرى ياننده.

مقبره ياننده آتلارمنى توقتاتب، اولكه‌ر آراسيا كرب كيتدم. آسلارينا برر كشينى آلب قالقب ياتقان سارغلت توفراقلار، قبرله‌ر اوستونده‌گى زور زور تاشلار: حيات سوكنده اولم طرناغى بله‌ن هلاك بولب يير آستينا كرگه‌ن بيچاره‌له‌رنى اينسكه توشوره ايدى.

قبرله‌ر آراسندان آقرن‌غنا يوروب، آنامنك قبرى يانينا بارب يتم بوكونده يير قوچاغندا ياتا تورغان آنامنك قوچاغندا قسيلب تربيه‌له‌نگه‌ن. بو سلام ملا بولر ئه‌لى، ديب ياخشيغا بوراب، مينى سويگه‌ن وقتلارى كوز آلدينا كيلدى آنامنك قبرى بر خرابه حاليه ئه‌يله‌نگه‌ن. يير بله‌ن تيگزله‌نر درجه‌سينه ييتكه‌ن، قبر اوستونده اوسكه‌ن اوله‌نله‌ر قوروب سارغايا باشلاغانلار، كوله‌رچه دوم ايتكه‌ن ياغمورلار بله قبر اوستى شادرالانغان ايدى. اوزمنى قبر اهله‌ريدن برسى كبى حس ايتكه‌نم حالده. آنامنك قبرى يانينا بارب اوطردم، حالسزله‌ندم، طنم بتدى، قالتيرى باشلادم، كوزم يه‌شله‌ندى. اوچ، دورت مينوت قدرى توفراق اوستينه قاراب خس سز بر حالده تيك اوطردم. قالتيراغان بر تاوش بله‌ن آيتله‌رن اوزه، اوزه سوره «تبارك» نى اوقب آنام روحينا باغشلادم. نيچه‌يل جيتده يوروب قايتقاچ، عزيز آناما آلب قايتقان هديه وبوله‌گم شول مبارك سوره بولدى. اوستيمه لازم بولغان زور بورچنى اوته‌گه‌ن، آناما بر خدمت كورسه‌تب آنامنك رحمتن ايشتكه‌ن كبى بولدم. بوتون مقبره اوستونده سكوت، طناق. فقط بر بوز تورغاى بوكلانب سايرى، بوتون قبر اهله‌رى اسمندن الهام بله‌ن مينگا جواب بيره ومينم حسرتيمه، كوز يه‌شيمه اشتراك ايتكه‌ن توسلى بولا ايدى.

(٢٢) جمع قرآن

حضرت ابو بكرنك خليفه وقتنده الوغ خدمتله‌ريدن برسى «جمع قرآن» بولمشدر. رسول الله وقتنده قرآن كريمنى هركم كوكلدن حفظ ايته وصحابه‌له‌رده‌ن برسى ايكنچيسينه اويره‌تب تورالار ايدى. گرچه رسول الله هر بر اينگه‌ن آيتنى يازدرا بارسادا، لكن اول يازولار تورلى اورنلارغا تارالغان بولغانلقدان بعضله‌رينك ضايع بولووى احتمال ايدى. رسول الله‌نك اوز حضورنده قرآن اويره‌نگه‌ن صحابه‌له‌رنك بايتاغى سوغشلارده شهيد بولغانلار ايدى.

شولارنى خاطرگه آلب، حضرت ابو بكر، الوغ صحابه‌له‌رنك كيگه‌شى بله‌ن، زيد بن ثابت الانصارى (رضى الله عنه) ده‌ن بر مصحف شريف يازدردى.

حضرت عثمان خلیفه وقتدا شول مصحف شریف‌دەن رسم‌خط وترتیبله‌رینه‌دقت ایتب. نسخه‌له‌ر یازدرب تؤرلی طرف‌لارغا تاراتدی. اختلاف یاکه شبهه بولغاندا شولارغا مراجعت ایته‌له‌ر، مصحفله‌رنی شوندان تؤره‌ته‌له‌ر یاکه شوندان کوچرب آلالار ایدی.

برنجی مرتبه جیب یازدروچی بولغانلقدان حضرت ابوبکرنی، نسخه‌له‌ر یازدرب تساراتدیغدان حضرت عثمان‌نی جامع قرآن، دیب، ئه‌یته‌له‌ر یعنی قرآن جیوچی دیمکدر.

شهر شرف

۲۳) تأثر

عمرنك ایك چیتی، چایسز، اوکایسز بر مینوتندا،
اگر یانسام قانی حسرت وقایغینك مین اوتندا:
اوقیم تیز، تیز، کوکلدەن بر عجائب سورۀ قرآندان،
عذابلار معنوی برقول بله‌ن آلینادر جاندان.
اوچانلدەن بؤتؤن شیك، شبهه‌له‌ر هم مین جلی باشلیم،
یاکاقلارنی مقدس کوز یه‌شمله أنجلی باشلیم؛
بؤتؤنله‌ی صاف‌لانا کوکلم، اوقیم ایمان، بولام مؤمن:
کیله راحت ییکللکله‌ر "خلاص بولام آوز" یؤکده‌ن،
حدایا! سین طیغان اشله‌ر تمام اقطع وابتردیم،
ایه‌م باش سجده‌گه: "الله حق! الله اکبر" دیم.

غ. یوسف.

۲٤) قرآن اوقیسام.

بجکه‌ره کوکلم، قرآن آلب اوقیسام جانم کیکه یه،
سجده‌له‌رگه یاتام، تسبیح ئه‌یته‌م، روحم لذت‌له‌نه، کیله‌نه.
کیته کوکلم تولغان تاو، تاو قایغی، شرك ضلاللردەن پاکله‌نه‌م،
ئه‌ثریمدەن کؤته‌م چیکسز رحمت، ئه‌لله نه‌رسه‌ده‌ن ساقلانام:
بلمیم، چتلاب سوریم، بو اشله‌رم یافقلقمی مینم الله‌ما،
محتصر توکل، قتوی سورمیم، زکاتلارمده یوق، آلداما!
أیلکه‌نده یه‌شم کوزگه تولا، شهادت سوره‌سی شوقیمه،
توقینادا سیکرب الله‌اکبر دیگه‌ن تاوشم چیغا فوقیمه.
هر آیتده‌ن کؤته‌م ئه‌لله‌نیله‌ر، کوب امیدله‌رمنك آچقچی،
کوکل کؤزگیله‌رنی یالتریدا، ازلیم مین بختله‌ر باسقچی

م. اوقماسی.

II

٢٥) اوّلگی زماندا نیندی كتابلار بولغان.

ایلك ایسكی زماندا اوق كشیلەر ایندیگی یازابلگەنلەر، یعنی خصوصی علامتلەر صزب اوزلەرینك اویلاغان اویلارن وتلەكلەرن باشقالارغا دا بلدرگەنلەر. اوّل ایسكی یازودا حرف وسوزلەر بولماغان. سوز اورنینا تورلی نەرسە شكللەرنی توشورگەنلەر بو شكللەر ایسە سوزلەرگە علامت بولغانلەر. مثلا: اوق رسمی سوغشقا علامت. ات رسمی صداقت وتوغریلقغا علامت الخ. بولغان. سوكرا رسم واشكال اورنینا شرطی علامتلەر آلغانلار. هربر علامت بر توتون سوزنی بلدرگەن. هربر خلقنك اوزینە مخصوص علامتلەرنی بولغان. آخرندا الفبا اویلاب چغارغانلار. ابتداغی هربر حرف كشی سوزندەگی بر تاوشقاغنا علامت بولوب یوریدر. آیرم تاوشلاردان تلەسەك نیندی سوزنی ممكن بولغان كبی، حرفلەردن دە اوزك تلەگەن سوزنی یاساب بولادر.

ایسكی زمان كشیلەری حاضر بز یارغان كبك، كاغذگە قلم بلەن یازماغانلار. اول زماندا ئەلی كاغذ بولماغان. آلار اوزلەرینك یازولارن تاشلارغا. عبادت خانە وسرایلارینك دیوارلارینا كیسب یاكە صزب یاساغانلار. عالملەر ایسكی زمان كشیلەرینك یازب قالدرغان یازولارن آكلار اوچون بیك اوزاق طرشقانلار. سوكرا كوبسن آكلاغانلار، اوقیغانلار هم باشقا كشیلەرگە دە بیان قیلغانلار.

عالملەر مصرداغی ایسكی زماندان قالغان اهرام. قبرلك وعبادت خانە دیوارلارینا یازلغان بیك كوب حكایەلرنی اوقب. ئەللە نیچە تورلی خلقلك تاریخلەرن بلدیلەر.

ایسكی شهرلەرنك خرابەلەرندەن ئەللە نیندی علامتلەر بلەن چوارلانب بتكەن بالچق تاقتالار تابلغان. عالملەر اول علامتلەرنی دە بلگەنلەر.

بو علامتلەر بلەن فنی وتاریخی تصنیفاتلەر، حكایەلەر هم شعرلەر یازلغان بولغانلار. ایسكی زماندا شوندی بالچق كتابلاردان توتون - توتون كتابخانەلەر توزولگەنلەر. اوقوچیلار بو كتابخانەلەرگە كیلب اوزلەرینە كیرەكلی كتابلارنی نومیرلەرنی بوینچا سوراب آلغانلار. لكن آلار اول كتابلارنی اویلەرینەگینە آلب كیتە آلماغانلار. شولای ایتب. كشیلەر بیك ایسكی زمانلاردادا معرفتلی بولورغە تلەگەنلەر هم اوقورغا بیك یاراتقانلار. لكن اول زماندا كتابلار بیك آز بولغان هم آلارنی دا بیك قیمت بولغانلار، یورتورگە بیك آور واوڭایسز بولغانلار.

پاپیروسقا یازارغا اویرەنوچیلەر ایلك اللك مصرلیلار بولغانلار: آلارنك سازلقدا اوسە تورغان «پاپیروس» اسملی بر اوسملكلەرنی بولغان: آلار بو اوسملكنك اوزەگن اویوب. یوقا وپاسسی ایتب تلگەلەگەنلەردە، آلارنی قویاشقا قویب

کیدرگەنلەر: بوتلملەر کیکەچ بیك تق وبیك قاتیغ بولغانلار: آلارغا کاغدگە یازغان کبك اوك یازب بولغان. بو پاپیروس کاغدی بالچق وآغاچ تاقتالارغا قاراغاندا اوڭغایلاق وآرزانراق بولسادا، همان ئەلی قیمت بولغان. پاپیروس اوسملگی اوسماغان یللاردا آنڭ بهاسی بیك کوتەرلگەن. اول زماندا پاپیروسقا یازو بیك تیز تارالا باشلاب مصردان یوناستانغا هم روما ایلینەدە کوچکەن. اول زماننڭ پاپیروسقا یازلغان قول یازمالاری برنڭ حاضرگی کتابلارغا اوخشاماغانلار اوروچی اوروق پاپیروسنڭ بر یاغیغا غنه‌یقا - قسقاغنا یوللار یازغان: پاپیروسنڭ ایکنچی یاغی بوش وآق کوینچه قالغان. پاپیروسنڭ بر تلمی یازب بترگاچ، آنگر ایکنچی تلمن یابشدرغان. قای بر یازو وخطلارنڭ اوزونلغی ئەللە نیچەشەر آرشین حتی ئەللە نیچەشەر سازین بولغان. یازب بترگەچ آنی آغاچ ارقلاو بلەن تورگەنلەر. بو تورگەك بیك قالن وزور بولغان: آنی قابقاچلی تار تماغا سالب اوستینە اثرنڭ اسمن یازب قویغانلار. اوقوچی کتبخانەلەردە بولسون هم کتاب کیتلەرندە بولسون پاپیروسنی سوتب قاراماچا اوق کتابنڭ (اثرنڭ) اسمن کورگەن. اول زماندا کتاب کیتلەرنی خلقنڭ ایك سویگەن اورنی بولغانلار؛ آندا هر وقت عالملەر، مصنفلەر هم اوقوچیلار جیلب تورغانلار. هر بر کیتدە بر آز آقچا بیرب اوقو اوچون خصوصی بولمەلەر بولغان.

ایسکی زماندا کتاب یازو اوچون بولغان ایکنچی نەرسە «پیرغامینت» بولغان. آنی حیوان تیرسندەن یاساغانلار. پیرغامینت پاپیروسقا قاراغاندا قیمترەك بولسادا، آنگار قاراغاندا بیك کوب تق وبیك اوڭغایلی بولغان. پیرغامینتنڭ ایکی یاغینادا یازغانلار. پیرغامینتکە یازلغان کتابلار برنڭ حاضرگی کتابلارمز کبك اوك تاپاقلی بولغانلار. امابو پیرغامینتکە یازلغان کتابلاردا همان بیك قیمت بولغانلار.

اول زماندا کتابلارنی قول بلەن کوچرب‌کنە یازغانلار. بر کتابدان برنیچە دانە کوچرو اوچون نی چاقلی وقت ونی چاقلی اجتهاد صرف ایتەرگە کیرەك بولغان. ایسکی زماندا کوچرب یازو برهنرگە سانالغان هم بو اش بلەن خصوصی یازوچیلار شغللەنگەنلەر. هر بر کتاب ساتوچینڭ یوزلەر یازوچیسی بولغان.

کوچرب یازو اوچون بیك کوب وقت کیرەك بولغان. زور کتابلارنی بر یل کوچرب تورورغا توغری کیلگەن، شونڭ اوچون کتابلار بیك قیمت بولغانلار هم آلارنی فقط بایلارغنا ساتب آلا آلغانلار. شونگار کورە بایلار معرفتلی بولب، یارلیلار معرفتسز ونادان بولب قالغانلار. کتبخانە وقرائت خانەلەردە قیمتلی کتابلارنی اوغرلانودان ساقلاو اوچون تیمر چلبرلارغا برکتب قویغانلار. شوندی دبر کتلگەن کتابلار، بلەن بیك آز کشیلەرگە فایدالانا آلغانلار. تلەسە نیندی کتاب بلەن هرکم بر تیگز فایدالانا آلسون اوچون آلارنی چلبردان

توتقارورغا کیره‌ك بولغان. هم آلارنی چلبردان توتقاروچی تابلغان: اول
«آبیوگه‌ن گوتینیرگه»: کتابلارنی باشیادا باسدرونی او یلاب چغاروچی گوتینبرگدر.

۲٤) یازو.

دنیادا هر بیرده تولغان یازو؛ معتبر عالی اورن آلغان یازو:
جمله اش باشی یازوغا بیاغلانب، بیك مقدس هم عالی بولغان یازو.
اول یازو فقط عالی بولو توگل، آلدی بر عالی اورن بلگه‌ن یازو.
هیچ آیاق آستندا توتمی اربابن، زور سعادتکه آلب بارغان یازو.
بر قاراڭغیدا آداشقان جمعه‌نی، یاقتی یولغا هم توروب سالغان یازو.
توشه بر ملت جهالت چوقورینا، جن ترقی یولینا تارتقان یازو.
هیچ جهاد ایتمی؛ جهل بولماس محو، جهلیله جهادقا زور قالقان یازو.
بیك کیره‌ك انسانغا مقصود آڭلاشو، جمله مقصودله‌رنی‌ده آڭلاتقان یازو.
بولماسا یازو قایاسز ساقلانو. جمله سرله‌رنی‌ده ساقلاغان یازو
دنیادا هرچاق کیره‌ك بولغان اوچون، الله‌دان اویره‌نمه‌گه فرمان یازو.
اول شولای، آنسی درست؛ شول بیك عجب: بزده نیکدر آرتقا بیك قالغان یازو

ع. رمضانف

۲٧) کتاب

هیچده کوڭلم آچلماسلق اچم پوشسا، اوز اوزمنی کورملمیچه روحم توشسه،
جفا چیکسه‌م، یوده‌ب بتسه‌م بو باشمنی، قویالمیچا جانقایلی هیچ بر توشکه،
حسرت سوگرا حسرت کیلب آلماش آلماش، کوڭلسز اوی بله‌ن تمام ئه‌یله‌نسه باش،
کوزله‌رمده کیبب‌ده بتمه‌گه‌ن بولسا، حاضرگنه صفلب. صفلب یفلاغان یه‌ش
شول وقتدا مین قولیما کتاب آلام، آنلك ایزگی صحیفه‌له‌رن آقتارام؛
راحتله‌نب کیته شوندا جانم، تنم، شونداغینا دردله‌ریمه درمان تابام.
اوقب بارغان هر بر یولم هر بر سوزم، بولامینم یول کورسه‌تکوچی یولدوزم،
سویبی باشلیم بو دنیانك واقلقلارن، آچیلادر، نورلانادر کوڭلم، کوزم.
بیگلله‌نه‌م؛ معصوملانام مین شول چاقدا، رحمت ئه‌یته‌م اوقیغانم شول کتابقا،
اشانچم آرتا مینم اوز اوزیمه؛ امید بله‌ن قاری باشلیم بولاچاقغا.

ع. توقایف.

۲۸) یاڭا مکتب آچقاندا.

«چرشیلی» آولندا کوز کونی به‌یرم بولغان ایدی. به‌یرم دیگه‌چ‌ده سز ناغی روزه
یاکه قربان به‌یره‌می بولغان ایکه‌ن دیب اویلاماڭز. یوق، آندی بوتون مسلمانلارغ
قاطشلی به‌یرم توگل ایدی. بو، بر آولنك اوزی اوچون غنه به‌یرم ایدی. شولاید
نگی عید به‌یرمله‌رندن زور ایدی.

مچرشیلی، دا بویل کوز کونیگه آول آقجاسینا اشله‌ب بتکه‌ن یاغا، برنچی هم بردەن بر مکتب آچلدی. مکتب آچو کونی بوتون آول بەیرەم ایتدی.

مکتب آچو کونی آولنڭ همه بالاسی اوچون ایڭ شادلقلی، ایڭ کوڭللی کون بولدی. مسجد یانینداغی تقرقدا الکده بوش یاتقان اورندا بر آیدان بیرلی بیدیدر بر یاڭا اوی اشله‌نگه‌نی، آولنڭ همه بالاسی بلسه‌ده آنڭ مکتب بولب یتوویته بیگوك اشانب بتمیله‌ر ایدی.

چونکه آلار مکتب‌نی کورگه‌نله‌ری، بلگه‌نله‌ری یوق ایدی. مچرشیلی‌ده الکده مکتب، یوق، بالالار داری حضرت، آبزتای اوییه‌گه یوروب اوقیلار ایدی. اوّل مکتب یوق ایدی، منه مکتب بولدی. یڭا مکتب بولغاچ بالالارنی‌دا بیت ایتدی ناچار اوست باش بله‌ن ییه‌رو ممکن توگل: آولنڭ آتالاری، آنالاری حالله‌رنچه بالالارینا یاڭا کییملار یاسادیلار. بالالار اوزله‌ری‌ده ته‌لی آنی، ته‌نی موئی سوراب کیره‌ك نەرسه‌له‌رن حاضرله‌تدیله‌ر. ایرته‌گه مکتب آچیلا دیگه‌ن کونده بالالارنڭ کوزله‌رینه، توبن بویی ڤوڤو کرمه‌دی. دیسه‌ك‌ده یاراراق! آلار ته‌لی آنی، ته‌لی مونی حه‌سته‌رله‌ب وقت اوتکه‌ر دیله‌ر. شولای ماتالابا، ماتالابا بالالار بیقدر ایرته‌ره‌ك یاطیق، ایرته‌ره‌ك تورورمز دیسه‌له‌رده، ساعت ماله‌ر سن یرقو قوچاغینا کره آلمادیلار. کوب اویله‌رده ساعت اون ایکیسز اوت‌سو نمه‌دی. بو وقتدا ایندی همه بالا ایرته‌گه اوزینه کیره‌ك بولاچاق نەرسه‌له‌رنی خاضرله‌ب سرگه‌ن ایدی. کوب بالانڭ باش آستیدا ایرته‌گه کییه‌چه‌ك کولمه‌ك، اشتان، آیاق اوچنداچبقدان اورگه‌ن اورندقدا اوریاڭا، سوتدەی آپپاق اویوقلار یانا ایدی. ایشك تونده‌گی چویده بیشمه‌ت، کازاکیله‌ری، بورکله‌ری، یان‌سه‌کی آستندا یاڭا یوکه باشماق و چاباتالاری کورینه ایدی. قولدا توقیغان قزل آش یاولق بله‌ن قابلانغان کچکنه‌گنه اوستەلده یاڭا بوقچالار قویلغان ایدی.

ایرته بولدی. مکتب ساعت سیگزله‌رده‌گنه آچلاچاق بولسادا، ایرته ساعت آلتیدا اوق بوتون اورام بالابله‌ن تولدی. اورام بالالار بله‌ن گورکیلدی. آیدا دا موندادا بالالار آیقالا باشلادی. بالالار بریوزتدان ایکنچی یورتقا کره‌له‌ر نه‌ره‌زه آرقلی سویله‌شه‌له‌ر، محمید، احمد تیزره‌ك چقگز ایندی، دیب بربرسن چاقرشالار. بر‌سی چقغانی ایکنچیسی قابقا توبنده کوتوب تورالار ایدی.

کتابلار، اوقو اسبابلاری مکتبده بیرله‌چه‌ك بولغانلقدان هرقایسی بوقچالارن بوش کوکرنچه‌گنه آرقالارینا آسب آلغانلار ایدی. یاز کونی جبدی تزیلشب، تزیلشب کیله تورغان کییك قاز، کییك اوردەکله‌رشیکللی بالالار دا تورکوم، تورکوم مکتب طرفینا آغلا باشلادیلار. ساعت ییدی‌ده ایدی مکتب اچی بالالار بله‌ن شغرم تولغان ایدی. بالالارنڭ آتالاری، آغالاری، انیله‌ری‌ده بایتاق کیلگه‌ن ایدی.

قرآن اوقلدی، دعا قیلندی، بالالارغا کتاب و اوقو کیرەك یاراغی تاراتلدی.

ساباق باشلانغاچدا بالالار اویلەرینە تارالا باشلادیلار. ئەللە بیندی سایری تۆرغان ماتور قوش تونقاندای، قوللارنداغی کتابلار بلەن بالالار بر بر آرتلی مکتبدن چغا باشلادیلار. لکن بر بالادا تیزوك اویینە بوگورمەدی: باشدا مکتب تیرەسی قوللارنداغی کتابلارنی کولوشە، کولوشە آونار اتراغان بر برسینە صورنلەرن کورسەتیشە و شاولاشا تورغان بالالار بلەن تولدی.

— مە آبو، منە نی لکی بلەن قارغا. منە قویان، منە آرسلان... — سیندە باری؟ سندە آتسی بوق. قار ئەای، بار در. اول آرندار اق. ئەسیں نەلە قادان اولیسلك قرا ئەای، قاراە دیقەن تاوشلار آراسندا قایسی برەوی: — سنەی. ئەی... قولدا بیقدر طچقالار حیلوب اوطرغان... اورتاداغی برسی چۆمەشب اوطرغ... نەلەنی سوبلی بولرغا کیرەك... قار اوچی. قاراچی! دیب ایکنچی مالایغا کورسەتە ایدی. ئەنە تکندە بیش مالای تو گەر دکاەیب وطروب آلقانلاردا بر اوقی بلگەن رسم آستنداغی یازوی اوقب بارا. باشقالاری آنی کولوشە، کولوشە طکلیلار ایدی.

منە کتابنك بر بیرندە آقساق بلەن سوقر صورەتی. مالایلاردان برەوی آقساق بولب ایکنچیسی سوقر بولادا آقساق سوقرنك جیلکەسینە منب دە آلا. سوقر آقساقنی کوتەرب آلب کیتە. مالایلار اچاەری قاتب کولەلەر.

بالالار مکتب تیرەسندەن برەم برەم تارالدیلار. بوکون اویلەدەن سوڭدا کیچکە تاباداچرشیلی او. امندا بالالار کورنمەدی. آلار بوکون اوزلەرینك اورام اوینلارن اونوتب. اویلەرندە متگی، کتابلارن قاریلار ایدی.

بوکون تۆگل بالالار اوچون، آتا، آنالارغادا شادلق ایدی. بوکون تۆنون مچرشبلی، اوچون بەیرەم ایدی، چونکە بوکون مکتب آچو کونی ایدی.

۲۹) مکتب آچیلاچاق کون.

مکتب آچیلاچاق کون احمد تۆردی. ایرتوك تاڭ بلەن.
اول بوگن سوینونە، قوانادر ایدی جان، تەن بلەن:
یۆرلەرندە اوینی ایدی بو قتای سوینچ نوری.
اوشبو کوندە بر سعادت اویلی ایدی آڭ بلەن.
بیت، قولن صاف سو، سابن بلەن یووب سۆر تودی اول:
پاك کیم بلەن کینەدی، یاخشیلاب اۆر تودی اول؛
ئەتکەسی یاقلی ایدی: توزمی بارب، دەشدی آغار.
ئەرسە بار، بەبکەم، جانم؟ دیب یاسدغندان تۆردی اول.

احمد ئەيتە: «ئەنكەيم! مكتب آچلغان كۈن بوگۈن.
كورميسگمۇ؟ كۈن آشرغان مڭ قابات كوركن بوگۈن!
كوبدەن اوڭ ايبدەشلەرم ايندى مينى كۈتمەكدەدر،
ياقىنروب آچيلب كيتە يەمسز قارالاردان كوكم!
بىر بىر ئەيىر! توقلانىمدا يول تۈطيم اۆجماخيما؛
بلبلك رخصت سۈريدر: اۆچسۈن اول اۆجماخينا!»
ئەنكەسى يەش بليلن تۆقلاندرب، روحلاندرب،
بوزى. يەملى، كر ـ قارامز، يافنى. آق ازگە قويا.
كيتدى احمد شادلانب، يۆگرۆب ماتور، آق يول بلەن.
ايلك بيك. ايلك زور. ماتور هم ايلك نورى حق بوۆ بلەن.
مكتبندە قارشى آلدى دوستلارى، ايبدشلەرى:
تۆبدى دفتر هم كتاب قەردەشلەرن پاك قول بلەن!

ق. ابراهيمف.

۳۰) قش كۆنى مكتبكە آذراتو.

«اوغلم تور، تور! آبيك آت جيكدى»، ديگەن سوزگە حليم سيكرب تورۆب، يوونب، كيينب، چەيگە اوطردى. چەى سوپلەشميچەگنە اچلدى. سارسينكدا سوزى بتدى. چەيدەن سوڭ ئەنيسى اۆزونغنا دعا قيلب «كيين اوغلم» ديدى.

حليم، الگەرى كيتوويە اشاناماغان كبى. يالقاوغناماتاشساداء، حاضر تيزرەك شول آور مجلسدەن قوتولىم، نى بوسادا بولسون. تيز رەك كيتيم ديگەن كبى. آشيغب، آشيغب، كيينە، طقنا باشلادى.

سە كورشرگە وقت يتدى. ايلك اوّل ئەنيسى بلەن كورشدى. اۆل كورشكەن وقدا ئەنيسيڭ يۆزينە قاراماسقا طرشدى. آندان سوڭ آپالارى بلەن كورشدى. آندان آش اۆيە چقب جيگگەلەرى بلەن كورشدى. چانا يانداغا آپالارى بلەن كورشب، طشداغنا آبيسينك زور تۆاۆن كييب، چاناغە منب اوطردى.
ئجكنە دادار يافيسى بلەن آزغنا كوريە تذرغان ئسەنسى، آپالارى يۆزينە تاغى بر قاراب:

— «خوشگز!» ـ ديدى.

آت قوزغالدى. آرتدان ئەبسيڭ: «خوش» ديگەن تاوشن ايشتدى. كوزندەن ايكى تامچى يەش بيتن قطقلاب، مۆلدرەب تۆشب كيتدى. حليم، باشن سلكب سووق هوا سولاب، يەشن توقتاتا آلدى.

جيلگە قارشى آت چاباباشلادى. جيل حليمنڭ بۆتۆن يرلەريە كرب، گويە، بۆتۆن آولداغى اويلارندان ئەرچرگە تلەگەن كبى، آنڭ آشا سندان اۆتە باشلادى.

اول توگا باشلاوون سیزگەچ، جیلگە یان بلەن بولر اوچون آزراق صغلدی.
جانانلك ؤژلداب شووب نارو کؤیی بلەن تاغی اوبلار کیلرگە توتوندی.

ع. اسحاقی

(۳۱)- آنا نصیحتی.

قازان شهرندە بولغان اسلام مدرسەلەرینك برندە اون یل قدر اوقیمش بدم. علمگە آرزووم ورغبتم کامل ایدی. علم قایدا بولسادا اُزلەگز، دیگەن سوزگە نا اصل وطنمنی وحانە برابرندە بولغان آنامنی قالدرب نیچە چاقرم مسافەدە، قزان شهرینە کیتمش ایدم. آنامدان آیرلغان وقتلارم هیچ اونوتاماس نەیتکەن نصیحتی کوکلم اُچدەدر. بوکبی وعظلەرنی نەیتمەگە کوب ایرلەر یاکەکوب مدرسەلەرگەدە نصیب بولماس. دیمش ایدیکە:

«مین سینی اسلام قەرندەشلەرلك اوچون تودردم وتربیە ایتب اوسدردم؛ گرچە آتاڭ (الله رحمت ایتسون) یوزن سین وسینك یوزڭنی آتاڭ کورمەدی ایسەدە، آتاڭنك فضیلتلەرینە وارث بولماق اوچون اجتهاد ایتمەك سینك بورچڭدر. هر نەقدر اوقوغا ویازارغا بلسەڭدە بوقدر بلەنگیە آتاڭ کمالتینە وارث بولا آلماسسڭ. حاضرندە یەشڭ اون اوچیدەدر. شونڭ اوچون سینی براق قازان شهرینە بیرەم. هرنە قدر کامل سلامت بولماسامدا سینی مکتبکە بیەرگەیمە قدر دیب اللەتعالیدەن عمریمە فرصت سورامش ایدم. کوب شکرلەر بولسون، بومرادیمە یتدم. ایندی دیادا اُلوغ اشم قالمادی. اولگەمنی ایشتسەڭ خیر دعا قیل هم شولایوق آتاڭنیدا خاطرڭدە ساقلا!..»

مسلمان خاطننك بالاسی یامکتبدە تحصیلدە، یایراق شهرلەردە کسبدە بولماق تیشلیدر. ترك خالمدە سینڭ جیت شهردە تحصیلدە بولماقڭ مینم اوچون اُلوغ بر لذتدر. آخرت اوچون یالغز دین علمی، دنیا تورمشی اوچون دین هم دنیا علمن بلمەك کیرەکدر. بولارنی بلرگە سین هم بورچلیسڭ. آدم بولو اوچون علم- هم کوزکەم خلق کیرەکدر. هم بولارنی برسندەن برسن آیرماق درست بولماس. مسلمانلار– دین قەرندەشلەرڭ، باشقالار نسل قەرندەشلەرڭدر. شونڭ اوچون هر اشڭدە شفقت ومهربانلق بلەن بولماق سینڭ وظیفەڭدر. حلقی گوزەل بولماغان کشینی آدملەر سویمەسلەر، حالبوکە آلارغا خدمت ایتمەك اوچون ایلڭ اُلك آلارنڭ محبتلەرن کسب ایتمەك لازمدر. گوزەل خلق، ادب، عفت صبر وتحملدەن عبارتدر. ادبلی بول، خلق سویەر؛ عفتلی بول اللەتعالی سویەر؛ صبرلی بول، اوکنمەسسڭ: تحملّی بول قارتایماسسڭ: تحصیلڭ آرتدقچا کیلگڭ، بلگڭ آرتدقچا صبرڭ آرتسون! اوقیماغان کشیلەر معذوردرلەر: آلار حقندە نەیتمەدە آڭلامادیلار، یاکە قدرمنی بلمەدیلەر، دیب اوپکەلەب، برچیتکە چقماق عیب

هم‌گناهـــدر. هر سوزنی آڭلاماق، یاکه فضل اهل‌لەرینىڭ حرمتلەرینی یرینه یتکرمەك کبی برکمالت هر بر کمسەدە تابیلر ایسه، بلگان بلەن بلمەگەن آراسندا هیچ آیرماتولماس، هر بر آدم بالاسی برتیگز بولرایدی. ایندی سینی اللەتعالی‌گه تاپشردم: اللەتعالی بییك‌در و بزدەن مرحمتلیدر، سیکا دنیا وآخرتده سعادت نصیب ایتسن ...»

بو مبارك سوزلەرنی حرولەرینه قدر کوڭلیمه آلب طڭلادم. قولن تونوب اوبدم. طاقت کیتره آلمی یغلادم، حسرت بلەن شادلغمنی حیقان حالده آیرلدم؛ وعظلەرنی بلەن عمل ایتەرگەوعدەلەر قیلدم، مگرده بو سوزلەر آتامدان (اللەرحمت ایتسن) ایشتکەن سوزلەرنڭ سوڭی ایمش، چونکه آتام مین قارانغا کیلگەن یلدا وفات بولدی. غافل ابن عبدالله.

٢٣) بر تول خاطننڭ بالاسینا ئەیتکەن سوزلەری.

آچ یوقوڭدان کوزکنی، سویەم، بالام، اوزکنی،
سو، قومغانغادا یوغل توروب یوزکنی:
حاضربول، أچدە چەبك، مکتب سیکا توری یول،
بالام یەشلکدە عقلڭ بولور سینڭ مول:
اوزم فقیر، آتاڭ یوق، ئەلدەاینه خدای توق،
بار امیدم سینگنه، سیندەن بوتەن کشیم یوق!
طرش بالام، اوقورغا، مینم ساولق چاغمدا،
وقت یتدی اوقرغا، کوب یاندڭ قوچاغمدا.
آتاڭ نادان بولغانغا راحتلق کون کورمەدی
کون تون آورخدمتده یوزینه توس کرمەدی؛
نیشلەسن سوڭ بیچاره بلگەنی سەنەك، کورەك؛
راحتنی کورمەك اوچون هر کمگه علم کیرەك.
علم هنر ایەسی هیچ کمگه بولمی محتاج؛
طرشساڭ سین شولارغا، بولماینر، بالام، بز آچ
ای سین، بالام، اویلاچی آلغی کوننڭ حاللەرن
نادان بایننڭ بالاسی تیز بتره مالّلارن
... ش یتمەسلك سایلقنی یتذرمیدر بر آیغا،
نادان بوزوق بولغانغا کرەلمیدر اول جایغا؛
شولای ایتب آچ یوری کوب بایلارنڭ بالاسی.
مینه سیڭا، عقلیم، شوندان عبرت آلاسی.

بار كۆچكنى صرف ايت علم — هنر آلماغا،
مين هيچ راضى توگلمن بالام نادان قالماغا.
اوقيتامن مين سينى اوزم آچ كۆزن كورسهم ده.
كشى بولغاچ اونوتما، بالام، آناڭنى سين ده.

ى ملهمى.

۳۳) قيش كونى مكتبدهن قايتقاچ.

اۆى يافنوردى. آباسى مونڭ اوين جيشدرب آلدى، آبيسى طشقى يافدان تهرهزهلهرنى آچدى. حليم سهكى اۆستيه منب اوطرب توڭغان تهرهزهنڭ قالغان بيرندهن اورامنى، كورشيلهرنى قارى باشلادى. قار اۆستلهرى سالام كۆللهرى بلهن بيزهنگهن نار اورام، قار آستدان قورقغان كبى گنه. باشن كورسهتب تورغان كچكنهگنه اۆيلهر، قار باسقان لاپاسلار، كلهتلهر — بيك قزغانچ. بيك باچار كبى كورندى. يورت اچنده صيرلار قووب يوروچى كورشى خاطنى محبوبه آبزناى دا بيك يهمسز، اۆستى بيك توباس، درفاكى تويولدى. اول شولارنڭ ههمهسن شهر بلهن چاغشتررا باشلادى.

منه قايغاتوينه آت كيلب توقتادى. حليم آندان توشكهن كشيلهنڭ برسن، ... نيسى، برسى - آول ملاسى ايكهنن كوركهچ: كولوب يبهرهبازدى. آنڭ كيمى، آنڭ قيافتى، حاضر، كولكى كبى. قزغانچ كبى تويولدى.

منه ايشك آچلدى. حضرت كردى. حليم بارب كورشدى. اوطرشدبلار، دعا قيلدبلار. حضرت حليمدهن مدرسهنڭ حاللهرن. سابافلارن سوراشا باشلادى، چهى باشلاندى. تهملى چهى بلهن حليم مالى بلنلهر، ... لار پهرهمهچلهرنى بزرتقورگه توتوندى. اول، فاتى ايكمهك بلهن چهى اچه، اچه ذيفوب ... نى قدر آشاغانن سيزمى قالدى تاغى چهى ياسى تورغان آغاسينك:

«آشا، حليم، ديب قستاوى. مونڭ درتن تاغى آرتدردى.

حليم آپالارى، تهنباهرى بلهن بولمهدهده چهى اچدى. آندان سوڭ نگى اوينه چغب، جيڭگهسينڭ مالاين سويدى. جيڭگهلهرى بلهن برگه قوورغان تورچاق آشادى. بزرتقا چقدى. آتلار، صيرلار، سارقلار بيك كچكنه كبى، اۆيلهر، لاپاسلار بيك ناچار كبى كورندى. اول اورامغا چغب آولنى قارارغا توتوندى. قار بلهن كوملب كيتكهن آولنڭ اوچى قايدا ايكهنن تابا آلمادى.

منه آبيسى آت جيگب، اندرغا، سالامغا بارورغا چقدى. حليمده آڭار اوطرب كيتدى. اندر كيبهنلهر، اۆيوم، اۆيوم سالاملار، كيبهن قوشلارى آنى آفرنغا ايسكى حالينه قايتارا باشلادى. آنڭ اوچ دورت آى اچنده شهرده، مدرسهده تلهكدرگهن شهرلكلهرن بيمره، اۆچرا باشلادى. سالامدان قايتقاچ. اول سارقلارغا

سالامداماالشدی. آندان سوڭ. تاغی اورامغه چغب تگی یاقدا جیلت توراتورغان کورشی مالایلاری یانینا باردی.

بارسی‌دا موڭار ایکنچی کوز بله‌نرهك قاراغانلقلاری. موڭار سالداندان قایتقان کشی کبی ایندرب، یاایسه توره‌کبی ایتدرب قاراولاری، مونی تاغی هوالاندردی. همه‌سی موڭلی بله‌ن کورشت‌ی حال حلیم؟ شهرنی یاراندڭمی؟» دیب — واشرغا توتوندیلار.

ع. اسحاقی.

٣٤) مکتب

ی قدری گوزەل مکتب، هر أشلەرنی مرتب.
اوگرەنەلەر مکتبدە سزلەرگە علم ادب.
یاخشی اورن مکتبدر، یاخشیلق موندا کوبدر،
سعادتکە ایرشرگە ایڭ برنچی سببدر!
عالم ایتەر نادان‌نی، یاخشی ایتەر یامان‌نی
وش اونکەرمە، بالالار، اوشبو عزیز زمانی.
بلمەگەننی بلدرە، توغری یولغە کوندرە،
بزنڭ آرادا بولغان نفاق اوطنی سوندرە.
اوگرەنەدر خدمتکە دخی عزیز ملتکە؛
موندا عالم بولو توقتار طرش ایلە همتکە.
اوگرەنەدر: اوقرغا کوڭل کوزنی سوقرغا،
عرش، بالا، مکتبدە بوشقا قاراب اوطرما،
دخی کسب ایتەرگە، آنغا تاتا کیتەرگە،
اوگرەنەلەر مکتبدە مرادلارغا یتەرگە،
مکتب عقل بیرەدر، مکتبدەدر جملەسی،
عقللی بولام دیسەڭ دیل، بالام، مکتبکەکر!
جاهللکدەن قوتقارا، هر اشکە تاتا چارە،
رتدا قالغان بزلەرنی بیك تیز آلغا چارا!
مکتب شوندی اصل یر: بیرەدر آچق فکر،
باشقالارغا قاراغاندا کم ایکەنڭ کورسەتر!
شیطان آندان قاچمشدر، هر نەرسەگە آچقچدر.
مقصودلەرگە ایرەرگە ایڭ برنچی باسقچدر.
هر بر اشکە درماندر، فقیرلککە دشماندر،
ای بالالار، اوقگز، زمان اوقو زماندر!

م. غفوری.

٣٥) آنا تلی.

صنفدا شاکردلەر تولغان. شاکردلەرنڭ تاوشلاری بۆتونلەی تنگەن. آلارنڭ قایسیلاری بوقجالاریندان کتابلارن چغارالار: قایسیلاری قەرندەشلەرن اوچیلار: قایسیلاری دفترلەرن قارییلار. هر بر شاکرد اوزینە کورە بر اش بەلەن ماتاشا: صنف تولەمەسی یاقتی هم یلی. مەنە خلفە سابافقا کردی. بالالار شب بولدیلار: ایدەشلەری اونوتولدی، کوزلەری خلفەگە تکلدی.

خلفە: «مەنە سویکلی شاکردلەرم!» دیب سوزگە باشلادی «مەنە بوکون، حضرات، بو یوردا، بز آنا تلی توغریسندا سویلەشرمز: سوزلەرمنی یاخشیغنا طڭلاگز. بر سوزنی آڭلی آلماساگز، درس بتکەچ، مندەن ایکنچی مرتبە سوراگز: مینم سوزلەرمنی آڭلامی قالورغا راضی بولماگز، منم اوچون بیك ناچار هم سزنڭ اوچون دە بیك زور قایغی بولور!»

بەشدەنوك سویلەشە تورغان تلمز: آنا تلی دیب آتالا: بزنڭ اوچون آنا تلمزدەن قدرلی بر نرسەدە یوقدر. آنا تلمز آرقیلی دنیادا بز اللەتعالینی، سویکلی پیغمبرمزنی تانیغامز: هر بر بالا اوچون ایڭ سویکلی دیب ساناغان «ئەنکەی، ئەتکەی» دیگەن سوزلەرنی دە بز آنا تلمز بلەن ئەیتەمز. بز بیك کچکنە چاغمزدا بو تلدە آنامزدان آشارغا، اچەرگە سوراغان: اوز مزنڭ قەرندەشلەرمز بلەن سویلەشکەن؛ سویکلی ئەبیلەرمزنڭ بزنی یوواتر اوچون سویلەگەن تورلی کوڭللی حکایەلەرن طڭلاب راحتلەنگەنمز. بر آز اوسکەچ سویکلی آتا-آنالارمز بزنی اوقورغا اویرەتکەنلەر دە. بز شول آنا تلمزدە یازلغان کتابلارنی اوقب دنیادا ئەللە نیچە تورلی آدملەرنڭ، قوشلارنڭ، حیوانلارنڭ، آغاچلارنڭ، تاولارنڭ، دیڭگزلەرنڭ اسملەرن بلگەنمز قسقاسی غنا: بر سویکلی آنا تلمز آرقیلی بتون نەرسەلەرنی بلگەن؛ هر بر نەرسەدەن لذت تابقان. روسلار اوچون روس تلی، فرانسوزلار اوچون فرانسوز تلی، یاپونلار اوچون یاپون تلی، بزنڭ حلق اوچون تاتار تلی آنا تلی دیب ئەیتلەدر. هر حلقدا آنا تلی بر تورلی توگل: مثلا روسلارنڭ، فرانسوزلارنڭ، نیمسەلەرنڭ آنا تللەری بزنڭ آنا تلمزگە قاراغاندا بیراق آلارنڭ تللەری بزنڭ تلگە قاراغاندا ماتوربراق. قولنڭ مسلەری یوق توگل. آلارنڭ بیك شاعرلەری، بیك ادیبلەری قولدان نیچە یوز یللار اوّل باشلاب اوز تللەرندە آنا تللەرندە بو کونگە چاقلی تورلی شعرلەر، تورلی حکایەلەر، تورلی رومانلار، تورلی فن کتابلار یازب کیلەلەر. بزنڭ موندی کوپللی. اوز حالمزنی آڭلاتا تورغان، چن تاتار تلندە، قولدان یکرمی یللارغنا الك کتابلار یازیلا باشلادی.

بزنڭ غیاض افندی اسحاقفمز، عبدالله افندی توقایفمز، فاتح افندی

اییرحانمز، سعید سوبچه‌له‌یمز. باشقا ادیبله‌رمزکوزندن توگل‌گنه یازا باشلادیلار شولای‌دا بو بیك آدمه‌رمزنك طرشقلاری آرقلی. اوزینك تاتار تلن چین کوڭلله‌ریندن سویه‌لکله‌رنی آرقاسنده آنانلمز کوزندن کوز آلغا کیته. همان ماتورلانا. موندان یگرمی یل‌غا اَلك بولغان آنیلارمز حاضرگی ماتورلانیب کیته طورغان آنانلمزده یازلغان کتابلارنی کورمه‌دیله‌ر. آلار بختسز بولسالارده، سزنك بختلی بولوگزغه، سزنك آنالی آرقلی دنیانی تانورغا اویرنوگزگه چین کوڭلله‌ریندن شادلانالار! طرشگز سویکلی شاکردله‌رم، طرشگز: تلب بولمی، بلکه سزنك آراگزدان‌دا کیله‌چه‌کده آنانلمزگه زور خدمتله‌ر کورسه‌ته‌چه‌ك آدمله‌ر چقار.

ف. آگییف.

٣٦) ساقلا تلـكنی.

ای تاتار، بوکونگه چاقلی ساقلادیڭ، بل‌نی شینی،
قارشیڭا کیلگه‌نی هلاکتدن نی‌نرسه‌ك یولادیڭ سینی؟
آسرادیڭ نی نه‌رسه کوکره‌گڭده حیات دملارینی،
«مه‌نگی بتمه‌کلك» سازندان‌نی سوورب آلدیڭ سینی؟
قورتمادیڭ یه‌شه‌ونامرلارنداغی، بردم بله‌ن،
باوراغی بار، چه‌چکه‌سی یوق — قورماغان کولده‌ی سینی؟
شبهه‌سزدر ساقلاغان شی تیك مقدس «تل» سینی،
جویمادیڭ «تاتار» نامڭنی هم «تاتار» قیلدیڭ سینی.
بیر تاوش «مین بار!» دیگن، بدان بولای قیلماسکوت،
تل بولوبدا دمشی تورغانلق شولای تیلدیڭ سینی!
آرقالانما باشقالارغا، کوتمه هیچ یاردمچیله‌ر،
کم اوزاتماس مه‌نگیلك یولغا جانم کولنی سینی!
بار بولورسڭ هم یه‌شه‌رسڭ دنیادا راحت طنچ،
هیچ ایزه آلماسلار اگر بولساڭ «آنا تلی» سینی!

ط. نصری

III

٣٧) عبدالقیوم افندی ناصیری.

عبدالقیوم افندی ناصیرینك قایسی یلدا توغانی بیك آچق معلوم توگل، اما اول ۱۹۰۲ نچی یل ۲۲ نچی آوغوستدا وفات بولدی. قیوم افندی اوّل قازاننك برنچی محلّه‌سی جضور نداغی مدرسه‌ده علوم دینیه وعربیه تحصیل ایتکه‌ندن صوڭ قابان

کوپی بو یینداغی دوخاونایا صیمبار یسادا تاتار تلی معلمی بولب اون بیش یل قدر
خدمت ایتدی. سیمبار یادا وقتدا روس معلمه‌ری بله‌ن بورنغشوب روس تلن
هم یاوروپا خلقلارینڭ تورموشون بیك یاخشی بلدی. هم شونڭ آرقاسدا مدرسه‌ده
اوقیغان علمه‌رن أشکه یارارلق بر صورتکه قویدی. سوڭرا مشهور مستشرق
رادلو فنڭ یاردمی بله‌ن شهاب حضرت‌دن سوڭرا دارالمعلمین (اوچیتلسکایا اشکولا)
گه‌دین معلمی ایتاب قویلدی. مونده بر بیچه یل خدمت ایتکه‌ندن صڭ اوروندان
چقب قالغان عمرن کتاب یازوکی أشله‌ر بله‌ن اوزدردی.

تاتارچا تلده ۳۸ قدر کتاب یازب باصدردی. بونلاردان ۲۷ سی کانیدان
چقاردی. تلمزنڭ لغت، نحو. صرف، بلاغت و املاسی حقندا یاروچیلاریننڭ
بریچیسیدر. تاتارچا کتاب یازو عیب بولغان بر زمانده یازغی هر نرسه‌لری مشقت
و بهتانلارغا قارشی کوکره‌ك کیرب میدانغا چقوچی: ادبیاتی أشله‌گه‌ن تقدیرده
تلمزنڭ بیك ماتور بر تل بولاچن اثبات ایتوچی قیوم افندی‌در. لکن اول سلامت
وقتندا بو آغر خدمتله‌رینڭ مکافاتن کوره آلمادی، حتی دنیادا نه‌لله بی قدر فقیرلك
وجیتشلکله‌رگه توشوب قارانغی وسالقن بولمه‌ده یاپا یالغز حالده وفات ایتدی.

اما اوّل یللاردا قدرن بلمه‌سه‌ك، حاضرده قیوم افندی‌نی ساغنلا باشلادی
بو ساغنونڭ تورغان ساین آرتا چاغی بیك معلومدر. اثرله‌رینڭ ایڭ ماتوری
فواکه الجلسا کتابی بولب، بزنڭ اوچون ایڭ قدرلیله‌ری تل و ادبیاتمزغا دائر
یازلغان قواعد کتابت، انموذج و لهجهٔ تاتاری اسملی اثرله‌ربدر.

۳۸) مرحوم قیوم ناصری‌غا.

قویاش بولدڭ تاتار دنیاسینا سین، وأز سالدڭ آلار ضیاسینا سین!
صونسز بولدڭ خلق علمده چاقدا، عزیز بولدڭ خلق ذاتده چاقدا.
ادب مقتونی بولدڭ، مرحوم اولدڭ، زمانکدا بهادان محروم اولدڭ؛
بهاڭ آرتا حاضرکی ندن کون ایدی. طبیعی، أنجیله‌ر یرگه کوملی.
اونوتماس سینڭ اسمکنی بو ملت: بوتون یارغانلارڭنڭ اصلی قیمت
وبیلو بولدڭ خلقلار بوقلاغاندا. علم یوبدڭ ــ خلقلار یوقلاغاندا،
کیرب کوکره‌ك کونه‌ردڭ کوب مشقت: خلقدان کوره‌مه‌سه‌ڭده بر ده شفقت.
قلم برله‌ن خلق‌غا جیشمه قازدڭ، و آندا معرفت سوون آغزدڭ.
آلارنڭ قیمتی آرطردا آرطر. خلق ایسکی محررن یاد ایتار طر.
واقف حلال.

۳۹) احمد بای علی اوغلی حسینف.

احمد بای ۱۸۳۷ نچی یلدا اوریسورغ قارغالی‌سنده دنیاغا کیلب ۱۹۰٦ نچی
یلنڭ ۱۱ نچی دیکه‌برنده قازانده وفات بولدی. قارغالی‌دا بر آز مال تاپقاندان

سوڭ توغانلاری عبدالغنی و محمود بایلار بلەن اورینبورغغا کوچب کیلدیلەر
سوڭغی اون یل أچندە توغانلاری بلەن بوتنشب قازانغا کوچب کیلدی. احمدبای
بالا وقتندا مکتبکە اوقورغا بیرلسەدە اوقو ترتیبلەرینڭ ناچارلغندان هم عائلەسینڭ
حالی ناچارلغندان کوب وقت اوقی آلمادی. یازوی باری تاتارچا. روسچە
قول قویا آلودن عبارت ایدی. یاش وقتندان اوق سوداگە توتوب بختینڭ
یاردەمی و اوزینڭ اجتهادی آرقاسندا زور بر بایلقغا مالك بولدی.

احمدبای مالنی بیك سویە ایدی، لکن مالغا حریص بولمی، بلکە مالنڭ قدرن
بیك بلوچی هم یاردم قیلونی بیك یاراتا ایدی. شونڭ اوچون ملتنڭ کیرەك اورنلارینا
مالن هیچ قزغانمی یاردم ایتە ایدی. اما کیرەك بولب تولماغان اورنلارن بیك
تیکشرە ایدی. شونڭ اوچون کیرەك یرلەرگە مکتب مدرسە و مسجدلەر سالدرا
یدی. ایدل بویداغی تورلی آوللارغا ایکی یوزگە یاقن مکتب سالدرغاندر
هر یل ٤٠ – ٥٠ قدر آولداغی معلملەرگە وظیفەلار بیرە ایدی. ۳۰ لاب تاش
مسجد سالدردی. مکتبلەرگە بیرگەن کتابلارینڭ تورلی یرلەردە قازیقان
قویولارینڭ و سالدرغان کوپرلەرینڭ سانی بیك کوبدر. اورینبورغدا اوز آقچا
سندان سالدرغان «مدرسۀ حسینیە» روسیەدەگی مسلمان مدرسەلەرینڭ ایڭ زور
یخشیسیدر. بونڭ بیرن آلب بناسی سالدرر اوچون ۹۹ مڭ سوم آقچا توتدی.
آخر عمرندە قیلغان وصیتنڭ بارسی یارتی میلیون سوم بولب، شوندان کیلگەن
فائض «پروسینت»نی ملتنڭ ایڭ محتاج اورنلارینا توتولاچاقدر.

احمدبای‌نڭ سوداسی تیری – یاری. جون – جایاغا کبی ماللار بلەن بولب
بولارنی یاوروپاغا ازراتا ایدی، لکن اوزی اوقو – یازو بلمەگەنلکدن عائلەسینە
کورەك اولوش نیمس و یهودیلەرگە بیروگە مجبور بولا ایدی.

یاش احمدبای‌نڭ جانی بیك تەرتە ایدی. شول سەبەبدن أشنی بر آز زورایغاچ
برلین و لوندون شهرلەرندە کانتورلار آچدی. شولای بولسادا عالم اینگلیزلەر
بلەن نیمسەلەرگە قارشی تورا آلمادی آنداغی سوداسندان ضرر ایتکەچ اول
کانتورلارن بتورگە مجبور بولدی.

لکن جیت مملکتلەر بلەن سودا ایتەرگە روسیە تاتارلارینا بر اورنەك بولدی

٤٠) محمد ظاهر بیگیف.

محمد ظاهر افندی. اولدە اشلکلی و شهرتلی بای بولب سوڭرا روسچا هم
مسلمانچا عالم بولغانغا، مفتی سلیم گرای حضرتلەری طرفندن ادون اوبلاستندا
آخوندلق مرتبەسینە قویلغان امام جارالله بن عبدالکریم حضرتلرینڭ ۲۵ بالاسندان
بریسیدر.

١٨٧٠ انچی یلدا روستوف-دون شهرنده دباغه کیبت یه‌شب فرق بیشله‌رگه ینمه‌سده‌ن آلك زور بر بلاءگه اوچراب وفات بولغاندر. طاهر افندی بالا وقتده روسچا اوقو یازو اویره‌نب، سوڭرا آناسی فاطمه خانم نك داملا حبیب الله حضرتلرینك تربیه‌سنده ایسکی مدرسه‌له‌رنك برسنده قالب، ایسکی اصول بله‌ن علوم دینیه و علوم عربیه اوقیغان. شول مدرسه‌ده اوقیغان یللارنده‌ده اوز بنك اجتهادی آرقاسنده مشهور روس ادیبله‌رینك اثرله‌رن کوریده‌ن کیچرگه‌ن

طاهر افندی یه‌ش وقتده اوق قلم خدمتن سوزبگه‌نگه. اول ایك آلك «باغوا زا میلیونامی» (میلیونلار آرتندان قووو) اسملی بر روس ادبیه اوحشانب «گوزه‌ل قز خدیجه» اسمنده بر رومان یازدی. بو اثر بزنك قازان تلنده رومان ایتب یازلغان اثرله‌رنك ایك-بونچسیدر.

بو اثر شاکردله‌رگه تاتارچا بر یول یازو یه‌زماق عشق سالنغان بر وقتده یازلغاندر. قازان خلقی، قازان شاکردله‌ری طاهر افندی نی شول «گوزه‌ل قز خدیجه» رومانن یازغان اوچون مسقل ایته‌له‌ر واندن کوله‌له‌ر ایدی. طاهر افندی بو اثرن باسدرو نیتی بله‌ن قازانغه کیلب شول کیلوونده‌ده‌ول بونی مدرسه‌له‌رینك برسنده درس اوقو امیدی بله‌ن قالغان ایدی. شول وقت اول قازان شاکردله‌رینك حال و تورموشلارن آڭلاب توشونوب، شاکردله‌ر حالندن بحث ایته تورغان «گناه کبائر» اسملی ینه بر رومان یازدی.

موندان صوڭ روستوف-دون شهرینه قایتب امام بولسادا، عمرینك آخرینه قدر آناسینك تربیه‌سنده قالدی. روستوف شهرینك عمومی کتبخانه‌سینه باروب هر وقت روس اثرله‌رن اوقیدر ایدی. شول وقتلرده طاهر افندی، تاتار شاکردله‌ری حالی و ایسکی مدرسه‌له‌رنك توتوب تاتار خلقینا نی قدر باچاراق کیترگه‌نن کوره‌سنکه‌ن «مرتد» اسمنده بر اثر یازدی. طاهر افندی بو اثرن نی قدر باصدروب تاراتماقچی بولسادا نصیب بولمادی. آندان صوڭ روسیه‌ده خاتون قزلارنك مظلوملقلارن هم تربیه‌سزلکله‌رن کوره‌سنب «قاتله» اسمنده بر اثر یازدی. بو اثری بیك اوستالق و ظرفلق بله‌ن یازلغان ایدی. بو کتابندا طاهر افندی نك بوڭ شعریه‌سی و قلم کوچی بیك آچق کورنب بو کتابی آثار ادبیه‌مزنك ایڭ آلغی بولاچاقدر. بو بیجه سببلر بله‌ن اوزی سلامت وقتده بو کتابنی باسدرا آلمادی.

سوڭرا کیره‌کلی بر آش توغرسنده امیر حضرتله‌رن کورو اوچون بخاراغه باردی. شول سبب بله‌ن بوزون ترکستانده سیاحت ایتب. آندان قایتقاچ، «دوره شهرده سیاحت» اسمنده‌گی سیاحت نامه‌سن یازدی خدالك حکمی بله‌ن طاهر افندی نك بو تری اثرله‌رینك آقتغی بولدی. شول اثرنی یازب آرغنا زمان اوتکه‌ندن سوڭ طاهر افندی بیك زور بر بلاغه اوچراب، ٢٠ نچی عصر مدنیتی باشلانغاندا اوزینك توشه‌گنده یوقلاغان وقتده نه‌لله بندی حائن و باوز کشیله‌ر طرفندن شهید ایتلدی.

م. بیگیف

٤١) مرحوم محمدظاهر افندیگه.

شادمان اول میز قدکده، بز اونوتمیز سینی،
بلمه‌سه‌ك وقتگدا قدرڭ، ایندی قوتلیز سینی:
یاقتیلقغا ایلڭ آلك آتلاو و آز سالو بله‌ن،
عیبمزگه توب‌توری دوستانه کوز سالو بله‌ن؛
گرچه اولدی، دیسه‌له‌رده سین بوتونله‌ی اولمه‌دڭ،
یاخشی اسمڭ قالدی، سین منسی و متروك اولمادڭ.
آه! سینڭ عزمگده بختڭ قارشی تورنی، بیرسه یول،
بش‌بکت، کورسه‌ت اشڭ، مانع تورگلمن، دیرسه اول:
ابرته‌رەك ملتنی سوق ئه‌یله‌ر ایدڭ چن اوزگه سین!
بیندی‌عالی، نیندی زور اش اشله‌ر ایدڭ یرگه‌سین!
هونداد اسمڭ سینڭ ملت یه‌شه‌دکچه‌یه‌شه‌ر؛
ملت اوسدکچه اوسه‌ر هم‌ملت آشدقچا آشار!

غ. توقایف.

٤٢) شهاب‌الدین المرجانی.

شهاب‌الدین بهاءالدین اوغلی المرجانی‌نڭ بابالاری قاراو یاقنداغی مرجان اسملی آولدن‌در. آتاسی بهاءالدین حضرت شول یاقدا ه‌یاشچی اسملی آولغا هجری ۱۲۳۲ نچی ییلدا امام بولغان وشول ییل آشط قریه‌سینڭ امامی عبدالنصیر حضرت‌نڭ حبیبه اسملی قزینا نکاحلانغان. بو بلدان سوڭرا هجری ۱۲۳۳ نچی ییل ۷ نچی ربیع الاولده (میلادی ۱۸۱۸ ینوار ۳ده) بولاڭ مرجانی توغان. مرجانی دورتنچی یاشنده وقتدا بهاءالدین حضرتنی تاشکیچو قریه‌سینه مدرسلککه چاقردقلار بدان، شول قریه‌گه کوچکه‌له‌ر.

مرجانی ٦ - ٧ یاشلرنده آتاسی‌نڭ مدرسه‌سینه یوروب حلقه‌لردن سابااق اوقی باشلاغان. مرجانی مدرسه‌گه یلکوکلی یوروگه‌ن شاکردلاری بلك یاخشی اوقیغان. یگرمی که ده بش آیلاقو بدا بولووی قورده، بش آتاسینڭ بالالارن قرارغا، بورت أشله‌رنی اشله‌رگه توغری کیلو مرجانی که برده اوقوشنداغی توب آرتیغا فرصت تابدی بسه مدرسه‌گه اوقرغا کینه هم‌کوب‌وقت شوندا قوناتورغان واغان. مرجانی‌نڭ حصه‌ه‌رنی وشریکله‌رنی آراسندا بیك نیرحه‌بده‌شلك واونکللك اسمی جعت درسلارنی بلك بیر آلغا کیتکه‌ن. توقز-اون یه‌شله‌رنده عربچه نحو، صرف درسله‌رنی، اون دورت - اون‌بیش یه‌شله‌رنده مدرسه‌نڭ ایڭ زور درسله‌رن اوقی واوزندن توبه‌نله‌رگه ساباق اوقیرغه اشلاغان. اون آلتی یه‌شله‌رنده مدرسه‌ده حلفه‌لك‌دمایته

باشلاب، شوندا ٤ - ٥ یل قدر اوقیتقان. هر وقتدا مرجانی آتاسینڭ هم باباسینڭ كتبخانه‌سنده بولغان بیك كوب كتابلارنی آلب اوقی. هر بر مسئله‌نی توبی - اصلی بلن بر گه طورشا، ایشتكان بر مسئله‌رن یازب قویا تورغان بولغان. شونلقدان حلقه بولا باشلاغاندا بایتاق كتاب اوقیغان. یاخشی غنا فكری آچلغان و هر بر مسئله‌گه اوز اولچه‌وی بلن قاری باشلاغان. اول ۱۲ - ۱۳ یه‌شلك شاكرد وقتدا هر بر مسئله‌نی، حتی علمی مسئله‌لرنی اوز بچه اولچه‌رگه، اوزنچه محاكمه ایته‌رگه تورا: قونوغ بیدا آتاسی بلن بایتاق مناظره‌لر قیلشا باشلی. آتاسیدان بر بر شرعی مسئله ایشتسه، اول نیك آلای، دیب حكمتله‌رن سوراشا تورغان بولغان.
۱۵-۱٦ یه‌شله‌رینه یتدكده مرجانی‌ده بولغان انتقادناغی آرتا؛ اول آتاسینڭ مدرسه‌سنده اوقلغان كتابلارنی و درسله‌رنی انتقاد اینه باشلی: بو یه‌ش بالا درسله‌رنی نیچك اوقیتوغا كیره‌كلك خصوصنده اوزینه كوره اویلانب. اوزینه بر پلان توزا. بر ایكی یل حلقه بولب تورغاندان صوڭ اوزی اویلاغان ترتیب بلن اوقیتب قاراماقچی بولا. شول وقتدا علم حال كتابلارینك عربچه بولووین یاراتمایچه. تاتارچا علم حال كتابلارنی كیره‌كسنه هم اوزی اوقیغان عربچه كتابلاردان ترجمه ایتب تاتارچا بر علم حال رساله‌سی یازا وشول كتابنی یازدرب اوقیتا باشلیدر هم عرب تلینڭ صرفن فارسی كتابلاردان اوقیتووی انتقاد ایتب، اوزی بر صرف كتابی یازب، شاكردله‌رن شول كتابدان اوقیتا باشلاغان. مرجانی‌نك مؤرخ بولاچاغی دا یه‌ش وقتندان اوق بلنه باشلاغان ایدی، دیب روایت ایته‌لر. اول آتا و باباسینڭ كتبخانه‌له‌رندن تورلی كتابلار آلب اوقی باشلاغاچ، آتا - بابالاریدان هر تورلی كتابلارینك مؤلفله‌رنی حقندا سوراشا. بو كتابنی كم یازغان؟ اول نیندی كشی بولغان؟ دیب تیكشره تورغان بولغان. بر وقت توغانلارن ایه‌رتب اوزله‌رینه یاقن بر بارندا بولغان قبر طاشلارن اوقب یورگه‌ن. ۱۹ یه‌شله‌رنده وقتندا آتاسی قبرینی اوستینه اوزی بر تاش یازب قویغان.

مرجانی ۲۱نچی یه‌شنده وقتده (۱۲۵٤ ه ۱۸۳۸ م. سنه‌ده) اول زمانده تاتارلار آراسیدا علم مركزی سانالغان. بخاراغا سفر ایتكان. یولدا بارغاندا اوچراغان همه بر یه‌وشهرله‌رنی قایدان قایا بارغانلارن، یولدا نیندی سولار آرقلی یورگه‌نله‌رن همه‌سن مخصوص بر كاغذگه یازا بارغان. اول اوزی شاگردلرینه: «مین جغرافیه‌نی بخاراغا بارغانده اویرندم» دیب سویلی ایكه‌ن.

شولای ایتب، بخاراغا بارغاچ، خلیفه نیاز قلی مدرسه‌سندن اوزینه بر حجره (بولمه) ساتب آلب تورا و درسله‌رگه دوام ایته باشلاغان. لكن علمگه سوساب و بیك كوب مسئله‌لر اویلاب بارغان مرجانی‌گه بخارا مدرسه‌له‌رینك درسله‌رنی بر ده اوخشاماغانلار: اول بخارا مدرسه‌له‌رینك درسله‌رندن بوده

ذتلەنمەگەن. مدرسەلەردە کیرەکسز شرح وحاشیەلەر بلەن عمر اوتکەرو آننگ
طبیعتینە برده اوخشاماغان. اول شوندان سونگ اوز اوزندەن اوقرغا کرشکەن.
بخارانک عمومی و خصوصی کتبخانەلرینە یورروب، توزان بەرەون آراسندە هیچ
کیمسەنک التفات کورمیچە یاتقان کتابلارنی آقتاررغا، شولار آرقلی علم آرتدررغا
کرشکەن. شول رەوشچە کتبخانەلەرگە یورروب بیک کوب علم حاصل ایتکەن و بیک
کوب عزیز ونفیس کتابلارنی مطالعە ایتکەن. بخارادا بیش یل قدر تورغاچ، شول
طرفلرنک ایکنچی علم مرکزی سانالغان «سمرقند»گە سفر ایتکەن؛ آنـدا قاضی
ابو سعید اسملی توغری فکرلی زور بر عالمگە یولقغان. قاضی مرجانیدە بولغان
استعداد وعلمگە محبتنی کورب آنگا بیک یاخشی التفات ایتکەن؛ اول مرجانینی اوز
بالالارینا خصوصی معلملککە چاقرغان هم اوزینک بیک بای بولغان کتبخانەسی
مرجانی اختیارینە تاپشرغان. مرجانی اوشبو قاضینک خصوصی مجلسلرندەن
فکرلەرندەن دە بیک کوب فائدە ایتکەن و بیک کوب علم آرتدرغان. مرجانی اوزی دە
«سمرقندە بر قدر قاضی ابو سعید کتبخانەسندەن بیک کوب فائدە ایتدم و بیک
کوب نفیس وقدرلی کتابلار کورب بەرسە کوچرب آلدم. تاریخ بلەن
مشغول بولوومە و تاریخ کتابلارنی مطالعە ایتەرگە باشلاوما باش سبب اوشبو قاضی
ابو سعید بولدی» دیب یازا.

سمرقندە ایکی یل قدر تورغاچ، تاغی بخاراغا قایتقان هم اولگی مشغلەسنە
دوام ایتب هیچ کمگە قاتناشماسدان توتون وقتلارن مطالعە هم یازو بلەن اوتکەرگەن.
بخارادا توروچی تاتار شاکردلەرندەن بری قدر کشینی جیب اوزی اوبلاغان
بر پروغرام بلەن درسلەر اوقیتقان. شول وقتدا بخارا خلقینک کیدشلەرن، اصول
تعلیم ودرس جدوللەرن انتقاد ایتب بر رسالە یازغان. تاریخ، اعتقاد حقندە
تألیف ایتەرگە اویلاغان کتابلاری حقندا بیک کوب معلومات جیغان. شول وقتدا
قایسی تألیفلەرن وجودکە کیترگەن.

بخارا وسمرقندە اون بر یل قدر تورغاچ (١٢٦٥ ﻫ. ١٨٤٩ م. سنەدە)
قازانغا قایتقان. بو وقتدا قازاننک برنچی محلەسینک امامسز وقتی بولغان مرجانی
شول محلەدە قرق یل قدر امام بولب توردی. امام بولغاچ مدرسەنی اصلاح
ایتەرگە طرشب. بخارا اصولینا خلاف بولغان اوزینە بر یاکی اصول بلەن اوقیتا
باشلاغان هم سینک وقتلەرندا بیک یاخشی بولغا قویغان. شول وقتلاردا اوق کوبرک
وقتلارن تورلی کتابلار تألیف ایتب اوتکەرگەن. ایک فائدەلی اثرلەرن اوشبو
وقتدا یازدی. آننک اثرلەری تاتارلار آراسنداغنا توگل، اسلام مملکتلەرینەدە
تارالدی هم تاتار علماسی آراسندان برنچی مرتبە تانلغان کشی مرجانی حضرتلەری
بولدی. ١٨٦٧ نچی یلدا گوبرنسکی آخوند ومحتسب بولب تعین ایتلدی. آخوند

وقتدا ملالار کیدمشنده، حلقمزلك دینی اشلەرندە بایتاق اصلاحلار یاسارغا طرشدی. دوحاوی صوبرانیەعا برنیچه تورلی لایحەلەر حاضرلەب بیەردی. ۱۸۷٦نچی یلدا قاراندا اوچیلسکایا اشقولا آچلغاچ شوندا دین معلمی ئتبنه چاقرلدی وشول خدمتنده توقز یل قدر تو‌ردی. اشقولانك اصل اسلام اوچون فائدەلی رەوشدە بولغا سالووینا بایتاق احتهاد صرف ایتدی.

۱۸۸۰ نچی یلداحچگه یارب قایتدی، اسلام ملکنی بلەن یاقندان تانشدی. آحوند وقتداقاز اداغی مستشرقلەر بلەن‌دە قاتناشدی. آثارعتیقه جمعیتلەرینه اهمیت بیرب ایناق مجلسلەرینه دوام ایتدی. شول واسطه بلەن آنلك علمی وتاریحی حدمتلەری آوروپا عالمیەدە معلوم بولب ۱۸۷٤نچی یلدا آنلك ترجمه حاللەری واثرلەری حقندا معلومات سوراب اوبدنداغی بر شرکت طرفندان مراجعت ایتلدی. آلارغا حواب ایتب اوزی حقندا عربچه برقسقاغنا رسالەیازب بیەردی. مرحای حصرتلەری ۱۳۰٦ یل شعبان ۲۸دە، یاکه ۱۸۸۹ یل آپریل ۱۸ ندەوفات بولدی.

ش. شرف.

٤٣) شهاب حضرت.

هر بر امام بزدە تویرق بولغان چاقدا،
فلان سلف فلان ئەیتکەن فلان بول، دیب
چقدی آخر بزدەنده بر یوتون کشی،
تاتارداداغی عرفان اوتی قابنقانی
کیرمك بولسا ئەیتیب بیریم اول شهاب حضرت،
معارفکه اوّل باشلاب آدوم سالغان،
اول ایتسەده حدیث، آیتنی کوب نقل،
انسان دیگەن شرفلی بر مخلوقدا اول
دلیل ایته «تذکروا» آیتلەرن.
«تفکروا» آیتلەرن تایاق ایته،
آڭلانغاچدان قرآندەگی یلك کوب سرلەرن.
بو اشلەرگه شهاب حضرت سبب دیب
کمدەن آلدق دین فکرندە استقلالنی؟
بیچك اوزدك «اویلاودادا» قوللق جبن؟
چقدی البت بو داهیگه تنفیل دشمان،
الوغلقدا، اوستونلکده شهاب حضرت
بر جان بلەن تیزدەن بلت ایته بەیرم،
جسمی اوللك، اسمی ترك بو حضرتنی؛
قیرق سوزی بزگه تویرق بولغان چاقدا،
جاهل ملالار بوبروب تورغان چاقدا،
باخشی آڭلاب تقدیر ایتوچیتن کشی،
کوررسەترگه کوتەرلگەن توتون کشی.
تولغان آی کوك بالقب چقفان شهاب حضرت
ملت اوچون بهایتمەس قیات حضرت.
بولب یتمی آنلك عقلی نقلگه تول،
بار دیب بله جاکم عقل وجر عقل.
دوشان اینه شول آیتنلك هر باقلارن،
نیك بلگوچی ملالارغا تاماقلارن.
اوز اوزندەن آغارالار دینی کرلەر
داهی قولن اوبه باشلی کوب مکرلەر
کم تاشتدی اوشبو بخت بو اقبالنی؟
حضرتدەن اول برگه میراث بولب قالدی
چقفان دشمان مغلوب بولب چقدی اشدەن.
آتلەر و بی بینه آلماساق برده کیچکەن
شرفتەب توغان کونی بو محترم،
محشرگه‌چه تللەر سویلەر، یازار قلم.

ع. نوهایف.

٤٤) اوگی آنا.

بورنغی زماندا بر بای بلەن بر ئەبی بولوب آلارنڭ بر قزلاری بار ایدی. بر قو اون یەشلەرینە یتکەن وقتدا، بختسزلککە قارشی. ئەبی اولوب کیتدی. بابای‌دا بیك قارت بولماغانلقدان یەش خاطن آلرغا اویلادی هم اوزاقلامی بر خاطن آلدی؛ لکن بو خاطننڭ اوزینڭ بر أیەرچن قزی بار ایدی.

بو خاطن اوز قزن بیك یاراتا، اما بابایڭ قزن ممکن قدر کیمسیتە، حبری بیك کوب أشکە قوشا ایدی. شولای بو سادا بابانڭ قزی بیك قایغرمی، قوندان کیگەن أشنی أشلی ایدی. اگرده أشلی آلماسا، خاطن آنی بیك قاتی قیی ایدی. بابای موکار بر سوزده ئەیتمی ایدی. بابای برکونی بازارغا بارغا جیینغاندا خاطنی بابای قارت. ایکی قاداق کیندر آلب قایت. قزلار وقتلارن بوشقا اوزدرماسونلار ایجماسام. جت أرلەرلەر. مین کیندر سوغارمن دیدی. کیچ بلەن بابای بازاردان کیندر آلب قایتدی. خاطن کیندرلەری اوز قزینا آزراق، بابای قزینا کوبرك بیردی.

ایکی قز ایکیسیدە اوطرب جت أرلی باشلادیلار. بر ایکی کوندەن سولڭ خاطن ایکی قزغادا بارکز، ایکیگزدە یومغاقلارکزنی آلب کیلگز. مین قاریم ئەلی، قایسکز هیمەت. تیگز أرلەدی ایکەن؟ دیدی. قزلار تیزگنە قوزلەرینڭ یومغاقلارن آلب کیلب کورسەتدیلەر. بابای قزینڭ جبی تیگز هم نچکە ایدی اما خاطننڭ قزینڭ جبی یوان هم تیگزدە توگل ایدی. خاطن اوزینڭ قزینڭ جیندەن کولمەشدیدە بابای قزینڭ یومغاغی ئەگەر منە بیەردی. بابایڭ قزی یومغاق آرتندان قووب کیتدی. بارا، بارا بر بلقی کتوچیسینە توغری کیلدی

— آبزی شوشندان ئەگەر بت بارغان یومغاق کورمەدکمی؟ — یوق کورمەدم! بر سکام. ئەنە شول یردە بر ییەیوری، شونی موندا قووب آلب کیل، بر قوزی بیەیورمن بار آبزی، دیدیدە، بوگورقوب بیەنی آلب کیلدی: — بیەم شوندا یورسون ئەبی قایتقاندا آلورمن، دیب یومغاغی أزلەب کیتدی. بارا بارا بر صیغیر کتوچیسینە اوچرادی. آنڭدا بر یوراولی صیغیرن آلب. — قایتقاندا آلورمن. حضرتکە شوندا آشاب یورسون، دیب اوزب کیتدی بارا، بارا بر قوی کتوچیسینە اوچرادی‌دا — آبزی، قارشکدان یومغاق اوزب کیتکەن کورمەدکمی؟ کورسەلك ئەیتسەڭ، قایسی یاققا کیتدی؟ دیب سوراردی. — یوق، کورمەدم! بار ئەنی، سکلم، ئەنە شوندا بیك کوب قویلار کتودەن آیرلب کیتکەن ایدی، شولارنی موندا قووب آلب کیل، بر ئەرەنلی قوی بیررمن. دیدی. — باری، آبزی، دیب بوگورب بارب قویلارنی قووالاب آلب کیلگەچ: — قویلارم شوندا تورسون،

قايتقاندا آلبْ كيته‌رمن، ــ ديب يؤمغاغن أزله‌ب كيتدئ. بارا، بارا بر بالابه اؤچرادئ. باباى مونئ توقتاتب: ــ قايدا باراسڭ، قزم، يؤزؤك سارغايب بتكه‌ن مين سينڭ قايدا بارغانڭنئ بله‌م هم بى اؤچون ايكه‌ن‌ده بله‌م. حاضر سينڭ يؤمغاغڭ بر اوبرئ قارچقدا. منه شوشئ يول بله‌ن بارساڭ، سين اول قارچقغا بارب يته‌رسڭ. اؤينه كرگه‌چ‌ده آياغبا يغل، يوق ايسه اول سينئ توؤب آشر ديدئ. قز مؤڭار عجبله‌نب: ــ باباى، سين قايدان بلدڭ آنى. رحمت سڭا ايرگيلك ايتكه‌ن اؤچؤن، ديب باباى كؤرسه‌تكه‌ن يول بله‌ن كيتدئ.

بارا، بارا ئه‌بيلڭ اؤيبه بارب يتدئ. اؤى أچبه كرگه‌چ ئه‌بيلڭ آياغبا يغلدى ئه‌بى قرغا: سيڭا كم اؤيرتدئ بولاى مينم اؤيمه كرگه‌چ‌ده آياغيما يغلرغا. ئه‌نه بيچه كشئ مينم اؤيگه كردئ هيچ برسئ بؤ ؤغانئ يوق ايدئ. ايندئ سين قونؤاندڭ ديدئ ــ ئه‌بى مينم يؤمغاغم سيده شيكللئ. رحيم ايتب بيرمه‌ز ايدئ؟ ــ سين مينم ‌شله‌رمئ بر آز أشله‌ده يؤمغاغڭنئ آلرسڭ. ــ نيندى أشله‌ر قوشاسز. مين أشله‌رگه بيك راضى. ديدئ. ــ آلاى بولساسين منه شوشئ ايده‌نئ يو. موبچه ياق. موبچه بولغاچ مينئ موبچاغا ه‌جمده‌ن توؤب تيبكه‌له‌ب، آلب بار. ــ يارى آلاى بولسا ديدئ.

طشدان ياختئ سو آلب كرب بيك ياحشيلاب ايده‌نئ يووب بترگه‌چ، موبچا ياقدئ. موبچانئ بولدرب همه كيراكله‌رن يتكرگه‌چ، ئه‌بينئ كوته‌رب كنه موبچاغا آلب باردئ‌دا بيك ياحشيلاب موبچادان چققاچ چه‌ى أچرتب ياتقرب ؤقلاتدئ. ئه‌بى اويانغاچ بو قزنئ چاقرب آلدئ‌دا:

ــ يارى، قزم. بيك كؤب حدمت ايتدڭ! حدمت حقبا اؤى چؤرمه‌سيندا بيك كؤب ساندقلار آراسدان سايلاب اوزڭه اڃشاغان بر ساندقنئ آل‌دا قايتب كيت، ديدئ. قز يؤگؤرؤب اؤيده‌ن چققدئ‌دا چؤرمانغا مه‌ن بر كچكه‌نه ساندق آلب قايتب كيتدئ.

يولدا ئه‌ليگئ قوى كتوچيسينه اوچراب آلدان ئه‌رمه‌لئ قوبن. صيير كتو چيسيده‌ن بوز اولئ صييرن، يلقئ كتوچيسيده‌ن قولونلئ بيه‌سن آلب اؤيله‌رينه ايسه‌ن معانغا قايتب يتدئ. قايتقاندان سوڭ اوزيلڭ آتاسن بر آولاق اؤيگه آلب كرب ساندقنئ آچب قارادئلار. ساندق آچلغاچدا بابانڭ هوشئ كيتب يغلا يازدئ، چؤنكه ساندقنڭ أچى تولئ آلطن، كؤمؤش ايدئ. بولار ساندقنئ تيزگنه يه‌شرب قويديلار.

II

...بابانگ خاطنی تولارنگ نی اشله‌گه‌ن قاراب تورغان ایدی.
شونقدان بابانگ قزی ساندق بله‌ن آلطی. کوموش آلب قایتقاسب اوزینگ قزینگدا یومغاغن نه‌گه‌ره‌تب بیبه‌رگه‌ن ایدی.
قز بارا بار ایلقی کتوچیسینه توغری کیلدی. قز: «شوشندان بر یومغاق نه‌گه‌ره‌ب کیتمه‌دی‌می؟» دیدی. — یوق، ئه‌نه شوندا ماللار آیریلب قالغان. شولاری موندا آنب کیل ئه‌لی، بر نیه بیره‌من، — دیدی. — موندا سینگ خدمتچنگ بارمی! دیب آچولانب اوتب کیتدی.
بارا، بارا صییر کتوچیسینه اوچراب آکاردا آچولانب کیتدی
بارا، بارا قوی کتوچیسینه توغری کیلب: «شوشندان اوزب کیتکان یومغاقی کورمه‌دگمی! دیب سورادی. — یوق، کورمه‌دم، ئه‌نه شوندا کوب قوی... قز کتوچینگ ئه‌یتکه‌ن کونمه‌دی: — موندا سینگ خدمتچنگ بارمی! دیب اوزب کیتدی.
بارا، بارا بر بابایغا اوچراب، آنار دان: — سینگا قارشی بر یومغاق نه‌گه‌ره‌ب کیلگه‌نن کورمه‌دگمی؟ — دیدی.
کوردم. اول یومغاغنگ بر اوبرای ئه‌بینگ اویینده، سین اوییه کرگاچده آباغینی بغل، یوق ایسه توتوب آشار — دیدی‌ده اوزی غائب بولدی.
قز بارا، بارا ئه‌بینگ اوییه کرب آباغینا بغلدی هم ئه‌یدی:
— مینم یومغاغمنی بیر؟ — مینگا بز آز اشله، بیره‌من.
— نی اشله‌رگه قوشاسنگ؟ — ایده‌ی یو. موبجا یاق! موبجا موغاچ میی چه‌چمده‌ن توتوب تیبکه‌له‌ب آلوب بار — دیدی.
قز ایده‌ی آندان موندان‌غا بودی‌دا موبجا یاغب بوور بولماس‌دا، ئه‌بینی چه‌چمده‌ن توتوب تیبکه‌له‌ب آلب باردی. ئه‌بی جابرغا ئه‌وکه‌گه منده‌ی‌ده — بینی سرکینگ یومشاق یاغندان توتوب‌ساپی بله‌ن چاب، دیدی، قز سرکینی یومشاق یاغندان توتوب ئه‌بینی چابا باشلادی. چاباتو، غاچ اوینا کیلدی؛ نوقتا ئه‌بی، بو ئه‌بینی اوتریده آنطن، کوموشن کوب آلب قایترمن، دیب ئه‌بینگ باشینا سبرکی ساپی بله‌ن سوقغالاب اوتور باشلادی. ئه‌بینی اوترگه‌نده‌ن سونگ تیزگنه مونچادان چقب ئه‌بینگ اوی جورماسینا منده‌ی‌ده ایلگ رور ساندقنی کوته‌رب قایتب کیتدی. اوز افلامی اویله‌ربنه قایتب یتدی...
بابانگ خاطنی قزی بله‌ن آولاق اویگه کرب ساندقنی آچقانلار ایدی، ساندق اچینده‌ن جلان وچایانلار چقب خاطنی قزی بله‌ن ایکیسن یوزگه تولگه‌له‌ب تاشلادیلار. بابای ئه‌بینی آزله‌ب یوری تورغاچ بو اویگه کیلب قاراسا اوی اچینده

بلك كوب حلان، چاپالار كوردى. تيزگه اوى تيرمسينه قوچاقلاب ساولم كيوب سالدىدا اوت تۆرتۆب اوينى ياندوب بيه‌ردى.

شولاى ايتب، ياور خاطردا اوربلك هۆدله‌شووى سبانى حسلان. چاپالار طرفندان اوتولدى.

تيزده‌ن بابانك قزينا بيك بساى ييرده‌ن جاوچى، كيلب باباى‌دا قزدا رضى بولب ايرنه‌گيسن نوى ايته‌رگه بولديلار.

نلس

٤٥) اوكى بالا.

ملك بولگه نتكه‌له‌نگه‌ن كوله‌گى:
تۆرمۆشندان ملك، ملك آرتق اوله‌گى.
باش آنا زهرن چه‌چه ـ قارت بر حلان،
بيرمن الله اول يتيمگه زور، چدام؛
اما بورنيدر آلمك تيك بر باغى ـ
هر بر ايبده‌شله‌ر الوغليلار آنى؛
خلقه‌له‌ر بۆرتب آنى «آلماس» ديب،
نه‌يته‌له‌ر ـ «بو آستداگول قالياس» ديب.
بولسادا آرتق اوينده اوله يتيم؛
اول بۆتۆن دنيا حقندا گۆلگه نيلك.
اولشوكغار، اوز تۆرمۆشندان بيك راضى،
بركوى اوينى «بافتى آلدك!» ديب سازى.

قابلى آتى بيشمه‌ت آستندان نه‌سى
دنيا تاندرى راحتله‌رنك نه‌مس
به‌ش يتيمنى اوت اچند. ياندرا
كوز يه‌شى گل قب ـ قزل، گل قان‌غنا؛
مكتبنده بيك قدرى ايرگه نون
مكتبنده زورغنا اش بۆرنه ون
اول بالالارنك يلماى ايركه‌سى
آلدى آچقدر، بوتلگه‌ن كيرته‌سى
مكتبنده ايك قدرلى بر بالا
بنده‌نك بارسى آكار حيران قلا
كوكلى برده باشقا اشكه ره‌نجى
آلدا ايسكه‌نده‌ى بولا رحمت جيلى

عريك ابراهيمى

٤٦) تاشلاندق قز.

بو كيچه‌ده ايچماسا بر سانور تۆش‌كنه‌ده كورمه‌دم: نوقتاء بولماسا، آولنك ياندا غى بيك ناونك اوستينه ميم‌ده. سورلاب چقغان قۆياشنى قارشى آليم. نه‌نگى مۆكايب آفغان سونك اوستينه ايلب اوسكه‌ب ئالنك. تاغندا سايراب تورغان قوشچقنك كوكلى نيندى شاد! صباجيلى بله‌ن تيربه‌لب راحتنه‌گه‌ن چه‌چه‌كله‌ر آراسندان قوواناء قوواناسايرى: نيگه قوواناسن؟ آنك آناسى بارشول آه! شونى كوزگه چوكلانامدا، ايكى كورم يه‌ش بله‌ن تولا: آه! مينم آنام يوق شول. نه‌به شول قوشچقنك آناسى باردا مينم آنام يوق؛ بو دنيادا مينم بر قه‌رده‌مده يوق، بيشگمده بولماغان قورچاغم غنادا يوق. مينم نيم بولمش؟ نه مينى آنام بر چوپره‌لكگه تۆروب مسجد آلدنداغى بر تاشنك اوستينه قويب كيتكه‌ن.

آنامدان، آنامدان آیرلغانمن. مینی ایرکه‌له‌ب سۆیوچی هیچده بولماغان، که‌لیده یوق. مین ایرکه‌له‌ب سۆیولولک نی ایکه‌نده بلمیم. آول بالالاری منگا توغانم‌دیب‌ده قه‌ته‌میله‌ر. مین آلارنک‌اویینلاریدا قاتنشا آلمیم . . . بو تاونک ایته‌گیده‌ی تورغان آبالار ئه‌لله نیگه‌ده مینی اقیله‌ر‌ده کرتمه‌سله‌ر. آلار مینی «بالام» دیب سۆیمه‌سله‌ر. ئه‌نه درسنی اوزینک قزین بیچلک اوپب سۆیه، ئه‌نه بیچلک قوچاقلی! میم شولای قوچاقلاب سۆیه تورغان آنام قایدا سۆلک؟ اول یوق شول مینم!

نی اشلیم؟ یغلاب تاغیدا آورو ئه‌ینک اشکینه باررمن شول. باشقا قایدا باریم سۆلک؟ توقتا، مسجد آلدنا توشیم . . . آنام مینی قویب قالدرغان آق تاشنک یانینا باریم. دیاده ایک ألك بتیم قالغانمنی ایسیمه توشورۆب یغلارمن. مینی تاش اوستینه‌قویب‌کیتکه‌نده ئه‌نکه‌یمنک‌ایکی کوزندن آققان یه‌شله‌رن‌ایسیمه توشوروب یغلارمن. ئه‌نکه‌یم، نغرم! مینی شونده‌ا قالدرب کیتدکمنی؟ بیچلک کیتدک، ئه‌نکه‌یم؟ دیرمن.

سۆکرا قبرلککه باررمن . . بارسامدا آنام بله‌ن آتامنک قبرله‌رن تابمام شول. بیر اوستونده یه‌رگه‌ن کشیله‌ر منگا آتا، آنا بولماغان کبی، بیر آستیدا یاتقان سۆیه‌کله‌ر آراسیدادا میم آنام بله‌ن آتامنک سۆیه‌کله‌ری یوق بیت آلاری مین بلمیم: قایدا سز؟ ئه‌نکه‌یم! ـ ئه‌نکه‌یم، ئه‌نکه‌یم! ئه‌نکه‌یم

آه، یغلاب اون دورت یاری ارالندم. یاز سن بولالب ئه‌نکه‌یمنی کوتدم. نیکه کیلمیسنک سۆلک، ئه‌نکه‌یم؟ مین سینی اوزنک قویوب کیتکه‌ن آق تاش اوستینه اوطرب کوتدم بیت، کیل ایندی انکه‌یم!. ئه‌نکه‌یم، نغرم! کیل، کیل!.

آق یولدان [جی]

٤٧) یه‌ش بابای.

I

بون اوزی «یه‌ش بابای» اسمی آلسادا بیك یه‌ش توگل. آنك یه‌شی ابندی ٩٠ لارغا یاقنلاشب کیله ایدی. اول آیاق، سیره‌کینه چه‌چلی، اوزون، سۆنده‌ی آق ساقاللی، قسقاغنا میقلی قارت بولب. باشقا قارتلار شیکلی، آکسرلغن. یۆزده‌گه‌ن سۆیکمسز قارت توگل، تولی که‌وده‌ی. دوی بیتلی. قزل تۆسلی کیت‌کوکره‌کلی قارت ایدی. آنك باشقا ٨٠ ـ ٩٠ یه‌شنده‌گی قارتلارنقی شیکلی بیلی بۆکره‌یوب بوکۆرۆسی چقماغان ایدی. «یه‌ش بابای» بۆیر گه‌نده‌ده برده توکۆرمیمی، توب توری، یگرمی یه‌شه‌رلك یگتله‌رده‌ی بۆری: اوریلنك آور گه‌وده‌سن کوتارب تورغان تازا آیاقلاری بله‌ن دۆبه‌، دۆب باسب آتلی، آنك کوزله‌ری‌ده باشقا قارتلارنقی شیکلی، ضعیف، نورسز، کورکسز، حاسز بیالاکبی توگل؛ اول هه‌ر نه‌رسه‌نی اوزی کوره، اوزن بوروته اوزی هه‌ر نه‌رسه‌نی تابا آلا

«بەش بابای»نڭ كوزلەری ئەلی حاضردە بەش، آلاردا ئەلی جانلی كورنب تورا ایدی. آنلڭ یوزیندە تاشقا قارتلارنڭ شیكللی جیر چقلاب، یوروشوب بتكەن. كوگلەجم ساری توسلی توگل: آنلڭ ماڭغای و یاڭاقلاری بداغی. جیر چقلاری «بەش بابای»نی ماتور تیلارغا ایدی. بەش بابانڭ یوزینە سوزیلەدەیدە كولو توسەن بیرە تورغان ماتور جیر چقلار چقا ایدی.

«بەش بابای» یوروشینە توروشیا یوزینە و كوزینە، آنلاوینا و ئەو دسن تونا سوویە قاراغاندا بەش بكتلەرگە اوخشاب. ساقال، چەچ میقلاری یوپاب سیەرگەندە بەش بكتلەردەن بردە آیرب آلماسلق تازا كورینە: «بەش بابای»نڭ بر گنە یر ندە كیمچیلك بار: آنلڭ قولاقلاری تمام ایشتمب تری، اول اورتا تاوش بلەن سویلەگەندە بیلن بش، بش-ئە. ئە، ئە؟ نی دیسڭ؟ دیب قات. قات قایتاروب سوری ایدی. اورسو راوب تورلاغان كبی «بەش بابای» حاضر شولای شول ایندی. بالام. قولاقلارم بلله بیجلەك بكولڭ یاخشی ایشتوب تریمەر ایندی شول. - دیب قویا ایدی. «بەش بابای» اوزی بیك قچقروب سویلەشە. آنلڭ تاوشی موزجا آرقلی ایشتلەگەندەی قاتی، گورزلدەب چقا ایدی.

II

نیگە سوڭ بو بابایغا «بەش بابای» دیلەر؟ نیگە باشقالارغا ئەیتكەندەی «قارت بابای» غنا دیمیلەر؟ بو بابای قارت توگل، بەش شوڭڭ اوچون «بەش بابای» دیلەر. «بەش بابای»نڭ نماز اوقودان، قرآن اوقودان، اش اشلەودەن آرتقان وقتی گل بالالار آراسندا اوتە. اول قایقا توبینە چقو بلەن آنی بالالار چولغاب آلالار. اورامدا بەش بابای كورنو بلەن، تیرە-كورشیدەن. اورامڭ ایكنچی باشندان، اورامڭ تو بندان، آرتندان بالالار توركومی آنڭ یانینا آغلا باشلی. «بەش بابای» آول بالالارینڭ هەمەسی اوچون دە یاقن. اولنڭ هەمەسی آنی یاراتا! آولدا «بەش بابای»نی بلمەگان بالا یوق. اول آول بالالارینڭ پادشاهسی دیەرگە یاری. بالالارنڭ تلندە گل «بەش بابای» یوری ایدی. بو بالادان آتاسی، قایدا بولدڭ، نەیلەدڭ؟ دیب سوراسا، آنڭ جوابی البتە: «بەش بابای» یانندا بولا ایدی.

«بەش بابای» اوزی اجندە یالغز توگل: آنلڭ اوچ بالاسیدا بار. بالالاری یەشلەر توگل ایدی. اینڭ زورینا حاضر ایدی ٦٥ یەش بولر. بالالارینڭ بیجەشەر بالالاری بار. بو سوكغیلارینڭ قای برسی اویلەنگەن و بالاچاغا آتاسی بولغانلار.

«بەش بابای» اورامغا بالالار یانینا چقسا بالاسینڭ بالالارندان بر نیچەسی، البتە، بابایغا ایەروب چقالار ایدی.

«بەش بابای» آلار بلەن یاغاغا بویورقالارندان چققان نەبكەلەر ایەرتكەن

قاز كبی بالالار توركومیه كیلب كره. بالالاردا آنی قاماب آلب «دیه، یه‌ش بابای كیچه‌گی اوینی كورسه‌تب بر نه‌لی؟» دیوگه‌ «نه‌هم، نه‌هم، نه‌هم» دیه شولای نوبی س آنی بترمه‌گه‌ن ایدمه مینه‌لی؟ نه‌هم... نه، آلای ایكه‌ن! » دیب بالالارغا اوبن كورسه‌ته باشلی ایدی.

بالالار براشی‌ده یه‌ش بابای‌غا كیكه‌ش ایتمی اشله‌میله‌ر ایدی. بالالار اوز یه‌رینه بلب یتكرمه‌گه‌ن بر نه‌رسه بولسا، حاضر «بابای بولای ایتسه‌ك یاریمی؟... بوگه‌ سوزلك آلای‌غا اشله‌رگه یارامی؟» دیب تورلی سوال‌له‌ر بیرب، آنی بوده‌تب تره‌له‌ر ایدی. یه‌ش بابای بر بالالكدا اوتنچن بوش، جواسز قالدری. یه آلای، یه بولای دیب، بر نه‌رسه نه‌یته، بر بربول كورسه‌ته ایدی. یه‌ش بابای، كیره‌ك بالالار بله‌ن اویناغاندا، كیره‌ك آلار بله‌ن سویله‌شكه‌نده، آلارنك اچینه كره بله: اول همه اشنده نه‌ق بالالارچا، قاره كبی آق ساقاللی بالا ایدی.

III

یه‌ش بابای، حه‌یتك ماتور وقتلاریندا، اوبن كولكی، ایرك آچوكوله‌ریده بالالار بله‌ن بولغان شیكللی، كوز یتب، آول مكتبی آچلو بله‌ن‌ده مكتبده بولا ایدی.

مكتب آچیلب اوقولار بتكه، یولغا سالنغاچ ایرته ساعت اونلار چاماسنداغنا كیلسه‌ده، مكتب آچیلاچاق كونی ایرته بماردان چغوشلی اوق یه‌ش بابای مكتب اچنده بولا. اول كونی مكتب اچنده معلم افندی‌گه بولوشا ایدی.

مكتبكه شول بلداغنا كیلگه‌ن بالالار، مكتب اچینه كره بله‌ن داور، كشیله‌رن، یه‌ش بابای‌نی اوچراتالار: شونك اوچون مكتب اچی آلارغا برده‌یات كورنی ایدی.

مكتب آچوب بالالار قبول ایتكه‌ن كونی معلم افندی اوچون یه‌ش بابای، بك كیره‌ك كشی ایدی: اول معلم افندی‌نی بالالار بله‌ن تانیشدرا، آلارنك حلقلارینی وغریبسدا آنا، آتالارینی، اوی تورمشلارینی حقنده معلم افندی اوچون بیك كیره‌ك معلوماتلار سویلی ایدی.

مكتب آچو كونی آول بالالار اوچون زور بایرام سانالا ایدی. یه‌ش بابای آولنك‌نایراق كشیله‌ریدن بولب، بالالارنی بار اتقانلقدان، مكتب آچو كوننده بالالارنی صیلی ایدی. مكتبكه بالالار جیلب بتكه‌چده، اوز حسابندان بالالارغا تورلی اوقو یاراقلاری: قه‌ره‌نده‌ش، قلم، دفتر، كتاب شیكللی نه‌رسه‌له‌ر اوله‌شه. آیدان سونك آز، آزغنا بولسادا، تورلی آشاملق نه‌رسه‌له‌ر تاراتا ایدی.

مكتبده اوقولار باشلانغاچده یه‌ش بابای یه‌یك یش، یش، كیله ایدی. اول مكتبكه آقرن‌غنا كره‌ده بوش اورنغا، بر بالا یانینا، كرسی یانینا آراسینا اوطرا. قولاقلارنی بیك یاخشی ایشته‌مه‌سه‌ده، معلم سویله‌گه‌ن سوزله‌رنی بیك

حنكلەب طگلاب اوطرا، آلتك سوزلەرن ایسنەمەدە، آكلی ایدی. قش مەشولای اوتە ایدی.

حال اوا ...

٤٧) قارت بابای.

میچ باشندا تیلكنە یاتقان فقیر بوقارت بابای
وقتی برلە دنیا كوردی، وقتی برلە بولدی بای.
اول بوكوندە نیندەین قارت!؟.. كوزلەری چاق، چاق، كورە،
ساولغی بتكەن، توسی كیتكەن، هماندا یوتكرە.
وقتی برلە بوبابای آرسلان ایدی، چن ایر ایدی،
كوچ وغیرتدە بو قارت بیرنك یوزندەر ایدی.
یەش چاغندا قارشی تورغان یوز كشیگە بر اوزی،
اول یگت چاقدا آكا بیك تار كورندی یر یوزی.
شول وقتدا آتقا آتلانغان، جهان گیزگەن ایدی،
دشمانی بو قارتنی جیكمەكدەن امید اوزگەن ایدی.
بیرگە، سوغا، مال ـ توارغا هیچ حسابسز بایدی بو؛
برنیچە یللار شولای تورغاچ، بر آز قارتایدی بو؛
قارت آرسلان توسلی ایتدی میچ باشندا تیك یاتا،
ئەلدە تیز اولمەس كبی بو، بولماسا فكرم خطا.
بار بوقارتنك ئەلدە بیك خوب قزلاری، اوغللاری،
بو بالالارنك كیلە چككە سوزلغان قوللاری.

م: عفوری.

٤٨) یوغالغان سومسا.

شریفەگە آسراولاری ۋاریسەلەب سومسا پشردی. شریفە آنی ابشاك آ... آلب چیقب. اسكەمیە اوستینە سوورغا قویدی. سومسا سوونغانچی، بو ایسكی آغاچ ساونقا قوم شالب اوینارغا كرشدی.

شول وقت قاپقادان بالا كوتەرگەن بر خاطن آفسافی ــ آقسافلی كرب شریفە یانینە كیلدی ده: «تو تاشقای، خیر بیرسەڭزلە!» دیدی. شریفە ... حاضر بولا، دیب تیزگنە تلەنچیگە قاراب آلدی دا یوگوروب ئەنكەسی یانینا كرب كیتدی. منە، كوندە اوتمی، شریفە كیری یوگروب چقدی دا تلەنچیگە بر تین آقچە بیردی.

ــ رحمت توغانقایم ــ دیب، تلەنچی دعا قیلب كیتدی. سوسكەن ... تلی: «ئەنە شول سومسانی مینم قریما بیرچی، بە تاشقای؛ آتلك اچی ... ایدی. قارا ایكمەك آشی آلی. اگر بیرسەڭ، سومسا ... رحمت

توقرابدك! دیگەچ، شریفە بیشلەرگەدە تلمی، بر آز توقتالاب توردیدا سومساغا قاراب؛ — اول مینکی توگل، ئەنیمنکی دیدی.

— آلای تولغاچ بر سوردە ئەینت تولمی ایدی — دیب بیك کوز سوزدی شریفە تانیشەلەشب، آفسی — آفسی جیعب کیندی، تلەیچی خاتن چیغب کیتو بلەن شریفە ئەللەیکە کوزلسرنەرە باشلادی. تاغی داقوم بلەن اوینارغا کرشسەدە باری بر اوینامی کیلمەدی. بر آز تورغاچ تاچا باغدان بر کیچکنە ایر بالا یوگروب چقدی. اول شریفەنی کوروب آلنك یانینا کیلب، کولە کولە آلنك بلەن ایسەنلەشدی. آندان سونك آلنك اویناغاس قاراب تورا باشلادی. تورا تورغاچ کیتەتگنە سومساغا کوزی توشوب، آنگا قزیقادا باشلادی.

— آح. بیندی سومسا! توقتاتەبی، مونك تەملی ایسی ایسنیم تەلی — دیگەن توك سومساغانا قارا باشلادی. شریفە یوگوروب کیلب آنی اتب ییەرب:

— کیت مونداد، خیرچی. سین‌قاریبەلب بشرگەن سومسا آشارلق کشی می؟ سین بیت آنی توشکدەدە کورگەنك یوق، آشی‌دە بلمیسلك — دیب قووادا باشلادی.

— شریفە، آلای دیب ئەینەرگە سیگا ارزیات: مین یاخشی کشی بالاسی. دیگەن بر خانی تاوشی ایشیتلدی: بالالار بارسیدا بر بارسی داتەملی‌نی یار اتالار ایکن ئدە نەرلی تەملی نەرسەلەر آشاب تورو سیگاغا نیشلی می مینم بالالارمدا باری بر آدم بالالاری: آلار آش وبەرەنگی‌دە سیرەك کورەلەر، کشی بالاسی قاغو کیاە توگلمی؟ خیر، سینك یامانلقكدا. یاخشیلقكدا برگە تولاسی توگل. اوسال کشینك ایکمەکنی‌دە ئەچی بولا: ئەیدە بالام، علم‌الدین. قایتیق — دیب اوغلن جیتەکلەب آلب کیتدی.

تولار کیتکەچ شریفە ئەللە نیدی بر قایغیغا چومغان کشی‌کبی قالدی. آنکار بیك کوکلسز تویولا باشلادی. حتی بغلارغادا تلەب قویدی. سومسانی کوتدەن سوویعان تونسادا، ایندی آشیسی کیلمەدی. آنی اسکەمیە استندەقا سربافیگە کرب کیندی: اول کیتکەچ‌دە اسکەمیە ییندا بر آت کیلب آنی ... اوینالاب تورمیچا سومسانی آلەکدر بەدە آلدی.....

آق‌یولدان.

٤٩) طرش بلەن یالقاو.

بر بای ایکنچینك برسی اون دورت، ایکنچیسی اون بیش یەشندە ایکی اوغلی بار ایدی. ایکنچی تولار اوچون اوقلدەن برەر آت آغاچی اوطرتب یاخشی نرتیبە قیلب اوسترگەن ایدی. بالالاریننك هەر ایکیسی حدمتکە یارارلی و ... وبە ایتەرلك تولغاچ ایکنچی بالالارن یانچاغا آلب بارب: سیزنیکاق بالالارم، بو...

آغاچلارنی سزنڭ اوچون تربیه‌لەب اوستردگەن ایدم. بو کونگەقەدەر بولار اوچون نی قەدەر خدمت کیرەك بولسا، هەمەسن بیربیه یتکردم. بو کوندن سونڭ بولارنی سزگە تاپشرام: بولارنڭ ماور چەچەك آتب تەملی آلما بیرولەرنی هم قوروب هلاك بولولاری‌دا، سزنڭ خدمتگزگە باغلانمشدر. تلەسەگز دە تربیه قیلوگز. خدمتگز برابرندە آلما آلاجاقسگز. دیب ایکی آلما آغاچن بالالارینە کورسەتب باقچادان چغب کیتدی.

طاهر اسملی کچی اوغلی، شول کوندن باشلاب آلما آغاچن تربیه ایتەرگە کرشدی: هر کون آلما باقچاسینا بارب اوز آغاچینڭ تبندە بولغان اوتلەرنی یولقوب، سو اوتسن اوچون توفراغن قازب یومشاتب، هر کون سو سیبە ایدی. آلما آغاچینڭ یافراغینا صرشقان ضررلی قورتلارنی سیرب آلب، آغاچقا یبشب بولغان واق یوتاقلارنی کیسە. الحاصل، آلما آغاچینا تیشلی بولغان خدمتلەرنی هیچ آرمیچا، یالقمیچا اشلی ایدی.

اما طاهرنڭ آغاسی ظاهر ایسە، اوزینە تیشلی آلما آغاچن کورگەندن سونڭ باقچادان چغب کیتدی. جەی بویی اورام بالالاری بلەن اوینب یورب یاتقان اوزغان، بارغانلارغا تاش آتب، تربیه‌سز بالالار بلەن تاوش وغاوغا چغاروب وقت اوتکەرە ایدی. طاهر ایرتولك باقچاغا بارب آلماسینا سو سیبکەن وقتلاردا، ظاهر خبرسز یوقلاب قالا ایدی. حاصل آلما آغاچینا بارسا قاراملی ایدی. بر وقت آوغوست آینینڭ اون بیشلەری یتکەچ آلمالارنی اوزرمەك اوچون باقچاغا بارغاچدا ایڭ اول طاهرنڭ آلما آغاچینا کوزی توشدی. آل، قزل توسکە بویالغان بیك ماتور ایری آلمالار شول قەدەر کوب ایدی، کە اگر آغاچ بلەن ترەتب قویلماغان بولسا، شیکسز، آلما آغاچی صندرب توشەرەچەك ایدی. طاهر بوندان بیك شادلانب، اوزینڭ دە آلماسی شولایدر دیب آشیغب آلما آغاچینە یتیب باردی. لکن نی کورسن، یاز بویینچا بر تامچی سو سیمەگەنگە آغاچ قوروب یبلار در حەسبە یتکەن، توبینە یامان چوبلەر اوسب، یافراقلارن ضررلی تیرەك قورتی صورب آلغان: یوتاقلار بنادا اورمەکوچلەر اویا یاساب آو قوروب تمام هلاکتکە کیترگەنلەر. طاهرنڭ مونی کورب باشندان عقلی کیتدی. بر آز حیران بولب توردی توغانی طاهرنڭ آلماسینا کوز سالمەستەن، آچی یاشدن هم تیزگنە آتاسی یانینا بارب، باقچادان آلی آزلاب تورب: بو نەتکەی مینم نی گناهم بولدی. مینی بولای مسخره قیلغانسز: طاهرگە یاخشی آلما آغاچی بیرسەدە، مینگا سیرکی شیکلی قورغان هم قارتایغان آغاچ بیرگەنسز، دیب اوپکەلەب یغلی باشلادی. آتاسی ظاهرنڭ سوزینە قارشی: «اوغلم، مینگا سزنڭ ایکیگزدە سوییکلی، هر ایکیگز مینم قارشمدا برتیگز بولغانکی، آغاچلارنڭدا هر ایکیسی توڭلی، یاخشی. هر ایکیسی دە—

بغچادا و برتوو اقدا اوسکەن برنیگر آغاچلاردر. بری نربیەلری گە بغچاچا بردی. طاهر کۆزبی. تۆزنی آلما آغاچینا خدمت ایتکەن وقتدا، سین سر تاقردا بغچاغا بارب قارای اوبیاب یۆردك. اول ایرتولك قۆزوب آغاچینا سو سیبکەن وقتدا، سین یالقاولانب اوربکدان نیرمی زحمت، راحت یۆقلاب یاندك ایندی سه آمادان محروم قالوولك اوز ئیلك یالقاو لغكلك ییمشیدر. طاهر طرش بولدی ترشلغی آرقاسندا الله تعالی آنکار بی قدر ماتور آلمالار بیردی. اما سین یالقاو رلقلەوتی یار اتماغاسلقدان. اللەسك سۆیمەگەنی اشلەکەن اوچون الله تعالی سبك دا اوزلك سۆیمەگەسنی بیردی. شاید آکلاغاسکدر. اوغلم، اشسز یالقاویانوی الله تعالی سۆیمەس ساقلان. مونداں سونکدا شولای یالقاو بولب دنیا و آخرت خیر، برکتدەن محروم بولماه دیدی.

طاهر آتاسینك سوزی دورۆست ایکەنینه اشانب. بۆتون جەین بوش ونکەرگەنیه اوکندی: لکن اوکنو نەن فایدا یوق. آوغوست چیسلاسندا یاکادان آلما بیشدرب بولمی. طاهردا موندان سونك هیچ بر وقتنی بوشقا اوتکەرمی خدمت ایتەرگە وعده ایتدی.

٥٠) یاپون حکایەسی.

أنکده بر تاشچی تورغان بو دنیادا
بزنك یردە تۆگل، یراق یاپونیادا:
اوزی بولغان تازاغنا بریەش کشی،
یالقمیچا أشلی ایکەن اول تاش أشی.
رزقلانغان آچی تیرلەرهم کوچ بلەن،
کۆن بوینا تاشلار واتب چوکیچ بلەن
بولغانلقدان همان‌دا أش، همان‌دا أش،
کوره آلماغان بو یەش یکت راحت تورمۆش
بر کۆن شولای اشلەب، قانی آرغاچ،
کوکلی قایتقان اشدەن، تمام حالدەن تایغاچ
تۆتونغان اول اوز اوزندەن زارلانرغا،
موندی تاچار کۆن کورمشدەن زارلانرغا
«خدایم! نیك فقیر ایتدك مینی بولای،
رحمتك کیلك، مین بندەکنی قیلسالکدا بای،
بو تەنلەردەی مین‌دە راحت سورسۆن ایدم،
طنچاق هم بخت یۆزن کورر ایدم!

شوندان‌غنا اۆچۆب کیتکه‌ن بر فرشته
ته‌لله‌نیچك مونك مۆگن، زارن ایشته،
هم ئه‌یته اول: «یاراؤ! یاخشی، شولای بول‌اه دی،
یعنی «اۆزك تله‌گه‌نچه بای بول» دی.
بر بك تاشچی شول مینوتدوق زور بای بولدی،
آزابلانغان چیتن تۆرمش اوگای بولدی.
ایندی حاضر آوز اشله‌ر مویندا یوق،
راحت یاتا هیچ بر نه‌رسه اویندا یوق.
شول وقتدا تاشچی کوره زور اورامدان
اۆتب بارا عسکر بله‌ن الوغ بر خان:
کیمله‌ری، باش اۆستۆنده چاطرلاری
یالت، یۆلت کیله کۆنگه قارشی آلتن باری،
تاشچی ئه‌یته: «زور اش منی بو؛ بای بولو
نصیب بولسا منه شوشندی خان بولو،
بولر ایدی شول وقتدا بختم مینم،
آه بولساچی وزیرله‌رم، تختم مینم»
تاغی شوندان اۆچۆب بارغان بر فرشته
بو تاشچینك سۆیله‌گه‌نی سوزن ایشته،
«تله‌گه‌نك بولسن سینك، سین خان بول» دی،
اۆزی کیته اۆچۆب، حاضرگه ساو بوه دی.
تاشچی قاری: شولوق حالده اول خان بولغان،
هر یاغینا وزیرله‌ر هم عسکر تولغان،
اویچیلار باتوز کۆیله‌ر کۆیله‌گه‌نی،
باش اۆستنده آلتن روسیك کۆنه‌گه‌نی
شولای‌دا بیك راحت تورگل، قۆیاش اسسی.
عاجز قالدی، خان اسسیدن تمام پشدی،
«کیرەك تورگل، دی خان بولو هم باش بولو،
نصیب بولسا، ایکه‌ن میگا قۆیاش بولو!»
شول فرشته تاغن شوندا ییتب کیلب،
کیتدی اۆچۆب «یاراۆ بولسن سیگچه!» دیب
شول مینوتدا تاشچی یگت قۆیاش بولب
کۆکده تۆرا بو دنیاغا نورلار قویۆب.

بو آزدان سۆلۈك ئەللە قايدان چقب تۇلۇت،
يېرىم قۇياش آراسىنا پەردە بولب،
قالالاپ تۇرا ئەللە نىندى غيرت برلە،
كۆرنمېدر قۇياشقا يېرى، قۇياش يېرگە.
يگت ئەيتە: «كېرەك تۆگل قۇياش بولو،
بۇلۇتدان دا كيمستدرب يوواش بولو.
تەڭرم ايرك بيرسن ميڭا، بۇلۇت بوليم،
بۇلۇت بولب جهانغا باش بولب توريم!»
فرشتەدە شول وقتدا يېتب كيلب،
كيتە كۆككە: «يارار بولسن سينگچە» ديب.
شولوق وقت تاشچى يگت بۇلۇت بولا،
يېر يۈزينە ياڭغرلارن قويۇب تورا.
چيلەك، چيلەك بولب ياڭغر ياوغانندان،
سولار آرتب تاشب چقدى يارلارندان:
صحرا، تۇلۇن، ايگنلكلەرنى سو باسدى،
هەر بەرسەگە اورن تۇلدى دولقن آستى.
بو دولقنلار قوبارسادا شاو-شو-غاوغا،
هجوم ايتب كيلسەلەردە اوخشاب ياوغا،
شوندا اوسب تورا تورغان اولوغ تاش تاو
ذرە حدلى ضررلانميچا قالدى ساو.
يگت ئەيتە: «كيرەك تۆگل بۇلۇت بولو،
آرتق ميڭا بۇلۇت بولغانچى يوق بولو،
غيرتمدەن كورشەتميمە هيچ بر قافشاو،
مينم كۆچدەن كۆلۈب تورا شوشى تاش-تاو!»
شوندا تاغن فرشتەسى كيلب يېتە،
«يارار، ياخشى، شولاي بول سين» ديب كيتە.
تاشچى يگت شولوق مينوت بولا تاش-تاو،
«عمرلككە تورورمن» دى: «مين شوندا ساو،
هەر ياقلاردان كيلسەلەردە سولار تاشب،
دولقنلارى بەرلسەلەردە: شب دا شب!
كبارانە كۆتەرب باش بزنك تاش-تاو
سلكنميدە، قوزغالميدا، تراۋ ساپساو.

شول وقتدا نه‌لله قایدان چقا انسان،
فوللارینا بالطا بله‌ن جوکچ تونقان
کیله اول، بوتاش تاونی واتا باشلی،
تاش آرتندان تاشنی واتب آتا باشلی
یگت نه‌یته: «مین کوب نه‌رسه بولب اوتدم،
هه‌ر برسنده‌ن عالی‌لك هم بخت کوتدم
کوردم حاضر أشکه هیچ نه‌رسه تیك توگل،
اشده‌ن کوچلی نه‌رسه تابو ممکن توگل،
کیره‌ك توگل، مین یاڤادان تاشچی بولام،
اولگیچه اجتهادلی اشچی بولام!»
قدرت بله‌ن شوندا یگت تاشچی بولا،
اولگیچه اجتهادلی اشچی بولا

ع. توقایف.

(٥) بخت

بر شهرنك چیتنده‌گه اوچ آغای - أنی نورالار ایدی. بولارنك بیدی‌گه أشکه تونوسالاردا. نی سبده‌ندر، أشله‌ری اوڭغا کیتمی ایدی. بو آغای - أیله‌ر أشله‌ری اوڭماودان اوز اوزله‌رن عیبله‌رگه اوبـلابـدا فـارامیجا، همان بخت یوقلقدان‌غنا کوره‌له‌ر ایدی.

بر زمان، نیچکدر، بخت کوزگه کورنمیچه‌گنه بولارغا فوساقغا کیلدی‌ده بو اوچ آغای - أنیگه نیندی‌گه أش باشلاسالاردا یاردم ایته‌رگه سوز بیردی.

بو وقتدا اوچ آغای - أنیلك برسی سوداگرلککه تونونغان ایدی.

بختنك یاردمی بله‌ن بی ساتسا. آندان فایدا. بی آلسا آندان تاش ایتب بریچه کونده‌ن مالی وخزینه‌سیلك حسابی بولماغان بر زور بای بولب کیتدی

شولوق بحت کیلگه‌ن زماندا ایکنچی فه‌رده‌شی محکمه‌ده کاتب (پیسر) ایدی بودا بحت آرقاسندا حاکم‌لك درجه‌سینه کوته‌رلدی؛ آکار نشانلار بیرلدی.

سز ایندی اوچنچی سینه‌ده بخت یاردم ایتدی‌می؟ دیرسز.

بیك اینمه‌س، ایتدی. او چنچی فه‌رده‌ش جبی تونا ایدی. حاضر، بختنك بولشلغی بله‌ن، فولن ساته‌گه‌ن ساین چبی تونا: هیچ بر ساته‌گه‌نی بوشقا کیتمی ایدی. بحت بوناقغا کیلدی دیگه‌ن ایدك بیت؛ دوردنست. بحت اوز افلامی کیتدی.

ایکی فه‌رده‌ش زور بای و دولتلی بولدیلار، اوچنچیسی همان باوز بحت‌نی بماملاب، آولدان آولغا سوقرانا. سوقرانا قابچق تونوب، تله‌نرگه کیتدی.

ع. توقایف.

٥٢. أشچیلەر

تۆر . . کەم، بەبکەم، چەی أیچەرگە،
ونی بو؟ شمەگەن بۆقۆ؛
تالڭ آندی، کتو کیتدی، قۆیاش چقدی
سو اۆستنی کۆزگۆدەی بالقیدی
کۆن ماتور، ئەزگنە یاگغر یاودی
تالالارنی، سو بوین چلاتدی . . .
نۆر، بالام! قۆرتلارغا بال یاودی، — دیب
محمودنی ئەنکەسی اویغاتدی
جلابدا کۆن ماتور، ساندوغاچلار -
سایریلار اۆزلۆکسز اورماندا.
نی شادلق! تورغایلار پرلداشب
بییکدە سایراشب تۆرغاندا.
سو اۆستی سیرەك گنە تۆمان قاتش
یالقدی قۆیاشنڭ نورندا.
شادلقدان کناریلەر تۆرکۆم، تۆرکۆم
اوینلار قووشب بۆلۆندا.
ئەنە شول تاو بویندا ئەرمەدە
تار آندا ایسەمسز أشچیلەر؛
آزغنا وقتیدا بوش اۆتکەرمی
بالاون، تەملی باللار أشلەر،
أشلیلەر قۆیاشلی کۆن، تۆنگە چاقلی
أشلیلەر توقتاوسز یال ایتمی؛
بارسیدا اۆز أشن یاخشی أشلی،
دوست آلار، بر برن کیمستمی!
بر تۆرکۆم بال جییا چەچەکلەردەن،
بر تۆرکۆم یۆرت ساقلی دشماندان،
بر تۆرکۆم سو تاشی، کەرەز یاسی،
باش تارتمی ئەنکەسی قوشقاندان.
برگەلەب أشلەگەچ، ییگل بولا
آلارغا ییتەرلك بال تابو.

شول طرش واق قۇرتلارنى آرقاسىدا!
بز گەدە كۆگلىنى بال قابو!...
مەحمود دە شادلقدان كۆلۈب قويا،
ئاباسى تەملى باللار بيرگەنده؛
أشلەوچى قۇرتلارغا رحمت اوقى
سۆيۈنوب بال آشاب يۆرگەنده.
ابركە جان! طرشو بوشقا كيتمى،
قۇرتلارغا بيك تەملى بال بيره:
شولاى اوق طرشو يەش وقتدا
قارتلقدا آدمگە بال بيره!...

٥٣) كمدەن ياردم أزلەرگە.

ميگا دوستلار، تانشلار هەم باشلەر
حسابسز بيرديلەر ياخشى كيگەشلەر.
ديديلەر: «بز سيگا ياردم ايتەرمز،
بر آز صبر ايت، مەدەكە بر يتەرمز»
ديديلەر: «قورقما سين هيچ بز بارندا،
كيرەك نچافدا توگەللەرمز بارنده».
اشانماسلق توگل بيت، ياخشى سوزلەر،
بيرە تەملى اميدلەر، ياقتى يوزلەر.
اشاندم، اجهادنى تاشلادم ...
... همان اوياب كۆلەرگە باشلادم مين،
هنوز كۆنەكدە مين، أشسز ياتامن، ...
جماندا يوقنى بوشقا بوشاتامن.
كۆنەم، ياردمگە هيچ بر كمسە كيلمى، ...
آجردا قالدم. آجقا كۆچكە اولمى
شولايدا چقدى بر احسانلى مۆمن،
مىنم عمرمنى، رحمت، ايتدى تامين.
ميگا هەر كون بيرەدر آش وناني،
... منت ايتمى، هيچ يوق امتانى.
تلىم آنى قوچاقلارغا، اوبەرگە،
آگا رحمت اوقب، يەشلەر توگەرگە.

توچقلارغا آتی شول غیر ممکن.

اول احسانلی کشی کم؟ اول من؟ اول مین!

٥٤) کارخانه.

کارخانه‌گه اوچ یاقدان بر توقتاوسز کشیلر کیلب تورلار، آلت‌لر و ایشکله‌ری ترحانلی چیشمه‌لری اورله‌رینه سوورولوب تورغان کبک عمان آچق تورالار. بیک تاش تاسقجدان ایرله‌رده. خانه‌لاردا کارخانه‌نک اوسنکی قاتلارینا منه‌ر لار همه‌سی کرگه‌چده طشقی کیمه‌رن سالب اور یرنک اسنا و کلاری بابیلا تورالار. بوزله‌ری قاراکغی: هیچ برسو یله‌شکه‌ن تاوش ایشتلمی. بوکون شنبه، یعنی جمعه ایرته‌سی آرتی کون: شو کار کوره برده کوزلمی. اشکه تقلاب تورتو. ایشچیله‌ر همان‌کیله‌ه‌ر: اون - اون بکی میوت اچده ایکی مکله‌ب کشی بیش‌قاتلی خانه‌نک اچن آلب تورغان‌ماشیلار باسلاو بلاشب ببندیله‌ر. مینده سو غا تورغان ایکنچی قاتقا منب کیتدم. بونو منه‌نک کیکلکی بوفر سازین‌هم بوبی یکرمی بیش‌سازین: توشه‌س بربیچه بیک بووان‌چوین باغانالار بله‌ن ترمتکه‌نله‌ر. ته‌ره‌زه‌له‌ری بیک زور و توسالاردا. بو منه‌نک اورتاسیدا قاراکغی جونکه بوانه بیک کیک بولغانغا کوره یاقتیلق اورتاسینا آزیته.

بو بولمه‌گه استانوکلارنی رمت - رمت ایتب تزب قویغانلار: توشه‌مده‌کی تیمرتایاقلارغا ته‌لله‌ی چاقلی قایش چدر یالغان چغرلار آلنب تورا: هر برچغردان هر قایسی استانوکغه ایکی اوچی برگه برکتلگه‌ن توکه‌رلک قایش توشه. بو تیمرتایاقلار، چغرلار هم قایشلار کار خانه‌نک اچن بارو مز اوزیاسی کبک ایتب برگه‌له‌ر. بو لمه‌نک ابده‌نی آغاچ هم بنجلب ننکه‌ن. آغارتلغان دیوارلاری توراب وتوتیب کوبلکده‌ن کوبده‌ن قار اسوز غا ته‌بله‌نگه‌نله‌ر. اشله‌گه‌نده سز یله‌شو و کولوشو له‌ر یشتلمی، بار سی دا اش‌له‌ن مشغول. برکونک جمعه‌یاندان منک اشی باشلاو تاغن ماتاسوراق کوریه. لکن نه‌سه‌لکده‌نله‌مه‌سه‌لکده، اشکه توتوبرغاکیرملب، استانوکنی قاراراکبرلک: سوزلی توره ترگه‌کیرملک. حاضر بار سی اوز اورتالاریدا. شو لای دا برکلک باشلادماغان کبک، چونکه ته‌لی بار ماشیناسی اشی باشلاماغان.

بو « کارخانه » اسمانی زور اعضالنک ترکلک مرکزی بولغان تورده‌کی - پار ماشیناسی بار. بونی‌ره‌لک خصوصی آیرم بولمه‌ده تورا. کارخانه‌نک تاشقا اورتلاربنا دور اغاندا موبداغی باکلک بیک‌کوب آرتق. بو قوروچ یور مه‌لک ایلک زور اولوشله‌ری بولغان دورت سازینلی کوبیچه کله‌ری هم کشی گه‌ودمه‌سی بو والمغدا غی کوچه‌رله‌رنده‌ن آلب. صدف کبک و بتله‌ر بنه بدر قویاش کبک یالتراب تورالار. بده‌نی تورانی

تۆسدە تونغان قانی و شۆماتاشدان جەلاگەن آتی هەرکۆینی بوماڵامەن بوروب ئۆرالار دیوارلاری آچق تۆسدەگی مایلی بویاو بلەن بویالغان. تاسقچ بوبلرنە ایکی یاقلاب بیك ماتور تیمر تۆرەکلەر قویلغان.

بو عدنەدەن طش بوبر قوروۆچ اعضاحاصر هیچ بر قیمیلدامی. تیك کە بوردر آلنك روی کۆیبجەگن کار خانەنك هدر بر قاندغی کۆیبجەکلەرگە بركتكەن قوروۆچ لاری طیجقا آسیلیب تورالار هم تۆن کار خانە یوقلاغان کبك تیك تورسە بر آردان هرقایدا قۆکفراو شالتر اتالار: بو ایسە یار ماشیناسینك أشلەرگە باشلاوندەن خبر ایتودر بر ایکی مینوتدان سوڭ تاغی شالتر اتالار شوندان سوڭ زور کۆیبجەك حرکتکەکیبە باشلی؛ آلنك آرتندان بۆتون کار خانەدەگی اوچ یۆز دەن آرتق أستانوك سحرلانغان کبك بر بولی أشلی باشلیدر سۆمالارنك أستانوککە سورلە حنەر آرامندان میوتیبا ۱۲۰ ــ ۱۵۰ مرتبەتەیلەنب تورولاری، تقرلی زنجر کلەرنك تەیلەنولەری بۆتون کار خانەنی در سلکتب یاکفراتالار: بو وقتدا أشچیلەرنی بر برسی بلەن سۆیلەشو ممکن دەتوگل: أشچیلەر بو بر برسی ایرنلەری قیملداودان غ آکلیلار. اما مین بو صاعتکە آزتۆشۆنگەنلگمدەن بو بر کشیگەسوز ئەیتەسەم آنك قولاق تۆبینەاوك بارب قچقررغا تیش بولام.

۵۵) کارخانە.

کۆندوز أش، کیچن أش،
آژداها ماشینا
جهنم دی اسی
أشلیدر، تیك أشلی
آریغاندراۆزی؛
بۆکۆرەیگەمدر بیلی،
اول تۆتۆن، اول تۆتۆن!
کۆبجەکلەر دۆبۆردی؛
قاچا سیدی موندان؛
تەلمە قای یرلەرگە؟
شول یرلەرگە، قایدا
آرش، بغدای اوسە؛

بر مینوت یوق طنچ،
قارارغا قوروقنچ.
قایناغان جیز، باقر
أشچی مسکین، فاقر.
سارغایغاندر بۆزی،
نورسزلانغان کوزی.
آلبدا بولی طن!
جفارلق قوتولك.
بو یەمسز تموغدان،
تیەم یەشل قرلارغا.
سایری قوشلار آندا؛
یر جیلەکلەربشە.

ع. جوقاه

٥٦ بىر كاغىز كيسەگىنىڭ باشىدان اوتكەنلەرى.

بىر مەنى كۈنگە بەيرەم ديەسى كۈنى بىر بالىنىڭ خاتىنى آسراو قىزى عىبى گە بىر بو[illegible]غا قوشتا عىبى جىنز فز بولغانغا تيزگىنە أشكە كرشە معتىلەر عاينالدا. [illegible] افلارن حاضرلى شول [illegible] داپاق تقربەلك [illegible] شفا يوزىرى تورغان حموش اسمى كىچكنە مالاى آكان بر كاغىز كيسەگنە تورگەن كر سايىدا كيترب بيرە. عىبى سابنى احموش قولندان آلب تيزگنە أشينە توتندى، كاغىزنى سەكى آستينا تاشلى. كاغىز كيسەگى سەكى آستينا [illegible] توشوكە ياق يافقا قارانا باشلى هم [illegible] جيندە گنە [illegible] كورب آلا. [illegible] مين وز [illegible] عمر [illegible] وتكەرمەسن. تكدوب چيلەر تونامىلك: [illegible] قايدالق تيمەسەدە، سيگا اوقورونغان كشى يوق [illegible]. مين آدم اوغلى. فرىبا ايدى [illegible] خدمت ايتدم. شولاى بولا [illegible] آلار مينم قدرمى بلميلەر، منە، مينى قايا تاشلاديلار، دى. اوريەكوچ آزراق يلمايب: — مين آزراق بر چاقليسك بوغاى! دى [illegible] سيلك آدم اوغلى فريا بيدى قايدالق نيدى؟ چە ئەمى، ممكن بولسا، شونى ميگا سويلەب بيەرچى، سينك سويلەگەنكنى طكلى، طكلى جيلەرمى آولاو [illegible] قرقليراق بولر ديدى.

بونى ايشيتوگە كاغزنك كيفى كيلب كيتە؛ اول بەر بوزگە قاراب.

— مينم باشىمدان اوتكەنلەرنى ايشيتەسك كيلە ايكەن، مين آى سيگا حاضر اوق سويلەب بيريم — دى. اول بر مونە تاماق قرب آلغاچ، تاغى سويلەرگە باشلى.

— مينم باشىمدان اوتكەن نەرسەلەر ياريسىغا قرقلى: مين وقتىدا خاتن — قىز دولمەكنك جيكى دە بولب توردم. دنيادا مين كورمەگەن نەرسە قالمادى. بوندان بريچە يللار أللك مين بيك زور قزل ماال ماگاز بندا توردم. اول ماگاز بندە كيملكدەن حالق يى تلى — هەمەسى دە بار ايدى. اول مين سيگا سەيتيم. قيمتلى بوستاولارمى كيرەك، توزلى تومندەگى [illegible] لەرمى كيرەك — هەمەسى دار ايدى. ماگازيننك ايكى اوستكى شورانگىدە بر صيسيلار تورا ايدى.

ماگازيندە ايرتەدەن آلب كيچكە قدر كيلدى، كيتدى بردە اوزلمى ايدى. برسى كيلەدە اوزيمە بى دە بولسا سايلارغا توتا. بيك اوزاق سايلاغاندان سوڭ اول كوڭلينە اوخشاغاس آلرغا تلى، لكن تەلى أش آلك بلەن كنە ستمى اول بيك اوزاق ساتولاشا. آلدان آرىغا بهاسن كيلشب ساتولاشقان نەرسەسن آلب چيغب كيتە اول چيغب كيتوگە تاغى ايكنچيسى كيلب كرە. تاغى آقتارىرغا توتنالار، تاغى چيغب كيتكەن بولالاردا. كيرى قايتب، تاغى ساتولاشرغا توتونالار. تورا، بارا بولار هەمەسى مينى توپدردى. مينم، نيچك دە بولسا، بو ماگازيندەن أچقاسى. ايكنچى بريرگە كيتەسى كيلە باشلادى. آزراق اوتمەدى، مينم تلەك بيرينە ييتدى.

— کۆزنی شولای بیرنه بلەن ماکاربیگه بریەش‌کەچ آوب حالیمی کرب قربه کۆلمەکلەک سالالارغا تۆتۆندی. اول ی قدر آقتارسادا کوکلیه تۆحشاغان، بالنراوقلی، بیزەکلی صیپسی تاتا آلمادی. آقتعدا کیینچیلەر آکار مینی کۆرسەتدیلەر بیم زور، روز یاشراوقلی بیرەکلەرمجانغا اۆخشادی بولرغاکیرەك. اول بیلدا ریی ساتولاشقاندان سۆك مینی آلب قایتب کیتدی.

II

آولیغا بارغاچ ایکنچی کۆنوك مینی زور قاپچی بلەن بریچه کیسەککه توراب بشلادی. هم ایه، حب آلب تگەرگە تۆتۆندی. بریچه کۆندن اول اۆزینه باکا کولمەك اۆلگۆرتدی. مین اول کولمەکنك سول جیگینه تورینی کیدم. باشدا باکا خوجام آیزتایدا مینم أشلەرم بیك یاخشی ایدی.

اول مینی بیك قدرلەب کنه آسری ایدی. نیك بەیرم، ساتان تویی شیکللی شادلقلی کۆنلەردەگنه کییه هم بەیرم اورغاچدا تاغن ساندغنا بیکلەب قویا ایدی. لکن مینم بو راحت کۆنلەرم اۆزاقغه بارمادی: بارا، بارا هەور آیرتاقایم مینی تش، تش کیگەلی، آیدا، موندا أرعتقالی باشلادی.

بیلگیلی، مین قارالا باشلادم. بر کۆنی آیرتایم مینی کۆتۆمەگەندەن تاغار اقغا سابب قایناز سو بلەن قزدیرغا، ساتلاب اوغالارغا کرشدی. مین تونۆبلەی آیپاق کوبك أجنده قالدم. اول مینی شول کیلش قاینار سودا آزاللاغاچ، باشقا کولمەکلەر بلەن برگه توتوب چۆلانغا چغارب قویدی.

— اینلدی میکا ی بور ایکەنلا! — دیگەن اوی اول کۆنی مینم باشمدان چقمادی. ایرتەگیسن اوب مینی بوتەن کولمەکلەر بلەن برگه سو بویینا آلب باروب بیك اۆزاق چایقادی. ئەلله نیچه مرتبه سوداب آلب بەنەك بلەن قیادی — تۆنۆبلەی ایزب تاشلادی. شول کۆندەن آلب مینی یش، شیکه یوغالی باشلادیلار. بارا، بارا مین تونۆبلەی أشدەن چقدم، میندەگی ماتور آللی چەچەکلەرنی کوندن قویاش آشاب بتردی.

بر وقتی شولای مینی کولمەکدەن یرتب آلب مینم بەن ساماولار آغارتا بلچراقلار سۆرتە باشلادیلار. آخرندا مینی جیل اوُرمەسن دیب تەرەزەواتیغینا طقب قویدیلار. تەرەزه و اتیغندا یاریسی غنە حیمەس بولغان، ... شدایاکا اوریه مگاه گللی گەکورنکەن بولسادا، لکن تۆر لارا اوید نو یدردی، شو حالوکوره مین. بر وقت اوکاین کینرب کەه. بویغان اوزمدان سیکرب تۆشدم. یرکەنز شوبه کیلر بوموب آجقارچی جیل مینی قویه بو بینا اتلب تاشلادی. مین تۆشمنی جیارمی، اچمەدن کله

— اندی نی بولادکەن؟ دیب کۆنۆب یاتابدم کینەت بامدان آیاغنا بیلکرور

کون ایتك کیگەن، تار اعمار موزیك اورغان کوردم. اول اینگیلك اوکیجەسی بلەن اۆ ستیمە باسب مینی بۆتۆنلەی تاچر اققاباتۆرب کیتدی. مین ایندی اول تلجر اقداچر رمن دیب اویلاغان ایدم، لکن اول بولب چقمادی.

کۆبلەر دەر کۆزن مین یاتقان یردەن قایچق کورنەرگەن. شالاماکیملی بر مالاینك اوزب بارغان کوردم اول آرا یرە یرگەقار انا هەقدسی بر بەرسەلەری یردەن آلب قایچیقینا سالا ایدی. شولای اتە. اینە اول مینی بایماکیلب یتدی هەم مینی کوری بلەن آلب قایچیقنا سالب داقویدی اول قایچقدا مینم شکللی بر بیلب تکەن چوپرەکلەر بلەن صنغان داغالارمی کیرەك. ایسکی کەوش تاباتلاری بلەن سۆیەك کیسەکلەری ی کیرەك ــ برسی دە قالماغان ایدی. مین بارب توشومە بۆتۆنلەی آندراب کیتدم. مالای مینی قایچققا سالغاندان سڭ دا بیك براق اورام بوینچا چیین چوب چار جیب یوردی. هەمکیچ بلەن قایچقنی توطرغاچ، تۆتۆن چیغان برسەمس، شولار بلەن مینی دە بر کیتجیگە ایلتب ساتدی.

III

کیتجی برنی برمم برمم قاراب چقدی. سۆیەکلەرنی سۆیەککە، داغالارنی داغاغا، چوپرە‑کلەرنی چوپرەککە آیرب تۆیذب قویدی. آندا مینم کبی چۆبرەکلەر کوب ایدی ننە مینی شولار بلەن بر قایچققا تونرب، ایڭ زۆن مورحالاری کوکگە سوزلغان حسابسز کوب بەرمەلی مکاعر فاریکەسی، دیگەن ــ زور بۆرتقا ایلتب تاشلادیلار. فاریکەدە بزنك هەمەمزنی بر زور بولمەگە ایلتب بوشاتدیلار هەم زور، زور ئەرجەلەرگە تونرب قویدیلار.

اوراقدا اوتمەدی، بزنڭ هەمەمزنی تیمر تشلەر ترلگەن تاراتلی، آست یاغینا ایلەك، یوغاری یاغینا بر زور تیمر مورحا قویلغان ماشیناغا سالب قاقدیلار. هەمەبزنی برنیچە مرتبە شول ماشینادا سلکتب آلدیلار.

بردەکی تۆتۆن حوب ـ چار ایلەك آستینا توشوب تندی. اما توزانلار بزنی مورحا آرقلی هواغا کوتەرلدی. شوندان سوك بزنی زور، زور ساوتلارغا سالب ایرتوب سلکتب، ئەلله نیچە مرتبە یودیلار. آندان آری چیستا سوغا سالب برنیچە مرتبە چایقادیلار. اکی ئەی دو برکورگەن عدالارنك تاشی غیب بولب چقدی. مونداڭ سوڭ بزنی بیگرەکدەبق عدالادیلار. مین سیڭا ایتیم. قایناغان سو بلەن توطرلقان زور ساوتقا بنەدمن ایلتب سالدیلار دا، تۆتۆیدیلار تگی زور، زور تشلی تاراتلی بلەن سوقدیرطرغا. قای بیرلڭگە قچیتا! تاراتلی تیز. تیز ئەیلەنگە توزدیق هم کورر بوشوب آجقاتچی، بزنی بەرگەلەب، سوقغالاب آیرم، آیرم کیسەکلەرگە آیرب تاشلادی. اول ئەیلەنگەن سایین بزنڭ نچکەگنە حکە ئەیلەنە ــ

باقلاب ناردق. شولای ایتب، اىراق داۋنی، اول بری ۋوىغا، تقاغا تەپلەندردی ارا، نارا میم حالمنه باشلادی. آخرندا مین هوشسز بوب بقلدم. هوشسز کوبی اتقانمی، آسس بلمیم. تیك شوسیڭ حاطرمدە، مین آییغاندا تیب – نیگز برتاتو تاغزگه تەپلەنگەن ایدم. میی‌دە باشقا کەغزلەر ئۆستیبه قویغیلار ایدی.

بوندان سۆڭ مینگا فابریکادا تاغی بر نیچە کۆنلەر تۆرۆرغا توغری کیلدی. شول آرادا مین فابریکادا کەغزلەرنی یاساغانی کوروب، ئۆزمنڭ قویغ حو برەلن ئۆتقاسدان نیچك ایتب کەغزگه ئەیلەنگەنمی‌دە بلدم.

سە، کەغزنی نیچك یاصیلار ایکەن. نگی جۆپرەك ئۆتقاس بر نیچە کۆندەن ایزۋیست هم حلور دیگەن نەرسە بلەن آغارتالر، آندان آریق ئەلله‌نیچە نرتە بارانانی ساوت ۋانامغا سالب چقارالار. ئۆتقا قویرغاندان قویرا. آغار عاندان آغارا بارا؛ آخرندا تونتۆنلەی کسەل تۆسلی آیپاق نەرسەگه ئەیلەنه. آندان سۆڭ اول کسەلنی گراتلی برشانقاسالالار کەغز کسەلی‌شول‌گراتت آرەمی باقردان یاسالغان‌نافتا شیکللی‌نیب‌تیگز برنەرسه‌اۆستینه آغب تۆشه. اول باقرنافتانلڭ بیلاری، کسەل آقماس اۆچۆن قایش بلەن ئەیلەندریلب آلنغان بولا. کسەل شول باقر نافتانلڭ اۆستینه حاندان آغب تۆشۆب یوقاغنا بولب حەبله هم آچق هوادا تۆرو بلەن قویرا باشنی. شوندان سۆڭ آنلڭ اۆستۆندەن، تیررەك کیسس ونیگزلەسن اۆچۆن برنیچە مرتبه قزدرلغان تیمر اوقلاو بەگەرەتب جغالر شولای ایته. ایته کسەل بر زمان آیپاق کەغزگه ئەیلەنه. باشدا اول بیك اۆزۆن بولا. آن تیمر اوقلاوغا حۆریلار، آندان سۆڭ نانافلارغا‌توراب. آلتی تاناغی برگه دفتر شیکللی ایتب قویالار.

شوندی دفترلڭ دورتیسینه «دیست»، ئەیکرمی دیستیبه «أستوپا» دیب ئەیته‌ر.

فابریکادان میی بوتەن کەغزلەر بلەن بازو نەرسەلەری سابلا تۆرغان کیتکه آلب کیتدیلەر. آندا نارب کرو بلەن میم ایسم. عقام کیتدی. کیتنلڭ‌تۆتۆن بیری قلم، روچکا، بەکی، پیبال بلەن تونطرلغان ایدی.

آندا کیلب – کیتب یۆرۆوچیلەر کوبرەك مکتب بالالاری بولا ایدی. ای. بلسەلڭ‌ایدی، اول بالالار نیندی شایان نەرسەلەر! میم آلاری کورو کۆرەگم سیکررگه تۆتۆنا: آلار یانینا سیکرب تۆشەسم، آلارغا: - ربهار اۆچۆن میی‌دە اوزکز بلەن آلب کیتگزچی! دیب ئەیتەسم کیله ایدی. آخرندا میم یەچم بیرینه یتدی: میی بوتەن اۆچ ناناق کەغز بلەن بر ماتورغا کیچکەفزسەتب آلدی. اول اۆیینه قایتب یتوگه، بزدەن ماتورغنا دفتر یاساب آل طش بلەن باشلاب هم شول کۆزدەن باشلاب دەزنی بوقجاسینا سالب اوزی بلەن مکتبکه آلب بزری

باشلادی. اول مکتبده بزنلک اوُستمزگه برسیُ آرتندان برسیُ حرفلەر، سوزلەر یازا ایدی. مه شولای ایتب یازا، یازا کیچکنه عزیزه بزنلک بوُتوُنبزنیُ بویاب تردیُ. شوندان سوُنک برکوُن عزیزەگه آناسی بزنیُ اورام کیبتینه ایلتب جیستاکه غزگه آلماشدررغا کیگەش بیردیُ. عزیزەده آنلک سوزن طڭلاب بزنیُ کیبتچیگه یلتب بویالماغان بر تاباق کەغزگه آلماشدردیُ‌دا، بر نەرسەده بولماغان شبکللیُ، شادلانب اوُیینه قایتب کیتدیُ. میڭا آندان آیریلو بیك کوُڭلسز بولدیُ.

IV

بو کیبتده مین اوُزاق توُرا آلمادم: شول کوُننوك بر مالای کیبتکه کیلب بر قداق کرسابینی سوُرادیُ. کیبتچیُ مینیُ دفتردەن یرتب آلدیُ‌دا، مینم بلەن سابن توُروُب مالایغا توُتدردیُ.

— اللهغه شکر تاغن بالالار بلەن توراسم بار ایکەن ئەلی - دیب اویلاب سوُیوُنگەن ایدم. لکن سوُیوُنوُوم بوشقاغنا چقدیُ: مالای مینیُ اوُیگه آلب کیلگەچ، ئەنه شول کریووا توُرغان خاتنغا ایلتب بیردیُ. اول خاتن‌دا مینیُ سینك یانیگا تاشلادیُ. «منه مینم باشدان اوُتکەن نەرسەلەر شول» - دیب کەغز کیسەگیُ اوُزینك حکایەسن بتردیُ.

اوُرمەکوچ مسقل ایتکەن سیمان کوُلوُب:

-- ئەیبیُ، سینك باشڭدان یاریسیُغینا قزقلیُ هم غبرتلیُ اُشلەر اوُتکەن‌ایکەن، دی : - لکن شولای‌دا مین کەغزبولرغا تلەمەس ایدم، چوُنکه، سینك ئەیتوولك بوینجا، اُش بیك کوب هم قیین ایکەن. مین ایچماسام بولای راحتلەنب چبلەرم بلەن صیلانب یاتام»

کەغز کیسەگیُ، چیرکەنگەن سیمان پەرەوزگه بر قاری، اوُرمەکوچنیُ ئەملیُ تاناق، یالقاو دیب آچولانادا بر چیتکه کیتب: -- ایندیُ باش‌نی کورر ایکەن؟ دیب اویلاچوما.

بر زمان اوُی اُجیُ قاراڭغیلانا باشلی. خوجانلك اون یەشەرلك شاکرد اوغلیُ، کورشیُ بولمەدەن چغب عیبی‌گه شەم یاندررغا قوشا، بولمه قاراڭغی، لوقب بولمی، - دی. عینی شەمنیُ آستندا یاتا توُرغان کەغز کیسەگن آلب شوڭار شەمنیُ توُرەده شەمدەلگه اوطرتا هم اوت یاندرب باینك اوغلینا، کیچکنه واعظنلك بولمەسینه کرتب قویا. کەغز اوُستەل یانندا کتاب اوقب اوطرغان واعظنیُ کورگەچ: -- اللهغا شکر، تاغن بالالار یانندا توُرا باشلادم بیت! - دیب‌سوُیوُنوُب کیته. کیچکنه واعظ کتابدان همان باشن آلمی، اوقی‌دا، اوقی. ایندیُ طشدا تمام قاراڭغیلانا، اول همان اوقی. بارا، بارا آنلک باشیُ ایله باشلی. کەغز اُجندەن‌گنه:

— بیچارەنك یوقوسیدا کیله بولر ایندی، - دی. شول آرادا واعظ اوستەل
اوستینه تایانغان کیلش یوقوغادا کیتب باردی.

شەم همان یانادا، یانا . . . کەغز کیەت قزولق سیرە تاشلی. اولدا بوتی.
کەغز گولت ایتب قایینب کیتە. بر نیچه مینوتدان شەمدە سونە؛ یانب بتکەن کەغزلك
کوللەری آچق قالغان کتاننك آیاق کەغزلەری اوستینه اوچوب توشە . . .

شلت ایتکەن تاوش ایشتلمی: نیرە - یاقدا قاراکغیلق هم طنچلق حکم سورە.

. . . شونك بلەن بیچارە کەغز کیسەگینك عمری دە بتە، ایندی اول اولە، کچك،
واعظ اول آرادا تەملی، تەملی توشلەر کورە . . .

صدری جلال.

٥٧) باقا بلەن اوگز.

بیك قالن موینلی، زور اوگزنی
شاق قاتب آنگارغا سالدی کوزنی.
شول وقت ایدەشی کیلب یتب،
آنکدا اوگزگه ایسی کیتب
بایاغی باقامی، مین سیکا تەیتیم،
بقرداب قاباردی، کوتەرلدی،
قاببارب بتکەچدەن ایدەشینە:
مین حاضر اوگزدەن کیم توگل بیت،
باقاقاق، دیوبن ایدەشیدە
تەلی سین اوگزنك قولاغندای
تاغندا باشلادی قاببارغا
قاباردی، قاباردی تمامیله
یە ایندی ئەیت حاضر ئەللەاوزب
دورۇستن سویلەسین، توغان اوزك.
- ماتاشما، توغانم، بردە یوقفا؛
اوخشبسك سین اوزك حاضر توبقا.
ایشتکەچ بو سوزنی تاغی کونچی
ولکن کوز یوموب کوز آچقانچی

کوردیدە کولدی بر باقا،
قچقردی: «باقاقا، باقا، قاقا،
«نی بولدی؛ دوستقایم، نی بار؟» دیب،
تایچاندی دیەباسب. «صتار» دیب
قورقینب تایچانو قایدا اول،
بلمیس، بیندەین اوبندا اول.
کورەسك سین مینی، توغان، دی
یاخشیلاب قارالی، توغان، دی.
بلمایدی «سویلەمە یوقنی». دیب
بولرغا، سورا، دوست، کوبمی دیب.
کوچلەنب، کوچانەنب اول کونچی،
قونی، شولیشی بتکەنچی،
کیندممی آزراق اوگزدەن؟
قالشمیم توگل می اوگزدەن؟
اوگردە توباقدا سیندەن زور،
سوقماسون بالالار، بولما خور
کوچلەنب قابارا باشلادی
بریولی یاقامز، شارتلادی.

ن وماوی.

٥٨) بای هم خدمتچی

آقچاسن حساب ایتە، اشن کورە بای کشی،
قورقا، قورقا حق سوراب کیلدی کرب خدمتچیسی

بو سلام بیردیٔ، فقط بو بای سلامنیٔ آلمادیٔ؛
بر ساعت تۇردیٔ خادم، هیکل کبی قوزغالمادیٔ.
بای حساب ایته‌دی، اویلاب تۆرلیچه باشن تۇرا،
اما خدمتچیٔ خوفده‌ن برده أندەشمی تۇرا.
«بای نی ئه‌یتر؟» سوز نیچك باشلیم؟» دیب یۇرته عقل،
بر عیبلیٔ بنده دیر سلم ئه‌لله‌نیك بولغان قزل.
تۇرلیچه، ناماق قرب محتاجلغن بلگرنه بو؟
توغریٔ سوز باشلار ایدیٔ، بای احتمال ایته‌ر آچو.
بای‌دا بیك یاحشیٔ بله‌در، موندا یۇمۇشیٔ بارلغن،
بی‌کیره‌ك دیمی، سۆرامی، تاشلامی کبارلغن.
یوق‌همان فیلمی جسارت، فورقا، فورقا نیك‌تورا؛
بایدا هیچ یوق التفات، مشغول بولب تیك اوطرا.
«بیگه کیلدم؟ وقتیٔ بوقدر»، دی، کیریٔ کیته‌ك بولا؛
خدمت ایتکه‌نده ایتوۇن، حق سۆراۇدان قورقیلا.
جایلادیٔ آوزن، باشن ئه‌کرنگنه، ایلەب‌کنه؛
بای آلای، بولای دیسه، یاخشیٔ جواب أزله‌بکنه:
«آزغنا یۇمۇشم بار ایدیٔ، بولسا سزنڭ وقتگز؟»
دیدیٔ بای: «نیندی یۇمۇش؟ بولماس بوکۇن وقتم طغز،
نیشله‌مه‌ك کیره‌ك؟ جواب» ایشتدیٔ بوکشیٔ:
دیدیٔ بیت «وقتم طغز» دیمه‌ك بوکۇن بتدیٔ أشیٔ.
بیك‌کوڭلسز چقدیٔ، کیتدیٔ مایوس ومحروم بولب،
اۇیده‌نی آشیم بوکۇن دیب کوزله‌ریٔ یه‌شکه تولب
بای مغرداب قالدیٔ، دی‌نیشلی ایکه‌ن بو آقچانیٔ
هه‌ر وقت‌دا بیرده تۇر، بلمی بولار هیچ باشقانیٔ.

م. عفو. ی

VI

۵۹) یازغیٔ قۇیاشقا.

کوته‌رل تیز بو قاریغا، ای مانور نورلیٔ قۇیاش!
بارچا جانغایاڭا روح‌بیر، ییر یۇزینه نورلڭ، چه‌چ!
ییر یۇزینیٔ قابلاب آلغان جمله قازنیٔ یۇموشاتب،
ییه‌رب اۇز یوللارندان، ئه‌یله صاف، ییر اۇستۇن آچ.

طنسز، اویسز، اولگەن چەچکەلەرنی توگزب،
سابلارینا کیدرب قوی آللی گوللی ساری تاج.
آستدا یاتقان هەراوجلار، طن آلب تامرجەیب،
یاساسنلار بیر یوزینی «یەم‌یەشل» خەتفە یالاس.
قش بوینچا اڭ یدە یاتقان «قریەلی» یالقاو خلق.
بیرنی برتب، چەچسن اورلوق اوسدررگە یاڭا آش.
اینتیگب ایسکی لایسدا قش‌کیچرگەن حیوانات
قرغاچیغب آشاسنلار کوب اولەن توەب قاماش.
اوسناچوپان آرتلارندان شارتلاتب چبرقیلار،
یاڭغراتب صحرالارنی، کون‌ایتسن قوروب‌سالاش.

ط سەری.

٦٠) سابانغا توشکەچ.

شهردەتووب، شهردەاوسکەن بالالارنڭ آولداغی سابان تویلارن، سابان اوستلەرن بلمەولەری بولا تورغان اش. شهردە دە سابان‌تویلاری بولغالی؛ لکن آولداغی کبی سابانغا توشمەس بوروُن بولمی؛ سابانلار بتکەچ، حەی‌ماتور لایب بیتکەچ بولا. اول‌چاغندابز، آول‌بالالاری، «سابان‌تویی» دیگەننڭ قزیغن‌دا تابمیر. بزگە سابان تویی قاربتکەچ‌دە اولەنلەر چقماس بوروُن بولسن بزدە، یغنی آولدا سابان تویلاری قارنڭ بتووینەبولا. اول‌چاغندا قرلاردا، اورمانلاردا ماتور لق‌بولغەان؛ قاربتکەچ حلق‌سابانغاچقغانچی، شول‌ایکی آرادا بولغان کوڭلسراکی سابان‌تویی بتوە.

ایرتەگە سابان‌تویی دیگەندە آول‌بویسچا یوروب آنلی‌یکنەرنڭ سوڭگی جیولاری. آچقدان بچکەرب بتکەن یوکترو کلەرن یورتولەری، کورشی آولدان کیلەسی قوناقلار غائەبکەیلەرنڭ کولمەک‌بترولەری، جیگگیلەرنڭ یوموری وبولاری — بارسی‌داکوکالی، بارداقزق. سابان‌تویلارن بزاڭ یدەن‌گنەقارمن جونکە بزنڭ یورتلار تاو اوستیدەرەك بولب، بیش چاقرمدان یوکترولک آتلارنڭ کیلگەنی. اوزغان آتنڭ سوُلگینی نیچك آلغانی‌هم آتڭ‌قولاق یانینا تاغلغان سولگیسی بلەن نیچك قیلاب یورگەنی بزنڭ اڭ یمزنڭ چارلاغندان بوتوبەی کورنب تورا ایدی. توگەرەکلەنب جیلغان کشیلەر اورتاسندا ایرلەر کورەشکەنی‌دە بزگە کورینە، لکن‌بز آنداکوُرەشوچیلەرنی تابیمیز. شونڭ اڭ جون سابان تویینڭ‌بزگە ماتوربولغان یاغی بزنڭ‌اوزاڭ یمزدە گیسی بولادر. سابان تویی کونی‌بزگە ایرکنلك‌بولا: خلقەایکی‌کونگە سابا قدات بیبەر.

اوّیده تەملی نەرسەلەر پشرەلەر، آتقاندب یاکه آرباغا اوترب یورور گەده توغری کیله. لکن اول وقتنك سەبان تویندان فرق، آندان مانور باشقا بر یری ده بولادر ایدی: آولدا آش اچینه سالب آشی توّرغان ایکی نورلی اولەن دار. برسینه «زەرده» دیلەر. زەرده بیك ایرته چقا. اول واق اورمانلك اچنده، یرنی یاوب چری باشلاغان ایسکی یافراقلاری تیشب چقا. اول اوزوناق سابلی، اوچ یافراقی یافراقلاری اوچ یوچماقلی وچیتلەری تشلی بولا. اول زەردەنی یوءورقا بلەن ایزب شورپاغا ییبەرەلەر؛ چونکه اول شورپانی بیك یاخشی هم تەملی ایتە. اول زەردەنك اوزنده اول قدر بیك کوب حاصیت یوق: مگر قش بوینچا قالن قار آستندا ومالانب یاتقان قار یبر اوستیبه، اوزینك یوزندەن یاغملی یلمایوون یورکوب توّرا. بو وقت تەملی همان ارب بتمەگەن قارکورتلەرینك صزب سارقغان سولاری کوموش کبی صاف بولب آغا تورغان بولا. شوگار کوره قای یرده آیاق چلانب، قای یرده سونك ایکنچی یاغینا سیکرب بولسادا، اوینی، اوینی یازنك تازا وییگل هواسندان کوکرەك توطرب سوّیسك. اوزینك تاشیغان سولارن یولغا چاتلی جەیگەن توگەرەك کول، صحرالی کوزگی کبك یالتراب یاتا. آنك اوستونده اوچقان آق چارلاقلار، گویە سابانغا چقار وقتنك کوکللی موزیقاسن اوینیلار.

یرلەر بوتونلەی کیبب بتکەچ، کشیلەر سابانغا چقالار. بوتون قرنی یاکغراتب سایراشقان تورغایلارنك تاوشلاری، ورونغی موگلی کوبلەرنی جرلاغان ایرلەرنك تاوشلاری بلەن قاتناشقاچ هم آناسندان آیریلب یبر باشندا قالغان قولون اوزینك مانوری تاوشی بلەن کشنەب ییبەرگەچ اوزگنی بیك شاد بر دنیا اچنده کورەسك. آق بولذان.

(٦) سابان تویی کوننده.

کون مانور، یازقویاشی بالقب چقغان، کون جقش آلتنغا مانلغان:
بو اوندا نور اوینی توءمان قاطش، بالالار سو اچە قایندان،
یەش آتلار اویناشا کیلك بولوندا، آلارنی قووالار تابوردان.
بالالار جابشب قاینب کیله شادلانب آتلاری تابلغان.
تگنده تاو بیتی تەرەمەده، نە موزجە «آق چیشمە» یانندا.
جوتقلدی بر دەرت بلەن، اول اورن یەملیرەك تاغندا؛
آق چیشمە یانندا تاو بیتنده، کورەسك کیلك میدان یاسالغان.
آولداقوناق کوب، زور حاضرلك، بار کشی کینگەن ٥ یاسانغان.
قارچقلار بویلار کوکەیلەرنی، قزلغا، ساریغا یشلگه.
یرر گه: «مەبالام، سابان توبی» دیب کیلگەچ ده، قوناقغا دەشرگه.

يەش كيلن ياولقنى حاضرلەگەن،
يەش قزلار، كيلنلەر بيزەنيشب،
براقدان يگتلەر كيلب چقدى،
كيلەلەر اورام ايگلەب آتلار بلەن
كيلەلەر تزيليشب برزور بۇرتقا،
يەش كيەو تيزگنە سۇلگى تۇتۇب
يگتلەر آرتنــــدا اورام تولغان
هايت! دى‌دە قورقــــا يغلودان
شول رەوش اورامنى برنيچە قات
تارالا بـارسى‌دا زور قۇلغاغــــا
جيلابر آزدان «آق‌چيشمە»گە،
بالالار گوز كيلە، ميدان يەملى،
باطرلار كۇرەشە، آتلار چابا،
قزلاردا ميـدانلڭ بر چيتنــــدە
ساتوچى اۇزلكسز شاتب تورا
نەيتە آلمى: يازا آلمى‌چن توسنده.

يەش كيەو كۇنە يەشلەرنى!
شادلقـلا اشليلەر اشلەرنى.
آولنڭ كۇن جقش ياغندان:
چبلفردى ـ نەلەلەر آغلقـــان.
باشليـــلار قابقانى قاغارغـا!
چقـــادر برسينــە تاغارغـــا.
بالالار آت بلـــەن چابيشـــا.
آتيـــلڭ يــاليـــا يابيشـــا.
نەبلەنگەچ، ياولقلار آلنغاچ:
ميدانــــدا آق سۇلگى تاغلغاچ.
ميدانغا باطرلار كۇرەشكـــە؛
كمگنە شادلانماس بو اشكـــە؛
يگتلەر براقـدان يۇگۇرۇشە.
اويـيلار عيـــلڭ ميدان اوكرە.
يەشلەرگە برەنيـــك، كانفيتى؛
قـــلمم بوكونگى شـــادلقنى.

ضيا برمكى.

٦۲) يازغى ساباندا

قۇياش كۇنەرلدى. بۇتۇن قر بويندا سوقاچيلار يەم يەشل اۇلەن قابلاغان يرلەرنى كيچكنە سوقابلەن قارالتب، قرنى قارالبلار، طرمالار بلەن بيرەكلى باشلاديلار. تورغاى‌سابراوينا «هايت! هايت! ياغالى!» ديگەن طاوشلار قوشيلب قرنى جانلاندردى. قۇياش قزدرا باشلادى. حليم‌نڭ اجەسى كيلدى، بلەكلەرنى آورتقالى باشلادى، ايرتەگى آش بيتدى. آلار قانق بلەن ايكمەكنى آشارغا اوطرديلار. قانقانى ايكمەك، مدرە يلاوندان، خلفەلەر بلەن پشرگەن تەملى آشدان. آول بايلار يناقو ياقغا بارغاند آشاغان شوربالى بەلشدەن‌دە تەملى تويلدى.

لكن آشاب بتكەچ، آلڭ بۇتۇن تەنى آورايب كيتدى: بۇتۇن اعضاسى سونلڭ قرقۇب، تاغى سوقانى تۇتۇب. يۇرۇرگە تلەوينە پروتيست ياسـەغان كبى بولـدى. سر صاناماس اۇچۇن اول تۇرۇب، تاغى سوقالارغا تۇتندى. قۇياش قزدردى‌دا، قزدردى. اول، بۇتۇن جەيلڭ يلبسن بر يولى‌بيەرب بترگە تلەگان كبى قيلاندى. اول، حليم‌نڭ شول تيرسلەنوون ياراتميچا، آنى جزالار اۇچۇن تگى آبزى بلەن بر سوزلى بولغان كبى، قزدررغا، يابدررغا، كۇيدررگە تۇتندى. حليم‌نڭ ايرنى كيبدى، بوغازى يابشدى ـ جهنمدەگى كبى اۇجەسى كيلدى. تۇشنڭ

و قناغاندا، اول، یلیب تکه‌ن ئه‌یره‌ن أجوده‌ن باشقا بر سه‌رسه آشی آلمادیٔ. بشکه‌ن بؤ ؤرفادا آنك تاماغندان ماؤتمه‌دیٔ. قایماقلیٔ قاتق بله‌ن قابقان ایکمه‌ك دیسه‌گیٔ د. بیك لؤراق آوزندا ئه‌وه‌له‌گه‌چ کنه آرتقا کیتدیٔ. آنك بؤتؤن ته‌نی اعضالاریٔ ایزیلب کیتب، آربا آستینا یاتب یؤقؤغا کیتدیٔ.

ع. اسحاقی.

٦٣) ییرگه

ئی بیرم. آلتن‌کبی کوربه سیلك توفراقلارلك؛
هربریٔ بر آقچا تؤسلیٔ کوربه‌در یافراقلارلك؛
بل‌ساین آشلق بیره‌سك براؤلؤشکه اون اؤلؤش؛
آشلغك صاتام، تابام شونك بله‌ن آلتن، کؤمؤش
اوشبو ییرنك آرقاسندا بالام، چاغام، خاتیم تویا:
که‌جه‌له‌ر، سارقبلارم، صیرم طویا، آتم تویا

م. عموری

٦٤) کؤگللیٔ خبر

یازغیٔ یاکغر تامچیسیٔ برباشقا تامچیدان سؤری.
ئه‌لله بلمیچه سؤری، ئه‌لله شایاربمیٔ یؤری:
«نی سبب؟ اوقلارکبیٔ بزبو یولیٔ کوکده‌ن تؤشؤب،
بو ته‌ره‌زه‌گه کیلب ده‌، یه‌ریله‌بز شب‌دا، شب؟»
بوسوألینه جوابدا ایده‌شیٔ ئه‌یته موکار:
«بوناچار اؤینك أچده‌، ایکمه‌گیٔ یوق بارلیٔ بار.
ییتکربز بز آگار بربیك ماتور بیاخشیٔ خبر:
آلداغی کؤزگه آرش هیچ شبهه‌سز بولورچیه‌ر.»

ع. نوقایفی.

٦٥) یاکغر سؤگندا

یکغر دان سؤلگ کؤن بنور لانب کیتدیٔ. موژیکلار بار دا اُجله‌رنده‌ن ئه‌یرم ایته‌له‌ر وکؤن کبن بویی قولالارینا تایاق تؤتؤب، موژیك قارتلاریٔ آشلق قارار غانار الار. ساپان آشلق قرندا حاضر قارا ییرله‌ر برده‌قالمادیٔ. بؤتؤن قریه‌م یه‌شل کوریه‌. آرش فریٔ آزراق دولقنلانادا باشلادیٔ. دزنك باقچادا ماتور لانب کیتکه‌ن. مسکین آغاچلار بو آرادایك موکابوب تؤر الار ایدیٔ. بوکؤنگیٔ هواليلقلارن کؤرسه‌ك ایسك کیته‌ر. کیچه‌گیٔ تو زان بله‌ن بویالب بتکه‌ن یافراقلار بوکؤن زمرد کبی یه‌م‌یه‌شل تؤرالار. کیچه اؤله‌م، اؤله‌م دیگه‌ن کبی تؤرا تؤرغان آغاچلار بوکؤن یه‌ش یکتله‌ر کبی

یەشل یافراقلاری بلەن شاولاشب تورالار. تەملی ایتدرب بووش ایس کیلە.
مین اندرغا تارب قایتدم. آنداغی اولەیاەردە بیك مانورایب اوسەرگە حاضرلەنب تورالار.

ع. اسحاقی.

٦٦) یاڭغر سوڭندا.

یاودی یاڭغر، اول توکدی یەش، چیاەکلەب آقتاردی .
قوب قوری تورغان بیر بوزی یووشلەنب تابتالدی .
کیتدی تاشو؛ آغادر سو یلغالاردان‌دا تاشب،
چقدی یالتراب قویاش‌دا، نور قویا، کوکدە آشب .
باقچاداغی بارقوواق، یافراقلار شادلاندی - کولدی.
قوروب سارغایغان چەچەك باشن کوتەردی‌دە توردی .
اوی توبەسندەن تەگەرەب توشدی یاڭغر تامچیسی،
«تالك» دیدی‌دە مانور سایراب یبەردی تاڭنك قوشی .
باشقا قوشلاردا موڭاو قاراولاردا سایربلار:
«ای ماتور قوش! بلمەدك سین، آتمادی بیت تاڭ؟» دیلەر.

اسحاق حیرالدین

٦٧) صلوات کوپری.

یاڭغر آرتندان قالقادر بر صلوات کوپری؛
تورلی، تورلی توسدە اوزی دوغا کبی بوکوری .
شافماق، شافماق تورلی توسدە آللاری، سارغلتلاری
همدە تاغی یەشللەر، زەنگەرلەر هم قزغلتلاری.
دنیاغا نورن قویا اول، دنیاغا نورن چەچە؛
دنیانی یاڭا توسکە کرتەدر اول، دنیانی آچا؛
اول بیزەکلی کوك یوزن‌دە، نور اچندە اویناتا؛
هیچدە شبکسز، تەڭری‌نك بر بولو چیلفن اویلاتا.

اسحاق حیرالدین

٦٨) جەی کوننده.

کیچه یاڭغر توقتاغانغا، بوکون قویاش بیك کوبدەن بیرلی دنیانی یاقتورتا آلماغانی اوچون، شول کونلەرنك قصاسینی قیلغان کبی، یا ایسە آلنك یاقتیلغندا بەردە بولب قالاب تورغان بولوتلارنی جیڭگەنگە، «جیکوبەیرەمی» ایتمەگەن کبی آلنك دنیاغا صیمی تورغان یاقتیلغی هەر قاراڭغی نەرسەنی یاقتورتا تورغن نوری بلەن بوتون نەرسەلەرنی یومشاق‌غنا ایتدرب قوچاقلاغان. بوتون نوری بلەن قوطرغان ایدی. آلنك یەم یەشل قرلارغا، وکلی قورقنجلی اورمانلارغا، سوزیلب

یاتقان یالتراغان سولارغا کوز قسولاری، آلارغا تؤرلی معنی‌لەر آڭلاتا تورغان یشمایولاری، یەشل قرلارنڭ، چەچەکلەر بلەن بیرەنگەن یۇلۇیلارنڭ، هوالی اورمانلارنڭ آڭار قارشی باشلارن آفرنغا اییب، آڭار قارشی نفیس ایس بلەن سلام بیبەرولەری؛ قرتورغایلارینڭ شول سلاملەرنی آلب تیزرەك خوجاسینا بیرگە آشققان کبی حرلی، جرلی تورتولوب بورمالاسب قویاشقا تابا اوچولاری، آللی گۆللی تۆسدەگی کوبەلەکلەرنڭ خەتقە کبی یومشاق قاناتلاری بلەن شول صاف هوانی یەشللی، ساریلی، قرللی، آللی یولدوزلار بلەن بیزەکلەولەری تۆرلی بال قورتلارینڭ ماتور تاوش بلەن قزولاسب بر چەچەکدەن ایکنچی چەچەککە اوچوب بال جیولاری هەمەسی بو کونگە بیلک زور بەیرەم تۆسی بیرە، بو کوننی عادی کونلەردەن آیرا ایدی.

آوللارنڭ اوراملارنداغی یەشل چیرەملەردە بر توقتاوسز آت، آت، قویان قووش، آت قاراغی اوینلارن اوینی تورغان بالالار هەمدە یەشل چیرەملەرگە قورساقلاری بلەن سوزیلب یاتب، یلنڭ ماتورلغندان، یاشیلغندان شادلانب ایسکی یللارنی، ایسکی اشلەرنی، آوللارنڭ یانولارن، آتلارنڭ اولولەرن، قازنا اوچون ئەیبرلەر سانولارن، سالداتقا کیتولەرن سویلەب ایسکی خاطرەلەرنی یاڭارتا تورغان آغایلار؛ اورامداغی کتو تاوقلارنڭ ئەنەچ افندینڭ کاماندسی آستندا سوزیلب، سوزیلب قرلدا اولاری؛ ئەنەچنڭ آولنڭ باشقا اورامداغی ئەنەچلەر بلەن فچقریشب سویلەشولەری بو کورنشنی تاغی ماتورلاتا، آڭار تاغی کوبرەك معنی بیرە ایدی.

مین‌دە شول ماتورلققا خیران قالب، شول ماتورلقدان لذتلەنب اوزاق غنا قاراب تورغاننڭ سوڭندا ئەبیلەرگە بارو اوچون ترانتاسنی مایلاب آت جیگەرگە توتندم، آتدا بو ماتور کوننڭ بوش کون توگل ایکەنن بلگەن کبی، شول ماتورلقنڭ ئەللە نیندی تولماغان یرن حس ایتب، شونی توترر اوچون کبی بیك ماتور ایتب کشنەب یبەردی. صاف هوا قالتراب کیتب آتنڭ کشنەو تاوشی قولاقلاردان کیتەرگە اولگوره آلمادی، آولنڭ تاغی بر طرفندان جواب کشنەوی کیلدی. آت مینم جیگەرگە ماتاشقانیما التفات ایتمەگەن کبی تاغی باشن کوتەرب تاغی کشنەب قویب. شول کشنەولەردە ئەللە نیندی وعدەلەر بار کبی آیاغی بلەن تیبرچینب کیتەرگە تلەگەن بلدرە باشلادی. مین‌دە اوطورب جیغب قویاشقا قارشی شول ماتور قرلار، اورمانلار آراسندان، یومشاق غنا یوگورتکەن ترانتاس سلکنووی بلەن ئەللە نیندی اویلارغا چوما. چوما ئەبیلەرگە کیتدم. آولنی چقدم. یەشل ایگنلەر اچندەن دیڭگزدەن یارب بارا تورغان کیمە کبی شول یەشللکنی یارا آتم، قارا آربام بلەن یارب بارا باشلادم. قرنڭ خوش ایسلەری مینی

قارشی آلر اوچون حاضرلەنگەن کبی قوشلارنڭ آرکیسترلاری، مین اوتکەندە ایکی طرفدان‌دا آشقلارنڭ باش ایب مڭا سلام بیرب قالولاری مینی تمام اسرتدی. مین اوزمنڭ شادلغیما چدی آلمیچا اوزمنڭ کیفمنی بەرسەگە صرف قیلارغە تلمیچە شول شادلق. ماتورلق دنیاسندا بززە ایدم، ئەللەنیندی بو درسندن ماتور یکرلەگە چوما ایدم، شول نکرلارنی. شول فرضلاری حقیقتدن آیرمیچا لذتلەنە ایدم. مە باغی آت کشنەب یبەردی. مین قوزقودار، اویانب کیتکەن کبی بولب آلدیم آرتیما قارزی باشلادم.

[illegible]

٦٩) جەی کوننده یالان.

جەی کوننده تیندەین ماتور بولا یەملی یالان؛
هر کشی شادلق بلەن یوری یالاندا بر زمان.
سلکینب، دولقبلانب تورا ماتور آشلقلاری!
یەم-یەشل خەتفە کبی آرش، بورای، سولی، تاری.
قارا بغدای بیرلەری آیاق یاتادر ماقتانب،
یەم-یەشل بیرلەر آراسندا یاتور شاقیلدانب
کول تیرەسندە قارا-قوجقل تورا قامش کورەن:
اول بولوبلار توب تولیدر تورلی توسدە تورلی اولەن.
بیر یوزی تمام بیزەنگەن چەچکەلەر، گوللەر بلەن:
تورلی آغاچلار. یلغالار هم چیشمەلەر، کوللەر لەن

م. غفوری

٧٠) پچەن اوستی

مین کیچەدن چالغمنی چوکب، حاضرلەب قویغان ایدم. سحر آشاب بتروگەچ یەشردك یگتلەر چقدق‌دا یگل قولـــدان ایکی آرباغـــا ایکیشەر آتنی جیکب تلشلادق. راحت سە لڭ شول سحر چاقلاری!... ئەللەنیچك یوریکلەر کیکەب سولیلار... اول آرادا قارنلاردا أجب تردبلەر، ایکی آربـاغـا تزیەلدکدە آتلارنی جن کبك دولاندرب. تاو آرتندان صزیلب کیلگەن تاڭ بلەن بـرگـە آولدان کیلك یالانغا چقدق.

تاڭ ساندوغاچلاری سایراودان توقتاماغانلار ایدی ئەلی. بزنی ئەللە قایدان قایاجەیلب یانقان کبك توغای، چق سووی بلەن أنجو کبی یالتراب. قارشی آلدی.

اون ایکی چالغی آللی-آرتلی تزیلشب، توغاینی بر ئەیلەنگەچ، یوری بلەن بالقلداب قویاش‌دا کونەرلدی... چانلار کیکەیب اوك کیتدیلەر...

راحت سۈك، والله، شوندی چاقلاردا... كیك توغایلاردا كۈكرەك كیریب یچەن چاولار!.. بۈتۈن سوتوبلارن یاڭغرانیب، چالغڭی دو یانیسك. كۈكرەك كیریب، ىر ساتەب یبەرەسلكدە، ئەیترسكلە بۈتۈن دنیاسن جیڭب آلدك ایدی.

II

كۈن اۈته. آیاز كۈك ئەلله قایا یراق ایدی. ایرتەنگی سالقندا چاو یگتلە یگە ایرمگنە تولسادا، سۈڭغی چەی و قتلاری اونو بلەن قۈیاش قزدرب، قای برەولەرنی یۈمشارتا باشلادی.... ـر همان چاپامز، بتدەن، مو یىدان. آرقالاردا تیر آغا. كۈلمەكلەر تەرگە یاشدی.. بارمزدا بلەكلەرنی صرغاغان، ایزوەرنی ایكی یاقغا آیرب یبەر گەنمز... اۈز آرا سۈیلەشو تندی... بـــو ایندی اسسیلك جیڭەباشلاغان دیگەن سوز بولا... كۈك یۈزىدە تەكزی حقی اۈچۈن دە ىر كیسەك یۈلۈت یوق... تۈش یاقلاشا... كۈن قزا باشلی... قۈشلار، آورلارن آچب، یاقغا بویلاریا تۈشەلەر... بالقلار حالسزلنب قامش تۈبلەرینە یاتالار. اۈلەبلەر ئەلسرەب، باشلارن تۈبەن ایدیلەر ـ ئەیترسكلە كۈك یۈزی قزغان تیمرگە ئەیلەندی، توبەبەیدی دە بز شونك آستندا قالدق. اول برلك یاش اۈستمزدە یاندوب، میمرنی قایناتب‌تۈرا. ایندی چابو قایدا، تامرلار قوورلدی، ایرن ـ آوز كیدی، طن آلسالك اچكە یالقن كىرە، شول چاقلی كیبدك‘ آی، ىرگنە تامچی سو اچەرگە یاراسا، حال كرب ـ كیتەر ایدی! یوق ایندی، آنیسی بولماس، ىر بز توگل، بۈتۈن ایل بلەن شولای.

شاهی قارتنك اۈزیندە اسسیدەن كوزلەری آغارغان ایدی. اول:

«یە، بالالار، ىز بیت سحردەن اوك كیلگەن ایدك. ئەلی دە كوب چاىدق...

ایندی قایتامز دیسەڭزدە سوزم یوق» دیگەن ایدی، كریم قارت بردە یاقن كیلمەدی. «بندی قایتو ئەلی اول دی: «تیسە، تیمر اۈزەردەی اون ایكی یگت كیلسـ. ىر شباغا یچەنیدە ترمەگەچ، اول یگە باری... كۈن ىر آز سورلگەنچە كۈلەگەدە یاطرمزدا، كیچكەتابترب قایترمز. بو یگتلەرادن ایكی كۈن، اون ایكی تۈن تۈتاش چابدرسالكدا مو بیرمەسلەر ئەلی‌ئەدی.

بردە آنك یاغندا بولدق. آرتا آسیما، تال آرالاریا كیملەر قوروب، كۈلەگە یاسادقدا سوز یلیشب یاتدق. كۈن قرغاىدان قزا، ییر ـ كوك كۈیگەندەن كۈیە بارا؛ ئەیترسكلە، دیاغا جهنمدەن ىر تیشك آچلغاندا بزنی شونك قارشینا كیترب‌قویغانلار ایدی. كۈلەگەقورغان بولساقدا، آنك رەتی آز ایدی. اسسی حالنی بترە، سوساوغا چدارَ حال یوق.

III

ئەنە آق ایدلنك یوغاری باشندان یۈمشاق ماىق تۈسلی آیباق‌ىر یۈلۈت

کۆنەرلدیٔ. ئەنە تاغیٔ برسیٔ ... ایکنچیسیٔ . . . اۆچنچیسیٔ - مە بر بر آرتلیٔ کوتەریلە تزرغان‌شول آق بۆلۆتلار، آنالاریٔ یانینا جیلفان آق فۆش بالالاری کیك ،تگی ایكٔ ألك کورنگەنئك یانینا جیلا، آکار قوشیلا باشلادیلار. برساماۆار قاینار چغارلق وقتدا اوتمەگەندر. آلار تمام‌برگە اۆیۆشدیلار دا ، قالن قاتلاولار باسات. یاوارغا ۆحشاشلیٔ، کۆگلجم قارا تۆسکە کردیلەر.

آرغنا جیل ایسدیٔ. ۆلۆتلار بزگە تابا فوزغالدیلار دا ، أسسیدەن کۆیگەن کیكٔ توغاینیٔ تالفن کولەگەلەری بلەن راحتلەندرب. بیك آرغنا سیبەلەب. قار ورمانغا تابا اۆتدیلەر. بز بۆلۆتلارنیٔ کورو بلەن اۆیالارمردان چقفان ایدك. سیبەلی باشلاغاچدا آنلئ تامچیلاریا کوکرەك آچب، اۆلەبدە آونادق، آنیٔ مسك رحمتلەر بلەن اۆزاتب قالدق. بر یاقدا فۆیاش. ایکنچیٔ یاقدا بۆلۆت. شولای آیاز - یاگفر بولدی.

آز سیبەلەدی،شولای‌دا یاحشیٔ بولدیٔ: کۆن‌سورلدیٔ. برگە تمام حال‌درب بگتلەر تمام برمم، برمم تیریلە باشلادیلار.

کمدر، یاگا یۆ دان اویانفان، ئەلیٔ بۆتۆنلەی آحیلب
یتمەگەن تاوش بلەن اۆزۆن کۆیگە سالب:
«آق ایدلکەیٔ آلقن، سوویٔ سالقن،
دولقنلاریٔ قاغا سالالارغا» . .

دیب سوزدیٔ. کمدر :«قایا کۆن بیك سورلدیٔ، آزراق قابقالیق‌دا چابا باشلارمز» دیگەن ایدیٔ، اول روزه ایکەنن اۆنۆتقان کورەسك: «علاجی آشیەسك کیلدیٔمنی، مە ایکمەك بلەن قاتق» دیب آندان کۆلۆشدیلەر.

کۆندە کیچیگب کیلە ایدیٔ، تۆردقدا یاگادان چابا باشلادق.

ع. ابراهیم.

(٧) تاك.

تۆرلیٔ یاقدا فۆشلار چورلی، هوا تۆمان.
تور قارالیوواش‌قنا، کورنە، اورمان.
آلتن تاویٔ آرتندا قۆیاش کۆلە،
یارنیٔ قاراب اوینیٔ بزگە، اۆزیٔ یۆسقان
بۆلوتلار آخاقلانغان آلتن قانش؛
چیرەملەرنكٔ کوزیٔ بەشلیٔ تور آرالاش.
بختلیٔ تاكٔ یاگا تاکنیٔ قۆتلاو اۆچۆن
اورمان أچن شگفردانا بر ساندوغاچ

تاڭ چيشمەسى تجر، جر كوزدەن يەشن قوياش،
يولدوزلار جلطر جلطر، تورن جويا،
تاو بويلارى، ايتەكلەرى ايسەنلەشدى،
آغاچلار بر بر سينە باشن ايە.
سو اوستلەرى بلمايشب يارلانالار،
بالقچىلار آشيغب، آشيغب آوسالالار،
هەر بر نەرسە معنوى بر تل بلەن
اوتب كيتكەن قارا توندەن زارلانالار.
بالقلار اويناب سودا بوجورا ياسى.
ايندى جومدى سو توبينە سو آناسى.
هەر بر جان ئەرلى، بيرلى كسب باشلاب،
قزرتلاردا اشكە كيتدى، بالن تاتى.
كوبەلەكلەر قووانالار چەچەك قوچوب،
قارليغاچلار اويناشالار تيز، تيز اوچوب.
تاك وقتى لطافتن چەچب اوندى
كولوب چقدى بزگه قوياش ايسەنلەشب.

يرعزيز اوقماسى.

٧٢) اومارتالقدا.

مينم بابام جەى كوننده اومارتالقدا تورادر ايدى. مين آنڭ يانينا بارسام، اول ميڭا بال بيره تورغان ايـــدى. بر وقت مين اومارتالقغا باردمدا، اومارتالار آراسندا يوری باشلادم. مين قورتلاردان قورقميدر ايدم، چونكه بابای ميڭا اومارتالار يانندە ئەكرن گنە يورورگه اويرەتكەن ايدى. آنڭ اوستينه قورتلاردا ايندى ميكا اييەلەشب بتكەنلەر. مينى چاقميلار ايـــدى. مە بر اومارتادا بەرسەدر، قچقرغاننى ايشتدم. تيزگنە كچكمه اوزگه بابای يانينا باردمدا، آڭلار ئەيتدم. اول مينم بلەن تگى اومارتا يانينا كيلدىدە طڭلى باشلادى. بابای:

«بو اومارتادان ايندى قارت آنا بلەن بريچى كوچ چقغان ايدى. (بر مرتبە آيرغان ايدى). حاضر ياش آنالار يارالغانلار: شولار قچقرالار: آلاردا آيرتەگە ايكنچى كوچ بلەن چقب كيتەرلەر» ديدى. مين بابايدان سورادم: «نيچك بولا اول آنالار؟». اول ئەيتدى:

«آنا ديگەنمز، بارى بر باشلاق شيكللى؛ آندان باشقا قورتلارغا تورورغا سەكن توگل»، ديدى. مين سوراشدردم: «آلار سوڭ نيندى بولالار؟» ديدم. اول ميڭا: «ايرتەگە كيلرسڭ. الله تلەسە، مين سيڭا قورت آنانى كورسەترمن همبالدا

بیررمن» دیدی. ایكنچی كوننی مین بابای یانینا كیلسه‌م. اوی آلدندا اوستلری یالاق ایكی توبال (قورت یابا تورغان ساوت) اولیب قویغانین كوردم. بابای میكا بیتلك کییه‌رگه قوشدی. مویسه‌دان یاولق بلەن بەیلەدی. آندان آری تابق توبالنی آلدیدا، اومارتالار یانینا آلب کیتدی. توبال اچنده قورتلار گوژلی ایدی. مین قورقدم. قوللارمنی یه‌شردم. شوندادا مینم قورت آناسن كوره‌سم بیك كیله ایدی. شوكا كوره بابای آرتندان مین ده کیتدم. بابای اومارتالقداغی بر بوش اومارتا یانینا کیلب اوطردی. قابقاچلارن آچدی. توبالنی یاقاراق کیتردی ده اوستون آچب قورتلارنی اومارتاغا قووا باشلادی. توبالنی دره مرتبه قاقدی. قورتلار اومارتاغا تابا اورمه‌لیلر. اوزلری همان گوژلیلر، تاوشلانالار. بابای آلارنی سپرکی بلەن سپرگه‌لەب تورا. «مه‌نه آنالاری دا!» دیب بابای میكا کچکنه سرکیسی بلەن آنانی كورسه‌تدی. مین فسقاغنا قاناتلی اوزون قورتنی كوردم. اول دا بوتەن قورتلار بلەن برگه‌لەب اورمه‌لەب اومارتاغا کرب کیتدی. بوندان سوك بابای مینده‌ن بیتلكنی آلدیدا. كچكنه اویگه کیتدی. آندا اول میكا زور بر کیسه‌ك بال بیردی. مین آنی آشاب بتردم؛ بوتون بیتمنی. قوللارمنی بویادم. مین اویگه قایتقاچ نه‌نی میكا: «تاغن سینی باباك بال بلەن تویدرغان ایكه‌ن؟» دیدی. مین آكار قارشی: «مین کیچه‌گه‌نه‌ك یه‌ش آنالی بر اومارتا تابب كورسه‌تدم. آندان آری بوگون بوش اومارتاغا قوق (تالا قورت) یابدق، اول میكا شونك اوچون بال بیردی» دیدم.

فاتح سیفی.

۷۳) اوراق اوستی.

بوقودان ایرته توروسیبلی بیر كورسه‌ترگه بارغاندا مین باشمنی جیتا آلماسامدا قایترغا چقغاندا کیف تمام آچیلب یتكه‌ن ایدی. بیرنك قریندان چیغب کیله تورغان زور قزل قویاشنك، شول چق یوشلگنده‌ن قوتولور اوچون کبی طرشب، طرماشب اوستكه چغا باروون قاری، قاری آتنی بوروب آولغا تاباقایتا باشلادم. قرغا اوراقچیلار کیلب تنكه‌نگه یول توب‌توش تولسادا. بوتون قرتونی خلق ایدی.

بوتون یول بویچا اوزون آرقالار بلەن بەیلەگەن آتلار، کیله‌سی كوننك اسسیلگینه قدر، تاماقنی تویدرب قالیق» دیگه‌ن کبی شاطرشوتور آشیلار ایدی. آرتا یانداغی كزایه‌لرده‌ن یاساغان قووشلاردا میچکه سولار، طرس، طرس قاتقالار، زور، زور ایكمه‌كلر، اوراقچیلارغا سیساولارن قایتارو، تاماقلارن تویدرو اوچون حاضرله‌نگه‌ن ایدی.

اوچ آیاقلاردا کچکنه‌گنه بالالار، کیله‌چه‌كده‌گی یللاردا شول آتالاری، آنالاری، آغالاری کبی كوش، كوش اوراق اورر اوچون مش، مش یوقلاب

حاضرلەنەلەر. شول صاف هواداء نەلله نیچه تورلی صاف چەچەكلەر ایسن ایسنەب كیلەچەك خدمتلەرگە كۆچ جیالار ایدی. بیرلەرنك اچلەرندە خاتن، قزلار، ایرلەر، یگتلەر آلن، آلن آلب، ایگننك اوگغانلغینا شادلانغان كبی ایشدرب. ایشدرب اورالار ایدی.

یگتلەرنك بلەكلەرینە طمات یابشدرغان آق جیكمەلەر، قوللارندا اوتكن اورافلار اورتا سوغشچیلك قولنداغی قلج كبی تیز، تیز سلكینب، كوز آچب كوز یومغانچی آرتلارندان زور، زور كۆلتەلەر قالدرالار، آتلاغان ساین شول ایگن عسكرن جیگە، جیگە آلغا تابا بارالار ایدی.

ع. اسحاقی.

۷٤) قردا.

ماتور، كۆندە چقام قرغا، آچلماس‌ی كوڭللەر دیب،
آچار حسرتلەرمنی بو آغاچلار، ایسلی گۆللەر دیب؛
یشل خنەتكە تیوە بناغم، جەیلگەن تیب تیگز بولب
تانب شوندا ایكی آیاغم. یاتام بو یبرگە سوزیلب؛
كیتەم دیسەم؛ تورۆب آتلاب، كیتب بولمی، بونی تاشلاب،
یاتام شوندا خاطر ساقلاب، یەشل یبرلەرنی قوچاقلاب.
اولەن باشندا آق چەچكە؛ تورا ایدی كوز آلدمدا،
قزقدم ایندی كیتەسكە، قارادم قولغا آلدمدا.
نیچك اوسكەن عجب ماتور، اوزندە تورلی تۆسلەر بار،
گۆیە مسك كبی آنقر، اوزندە تورلی ایسلەر بار.
عقل حیران بولر موندا، مونی سوك كملەر اوسدرگەن؟
كۆمش، آنجی هم آلتندان ماتور بر تۆسلەرە كرگەن،
كۆرەن، قزل، یەشل، كوك، آق؛ قارا، زەنگەر ایلە ساری،
آصللاری قارا توفراق، نیچك اوسكەن بولار باری؟
بولارغا كم سبەدر سو؟ بولارنی موندا كم چەچكەن؟
فكر قیلساڭ عجبدر بو، بولار باری نیچك اوسكەن؟

م. غفوری

۷۵) اورمان هم قر.

شهردەن چقدی. یەم یەشل یالاس تۆسلی توشەلگەن اولەن اوزایب، ـش چقارر غا حاضرلەنە تورغان اوجم بولارنی قارشی آلدی. اول، آفرینغنا باشن أییب: «خوش كیلدگز، خوش!» دیگەن كبی بولدی. چەچەكلەر، صغیلب، أییلب. تاغیدا ماتورلاندیلار. قزل، ساری. آق آلكوەلەكلەر اوچوب ـ اوچوب.

شول‌یەشل اۆلەنلەر اۆستونده فرق‌تۆرلی قیلانب شول ماتورلقنی تاغی‌ماتورلا ندۆ دیلار. بۆرونلار غانچکەنفیس ایس‌کردی. تەللەقایدان اۆچوب‌کیلب، برقوش سایراغانۆتوردی. آنك آرتندان تاغی برسی، تاغی‌برسی‌قوشیلب، تۆتۆن شاکرد شول قوشلار تاوشی أچنده قالدی.

بر اقداغنا کورینەتۆرغان اورماندا بولارغا تاشن‌سلکب چاقرب

«تیزرەك‌بولکز، تیزرەك! شول‌ماتور کۆمده، شول آللی ــ گۆللی چەچەکلەر ایسندەن تیزرەك لذتلەنکز! مینم‌طن شەولەم أچنده راحتلەنکز. مینم قوشلارمنك سایراولارن‌ایشیتب، شادلانکز!» دیگەن‌کبی‌بولدی. شاکردلەرشونی آکلاغان کبی، برسندەن‌برسی اوزب، اورمانغا تابا آشیغاباشلادیلار: قایسیلاری چیتك، کەوشنی سالب تاشلاب چقی‌کیب شمەگەن یەشل اۆلەندەن بارباشلادیلار. قایسیلاری، جیلەنلەرن، کازاکیلارن سالب، تایاقغاألب، جیلکەگە کۆتەردیلەر. برشاکرد بالالارکبی، سیکرینە، یۆگۆرەباشلادی. آنك آرتندان، تاغی برسی‌کیتدی. ایکی، اۆچ‌شاکرد قووشرغاتۆتۆندی. برنیچەشاکرد: «ئەنە شول‌یلغاغاکم‌ألك‌بارب یتەر؟» دیب یۆگۆرۆشۆرگە تۆتۆندیلار. باشقرد شاکردی، آق ایدل بویندان اۆزون ــ اوزون کۆیلەرنی سوزب، سوزب جرلارغا تۆتۆندی.

منە‌اورمان، زور آوزن آچب، بولارنی برەم ــ برەم یۆتاباشلادی. قاین ایسی، نارات ایسی تاغی بۆرونغا بارب کردی. شول‌ماتور ایسلەر مدرسەدە یل سویی‌جیلغان خلفەلەرنك وقارلارن‌اوچوروب آلب‌کیتکەن‌کبی بولدی. خلفەلەر برسی بلەن‌کۆلۆشە، اویناشا، سیکریشەباشلادیلار. یەشلەرنی‌دە مدرسەنك امیدسز رگندەن تەرجیگەن، پاکلەگەن کبی بولدی. هەمەسی قویان‌بالالاری کبی سیکریشرگە أتیشرگە تۆتۆندیلار.

منە زور یالان کورندی تەللە کم: «توقتا» دیب قچقردی. اورماندا «او ــ و ــ واه» دیب جواب بیردی.

ع. اسحاقی

۷۶) اورماندا.

بر یتیمنی بر وقت بر قوش آیاب : نزدەکۆب‌چەچکە، آغاچ هم‌یر جیلەك ، یەش آغاچلارنی‌باراتسالك، آل، حانم، تەللە،دوست، کوکلك‌تلی‌می‌یر جیلەك ؟ شوندا شادلقدان‌کۆلەب‌چقدی‌قۆیاش ، شوندا اورمان‌نیگەدر بر شاولادی : شوندا کۆلدە زور بالقلار اوینادی ،

«کیل‌یتیم،مین‌نزگە ـدی.» بز نیلدی‌شاد ، دوستقایم، سزگە بونك قایسی کیرەك ؟ چەچکەلەرنك چن قزل هم آلالارن ، بار آلا مقاجی کیرەکسە بر جیلەك ، شوندا یتیمنك کورندەن تامدی یەش ؛ شوندا قوشلار شادلانب بر سایرادی : طلدی‌صحرا، بیك‌تیرەن‌اوی‌اویلادی...

کیتدی کۆڭلدەن یتیمنڭ قایغیلار: « بارچافۆشلار گۆر ایتە،شادسایریلار ،
قالدئ یتیمنڭ کۆڭلندە نقاۏ أز ، ئەومەلەدر تل اۏچندا اوشبو سوز
«ای خدای، اۏسدرسەه بختم بلەن ، مین باررمن ایندئ ایذگۆ یول بلەن :
بارچا فۆشلارنی سۆبەرمن جان بلەن ، طڭلارم سایراولارن آل تاڭ بلەن!»

صبا برمکی.

٧٧) جەیگۆ قویاش آستندا.

I

أسسی حەی کۆنی ، قۆیاش ئەلی کۆکنڭ اورتاسیا ، منب یتمەگەن بولسادا . ایرتە بلەن باقیجەدا اۏیەنلەرگە. آغاج یەفراقلاریا تۆشکەن چق تامچیلارئ ایندئ کۆیدەن کیبب تکەنلەر. اۏلەنلەر، برسئ اۆستینە برسئ قابلاشب، آغاج یافراقلاری قزولقدان ئەلسرەشب سالنشقانلار. بارئ تزنەل اۆستۆن توطرب اۏسکەن آقلئ، قزللئ ، زەنگەرلئ چەچەکلەرگنە قزودان اول چاقلئ آبدرامیلار. ایرتە بلەن اقچاجئ کرب آلارنڭ توبلەرینە سوسیب چقغان: شوگار کۆرە آلار راحتلەنب، باشلارن زەنگەر کوکگە تابا سوزالار.

منە، بر تۆتەلنڭ نەق اورتاسندا یاڭاغنا آچلغان آق «لالە» چەچەگی اوطرا اول باشن باشقا چەچەکلەردەن بوغاریراق کۆتەرگەن؛ اول ئەلئ کیچە کیج بلەن گنە آچلغان ؛ دنیانئ ئەلئ آنڭ برنچئ تاتقرغنا کۆرۆوئ؛ شوگارکۆرە اول ایسئ کیتب تیرە یاغینا قارانا. تیرە یاغئ تۆرلئ چەچەکلەر، تۆرلئ اۏلەنلەر بلەن‌تولئ. اۏلەن آرالارندا تۆرلئ‌ماتور قۆرتلار ،، اورمەکوچ - قاج » لار اۏرمەلیلەر ، ایوبلئ واقلئ یەشل چیکرتکەلەر سکربشب‌یۆریلەر. چیکرتکەلەرنڭ چرلداوندان قۆلاق تۆنارلق.

چەچەکلەر‌ـــــنڭ ئەیلەنە تیرەسندە، بوقاغنا قاناتلارن سلکب، تۆرلئ ماتور کۆبەلەکلەر اۏچالار. آلارنڭ آقلارئ‌دا، ساریلارئ‌ده هم قزللاری دا بار. آلار یۆری‌تۆرغان چەچەکلەر شیکللئ بولب کۆرینەلەر. کۆبەلەکلەر آراسندا اومارتا قورتـــلارئ بلەن یوللئ ــ یوللئ‌سارئ شبشەلەر، جوان تۆکللئ تورالاردا بۆلداب اۏچالار [illegible]

«لالە» چەچەگی بوکۆبەلەکلەرنڭ، اومارتا قۆرتلارینڭ‌هم‌شبشەلەرنڭ قایناشب اۏچۆلارن قاراب، آلارنڭ نیک‌کنە، شاپارب‌قنا اۏچماغانلقلارن‌کورە؛ آلارهمەسئ بر توقتاوسز بر چەچەکـــدەن، بر چەچەککە قونب، چەچەک أچلەرندەن ئەللە نەرسە أزلیلەر [illegible]

II

«بولار چەچەك أچندەن نەرسە أزلىلەر ايكەن؟» ديب «لالە» چەچەنى اوز آلدينا اويلانا باشلادى؛ اول بيك ماتور، بيك زيفا؛ آنڭ قاردان‌دا آق چەچەگى اوزون، بەشل ساب اوستونده اوطرا. ساب توندەن، أجلەرى سو بلەن تولىن، شغرداب تورا تورغان بەشل ياپراقلار اوسب چققانلار. چەچەكنڭ آيياق بيش ياناني. سابنڭ اوچنداغى بەشل كبشەنكى أچيە كرب، توگەرەكلەنب تزيلشب اوطرغانلار. چەچەكنڭ أچندە، ئەق اورتا بر يرندە اوزون تاياق. شول تاياقنڭ باشندا كچكنەگنە چوقمار، چوقمارنڭ اوستى دملانب، يبوشسيمان بولب تورا. بو چوقمارلى تاياقنڭ تيرە ياغندا تاغن بيش تاياق. بو بيش تاياقلارنڭ هر برسينڭ باشندا كچكنەگنە سارى قابچق بو قابچقلارنڭ أچلەرى سارى، تو زان شيكللى، نەرسە بلەن تولى بولا.

قابچقلار يارلغاچ بو سارى توزان قابچقلارنڭ طشلارينا چققان بولا چەچەكنڭ ايك توبونده برگنە تامچى باللى سو بەشرينب ياتا. «لالە» چەچەگى:

«نگى كوبەلەكلەر، قورتلار چەچەكلەرگە قونب، شوشى تەملى سونى أچب يورى تورغانلاردر آخريسى» ديب اويلادى.

شول آرادا ليمون توسلى ساب سارى قاناتلى بر كوبەلەك «لالە» چەچەگى تيرەسندە تەيلەنب اوچا باشلادى. «لالە» آنى اوز يانينا چاقرب:

«كيل، كوبەلەك، كيل! سينڭ أحەسلڭ كيلە تورغاندر؟ مينم چەچەگم أچندە تەملى، باللى شربت بار!» ديدى.

سارى كوبەلەك «لالە»نڭ بو سوزلەرن ايشتكەچ، أسپاى‌غنا قاناتلارن ياپب آقون‌غنا آنڭ قرينا قوندى؛ اول اوزينڭ بوتوروڭلوب، بوتورولوب كيلگەن اوزون بورونون سوزب، چەچەكنڭ توبونە اورلدى دە تەملى سونى اچەرگە توتوندى. سوندى اوزاق أچدى، آخردا «لالە»: «بو اويانسز كوبەلەك مينم بوتون سوومنى بترمەسن» ديب قورقا باشلادى. لكن آنڭ قورقووى بوشقا چقدى؛ آنڭ تتكەن سووى اورتينا توبندەن ياڭا سوچيغب تورا ايدى: آخردا كوبەلەك تويدى دا اوچوب كيتدى.

كوبەلەك كيتوگە بر اومارتا قورتى بزلداب «لالە» تيرەسندە تەيلەنە باشلادى بو بلى اومارتا قورتى بزنڭ «لالە» چەچەگينە ئەلله نيندى قورقنچ جانوار بولب كورنگەنگە، اول آنى اوز يانينا «كيلمەسەگنە يارار ايدى» ديب تورا ايدى. آخردا اومارتا قورتى كيلب قوندى. آنڭ بوتون يرى سورى توسلى يون بلەن قابلانغان، سارى آرقاسنداغى كچكنە قاناتلارى‌غنا يالادان ياساغان شيكللى اوتەلى كورينەلەر ايدى. «لالە» اومارتا قورتينا:

«بارکیت! مین سیندەن قورقام! سین ئەللە نیندی قورقنچ جانوار!» دیب قچقردیٔ، اومارتا قۆرتیٔ آنلڭ قورقغانن بلب یۆمشاق‌غنا تاوش بلەن:

«سیندەن قورقما، ماتور چەچەك! مین اوسال حیوان تۆگل؛ مین باریٔ اوزیمە تیگەنلەرگەگنە تیەم» دیب جواب بیردیٔ. اۆزی چەچەكنڭ تۆبۆنە تۆشۆب بال جیبا باشلادیٔ. بیتەرلك بال آلب چقغاچ، اول «لالە»نڭ ساریٔ قابچقلارندان ساریٔ اۆن جیبارغا تۆتۆندیٔ. ایندیٔ «لالە» بو قۆرتنڭ یاخشیٔ جانوار ایكەنلگن بلب، آندان قورقمی باشلاغان ایدیٔ. اول ایندیٔ اومارتا قۆرتیٔ بلەن سۆزگە کرشب:

«بو ساریٔ توزان سیڭا نی اشكە کیرەك؟ اول تەملیٔ تۆگلدر ایچ، نیك آنیٔ جیاسڭ؟» دیب سۆرادیٔ. اومارتا قۆرتیٔ ساریٔ توزاننیٔ آرت آیاقلارینا تۆیی-تۆیی، شوشی رەوشچە سۆیلی باشلادیٔ:

«بز اومارتا قۆرتلاریٔ، کۆبەلەكلەر شیكللیٔ تیلیٔ جیلبەزەك جانوار تۆگل. بز آلار كبك وقتمزنیٔ کیرەكمەگەنگە اۆچۆب. چەچەكلەردەگیٔ باللی سولارنیٔ ایچكە اۆتكەرمیمز؛ بز بر تۆقتاوسز طریشب اش اشلیمز. بز طریشوچان، فائدەلیٔ جانوارلاردن بولغانغا، بزنڭ خوجالار بزگە اۆیالار، اومارتالار یاساب قویالار. بز شول اومارتالار اچندە جەی‌کۆنیٔدە قش كۆنیٔدە تورابز. جەی كۆنیٔ، اوز بزگە قش آشار اۆچۆن آزق حاضرلیمز، ئەكۆبەلەكلەر بر اشدە اشلەمیلەر؛ باریٔ اویناب‌قنا یۆریلەر. اۆرلەرینە آزق‌دا حاضرلەمیلەر. سالقن چاقدا تۆرورغا اۆیلەریٔدە یوق؛ شونڭ اۆچۆن سالقن بولا باشلاغاچ، آلار همەسیٔدە اۆلب بتەلەر. ئە بز یلیٔ اۆیلەربزگە کرب اوطرابزدا ایكنچیٔ جەی بولغانن كۆتەبز. منە شوشی چەچەكلەردەن جیغان ساریٔ توزاننی بز بالاوزغا ئەیلەندرب، شونیٔ بالاوزدان كیچكنە، كیچكنەكیسەكلەر کەرەزلەر یاسیمز؛ آندان سوڭ چەچەكلەردەن جیغان بالنڭ اوزبز آشاغاندان، بالالاربزغا آشاتقاندان قالغانن شول کەرەزلەرگە توطرب بالاوز بلەن اۆستلەرن قاپلاب قویابز. شولای ایتب، بز كۆزگە قدر تۆتۆن اومارتابزنڭ اچن بال کەرەزلەریٔ بلەن توطرب قویابز.

بو بالنڭ یارتیسن، بزگە اۆیلەر یاساب بیرگەن اۆچۆن، خوجالاربزغا بیرەبز؛ یارتیسی اۆزبزگە قش بوینچا آشارغا قالا.

شولای ایتب. بز اۆزمزگەگنە تۆگل، باشقالارغادا فائدە کیترەبز

مزنڭ كبی چەچەكلەرگەدە برنڭ فائدەبز تیە. چەچەكلەر قۆیۆلغاچ، اورنندا اورلوق یا ایسە یمشلەری بولسن اۆچۆن، چەچەكلەرنڭ اُچلەرندە بولا تۆرغان منە شوشیٔ چوقمارلارینا ئەلیگیٔ ساریٔ توزان كبی نەرسەنیٔ سیبەرگە کیرەك. بز چەچەكلەرنڭ اُچلەرینە بال آلور اۆچۆن کرگەن وقتدا تەبزدەگیٔ تۆكلەرگە شول ساریٔ توزان ایەرەدە بزنڭ تەبزدەدە چوقمارلیٔ تاباقلەح چوقمارلارینا الەكب قالا.

شولای ایتب، بز چەچەکلەرنڭ اوْرلوْقلاری. یمشلەرێ بولورغا سببچێ بولابز. عقللێ اومارتا قوْرتینڭ سوزلەری شوشێ اورنغا یتکەندە، ژلوْت کیلب قوباشنێ قابلادێ. بیرگه یاڭغر تامچیلارێ توْشکەلی باشلادیلار.

بو یاڭغرێ کورووێ بلەن اومارتا قوْرتی اوْزینڭ قاناتلارن چلانماس اوْچون آشیغا ـ آشیغا اومارتاسینا تابا اوْچوب کیتدێ. کوبەلەکلەر قاناتلارن یابب یافراق آستلاریا یەشرندیلەر. چەچەکلەر اوْزلەرینڭ توزانلارن یوْوشلەتمەس، اوْچون قابسیلارێ باشلارن آستقا تابا توْکدیلەر، قابسیلارێ قاناتلارن یومدیلار.

«لاله» چەچەگێ‌ده اُچینه یاڭغرسووێ کرمەسن اوْچون اوْزینڭ قارکبی آق قاناتلارن اوبوْشدروب، یابب قویدێ. یاڭغردا اقلاب یاوا باشلای آغاچلار. اوْلەنلەر راحتلەنب سولو آلدیلار. یاڭغر یاوب اوزغاچ، یاڭادان قویاش چقدی. کوبەلەکلەر، توْکلێ توْرالار، اومارتا قوْرتلارێ تاغێ بال ازلەب چەچەکدەن چەچەککه اوْچا باشلادیلار. بوْتوْن باقچا چەچەک ایسێ قاتش یاڭغر ایسێ بلەن تولدی.

یکچەنتەی اوغلی.

٧٨) اَگکر وقتێ.

ماتور جەی کوْنینڭدە ایڭ کوڭللێ، موْڭلی بر وقتێ ـ
آیاز کوْندە قویاش بایغاچ بولا تورغان اڭگر وقتێ.
بوْتوْن مخلوقلار اشدەن توقتالار، باصیلا شاوشو؛
سکونتنێ بوْزا شوندا فقط بلبل و آقغان سو؛
آغم سونڭ یانندا ساندوغاچ سایری؛ آنڭ موْڭلی،
ماتور تاوشن بوْتوْن مخلوق تاوش ـ طنسزغنا طڭلی.
آورلقلار یکیته اوشبو وقتدا دنیا خلقندان،
تولای توْرغندا فرغلت نورلێ آی قالقا تاو آرتندان.

عموری.

٧٩) آت ساقلارغا قونابارو.

آول یبرندە جەی کوْنێ مالایلار، یگتلەر آت بلەن یراق توغایغا قونب یوربلەر. موندا آولنڭ بار شابانلارێ، اوتکن اوینچاق یگتلەری بلەن برگه ایڭ شەب جرچێ و آناقلێ موزیقانتلارێ‌دا جیلالار.

یگتلەر کوْن بوینا قاتێ اشدە یوْروْب آرغانلقلارینا قاراماصچا موْندا یارتێ توْنلەر اوزغاچێ، جرلاشالار، گارمون اوینیلار، بیلەر.

ضیاء مونی بیك یەشدەن اوْك بلە، آندا بولغان مالایلارنڭ ابرتــــه بلەن قایتقاچ شەب جرچیلارغا، شەب گارمونچیلارغا ایسلەرێ کیتب سوْیلەولەرن اول ته لله قایچاندان اوق، اچکێ فزغو بلەن، طڭلی ایدی. لکن اوزێ شوندا بارغ

آتسـا. آتالارندان سوراو توگل، آتی اویناداکیتره آلمی ایدی، چونکه آتدا جیین آزغنلار، تویقسزلار جیلب، گل اشدەن چقغان آدملەرگەگنه یاری تورغان اشلەر اشلیلەر - قارمون قیچقرتامی، بیبی‌نی، حرلاشامی... تاغی شوندی جیین یاراماغان نەرسەلەر.

بوندی بر یرگه باروی سوراو توگل، آوزغادا آلو قورقیچ. اول بیت بوزیك مالایی توگل - اول مخدوم. اول شاگرد، آکار آتدی آزغنلار حییبنه بارو البته کیلشمی: لکن کوتولمەگەن بر اش آنلك یاردەمینه ییتشدی. بر حەیتی آلارنلك قارت خدمتچیلەری اش اوستونده. بیك قاتی آوری بـاشلادی. فردا اوراق وقتی. آشلق قویولوب بارا.

هەر کون خاتن - قزنی کوتلککه چغاررغا کیرەك. نه، آلارنی اوراقغا آلب بررغا آت کیرەك. خدمتچی یوری آلمی، ایندی‌نی اشلەرگه؟ بر کون اوراقغا حیتب باراتاق آتلارنی صقا مالاینا قوتا آلب باررغا بیرب‌ییبەرگەنلەر ایدی. اول باجار طشاولاغان‌دا، آتـلار توت بوینچا کیتب ئەلله قایا ایگنگه بارب، توتولغانلار. آلارنی آزلەب تابقانچی، اوبله وقتی ییتـدی. نه، بوندا یالاغان کشیلەر تیشکه قدر آت کوتوب اوتدە یاتدیلار. ایدی‌نی اشلەرگه؟ باشقالارغا بیرسەك، تاغی شوندی بر اش بولورغا مەکن... منه شول مجبوریت ضیاء اوچون کوتولمەگەن بر بخت آچب. آنلك قومسز هم ساران آتاسی اوزینلك بوتون تلەگینه قارشی، مخدوم اوغلن اوراقغاجیگب باریلاچاق آتلار بلەن تگی مالایلار، یگتلەر آراسینا قونارغا ییبەردی. لکن آنلك بو بختی اوزاققا بارمادی. بر نیچه کوندەن صولك، بازاردان بر مالای یاللاب، ضیاءنی قوتا یوروەدن توقتاتدیلار. لکن بر نیچه کوندەن عبارت بولغان اول آز زمان، آنلك حیالندە هەر وقت ساغینب ایسکه آلرلق کورنشلەر قالدردی.

قارا ئەلی، نیچك اونوتورسك؟ نیندی‌ماتور کیچەلەر بیت: قویاش بایی. یر اوستوندەن بیك آزغنا قارانغیلق کوتەریلب، هەمە نەرسەنی چولغی باشلی. جەینك آیاز و آچق کوك آستنداغی طن‌و‌یومشاق کیچەسی بوتون دنیانی اوزینك قوچاغینا آلب طبیغی رەوشدە ایرکەلی. شول وقت‌تونك سالقنچا هواسن، یەشل اولەنلەردەن، هەر تورلی چەچەکلەردەن کوتەرلکەن تەملی ایسلەری بلەن توطرب، حیکسز رەوشدە جەیلب کیتکەن زور توغایغا مالایلار بلەن یگتلەر جیلالار. بولار باردا کوندوزدەگندەن جانلی هم دردلیرەکدە کبك تویولالار. آلار آچق کوك آستینا تاین بولب اوطریشالاردا جرلارغا، موزیقا اوینارغا توتونالار. تیره یاق طن هەمە نەرسە، گویە، شول موزیقا تاوشی آلدندا سجدە ایتکەن بر قیافت بلەن، تیك تورالار. بو وقت ضیا، اوزن بوتونلەی اونوتوب باشقا هیچ بر زماندا

بولماغان، حیالی، سری ئەلله نیندی یومشاق بر لذت أچیه چومب کیته.

اول شول حالده، تۆن اوتسن، تاڭ بلینب، قایترو فتغاچا اوین دوام ایتسن دیب. اورسدان قوزغالمایاچاق هم یۆقلی آلمادم بیت دیب. بیك آزغنادا خاطرینه کیترمەیەچەك: یوقولار. آشلار آنڭ قاشندا، بونڭ اۆچۆن ملڭ مرتبه قربان ایتیلرگه یاری.

ع.ابراهیمف.

٨٠) آتلار بلەن قونا بارغاندا.

جەیگی کیچ تاولار آرتندا   یراق قارا اورمان طنغاندا،
زەنگەر کوك تیرەسی آلسولانب   سو اۆستلەرین نورغا چومغاندا؛
سیرەك کنەو اق یولدوزلاردا   تیرەنب، تیرەنب جملەب قوینغاندا،
سازلقلاردا باقا، تەرەمەدە   ساندوغاچلار سایراب تورغاندا،
کیلڭ یابانی یابقان یەشل دیڭگز   سۆكسو غنا اویغا قالغاندا.
شادلق ایدی، کۆیلەب «اۆزون کۆل»گه   آتلار بلەن قونا بارغاندا..
ایرك ایدی، قایچان چابا ایدك،   «مین اوزام» دیب سۆزگه کیلگەندە،
«سز قایدا آو...» دیب تاوش بیرە ایدك   ایدەشلەرنی أزلەب یۆرگەندە.
چبق - چابق جیبا کیلە ایدك،   آت طشاولاب تاوغا منگەندە.
کۆلگه کۆسب تۆرلەب آشی ایدك   یەرەنگیلەر: آلب کیلگەندە.
کیلڭ یۆلۆندا آتلار پشقرغاندا،   فچقریتا ایدك: «های، دا های!
تایغا بورین کیلگەنمی؟» دیب   فچقرینا ایدك بار مالای.
قابسی تاش أرغیتا تاو باشندان،   قایسی چبق جیپب اوت یاغا،
تاویتلەرنی «آیە، اوقب صزغاچ،   کرب یاتا ایدك اورتاغا.
ئەکیەتلەر سۆیلەب تۆن بویچا   یاتا ایدك یۆقلی آلمیچا
«اویات ایدەش مینی، اویانساڭ» دیب   تاڭ بلەن اوك سۆكا قالمیچا.
ئەلله قایدا یراق کۆك چیتندە   تاڭ بیلگیسی آپپاق صزلغاچ،
سوزیلب - سوزیلب قنا ایسکەن جیلدە   اوکغا - قبله یاقغا یۆرۆلغاچ؛
تاڭغا قارشی «چولپان»نورن سیبب   آی مۆکایب تاوغا یەشرنگەچ؛
بولۆنلاردا آتلار کشنەوینه   ساندوغاچلار تاوشی قوشلغاچ؛
کۆل اۆستۆندە آپپاق تۆرکۆم، تۆرکۆم   قوین تومان اوچا باشلاغاچ،
اۆلەن، چەچەك، آغاچ یافراقلارن   قرت، کۆبەلەك قاپا باشلاغاچ -
باش آستندان آلب توقتالارنی   یۆری ایدك کولنڭ بویندا،
«قایدا، مالای، آتلار کۆردڭمی» دیب   بچقرشا ایدك بولوندا.
قایا کیتدی بزنڭ اول یەش چاقلار؟   قایا کیتدی اوینابُ، کۆلولەر؟
قایا سۆڭ اول یەشدەیك بولونلار؟   قایدا آتلار، قونا یۆرۆلەر؟..

قایتماس ایندی مه‌ڭگی اول یه‌ش عمر، بولماس شولای قونا بارولار.
اوین کولکی دیسه‌ك، کوڭلده‌ن بتکه‌ن مه‌ڭگی آخری‌غه کؤیوب یانولار...
سرته‌لی یه‌ش، ایرکه‌م، جان دوستلارم، کیلڭ بولونغا قونا بارگز،
جه‌یگی کیچنڭ، تاڭنڭ یه‌من، ته‌من یه‌ش وقتدا سیزب آلگز.
کیلڭ، قولونداغی یله‌ب یورگه‌ن چاقدا چه‌چه‌کله‌رنی چوب-چوب اوزگز
بو کیگه‌شنی بلگه آڭلیسزدر مکتبله‌رده بولغاچ کوبگزا...

ضیا یرمکی.

(٨) جه‌یگی سفر.

یه‌ش وقتدا کیتدك، کیتدك، بارا تورغاچ بر آولغا بارب یتدك. استغفر الله، یاڭلش ئه‌یتدم، بارب یتدك توگل، تیك آولغا یاقنلاشا باشلادق. مسجدنڭ اوزون منارهسی یراقدان کورینب، کوڭلله‌رگه صفا بیردی. جه‌ی وقتی ایدی. یالتراب یقغان قویاشنڭ نوری بوتون دنیانی یاقترتب بر نیچه آیلاردان بیرلی اوللك حالنده جانسز بولب تورغان طبیعتکه، یعنی آغاچلارغا، سولارغا، حیوانلارغا وانسانلارغا یاڭادان جان بیرمه‌کده ایسه‌ده، اسیلکی بله‌ن راحتسز ایته‌رلك درجه‌ده توگل ایدی.

بارا تورغان یولمز بر زور یول بولب، ایکی طرفینا بویدان بویغا قاین آغاچلاری اوطرتلغان. اورتاغا قالقیتب تاش توشه‌گه‌ن، اوستینه قوم سیبب، بولنی توزه‌تکه‌نله‌ر. ایکی چیته‌ده‌گی قاین آغاچلارینڭ اورتاسنداداغی تارغنا یوللار بار ایدی. اولده‌ن بر آز شه‌هه‌رك کیلگه‌نگه کوره آتلارمز تیرله‌گه‌ن ایدی. آولغا یتب کیله‌چده آتلارنڭ سولش آلغانی. بیك اوزاق کوته‌رگه محتاج بولماسن اوچون اوشو قاینلار آراسنداغی کوله‌گه‌للك بولدان آتلارنی اوز کویله‌رینه قویب آقرنغنا کیله‌در ایدك. بیك آقرنغنا ایسه‌ن قلمه جیلی بله‌ن آغاچلارنڭ یافراقلاری جیلر. جیلبر ایتب قشترداشب تورالار ایدی. یولنڭ ایکی طرفنداغی صحرالار خه‌نفه کبك یه‌م یه‌شل اوله‌نله‌ر، توزلی توزلی لطیف چه‌چه‌کله‌ر بله‌ن اورتلگه‌ندر.

هه‌ر توزلی ماتور کوبه‌له‌ك بله‌ن توزلی - تورلی جبله‌ر وقورتلار ئه‌رلی-بیرلی اوچوشب صحرانڭ ماتورلغن تاغی آرتدرالار ایدی.

یراقدان کورنگه‌ن بر اورمانڭ بویینداغی بولدان آتلی بر کشینڭ چابب بارغانی کورندی. بر آز کیلگه‌نده‌ن سوڭ یولمزنی آرقلی کیسب تیزلك بله‌ن موزیلب آغا تورغان بر یلغاغا یتدك. یلغا اوستینه کوپر سالنغان. کوپرنڭ ایکی یاغنداغی یلغا بویچا ته‌ره‌ه‌للك‌لار ایدی. کوموش کبی صاف سونڭ یاننداغی

بو يەشل ئەرەمەنلڭ بويلارى شول قدر ماتور ايدى، كە بو يېرگە توقتاب آز راق سير ايتمېچە اوتب كيتەرگە كوب كشينڭ كوڭلى راضى بولماس ايدى. بز بو ئەرەمەكە كېلب يېتكەندە اوُيلە وقتى بولغان ايدى. شوندا توقتاب طهارت آلب جمتكى ماتور بر يېردە نماز اوقب بال ايتسەك نيچك بولر ايكەن ديب ايبدەشيمە ئەيتكەن ايدم. مېنم سوزمنى خوش كورب قبول ايتدى. بز توقتاب طهارت آلب بترب تورغاندا بزگە قارشى ياقدان كوپرگە بريچە آتلى چيگەنلەر كيلب يېتيديلەر. كوپرنى چقغاچ ئەرەمەنلڭ بويناراق ياقلاشب آتلارن تووارلرغا باشلاديلار. حاطرمدە بيك ياخشى قالماغان، نيچە آربالى ايكەنلەرن بلميم، شولاى بولسادە عضبىسيە ايكيشەر آت جيككەن آلتى - يەدى آربالارى بار ايدى شيكللى. لكن اوزلەرى بيك كوب ايدى. نيچك ئەيتسەمدە، يالغان بولر ديب قورقامن، ابر خاتن بالاچاغا باريسى ايللى - آلتمش كشى بولغاندر، حتى آرباغا صيا آلماغاچ، قايسيلارى آربا آرتندان جەيەو كيلەلەر ايدى.

ف. كورەمە.

٨٢) اوراق بتكەچ.

اوراق بتدى. خلق بر ياقدان قرو، اقزوكولتە تاشى. ايكنچى ياقدان اوراق سوغا. جەى كوُنى بوشسز لقدان موڭايب توُرا تورغان اُندرلار حاضر جانلاندى. اُندر تاباغى يانينا اوُ بوم، اوُ يوم كچكنە چومەلەلەراوُ يوُ لە، اُندرنڭ قريلار يبابيك ماتور ايتب اوچلاندرب بترگەن كيبەنلەرقو يلا باشلادى. خاتنلار، قزلار اُندرغا قايتديلار. آلارقو ياشدن پشكەن، قزارغان بيتلەرندەن تيرلەر آغيزب اوجم اوُجوُن اوُرلوُق سوغا باشلاديلار. زورراق اُندرلاردا دبت، دبت، اينب كوُيلەنب آلتى بلەن سوقغاننڭ تاوشى بوُتوُن اُندرداغيلارغا موزيقا كبى تأثير ايتە باشلادى. آولنڭ بوُتوُن توُرموُشى، قايغيسى، شادلغى، اميدى اُندرغا كوُچدى.

شونداغى چوُمەلەلەردە، كيبەنلەردە، سارى اوقا كبى سوزيلب ياتقان سالام اوُيوُملەرندە، قاب قارا اُندرتاباغينڭ اورتاسندا اوُيوُلگەن كيبەنلەردە بولارنڭ اميدلەرى ساقلانا، مگەر توُرلى بلالارى يەشرينە باشلادى. يورت حوجالارى اُشلەرى بتب آشلقلار سوغيلب كلەتكە كرب، قزو، قزو، جيلا توُرغان قازنابيريلب بتكەچ، شهرگە بارب ياڭا سابان آلرغا، قارا آتقا ياڭا اُزبروى آلرغا، اوغلنى قزنى اوُيلەندرسەك، بيتسەك كيرەك بولر ديب تيمرخود آلرغا اويلبلار ايدى.

كيلنلەر، اُش بتكەچ، تاوقلار، يوُمرقا سالودان توقتاغاچ. بەرەنگلەر آلينب بتكەچ، قاز، اوُردەكلەر سو بويندان جيلب آلنغاچ، قورقغان كبى گنە بلينا توُرغان كوُزگى يلى قوُياشلى كوُنلەردە يەشل اوجم آرالارندان اوُنە توُرغان بوللاردان قاشقا آلاشانى جيگب، آرباغا قزل ياستقنى سالب، كوُچتەبەجكـە توُجى، آجى

کومه‌جله‌ر بشرب، ساندق تۆبله‌رنده‌ن آلغان، بیکه‌چ وقندا کیترلگه‌ن چیتکله‌رنی کییب. ایری بله‌ن ئه‌بیله‌رینه قوناقفا بارر‌غا. آندا اوچ، دورت کون قوناق بولب یه‌ردده‌ش. قبیله، دوست ایشکه آشقا بارب یورونی اویلیلار ایدی.

یه‌ش اوسمر بالالار، شول آشلقلارنی اشله‌ب بترگه‌چ، ئه‌نیسی بله‌ن بازارغا بارغاچ اوزینه ماتور قاراکازاکی، قارا چالبارلق آلدرونی، شولارنی کییب مکتب‌ ... چلغچدا وقیجاغا‌عفب بارر اوچون یاڭا کتابلار، قزل یازا تورغان قاراندا‌شلار، قلم اوچلی تورغان په‌کیله‌ر آلونی شادلانا شادلانا اویلیلار ایدی

بولارنڭ هه‌مه‌سینڭ‌ده اویلاری دۆرست ایدی، هه‌مه‌سینڭ‌ده شول تله‌گه‌نله‌رن بولدررغا، اوزله‌ری آڭلاغانچا کیله‌رگه حقلاری بار ایدی، چونکه بولار لازم یاماق توگللار ایدی.

ع. اسحاقی

٨٣) کوزگی یاڭغردا.

مۆزبك بارا باسوغا
آشلقلارن تاشوغا،
آتنی آرق، یورمه‌گه‌چ،
بر قچقرا، بز سوغا؛
باکر یاوا قار قاتش،
ییتب کیله ایندی قش؛
بالاسدا یه‌م قالماغان،
کورنمی هیچ اوچقان قوش.
مۆزبك سوغا چالنغان،
قولینا چبق آلغان؛
بالقاو بولغان سبیلی
آشلغی سوڭا قالغان،
کیله‌در بیك آجوونی،
آقرن آتنڭ باسوونی،
باکر یاوب تورغاندا،
آغر ایکه‌ن تاشوونی.
تیمرصزدر آرباسی،
بوکه قامت، دوغاسی،
بسز نه‌رسه‌سی واتلسا،
توقتاب یالاندا یاسی.
بو بیچاره ایتنگه‌ه،
برنوغلرا، برجیگه،
مڭ تورلی بلا ایله
بارب یتبدی ایگنگه
آشلغینا سوا‌وتکه‌ن،
بارب توبینه ییتکه‌ن،
آشلغینڭ غوبیسی
شول یرده چرب بتکه‌ن
مشقت چیکدی اوزاق،
آرباغا تویه‌دی چاق،
آور یوك ایله یورورگه
یول بو کون بیك پچراق.
کشنی یوق بارتیشرغا،
آبدراب آتن سوغا،
آت تارتا آلمی تورغاندا،
شارت ایتب صندی دوغا.
صنب آولغا چابدی،
ازله‌ب بر دوغا تابدی،
ئه‌رلی بیرلی یوری تورغاچ،
خلق یوقوغا یاتدی.

آت نارتا آلمی یاتقاندا، چغارا آلمی یاتقاندا،
ایرته‌به کیتکه‌ن بیچاره قایتدی چاق تاڭ آتقاندا.

م. عه‌وری

۸٤) آچلق یل.

آولنڭ بوتون اورامدان، اویله‌رنده‌ن، باقچالارندان، اندرلارندان، قرلارندان کوییگه‌ن ایس کیلب توراـ اورملار داغی اوله‌نله‌ر کولگه‌یله‌نب آیاق آستیدا شاطر ــ شوطر وانیلالار. آغاچلارنڭ یاپراقلاری ساب ساری بولب سیره‌کلکله‌ری بله‌ن بوتاقلارن دایه‌شره آلمیچی، اوزله‌رینڭ ضعیفلکله‌رنده‌ن زارلانغان ویه‌مسزلکله‌رنده‌ن ویالغان کبی، بر سینه بر سی بیه‌ریلیشب سویله‌شب قورقوییگه‌ن تاوشلار چغارالار.

هوالانب قنا یوزوب یوری تورغان قازلار، باقر یوقور سویله‌شب ماطره قیلیشا تورغان اوردکله‌ر، ایرته‌ده‌ن آلب کیچکه قدر چقمی قویوب تورغان بالالار بله‌ن گورلی تورغان سوبوی‌دا بلطرغیچا توگل کتو، کتو قازلار اورنیدا بر، ایکی قاناتی یولقنغان قاز بله‌ن، ضعیف آورو قاز بچکه‌له‌رینڭ موڭلی تاوشلاری ایشیتله، قویرتوب چقماج دا، ته‌نی کیب بتکه چده سوغا توشه‌رگه حاضرله‌نب تور ر اوچون کوله‌ك اشتانلارن کبی تورغان توق‌تازا، آچق‌مالایلار اورنیدا، موڭغا، تاوشسزغنا اوچ، دورت مالای‌غنا اوینا شب ماتاشالار. سودا اوزینڭ خوحاسزلغیدان قورقغان کبی، اوزینڭ بلطرغی کوموش کبی توسن یه‌شلگه بویاغان، اوزینڭ فقیرلکی وفقدری بتکه‌نن کورسه‌تمه‌س اوچون یه‌مسزلگی یه‌شرگه‌ن خاتن کبی یوزینه داغا یغه‌گنده‌ن یاسالغان په‌رده‌له‌ر یابقان. بلطرغی ماتور، حاللی اوردك، قاز تاوش ایشتمه‌گه‌نگه کوڭلی موکایب جرجی‌داقالارغا اورن بیرگه‌ن. بلطرغی یانندان اوتب کیتکه‌نده تازالق ایسه‌ملك حس ایتله تورغان، اویله‌رده اوزگه‌رگه‌ن. آلارنڭ وانق ــ وطق ته‌ره‌زه‌له‌رنده‌ن چغا تورغان یاکا ایکمه‌ك، مای، ایت ایسله‌ری، آلارنڭ اجله‌رنده‌ن ایشنه تورغان قوتلی اومارتا گوره‌له‌وی کبی کوچلیلك هه‌مه‌سی ده بتکه‌ن.

آوللارنڭ کشیله‌ری ده بلطرغی کبی تازا وتق توسلی کورنمیله‌ر.

آلارنڭ حرکتله‌رنده، اشله‌رنده ته‌لله نیندی بر امیدسزلك سیزیله: آلارنڭ کوز قاراولارندا، سویله‌شوله‌رنده دبولمادی ایندی، بتدك، دیگه‌ن اوی تویولا، بلطرغی تق، تازا، بخته کینگه‌ن قزلاردا بو یل اوزگه‌رگه‌ن. آلارنڭدا کیمله‌ری بلطرغی کبی اوزك یاکا توگل، آلارنڭدا توسله‌ری بلطرغی کبی آچق توگل، آلارنڭدا کوڭلله‌ری بلطرغی کبی کور توگل. حیوانلاردا اوزگه‌رگه‌ن. بلطر سوقو یویدروب قایتقاچ یوننڭ اوستونده قویاش اوینیاب یوری تورغان، صرتلاری یلتری تورغان آتلارنڭ قابرغالاری سانالب توراـ آلارنڭدا صرتلاری قلمه کبی

صریلب تورا. بلطر ایمچەگندەن سوت آغا، آغا قایتا تورغان صیرلاردا، بویل آچلقدان زارلانغان تاوشلاری بلەن بوتون دنیانی شاولاتالار. هوالاب‌قنا کتو آرتندان کیلە تورغان، بوکون تونلە بیندی یاقچاغا اورلارغا باررغا اویلی تورغان حیلەکار کەجەلەردە بلطرغی وقارلارن بترب یوگوره، یوگوره قایتب، قالغان بجتقالارنی آشارغا آشیغالار. أندردا اوزلەرینك کیچکنە، واق، چالش - چولوش قویلغان جومەلەلەری بلەن کشنی کوزینە کورنرگە اویالغان کبی، موڭغا تورالار. ٭رلاردا یاواوتکەن کبی قاب - قارا دولب، شول بخنسز، جانسز آچ آولنی اوزلەرینك قارالقلاری بلەن قوچاقلاب آلب. آلارنك کیلەسی امیدلەریدەندە محروم ایتەلەر. ورامالاردا اوینی تورغان بالا تاوشی، کیچلەرن جرلی تورغان یگتلەر تاوشیدا ئەلله قایا کیتکەن، بتکەن، همەسی طنغان، همەسی موڭایغان.

بوتون آول طن، بوتون آول موڭ...

ع. اسحاقی.

٨٥) کوز.

قویاش ئەلله بیندی، ایندی سرنی یلیتا، یلیتا آبدرادم، آرندیگەن کبی ضعیف کنە نورلارن چەچب آفرن‌غنا تیرە. باغن یلیتا، یومشاق‌غنا ایتب یاقیلغن توطرا ایدی. اول ایندی جەیگی کون کبی باشلارگدان میلەرگی أرتب جغارورلق بولوب مرحمتسز قیلامی. آلك حاضر شفقتلی نوری مرحمتلی. اول قایان کولی اق ستوندەدە أنگەریگی کبی یالطر ــ یولطر ایتدرب، یەش باطرنك قلچن اویناتوونی کبی قیلامی. آنیدا قزغانغان کبی، آنیدا کیلەجەك سووقلارغا جدارغادیملەگەن کبی، اوزینك یومشاق یلیسی بلەن قوچاقلاب، یلمایا، یلمایاغنا تحیلەشە، ساو بوللاشا.

اول حاضر ألگەرگی کبی آغاجلارنك‌دا، یافراقلارنك‌دا ماتورلغیاکو بلەن نزدرب قووررغاتلەمی. اول آلارنك سوری یوزلەرینە کولومسرەب قاراب، آلارغادوستلق علامتی کورسەتە. هوادا بوکون طب ـ طن. ئەللەنی قدر اوجوب یوری تورغان اورمەکوج جلەری جبل‌دەن‌دە. أسسی‌دەن‌دە قورقمیچا ئەلله قایا تاباکیتەلەر. ایسکی قویمالار یانندا‌غی قزل، قزل مارجالار (کوز کونی جغا تورغان قزللی جووار تاراقان) دا بیك هوالاب قنا قویاشنك یلیسندا راحتلەنەلەر، تویلار یاصیلار،

بوتون هوا ئەلله نیندی آلما، قاون، قاربوز. قاباق ایسی بلەن تولغان.

اویلەردەن ئەلله نیندی توقلق ایسی چغا.

ع. اسحاقی.

٨٦) کوز.

کوردم، هر بەرسەدە امید اولگەن، سونگەن‌حەینلە دردلی بالقنی،
کیچەگی طنق، ماتور کیچلەر بتکەن، کیلگەن کوزنك زهر سالقنی؛

زارقترغج، یووش ازوُن کیجله‌ر، آیاق آستیٔ پجراق، جبل، داول،
هه‌ر نه‌رسه‌ده یغلاو، جانسز کورنش، توُن آستندا یوُقلی بار آول
ایلب، ایلب ایگری اوُی آرتندا جیلده‌ن بالغراوُ‌که‌ن قارت‌قاین،
ایله، قوُبایه‌شن ایلگه‌ن‌ساین، ساغینب‌کیچه اوُتکه‌ن شادجه‌ین،
تیبینب، بیینب ایسه‌شمال‌جیلی، بار نه‌رسه‌نیٔ اوُیوُرمه بوراناٴ
حه‌یگیٔ دردلیٔ کوُنله‌ر جرای صتقان، جاب ـ جاب دولقنلانا توُن قاد
قوُشلار کیندیٔ کیچه‌کروان بولب، تزیلب قبله ساری بارجاسیٔ؛
طب ـ طن قالغان حاضر، یاب ـ یالنغاج. حق‌لک اورمان دیگه‌ن باقدامیٔ

م اوغه‌سی

۸۷) کوُز کوُنیٔ:

واقغا سالقن یاغمر اوُرلوُکسز قوُیوُب توُرا. کوُن قاراکغیسیمان بولغانغ
ته‌بنده‌ستدگیٔ ده. سه‌له‌ر یوُیوُق کوُرینه اوُیده‌گیٔ هوادا اوُستده‌ن باسقان توُسلیٔ
آور ایتب ایزندرب توُرا. آیاق آستیٔ پجراق: اورامداغیٔ کشینه‌ر تایغالاب
آزی و قوُیمالارغا توُتوُنا ـ توُتوُنغا یوُریله‌ر. قرغا چقسالکدا آلدکدا یالقب چکربب
توُرغان‌بر نه‌یرده کوُره آلمیسلک. همه‌نرسه کوُشکگه‌ن، ته‌بره‌گه‌ن حالده‌جیربلب
چرایلارن صتب اوطرالار. باریٔ کوُک یوُزنده‌قانلاو، قانلاو توُاوُتلار آقتاریلب
کوُچب یوُری؛ قایسیلاریٔ توُرکوُمن‌قوزغاتب ییه‌رگه کوُچیٔ ییتمه‌گه‌ن‌توُسلیٔ
افقده سالبراشب توُرالار.

یالاندادا واتیلب، چووالب بتکه‌ن قامللار، توُروُب یبرگه یغلغان توُسسز
جانسز اوُله‌نله‌رگنه قالغان. آیدا ـ ساندا یه‌شل اوجملار کوُرنگه‌له‌سه‌ده، قرغایه
بیره آلمی. کوُز آلدنداغیٔ ساوللقلاردا قاناتلارن سالندرب، یوُغب توُرالار
جه‌ی‌کوُنیٔ اوُزله‌رن بیزه‌ب‌تورغان یافراقلاریٔ قوُیوُلوب، شه‌ره ـ یالانغاچ‌قالولارینی
قایغرب توُرغان کبی‌کوُرینه‌له‌ر. هه‌ر ییرده توُرکوُم، توُرکوُم اوُچوُب یوُرگه‌ن
صییرچقلار، چرلداشب یوُرگه‌ن تورغایلار کوُرینه‌له‌ر. آلارنک بر ییرده قرار
تاپا آلمیچا آیدراشب یوُرگه‌نلکلریٔ بلنب تورا. قایچان شمال طرفندان
کتوُ کتو قر قازلاریٔ کیلب: «نتدیٔ یه‌م، بز کیتدک» دیگه‌ن خبرله‌رن بیرسه‌له‌ر
بولارنک همه‌سیٔ بزنک بله‌ن ایسه‌نله‌شب کیته‌له‌ر.

اول وقت بزنک قرلاردادا قورایدان قورایغا. آغاچدان آغاچقا سوغلوب
کوُزله‌ب یوُری توُرغان حیلله‌ردن، شمال طرفندان قار سووقلارن کیتر
توُرغان داوللار تاوشندان باشقا شاو ـ شو قالمیدر.

ح. اسکندرف.

٨٨) قوشلارنڭ كيتووى.

جيلەك، قرليغان هەم جەينڭ باشقا ماتورلقلارى آرتندان يورى تورغاچ، قوشلارنڭ سايراودان توقتاغانلارن سيزمى دە قالغانمز. اورمان، ئەرەمە، توبراق، تالان، صحرا هەر قايسى قوشلار بلەن تولى بولسادا، آلار حاضر، گويە سايراولارن اونوتقان كبى، بيكەدر چرلديلارغا. اوّلگى كبى تورلى موزيقا تاوشلارى چغارب سايراولارن تاشلاب، كيرەكمەگەن بەرسەلەر آرتندان يوركەن كبك توبولالار. حتى نيدى كوڭللى كوككە فايدادر يوغاغان. ساندوغاچلارى ئەيتركەدە يار امى بيدى! آلار كوندەن كوز سيەر.

شولى بولسادا وق قوشلار بريسى دا يردا آلار حاضر اشلەرن بتردىلەر. بالالارن اوزلەرى بحە تربيەلەب اوسدردىلەر. حاضر ايسى آلارغا اوستلەرن آلماشدرورغا وقت يتدى.

اوّلگى قاناتلارى ايسكردى. توسلەرى كيتدى. آلارنى اولگيسنە قاراغاندا صاف هم بليراقلارغا آلشدرو وقتى يتدى. قوشلار بزنڭ كوزبزدەن يوغالب تورغان وقتلارندا، يعنى جەينڭ اورتالارندا كيملەرن آلماشدرب شغللەنەلەر ايدى. ايسكى قاناتلارى قويولا؛ بو وقتدا قوش ضعيفلەنە، قورقوچان بولا.

شونلقدان اولەن هم ياقراقلار آراسينا بەشرينەدر. بو وقتلاردا سايراودان، حتى چرلداودان دا قورقادر.

ياز هم جەى كوزنى آغاچلارنڭ ياقراقلارى هم اولەنلەر قوشلار اوچون ايك بر يچى صينبچقلاردر. قوشنڭ چووار قاناتينا قاراغاندا مگلەرچە توسدەبولغان چەچكەلەر، ياقراقلار أچندە بارلقى دابانمى.

اول اوزن شولارنڭ أچندە وحشى قوشلارنڭ هجومندەن ساقليدر. كوز كونى أشلەر تونەدى باشقارادر. آغاچلار سارغايا، اولەنلەر يغيلا، ياقراقلار قويولا، اورمان هم قرلار شەب شەرە بولب قالالار. حاضر چووار قوشلار اوچون أشلەر ناچارلانا: دشمانلارى آلارنى براقدان كورەلەر. ئەنە شونڭ اوچوندە قوشلار جەى اورتالارندا اوزلەرىنڭ كيملەرن آلشدرورغا، كوز كيمن حاضرلەرگە تاشليلار. قوش كيمن آلشدرغان وقتدا بيك يابيغا؛ بو اشلەرى تكەندەن صوڭ آلارنڭ باشينا آزق تابو، ضعيفلەنگەن تەنى تازارتو قايغىسى توشەدر. مونڭ اوستينە كوز كونى آغاچلاردا ياقراق بتكەنلكدەن، دشمانلاردان ساقلاناتورغان بر اورندا كيرەك. دشمانلاردا بوقلاب ياتميلار بيت؛ آلارغادا آشارغا كيرەك. ئەنە شونڭ اوچوندە ياز كونى برسندەن برسى آيريلب يوركەن قوشلار، كوز كونى كتو بولب جيلا باشليلار. صافقە تزلگەن عسكركبى جيلب اورمان آرالارندا، قرلاردا آزق أزلەرگە كرشەلەر.

کوز کونی آزق کوندەن کون کیمی بارادر. آچ قوش کتولەری ایرتەدەن کیچکە قدر آزق آرتندان اوچالار. آزق بتکەندەن بتە، توزا بارا آلارغە آچلقدان اولەرگە توغری کیلر ایدی، لکن آلار آنی کونمی، وطنلارن تاشلاب ایکنچی یاققا کیتەلەر. آلارنڭ کتولەری آراسندا موندان الك برنیچە مرتبەلەر اول یاققا قشلارغا بارغان تجربەلی قارت قوشلار بولالار. شول قارت قوشلار بول باشچیلاری ایندی.

باشچیلار قوش کتولەرن اوزلەرینە بیلگیلی بوللاردان آلیب کیتەلەر. قوش کتولەری باشچیلارنڭ امری بلەن اوچەرگە، آشارغە، قونارغە توقتیلار. توقتاغان وقتدا باشچیلار نوبت بلەن قاراول تورالار. اوختاغان اورنلاردا باشقەلری کونلەر بولغانچا قدر تورالار. باشچیلار اوزلەرینە بیلگیلی، طنچ، آشاملقلی اورنلاردان آلیب بارا تورغاچ قش اوتکەررەدەی بر اورنغا ایلتیب چقارالار. شول اورندە قوشلار یازغاقدر تورالار. قوشلار بونداى اورنلارغا بارده سلامت کیلیب یتە آلمیلار. آلارنڭ کوبرەگی یولدە آچلقدان، سوسزلقدان، سووقدان هلاك بولوب بتەلەر.

بیگرەکدە قارا دیڭگز آرقلی اوتەرگە توغری کیلگەنلەرینە کوب قینلقلار کوررگە توغری کیلەدر. موندا بولا تورغان دیڭگز داوللاردان قوتولو اوچون کوب وقتدا قوشلار کارابلارنڭ ماچتا باشلارینا قونالار. مڭلەرچە قوشلار قارا دیڭگزنڭ دولقنلاری آراسندا هلاك بولادر. هیچ بر دشمان یوق، کە دیڭگز دولقنی کبك قوشلارنی هلاك ایتکەن بولسە.

ف. احمدف

٨٩) قش کرە!

کیچە کوزی ایدی. کیچە کوك قارا، قاراڭغی هم آچولی — آور بولوتلی بولوب، توقتاوسز قارلی، یوزلی یاڭغر یاوا ایدی .... هوا، دیڭگزگە طقب آلغان کبی، دملی ویبوش، آیاق آستی تزدەن سو هم پچراق ایدی. بو کون بوتونلەی ایکنچی دنیا: توسی دە ایکنچی، تأثیری دە ایکنچی.

کون آیاز، ماتور. کوك یوزی آچق، کیچەگی بولوتلارنڭ ازی دە قالماغان. دنیا یاقتی هم کیڭ. کیچە جانغا آورلق بیرە تورغان توس بلەن قارالب یاتقان یر یوزی، بو کون کوکنڭ ایندرگەن آق وصاف قاری بلەن توشەلب، کیچەگیگە قاراغاندا شول قدر یمەلەنگەن، کە کوزنی قای یاققا یونەلدرسەڭدە، جیتی افقغە بارب تیرەلگەن واوستی آق مرجان کبی کونکەلەر بلەن بیزەلگەن، پاك وپالتراولی قار دیڭگزی گنە کوررجەکسڭ.

بولار، شبهه‌سز، ماتوردا. کوزللیده، لکن بو ماتورلقنی جه‌یکی کبی هیچ برحالده جان ویؤره‌ك سیزمی. موبی‌ناری کوزگنه کوره. کیکه‌یب، جه‌یلب نارغان کبی آوللار، سالار ناردا بربولی سانلارن جیدی، أستانلارندا قاتدی. اوز آلدینا سولایب جه‌یلب نارغان هوادا بو کؤن بربولی قویلانغان، توقتاوسز قاتا هم نقلانا تؤرا. مؤرجالاردان چقغان تؤتؤنله‌ر، هوانك بو حالن غنیمت بلب، سانلارن کونه‌ره آلمی بیرگه ناتا آغارغا برده‌مجبوریت کورمیله‌ر. کؤکنك نه‌ق یؤره‌گیه قاراب توغری متکبر ره‌وشده یوغاری آشالار.

کیجه شاولاب آقغان یلغالار، بوگؤن نه‌له قایا، نؤز آستینا قاچدی. حاضر آلاردان ناوش‌دا، طن‌دا چقمی. آخریسی، دیباسنك سالقنلغینا اؤیکه‌له‌ب، آستدان به‌شریتب، قایادر کیتب تؤرالار. ایندی آلارنك اؤستله‌ریده‌ن آتلی هم جه‌یه‌وئی کشیله‌ر اؤته‌له‌ر.

کیچه آقتق یاقراغن سلکیتب، سکین قیاقده اوطرغان آغاچلار، بوکؤن بربچی سووقنك کیترگه‌ن آق کیمله‌رن کییب — ده‌س بله‌ن اورانب تیره‌یاقلاریا باسانقان متکبریگت کبی قاریلار، گؤیه میقلار قویلغان، قاشلاری، کرفکله‌ری‌ده اؤزایغان. گؤیه جه‌ینك یه‌شل حله‌له‌ری اورنینا آصللارغا اورانغانلار.

لکن بولارنك همه‌سن کوزگنه کوره.. اما یؤره‌کله‌ر، کائناتده‌ن جان وحیات آلیب، آلنك اورنینا نه‌لله نیندی اؤلی آقلق، اؤلی یاقتیلق بله‌ن، اؤلی یالتراوق‌غنا قالغانن سیزه‌له‌ر. بو کؤنگی کؤنك کیچه‌گیله‌رده‌ن آرتق امتیازی شوندا: سووق، سووق، اؤته سووق!!

شول‌درجه‌ده،که قوشلار اؤچا آلمی: ...اللار یؤره‌ك بغرله‌رینه یارب تؤشکه‌ن بوسالقندان قایدا امان تابارغا آبدراب آزیا اشقلارینا صیتالار.

بولارنك باش، کوزله‌ری به‌سله‌نگه‌ن، همه اعضالاری درلدی. هه‌ر برجان ایه‌سینك أچنده‌گی قازانی قاینانب، شوندان قوتلی بوو چقغان سیمان، هه‌ر بر سولشی، سووق هوانك آراسینا کره آلمیچا، نؤرؤلؤب، نؤرؤلؤب یوغاری منه. بوکؤن — قش باشی. بوکؤن — دنیا برنچی قار بله‌ن برنچی سووقنی کؤردی.

اما بولارنك تأثیری قشقی حالده‌کنده‌ن‌ده یامانراق. ئه‌لی آکاکؤنیگب یتلمه‌گه‌ن شول سووق اؤزه‌کده اؤتب، ته‌نله‌ر در — در قالتری؛ تشله‌ر شاق — شؤق ئه‌ربله؛ آچی شمال جیلی هم زهر قارا سووقنك قؤتی حیلکله‌ربگه اؤته کیته.

ع. ابراهیمی.

۹۰) قش فصلی

کوز آرتندان قش دیگه‌ن هم بر نه‌رسه باره ... ... یالبو، یؤلبر یاوا باشلار شول وقت قار؛

شمالدان صالقن جیللی قـارا بولوت:
سزگه کیلدم، دیگه‌ن کبی شه‌ب، شه‌ب آغار،
بیرده بولغان ئه‌رسه‌له‌رنـنك بارئ اوْلب؛
آق کیملی قش سـابـاغز کیتـه‌ر دومـ
بیك سبرلك بولوتـلارنـنك آراسدان
قوْیاش کیته‌ر بیزگه تابا قاراب کولوب،
بو وقت توْنی اوزون، کونی قسقا،
هه‌ر بـر کشی حاضرله‌نر قـاتی قشقا!
سالقنلق هـه‌ر طرفدان هجوم ایته‌ر،
کیم کبی چیقب بولمی آنـدا طشقا
بعض وقت بوران بولر آداشرلق،
فرصت بیرمه‌س کشیله‌رگه کوز آچارلق
جـه‌ی کونی اشله‌مه‌گه‌ن یـالقاو کشی،
بو کونده کوری قالماس زور آغرلق.

م. غوری.

(٩) قشقی کیچده.

برپنجشنبه کیچی ایدی. برهان آبزی، بستو نمازندان سوْك هه‌ر پنجشنبه‌ده‌گی عادتچه، نمازلق اوستونده کیلش بوکلی هم قارت تاوش بله‌ن قچقرب «لاینستوی» اوقی باشلادی. آننك تاوشنداغی قالترانو هم‌قلم بله‌ن آکلانب بولمی تورغان بر کغراش بو اوقونك چن کوکل و اخلاص بله‌ن اوقوایکه‌نلگی هم‌بوناك أچنده اوزاگه بله‌رن ایسکه توشورو، ترکله‌رنی قایغرتو، ناغی ئه‌لله نیندی‌یات آور توبغولار بار ایکه‌نی کورسه‌ته ایدی.

بورتدا تاوش طن بتدی: عزیزه آبزنای، نمازلق اوستونده‌ن توْرمیچه قارتینك اوقوون طگلی. حیات بولمه‌سنده طن غنا اوطرا. بیبی آیاغن، بولدرا آلغان قدر، یومشاق باسب یوْری‌ا بدی.

طشداغی بوران و آلك ته‌ره‌زه‌گه به‌ربلووی هم جبالك قزلداوی یورت أچنده‌گی بوطنلقنی بر آز بوزا وشونك بله‌ن برگه برهان آبزیلك اوقووینا ئه‌لله نیندی بر سریت، تیره‌ن بریه‌شرنلك بیره ایدی.

اوزاق بردعادان سوْك قارتلار، ساعتنك توغزغنا بولوویا قارامیچا، یوقلارغادا یاتدیلار. اوزاقلامادی، بیبی‌ده یاتدی.

حیات کاموْد تارتمالارن آقتارب تاشلادی‌دا، بوْزفات کوْرگه‌نه‌رسه‌له‌رن

یوزده بربجی قات کوزده‌ن اوتکه‌رب چقماقچی بولدی. . . لکن‌طشداغی بوران، قوتله‌نگه‌نده‌ن قوتله‌نه بارب، آنك‌طنجلغن بوزدی.
اول آشن بولمه‌ی‌ده طلاب اوطرا باشلادی.
جیل بیك آچی تاوش بله‌ن صزغرا، بیك قالن تاوش بله‌ن اوکره، ئه‌لی اوزغرنیب بوری آولاغان تاوشلار چقارا، ئه‌لی جن آلماشدرغان بالا شیکللی بغلی‌دا، تاغی اوکره، تاغی صزغرا، تاغی اوزغرا باشلی . . ایدی.
توبه قالایلاری اوزنلارندان قوبارغا تله‌ب شالتریلار. یاورا قسز آغاچلار تاغی ئه‌لله نه‌رسه‌نه‌ر شاطردیلار، اکفراشالار، ایدسز کونه‌ریلب نه‌ربله‌له‌ر.
نه‌رزه‌نه‌ر چاطردیلار. ایشکله‌ر یمان خبر کیتروچیله‌ر تارتقان کبی شالطربلار ایدی.

ف. امیر خانف.

۹۲) قشقی آیلی تون.

جم، جل اینه قردا قارلك اوستی، قار باقتی، قار آق
آق بولوت آرتندا کوکده‌ن آی تورا یبرگه قاراب.
یوق تاوش - طن قارغا قابلانغان‌دا یوقلی یبر یوزی،
دیا طن، مثل طنچ یاتقان شمال بوز دیکگزی.
قاردان آق بورغان یابنغان آق آیودای قریه‌له‌ر
بوکله‌نب یاتقاندا یوقلامقدالار، طن حالده‌له‌ر.
ای لویاو بنده، اگر بلسه‌ك بو‌چاقنك قیمتن:
قیل تضرع، بول حشوعده اویلاب الله قدرتن؛
طکلاماسا‌ك، سین تله‌رسه‌ك نیشله، اما بل شونی،
آی کوره به‌شرن وحفیه اشله‌رنك بارچاسنی.
آی قاری، آی یوقلای، آی دنیانی کوزله‌ب تورا؛
کورگه‌نن، باربلگه‌نن آی نه‌کریگه سوزله‌ب تورا.
بس تله‌رسه‌ك، قیل خیر اش، بس تله‌رسه‌ك بول قاراق،
اما کوکده‌ن آی سیکا، بل، توب - توری تورور قاراب.

ن. دوماوی.

۹۳) قش کونی.

بویل دیکه‌بر آیندان بیرلی چاتناب تورغان سووقلار باشلاندی. قوشلار اوچقان حالله‌رنده قاتب قالالار. آغزدان چقغان توکرورك یبرگه توشوب یتکه‌نچی توکا. قار بیك آز، باری بر بارماق قالنلغنداغنا بولغانلقدان، یبر بر آرشینغاباقن

توكتان ایدی. هوا بیك سالقن بولغانلقدان، كوب كشیلەر سووق تیب آوری
باشلادیلار. قویاشدا اوزیناڭ قزوللغن فزغانقان كبی. نردەن بیك براق‌داغــــ
یوری‌دە. حاضر بوغالا ایدی. سو آلر اوچون بەكیلەردە بوق. جیوانلاردا سو
ساولارن آشاو آرقاسنداغنا باسالار، كون توزون آشارلارینا سالسقــا
توروزرغا كرەك.

قانی سووق آغاچلارنڭ دیلارن قصب چغارغانلقدان، بوتن اوسملكارنی
یامق كبی آب - آق بەس‌چولغاب آلغان. قویاشنڭ شەولەسی بوده ضرر ایتمی‌دە
بەس دویمدان یوگوروب اوتب كیتەدر. صلقن، آیاز، فقط قش كونلەرنی برسی
آرتندان برسی اوتب تورالار. قار همان یاومی.

بر یاقدان آورو بورچیغانلقدان، ایكنچی یاقدان مال ترلگی كوب كیرەك
بولغانلقدان خلق‌دا فایغرا، اویغا قالا باشلادی. هەر كمنڭ آغزندا: «آح...
قار یاوساغنا یارار ایدی.» دیگەن سوزلەر ایشتلە باشلادی. بر كونی
ایرتەن جیل چقدی. هوا یوزنده آق بولوتلار یوری باشلادیلار. اوزاقدن
اوتمەدی، سالماق‌غنا ایتب یابالاق، یابالاق قار یاوا باشلادی. بو وقت «مینم اشم
بتدی» دیگەن كبی جیل‌دە توقتادی. آول‌خلقلاری بیك شادلانب، هوادا یوگوروگەلەب
یوروب، سوگرا یرگە توشكەن قارلارنی قارارغا توتوندیلار. توشدەن اللك
یاوارغا باشلاغان قار، كیچكە قدر دوام ایتدی. مین آفرن‌غنا یاوغان قارنی یاراتقانلقمدان.
توكورشدەن لذتلەنر اوچون بالانقا چقدم. بالاننڭ بوتون بیری آپیاق‌ماق كبی
قار بلەن یابلغان ایدی. مین بر آزدان سوڭ اویگە قایتب، تەلیگی طنچو اویگەكرەسم
كیلمەگەنلكدەن. باقچانڭ قار بلەن قابلانغان سوقماقلاری آراسندان یوروگە
كرشدم. اوزاقلاتی آول كشیلەرنی طچقان اونی كبك كیچكنە لامپالارن یاندرا
باشلادیلار. مین‌دە اویگە كردم. اویگە كرگەچ‌دە كوزمنی طشدان آلاسم كیلمەدی:
كون تمام قار انقیلانقانقا كوز طشداغی تەرسەلەرنی آیرا آلماسلق بولغانقا قدر
تەرەزە آرقلی قاراب اوطردم.

قشقی كونلەر آولدا بیك اوزون بولالار: آول خلقی آشاب-اچب بترگەچ‌دە،
یوقلارغا یاتالار. آولدا قویاش چققانی كونە، كونە قایرغالارك آورتبتەلەر.
مین هەر وقت قویاش چقاردان بر، ایكی ساعت اللك تورورغا عادتلەنگەن ایدم
بو كون داغی‌دا ایرتەرەك توروب، ایشك آلدندا بیچك ایكەن دیب طشقا چقدم
هوا یومشاق. طشدا اون ایكی درجە سووق بولسادا، میكا یلی توبولا ایدی.
كوكدە قار بولوتلاری یوری. آندا، ساندا بیتیمە آرتقا قالغان قارلار توشەلەر
بو وقتدا ایدی. آول خلقی تەللە فایچان [illegible]
[illegible]

سوغوچیلارنڭ چاباغاچ تاوشلاری قولاقغا دوب ـ دوب ایتب ایشیتلب تورالار.

بر آز طشدا یورگه‌ندەن سوڭ یلی بولمه‌گه کرب، قویاش چققانن کوته‌رگه باشلادم. بولمه‌ده برده آلماشینو یوق. اول قارانغی ایدی. کورشی بولمه‌نڭ ایشیگی آچق قالغانلقدان پیچده‌گی اوت یاقیسی، موڭا قدر کورنمه‌گه‌ن کتابلار أشکاف یاقترتب تورا ایدی. مه آقربلاب تەرەزه‌له‌ر آغارا، بولمه‌ده یاقترا باشلادی. ... پیچده یاقیسی؛ کون یاقتیسینا حیکلب کوزدەن یوغالدی. کون یاقتردی

ف. احمدف.

٩٤) اوطنغا باروچی.

... کونی، قزلاب تورا جیل، قار، بوران کوز آچقیسز.
قارت قوشا اوغلی عمرگه: «تیز اوطنغا بارجی، عمر!»
بیشمه‌سن اول، ...اسا، پیچکه یاغارغا یوق اوطن.
بارسادا قوورقا ـ سووق آلغان بارلق قوتون.
«تیز، خاتن، کیترپیما؛ بیشمه‌ت وچیکمه‌ن بیل باوم!»
«مه جانم، بیشمه‌ت پیما، چیکمه‌ن، اوزولگه‌ن بیل باوڭ!»
«یوقمی سوڭ بر باو کبک نه‌رسه جانم، بیرچی میڭا!»
«بار ایکی سولگی، شولڭ بولسن، جانم، برسی... سیڭا!»
آتنی جیکدی، کیتدی اورمانغا عمر؛ جیل ازغرا...
قایسی وقت جرلی عمر، قایسی وقت صزغرا.
بروقت جر قایغیسی کیتدی؛ سووق جیل توکدرا:
قالطری‌در، درهمان‌دا، قار بورانی قوندرا.
«اوسته‌ده بیت چیکمه‌ن‌ده بار، بیشمه‌ت، آیاقدا بار اویوق،
هیچ تیشك، یرتق‌دا یوق، قایدان کره سوڭ بو سووق؟
ای بختسزلك، خدای کورسه‌تمه‌سن؛ مین یاقسانا،
ته‌رنه توب کیندر ایدی. اول‌دا اوزولدی، وه‌ت چانا!
توقتا بار بیت دیلیگه، شوندان کیسب آلیم‌می سوڭ؟
ای قارا مین کونگه‌ده بیك کیچکه قالیم‌می سوڭ؟
کوك بیه چو، نه‌یده تیز بول؛ مین توڭام بیت، مین اوله‌م!
...وك بیه‌ده نه‌یده‌ی بیت، شارت بیره قامچی بله‌ن.
... الله ... کیله‌م‌ی، یوق ... مین بیت ...
... ... مین اولامن بیت ... م.

VII

۹۵) يیرنڭ قریی بارمی.

مين كچكنه وقتمدا اوزمزنڭ اویه‌زنی شهرمرده‌ن طش توتوبه‌ی دنيا ده توغاندر دیب اویلیدر ایدم. اما بو وقت قارتلارنڭ سوێله‌ب اوطرغانلارن طڭلاب توروب، بزنڭ اویه‌ز شیكللی اویه‌زله‌ر برووگنه توگل، بلكه بوتون گوبیرناده ۱۵ ایكه‌نلگن هم اول گوبیرنالارنڭ دا بزنڭ مملكتده توزله‌ب بار ایكه‌نن بلدم.

شول وقتلارغنا بزنڭ مملكتمز بیك زور ایكه‌ن دیب اویلی باشلادم. هم دنیاده تورك، فرانسوز، اینگلیز، نیمس، قتای، یاپون ییرله‌رێ وباشقا كوب مملكتله‌ر بارلغن ایشتكه‌ن ایدم — ایسم كیتدی.

بو مملكتله‌ر بارچاسی نی قدر ییر بیله‌رگه كیره‌ك! دخی قوری ییرده‌ن باشقه زور، زور سولار، دیڭگزله‌ر ومحیط دیڭگزله‌رێ بار ایكه‌ن. هم آلارنڭ قایسیلاری بوتون دنیا مملكتله‌رنده‌ن ده زور ایكه‌ن! یاربی! دنیا یوزنده نی قدر ییر بار ایكه‌ن! هم دنیا اوزێ ده نی قدر زور بولورغا كیره‌ك! بولای بولغاچ دنیانڭ چیتی قایدا سوڭ؟ ییر یوزینڭ كوك بله‌ن قوشلغان توشی برآقمی ایكه‌ن؟ — شول مسئله‌رنی اویلی اویلی، تمام آبدراب بته ایدم.

بزنڭ شهرده بر قارت كشی بار ایدی؛ اول اوزی تورلی ییرله‌رنی یورگه‌ن: تورك، نیمس، فرانسوز وباشقا كوب ییرله‌رده بولغان. مین آندان: «بابای، سه‌ن شول كوب ییرله‌رده یوره‌گه‌نسڭ؛ قایچانده بو وقت دنیانڭ چیتنه یتكه‌نڭ بارمی، نه‌بت نه‌لی؟» دیب سوراشا ایدم. اول میڭا جوابندا «یوق بالام، دنیانڭ چیتنه یتكه‌نم یوق. هم چیتی بار دیب ایشتكه‌نم ده یوق» دیب سوزن بتره ایدی. مین شول وقتدا آبدراب قالادر ایدم ده، اوز اوزیمه: «بو نیدی اش ایندی بو؟ سه‌ن مثلا یاسو، آلنی چیتی بار. بزنڭ گوبیرنانڭ دا، باشقا گوبیرنالارنڭ دا ییر یوزنده‌گی همه مملكتله‌رنڭ ده چیكله‌ری بار.

آلای بولغاچ نیچك دنیانڭ چیتی بولماسقا ممكن؟ نه‌لله توتونله‌ی چیكسزمی اول؟ — یوق، ممكن توگل! هه‌ر نه‌رسه‌نڭ چیتی بار، دنیانڭ دا چیگی بولرغا تیش؛ باری بر الله‌غنا چیكسز!» دیب سوێله‌نه باشلی ایدم.

بر وقت كوز كونی قازان مدرسه‌سنده اوقی تورغان احمد اسملی بر مالای بزگه قوناقغا كیلدی. توش وقتندا نه‌نكه‌یله‌ر بله‌ن آش آشارغا اوطرغاچ، مین احمدده‌ن سوراشا باشلادم: «احمد، ایبده‌ش، نه‌بت نه‌لی — دنیانڭ چیتی بارمی؟» دیدم. احمد بر آز كولومسره‌ب اوستال اوستنده‌گی بوتون قاربوزنی آلدی‌دا، دنیانڭ شول قاربوز رەوشنده ایكه‌نن سوێله‌دی. مین كوزله‌رنی مولدرەتب قاربوزغا قاراب

تورام. قاربوزنك اوستونده چيبنله‌ر يوری. احمد بر چيبننی توتدی‌دا، قاناتلارينا بر كاغز كيسه‌گن ياپشدروب قاربوز اوستينه بيه‌ردی. چبن آلغا تابا يوگوره باشلاب بوتون قاربوزنی ئه‌يله‌نب چقدی‌دا، احمد بيه‌رگه‌ن توشكه كيلب توقتادی. تاغن يوگوروب كيتدی‌ده تاغن شول اورنغا كيلب چقدی. مين عجبسنب ئه‌لی قاربوزغا، ئه‌لی چيبنگه يوگورگه‌ننه قاراب توردم... هم كينه‌تكه شاب ايتب ماڭغايما سوقدم‌دا ـ بيك مين موئی اول سيزمه‌گه‌ن ئی چبلاب‌دا، دنيا قاربوز كبی توگه‌رك بولسا، بر آنك اوستنده ئه‌يله‌نگی چبن شيكللی يوری تورغان بولساق برده عجب توگل! دنيا قاربوز كبی توگه‌رك بولسه، مڭ يل آلغا بارساڭدا، چيتينه يتب بولاچاق توگل!

٩٦) يير شار كبك يومری

يير شار كبك يومری. بكن آننك هه‌ر ايكی قطبی (*) بر آز يه‌نچكدر. يیرنك يومری‌لغينا كشيله‌ر بيك اوزاق زمانلارغا قدر اشانميچا يورگه‌نله‌ر. اولگی زمان كشيه‌ری يیرنی هه‌مان ياصسی ديب اعتقاد قيلب يورگه‌نله‌ر. عيسی عليه‌السلامنك تووندان آلتی يوز يل اِلك يوناننڭ حكيمله‌رنده‌ن مشهور پيفاگور آتی تولغان وقتدا يیرننك آيغا توشكه‌ن كوله‌گه‌سينك توگه‌رك بولووندان استدلال قيلب. يیرننك توگه‌رك‌لگن بيك آچق اثبات قيلسادا، آگار اشانوچی بولماغان؛ بلكه آندان مسخره ايتب كولگه‌نله‌ر. عيسی عليه السلامنك تووندان مڭ آلتی يوز يل اوزغاچ ايتاليه عالمله‌رنده‌ن خريستافور كالومب يیرننك يومری‌لغن تمام اثبات ايتكه‌ن. بو زمانلاردا بورچ، قه‌له‌نفر، دارچين كبك نه‌رسه‌له‌ر هم قيمتلی تاشلار كيترو اوچون ياوروپادان هندستانغا بارب ـ كيلب يوروچی سوداگرله‌ر كوب بولغان. كالومب ياوروپادان چيغب هه‌مان كوياش بايشی طرفينا بارلسا، بر وقت هندستانغا بارب چيغو ممكن ايكه‌نلگن دعوا قيلغان هم هندستانغا باررغا يول ازله‌ب بحر محيط آطلانسی ئه‌ن سفر قيلا تورغاچ آمريكاغا بارب چيغب، آنی كشف قيلغان. ايڭ اول دنيانی ئه‌يله‌نب سياحت قيلب قايتوچی كشی كالومبنڭ زمانداشی ماگيللان اسملی كشی بولغان.

ماگيللان پارتوگاليه‌ده‌ن بحر محيط آطلانسيغا قاراب بيش كاراب بله‌ن سياحتكه چيغب كيتكه‌ن. آمريكاغا بارب يتكه‌نده‌ن سوڭ آننك بويلاپ بارب جنوبی آمريكانڭ جنوبنده‌گی بوغازدان اوزغان. بو بوغازدان برنچی اوزوچی كشی ماگيللان بولغانلقدان اول بوغازنی ماگيللان بوغازی ديب آناغانلار.

سياحتده يورگه‌نده تولقنلار ماگيللاننڭ دورت كارابن هلاك قيلغانلار. ماگيللان

[*] قطب: يیرننك ايڭ جنوبی هم ايڭ شمالی ايكی نقطه‌سيدر.

قالغان بو کارابی بلەن همان سیاحتندە دوام ایتکەن. آخردا، اسمی یافلار غا کیلیب یتکەچ ماگیللاننک کارابدە زەنگلە آورووی پیدا بولغان.

ماتروسلار شول آورو سببلی حالسزلەنگەنلکدەن حیلکەلەرن آلماشدرا آلماغانلار. شونگار کورە جبل کارابی اوزی تنەگەن یاقغا آلب کیتب آزیانک جنوبندەگی فیلیپین آتاولارینا کیترب تاشلاغان. بو آتاوداغی وحشی خلقلار ماگیللاننی اولترگەنلەر. ماگیللاننک ایدەشلەری بیلک قاچشاغانلار. آلار اوزلەرینک قایدا توغانلقلارن هم قایدا باراچاقلارن بلمەگەنلەر. بولارنک بختنە قارسی یاقورویادان آفریکانک جنوبندەن ئەیلەنب هندستانغا کیلە تورغان بیر کاراب اوچراغان. بولار شول کاراب بلەن برگە اوزلەرینک بوللارندا دوام ایتب آفریقانک جنوبندەگی امید بورنندان اوتب اوزلەرینک یورتلارینا صاغ سلامت قایتب یتکەنلەر هم یرنک شار کبک یوموری ایکەنلگن دنیاغا اعلان قیلغانلار. شول کوندەن باشلاب خلق یرنک یوموریلغینا اشانا باشلاغان. ماگیللاندان سونک سیاحت قیلغان کشیلەرنک حاضرگی زماندا ایسەبی هم حسابی یوقدر. حاضرگی کونده گل قویاش چقشینا تابا کیتب قتای ویاپونیەنی اوزب بحر محیط کبیر آرقلی آمریکاغا بارو، آندان همان دا قویاش چقشینا تابا بارب آمریکانی اوزب بحر محیط آطلاسی آرقلی یاوروپاغا کیلب چیقو هەر کم اوچون ممکندر. مونک اوچون باری اوچ - تورت آی قدر وقتقنا کیرەک.

یرنک یومورلغن اثبات ایتو اوچون بودان باشقادا بیک کوب دلیللەر بار:

۱) بیر اوستینک قای اورنداغنا تورساق دا هر یاغمزدا توگەرەک صزق رەوشندە افق کورەمز. بو اورندان نی قدر بوغاری تابا منسەک، شول قدر کورە تورغان توگەرەک صزغمز زورایا بارادر.

۲) آی توتولغان وقتدا، آیغا یرنک کولەگەسی توگەرەک بولب توشە اگر دە یر یوموری بولماسا آنک کولەگەسی هەر وقتدا توگەرەک بولب توشمەس ایدی.

۳) تیگز قوری یردە، یاکە دینگز اوستوندە تورا تورغان کشی براقدا غی نرسەلەرنک ایک ألک باشلارن غنا کورە، آندان سو آز یاقلاشقاچ اورتالارن هم بیک یاقن کیلگەچ توبلەرین کورە. شولای اوق بز بو نرسە یاقدان برانچا کیتە باشلاساق، ایک اوّل اول نرسەنک توبلەری، سونگرا اورتالاری هم اینک آخردان باشلاری کوزدەن یوغالا. بو نرسەلەرنک همەسینک بردەن کوزگە کورنمەوی هم کوزدەن بر یولی یوغالماوی یرنک توگەرەکلگندەندر.

۹۸) کرۀ مجسمە یاکە کرۀ مصنعە (گلوبوص)

یرنک نی صورتدە ایکەنلگن کورسەتو اوچون، آنی آغاچدان قایرتادار

باكه قالابدان شار فياقنده كچرەيتب ياسيلار. شول كچرەيتب ياساغان شارنى كرەمجسمه ياكه كرەء مصنعه (روسچا گلوبوس) ديب ئەيتەلەر. گلوبوسنى آرقليسى ايكى ياكه اوچ آرشين زورلغندا ياسالسادا، بير اوستوندەگى ايلك بيك تاولارنىدا گلوبوصقا توشورگەندە كوزسز اينه باشى زورلغنداغنا قالقيتب توبارغ كيرەك بولور ايدى. اما گلوبوصنى آلاى زور ياساميلار. شوكر گلوبوصقا تاولارنى قالقيتب هم اويسو يرلەرنى چوقور ايتب توشورميلەر. چونكه بوتاولار هم اويسو يرلەر يرنك زورلغينا قاراغاندا شوما بەرسە اوستينەقونغان توزان بورتوكلەرى كبك بولب قنا قالالار. شونك اوچون گلوبوصداتاولارنى، صرت واويسو يرلەرنى خريطەدەگى كبك بوياو بلەنگنه بلدرەلەر.

عادتده گلوبوصنى، يرنك شمال طرفلارن، مثلا: شمالى بوز ديڭزن يوغارى قاراتب كوچەرگە كيدرب قويالار. گلوبوص بو كوچەرندە كوبچەك كبك ئەيلەنب تورا. بو كوچەرنك گلوبوصنى تيشب چقغان ايكى نقطەسينه «قطب» ديب ئەيتەلەر. يوغاريسى شمالى قطب هم توبەنگيسى جنوبى قطب بولادر.

گلوبوصنك اورتاسندان ايكى قطب آراسن برتيگز قالدرب باشلارنى اوچراشقانچه قدر بر صزق صزساق، برتوگەرەك صزق حاصل بولا.

بو بير اورتاسندان صزلغان صزق «خط استواء» ديب آتالادر. خط استوا گلوبوصنى شمالى هم جنوبى آتالغان ايكى يارتى شارغا آيرا.

گلوبوص بير شارينك صورتى بولغانلقدان بير اوستندەگى بررەر اورننك، مثلا: پيتراغرادنك قايدا تورغانلغن بلو اوچون، آنك گلوبوصداغى اورنن كورسەتو يتەدر، اول يرنك اورنى ايسه آنك طرفن هم يكنچى نرسەدەن براقلغن بلو بلەن معلوم بولا. مونك اوچون گلوبوصقا آنك قطبلەرنى آرقلى هم خط استوانى بوسندەن تيگز براقلقدا كيسب چقا تورغان ١٨٠ توگەرەك صزق صزالار وتوگەرەك صزقلارنك هر برسينك يارتيسى، يعنى گلوبوصنك بر قطبندەن ايكنچى قطبينه بارب يتكەن صزقلار «توشلك دائرەلەرى» (دائرە ـ توگەرەك) ديب آتالالار.

اما بر اورننك قايدالغن بلو اوچون بو توشلك دائرەلەرىگنه يتمى تيميلەر. بر اوق توشلك دائرەسندە تورلى يرلەر وتورلى شهرلەر بولو احتمال، مثلا، ... نيسى تورالى اوربدا بولب برسى شمالى قطبدە، ايكنچيسى جنوبى قطبكه ... كه خط استواغا. بونكه باشقا يوقنه ياقن بولولار. شوكر توره گلوبوصدا ... اورننك قايدالغن دوررست بلدرو اوچون باشقا دائرەلەر صزالار. بو دائرەلەر ... بر برسندەن تيگز براقلقدا بولب خط استواغا موازى بولالار. يعنى خط استوادان ... براقدا كيتميلەر هم آكا ياقندا كيلميلەر. شولاى ايتب، ... برر اورننك قايسى توشلك دائرەسندە هم قايسى موازى دائرەدە ايكەنن كورسەتسەك، شونك بلەن ... آنك قايدالغن بيك دوررست بلگەن بولامز.

٩٨) سو.

سو اوچ حالده بولا: صییق، قاتی (بوز) هم غاز (پار) حالنده.

سو قاتقان وقتدا کینگه‌یه: سودان قاتقان بوز شول سوغا قاراغاندا کوبره‌ك اورن آلب تورادر. بر شیشه‌گه سو تولطرب آوزن یابب سالقیغا چغارب قویسا آنك قاتقاچ شیشه‌سی یاریلادر؛ اگر سو تاش یارغینا کریب قاتسا، اول تاشنی‌دا یارادر. قایناتساڭ، سو پارغا ئه‌یله‌نه؛ پار هوا کبك کوزگه کورنمی تورغان بولادر اما پاری سووتساڭ، اول تاغن صییقلانا (سوغا ئه‌یله‌نه): بو سوڭ واق تامچیلاری یاکه چق ره‌وشده توشه‌له‌ر، (مثلا اوی ته‌ره‌زه‌له‌رینك تیرله‌وی) یاکه توزان کبك هوادا اوچوب یوروب تومان بولالار. هر وقت تومانی قاینی تورغان ساماوار اوستونده کوررگه ممکن. لکن عادتده اول تومانی «پار» دیب ئه‌یته‌له‌ر. سوڭ پاری هم پارنك تومان وچقغا ئه‌یله‌نوون آچق کورو اوچون بر ساوتداغی سونی ایکنچی ساوتقا قووب تجربه یاسیلار.

بو غاربداغی ساوت شکلینك بر بچمسده سو قاینی؛ آنك اوستینه کورگه‌کورنمی تورغان پار جیبلا. بو پار بیالاطرو با بوبچه ایکنچی ساوتقا کوچه: آندا اول تومان هم چقغا ئه‌یله‌نه؛ چق تامچیلاری شیشه‌نك استیبلاری بوینچا آغب آنك توبینه سو بولب جیلالار. بو ایکنچی ساوتنی بوز أچینه اوطرتب برنچی ساوتداغی سونی همان قایناتساق، آنداغی سو ایکنچی ساوتقا بوتونله‌ی کوچب بته‌چه‌کدر. لکن سو پارغا قایناماغان وقتدا ئه‌یله‌نه‌در.

مثلا: سای ئه‌لینکه‌گه سو سالوب قوری اورنغا قویساق، اول سو بیك تیز اوچوب بته، یعنی پارغا ئه‌یله‌نه. هوانی جاقلی یلی وقوری بولسا، سودا پارغا شول جاقلی تیز ئه‌یله‌نه. یلی سو سالقن سوغا قاراغاندا پارغا تیزره‌ك ئه‌یله‌نه.

أستکانداغی سوغا بر آز آشی تورغان توز سالساق، اول سودا بیك تیز أری، سو همان اوته کورنمه‌لی بولب قالادر. بو سو پارغا ئه‌یله‌نگه‌چ استکاننك توبنه هم أستینالارینا قاتی توز اوطرب قالا.

٩٩) ییر هم سو.

سوغا ییر: «مین بیك‌ده تورام، هیچ سلکنمیم. هر وقت قاتی بولام، هم اوستومده ئه‌لله‌ی جاقلی آولالار هم شهرله‌ر کوته‌رب تورام. خلق مینگا اشانب اورلوقلارن تاشلرا، مین اوله‌نله‌ر، آشلقلار اوسدرم، کشیله‌رنی هم حیوانلارنی توبدرام. مینم اوستومده اورمانلار شاولاب تورالار: اول اورمانلارداکی کیکله‌رگه تمام ایرکنچیلك؛ مینم تاولارمنك أچنده ایساب ـ حساب بیتمه‌سلك کوب تیمر هم باقر یساتا. سینك بلغالارك شولارنی جیمرر اوچون گنه آغالار. مین اوزك مینم قرم، اما سین

هەر مینوتدا آناڭنى تاشلارغا حاضر تورامك. سین آغاچ أچلەرینە کرەسڭ، هواغا تارالاسڭ، آداشا - آداشا اوزڭ بلمەگەن دیڭگزلەرگە یوگورەسڭ هم یراق بولوتلارغا کوتەریلەسڭ!» دیب ئەیتدى.

سو بیرگە: «دوروست، مینم چیشمەمى سین رزقلاندردڭ، میڭا تو غان آنادا هم بیشكدە سین بولدڭ! شولای بولسادا هوا مینم آنام، یوروئى، یاقیتلغى، شاو-شونى هم ابرکنلکنى سویگەنم اوچون مینى عیب ایتمە، ئەنكەیم! همە سەرسەنى بلەسم کیلە؛ کشیلەرنڭ هم اوسملكلەرنڭ اچلەرندە فارسم کیلە، سینڭ أچڭگە کرەسم کیلەمى؟ کوككە منەسم کیلەمى؟ میڭا هەر قایدا بول آچق

مین قویاش بلەن دە بیك دوست تورام: اول چاقردى ایسە، حاضر هواغا یار یوب کوتەریلەمدە، بولوتقا ئەیلەنەم. آندان کوككوكرەتب و یەشن یەشنەتب سینڭ اوستڭگە یڭغر بولب توشەم. یاکە هودا تورلى توسلەر بلەن بالتراب صلوات كوپرى بولب تورام! سین همە سەرسەنڭ قوزغالمى و یوزگەرمى تورغان توڭگى بول، اما مین یوریم، یوگورەیم هم سینڭ طبجەڭنى جیمرەیم. لکن مین بولوتلاردان توشوبمى، یاکە بلغلاردان چیغبمى توتون یرگە تارالامام، سینڭ اوستڭدەکیگە قوملق صحرا بولب قالور ایدى!» دیب جواب بیرگەن.

١٠٠) ییرنڭ كونلك حركتى.

ییر هیچ بر ایكى، چیكى بولماغان بوشلقدا اوزینڭ کوچەرندە هەر وقت ئەیلەنب تورادر. (ییرنڭ کوچەرى دیب آنڭ بر قطبندن، ایكنچى قطبینە قدر ییرنڭ اچندن اوزغان ایتب فرض ایتلە تورغان بوهوم صرفقا ئەیتەدر.) ییر اوز کوچەرندە یگرمى دورت ساعتدە بر مرتبە ئەیلەنب بتەدر. ییرنڭ اوز کوچەرندە ئەیلەنووى بر تەولك بولا. آنڭ بو ئەیلەنووى «كونلك حركتى» دیب آتالادر.

ییر شار شکللى یومرودر. شول سببدن قویاش آنڭ هەر یاغیندا بر بولنى یاقرتا آلمى. قویاشنڭ یاقتیسى بر بولى یارى آنڭ یارتیسیباغینا توشە آلا. شونلقدان قویاشنڭ یاقترتقان طرفدا كون، یاقترتماغان یاغندا تون بولادر. ییر همان اوز كوچەرندە ئەیلەنب تورغانلقدان قویاشنڭ یاقتیسى بر یاغندان یوغالب، ایكنچى یاغینا توشە بارادر. شول سببدن همان كون آرتندان تون هم تون آرتندان همان كون بولب تورادر. شولای كون بلەن تونڭ همان آلماشیب تورووى ییرنڭ «كونلك حركتندن»، یعنى اوز کوچەرندە ئەیلەنوودن کیلەدر.

بر اوز تونى ییرنڭ بر بر نقطەسندە توروب شرق طرفینا قاراب تورغان فرض ایتیك. شول وقتدا برگە ایڭ اوّل قویاشنڭ یوغارى قرییى، سوڭرا اورتاسى. آندان سوڭ توتونلەیى کورینە باشلى. بو، ییر اوزینڭ کوچەرندە ئەیلەنب

تورغانلقدان بزگه شولای کورینهدر. بیر اوز یولنده کوچهرنده غربدن شرقغه
تابا تیبرانهدر. تون اوزغاچ قویاش بزگه شرق طرفندان کورینه باشلی. کوندز
ترددن بزگه کوکنڭ ییچیغی بو غاریدا تیبرانگانچه آقرنلاب کورینه، جیرگه آوی
بزگه کوربنودن بیرنڭ گهودهسی قاپلاب تورا. ایندی قویاش جیقدیغی ایرته بولدی.
کیچکی قویاش بیت تویهن آلنڭ باقیسیدا بیرگه ییقن بولب توشه. شول سببدن
کشینڭ گهودهسیده بیرگه اوزون بولب توشه، بیر برده توقتاب تورمی، همان
تیبرانه. شول سببدن بزنڭ باسب تورغان نقطهمز همان قویاش جیقغان طرفقه
تارا بیره آقار تابا بارغان سایین قویاش بزنڭ باش اوچومزغه تابا منگهن کبی
کورینه هم کولهگهده قسقارا باشلی. بز همان بیر بلهن تیبرانوومزده دوام ایتهبز.
نهایت بزنڭ تورغان نقطهمز ایڭ قویاش بوغریسیا کیلب یته. بو وقتدا قویاش
بزنڭ باش اوچومزدا توسلی کورینه، کولهگهده قسقارا بوکون اورتاسی بولا.
عربچه «زوال» دیلهر.

بز همان بیر بلهن برگه تیبرانهمز. ایندی قویاش بزنڭ آرتدا قالا باشلی
کولهگه آلغا جیقا هم قویاشدان یراقلاشقان سایین اوزونایا بارا. قویاشنڭ نوری
قییق توشه باشلی. کون بر آز قارانغیلانا، آخرندا بزنڭ تورغان نقطهمز
براقلانغاچ قویاش افقده بولا، بو کیچ بولا. بیر همان حرکتنده دوام ایته، آنڭ بلهن
برگه بزنڭ باسب تورغان نقطهمزده حرکت قیلا. بیرنڭ گهودهسی قویاش نورین
تردن قابلی، شولای بولسادا قویاشنڭ اطرافقا جهچلگهن
نورلاری همان قزارب غرب طرفندا باقتی بولوب کورینب تورا، بونی شفق
دیب آتالادر. بز بیر بلهن تیبرانه تورغاچ قویاش بزنڭ تورغان نقطهمزنڭ
توتونلهی ایکنچی قارشی یاغندا بولا بو وقتدا بزنڭ کوزمزگه آنڭ یاقتیلاری
توتونلهی کورنمی؟ اول تون هم تون اورتاسی بولا. بز همان بیر بلهن برگه
تیبرانهبز. قویاشقا یاقتادان یاقلاشا باشلیمز، بر وقت تاغن ایکنچی یاقدان قویاشنڭ
اطرافقا تارالغان نور و یاقتیلقلاری یاقتادان کورینه باشلی. بزمونی تاڭ دیب ایتهبز.
بیر همان تیبرانه، بز همان قویاشقا یاقنایا بارابز. بر زمان قویاش تاغن افقدن
کورینه باشلی. بز یاقتادان ایرتهنی قارشی آلابز. اوشبو رهوشچه اللهنڭ قدرتی
بلهن بیر همان یللار، عصرلهر هم نیچه مڭ یللار تیبرانووندا دوام ایته هم کون
بلهن تون همان آلماشینب تورالار.

(١٠) بیرنڭ یللق حرکتی.

بیر اوستونده اوز کوچهرنده تیگهرهب بارا تورغان بر شار همان آلغا تا...
دیبکهن شبکللی. قویاش تیرهسنده کوك بوشلغندا اوز کوچهرنده تیبرانه تورغان

شارشکللی یومغری بیرده همان آلغا تابا بارادر، همان قویاش تیرهسنده تیرهسندن یه‌گه‌رهب یوریدر. بیر قویاش تیرهسندن بر یل اچنده، یعنی ٣٦٥ کون ٥ ساعت ٤٨ مینوت هم ٤٨ سیکوندده بر مرتبه تیرهب چغا. بیرنک قویاش اطرافندا بو ره‌وشچه تیره‌نوون یللق حرکت دیب آتیلار.

بیر قویاش تیرهسنده تیره‌گه‌نده، قویاش بیرنک توررلی اورنلارین توریده یاقتوتا هم تورلیچه یلیتادر.

بیر قویاشقا قایسی آیلارده شمال یاغی بلهن (مثلا بزده جای بولغان وقتلاردا)، قایسی آیلاردا جنوب یاغی بلهن (بزده قش بولغان وقتلاردا) قارهیدر.

بیر شمال یاغی بلهن قاراغاندا یاقتیلق هم یلیلق اول یاقدا کوبرهک بولا. جنوب یاغی بلهن قاراغاندا شمال یاغندا سالقن بولب، جنوب یاغندا یلیلق کوبهیه. بیرنک جنوب یاشی بلهن شمال یاشینک اورتاسنداغی اورنغا (خطاستوا اغا) قویاشنک یلیلغی یل بویی بر تیگز توشکهنلکدهن. اول یاقلاردا یلیلق قشن، جهین همان بر تیگز بولب تورا. شولای بو بیرده کون بلهن تونک اوزونلقلاریده هر وقتدا بر تیگز بولا.

بیرنک باشقا نقطهلرینه قویاش توررلی وقتدا تورلیچه قاراغانلقدان یلیلق هم یاقتیلقلاریدا تورلیچه بولب یلنک فصللاری آلماشینا هم کون بلهن تونک اوزونلقلاریدا اوزگهرهدر. ٩نچی مارتدا شمال یاغیدا جنوب یاغیدا قویاشقا توغری قاراغان بولی. شول سهبدن اول کونی کون بلهن تونک اوزونلغی بر بولا (کون هم تونک بارغی تیگزلگی). بو وقتدا بیرنک شمال یارتیسندا قش فصلینک آخری هم یاز فصلینک باشی بولا. بیر اوز یولنک تیرهبوونده همان دوام ایته. وکونهدن باشلاب بیر شمالی یاغی بلهن قویاشقا توغری قاری باشلی. بیرنک شمالی یارتیسندا کون اوزایا هم یلیلقلار آرتا باشلی. ٢١نچی ایونگه قارشی بیر شمالی یارتیسی بلهن تورتوبلهی قویاشقا توغری قاراغان بولا. جنوبی یارتیسندا تورتوبلهی دیب کیریسیچه قش بولا، هم اول یاقداغی قطب قویاش بوزن توتوبلهی کورمی. بو وقتدا بیرنک شمالی یارتیسندا کونلهر بیک اوزون، تونلهر بیک قسقا بولا. اونچی ایوندهن سونک قطب شمالی قویاشنک نورلاریدان آز آز چیتکه کیته باشلی، بیر یاقدان جنوبی یارتیسی بلهن قویاشقا قاری باشلی. ٩نچی سینتهبرده تاغی بیرنک بر قطبیده قویاشقا قاراماغان بولا. بو وقتده هر بیرده کون بلهن تون بر تیگز بولا. (کون هم تونلهرنک کوزگی تیگزلکلهری). بو وقتدا بزده کوز، بیرنک جنوبی یارتیسندا یاز باشلانا. اونچی سینتهبردهن سونک قطب شمالی قویاشدان چیتکه کیته باشلی. بیرنک شمالی یارتیسندا هوالار سالقنایا، کونلهر قسقارا، تونلهر اوزایا. بو وقتدا بیرنک جنوبی یارتیسندا بونک کیریسنچه

کۆنلەر اوزون بولا، تونلەر قسقارا. بردەنمش بولا. آلاردا حەی بولا. ١٠ انچی دیکەبردە یېرنڭ قطب شمالی نقطەسینڭ قوياشدان ایڭ یراق کیتکەن وقتی بولادر. شول سبەدەن قطب شمالی بوتونلەی قویاش یوزن کورمی هم یېرنڭ شمالی یارتیسند قش بولادر. اونچی دیکەبردەن سوڭ یېرنڭ شمالی یارتیسی یاڭادان قویاشقا تارتی باشلاب تونلەری قسقارا. کونلەری اوزونایا هم یلیقلاری آرتا باشلیدر. اونچی مارتدا تاغن کون بلەن تون بر تیکز بولادر.

١٠٢) عالمنڭ توزولوی.

آیدا بر شکللی یوذوری هم یېردەن ایلی اولوش کچکنەدر. یېر اوزینڭ او چەرندە تەیلەنگەن شکللی آیدا هەر وقت اوز کوچەرندە تەیلەنەدر.

بر قویاش تەیلەنەسندە تەیلەنگەن شکللی آیدا یېر اطرافیندا تەیلەنەدر. یېر تەیلەنەسندەگی دورن بر آی ایچندە ٢٧,٣ کون ١٢ ساعتدە) بر مرتبە تمام اینەدر. آینی یېر تەیلەنەسندە تەیلەنگەن وقتدا یاقوتون دائرە، یاکە یارتی دائرە، یاکە اوراق شکللی گنە بچکنە ایتب کورەمز. یاکە بر آینی بوتونلەی کورمیز. آینڭ تورلی کورنشلەری آینڭ فازالاری (وجه حالت) دیب آتالادر.

آینڭ اوشبو حاللەری یاڭا آی، اولگی چرکی، تولی آی هم سوڭغی چیرگی اسملەری بلەن دورتکە بولینە.

یاڭا آی. قویاش، آی هم یېر بر صرف اوستوندە بولب، آی قویاش بلەن یېر آراسندا تورغان وقتدا بولادر. بو وقتدا آی بزگە قارانغی یاغی بلەن قاراب تورغانلقدان کورنمیدر، آی اوزینڭ یېر تەیلەنەسندەگی حرکتندە دوام ایتب قویاشدان بر افلاشا بارا هم آنڭ قویاش یاقترتقان یاغی بزگە کورینە باشلی. اوّل بر آینڭ یارتی اوراق شکللی تارغنا بر قریین، سوڭرا یارتی دائرەسن (اولگی چیرگی) کورەمز. آی تیرەسندە تەیلەنوندە دوام ایتب قویاشدان همان بر افلا بارا. بر زمان قویاش، یېر هم آی تاغن بر صرفقا کیلەلەر. بو وقتدا یېر قویاش بلەن آی آراسندا بولا آی بزگە بو وقتدا بوتونلەی یاقتی یاغی بلەن کورینە بز بو وقتدا آینڭ بوتون دائرەسن کورەمز. بو تولی آی بولا. آندان سوڭ آی تاغن قویاشقا یاقن کیلە باشلی، یاڭادان بزگە قارانغی یاغی بلەن کورینە باشلی بز تاغن آینڭ یارتی دائرەسن. سوڭغی چیرگن کورەمز سوڭرا یاڭادان اوراق شکللی گنە کورب، یاڭادان آی یېر بلەن قویاش آراسینا کرگەچ بوتونلەی کورنمەس بولا.

آینڭ تولولاری هەر وقتدا ١٤-١٥ انچی کیچەلەرندە بولادر. چونکە بو وقتدە آی بلەن قویاش آراسینا کرگەن بولا. یېرنڭ آرتینا سوزلغان کولەگەسن

آینی توتولەی قالماسا، آی هیچ کورنمەس بولا. اگر بر کیسەگنگنە قالماسا، آی برنی یاکە چیرك رەوشندە کورینە.

قویاش توتولولار هەر وقتدا یاڭا آی تووار آلدندان بولادر. چونکه بو وقتدا آی قویاش بلەن یر آراسینا کرگەن بولا، یسلك گەودەسی قویاش یاقتیلقنی قالماغانلقدن بزلك کورگە کورنمەس بولا. اگر آی یر بلەن قویاش آراسینا کرب بتمسە، قویاش توتولمەی کورنمەس بولا. اگر آزغنا کرسە، اول وقت قویاش یارنی شیکللی بولب کورینە.

آی توتوگە بر کیچ اچندە تورلی اورنلاردا توبب کورینە. بو یرلك اوز اوچەرینی تەبلەنەسندە حرکت قیلووندان کیلەدر.

١٠٣) آی هم قویاش

هیمالایا تاو اوستوندە آلتن بیشك،
قویاش یوقلی هەر کیچ ساین شوندا توشوب؛
جیل توُن بویی یوقلاغانن ساقلاب تورا،
تیربەتە هم اوستوُن، باشن قابلاب تورا.
یوقوسندان قویاش نیچك اویاندیسە،
جیل شول وقت جیلبرەتە جیلبر ایتب ایسە،
ایسە، ایسە بوُتوُن دنیا بویی کیتسە:
«تورکزاه دی: «اویانرغا وقت یتە!»
توروب چققاج شول بیشکدن قویاش آغای،
آندا کرب یوقلی ایندی انیسی آی؛
یوقلی شوندا یولدزلاردا اویولوشوب،
اویادغی یوقلاب یاتقان قوشچقلاردای.
قاتی یوقلاب آی بیشکدە معربکەچە،
توروب چقا کوُلوُب یرگە نورن چەچە.
قویاش هم آی ایکی توغان آغای — انی،
... شولای دوستلق بلەن بوبتلەشە.

ع. توقایف.

١٠٤) قویاش عالمی.

آی یر تیرەسندە هم یر آی بلەن برگە قویاش اطرافندە تەبلەنەدر. شوڭاركورە آی یرنڭ یولداشی دیب آتالادر.

بیر بله‌ن آی هر ایکیسی‌ده قاراڭغی جسمله‌ردر. بولار هر ایکیسی یاقتینی قویاشدان آلالار.

قویاش ئه‌یله‌نه‌سنده ئه‌یله‌نه تورغان زور قاراڭغی جسمله‌رنی سیارات (پلانیت) دیب، سیارات اطرافندا ئه‌یله‌نب آلارغا ایه‌رب ئه‌یله‌نه تورغان قاراڭغی جسمله‌رنی سیارات یولداشلاری دیب ئه‌یته‌له‌ر. قویاش ئه‌یله‌نه‌سنده حرکت ایتوچی قاراڭغی جسم بو بیرگنه توگل، آندان باشقادا قویاش اطرافنده ئه‌یله‌نه تورغان تربی قدر سیاره‌لر بار. آلار دا بزنڭ بیر شیکللی قویاش اطرافنده ئه‌یله‌نه‌له‌ر. بولارنڭ قاسیلاری بزنڭ یرگه قاراغاندادا قویاشقه یاقنلار، قایسیلاری بیك یراق مسافه‌له‌ردن یوریله‌نه‌له‌ر.

بولارنڭ قاسیه‌رینڭ یاندلارندا ایه‌رب یوری تورغان آیلاری‌دا بار.

قویاش ئه‌یله‌نه‌سنده سیاره‌له‌ردن باشقا قویرقلی یولدوزلار (کامیته‌له‌ر)دا یوریته‌له‌ر. قویرقلی یولدوزلار سیاره‌له‌ردن اوزله‌رینڭ شکللرندن هم اجرلارینڭ تبیله‌ری بله‌ن بیك آیریلالار. قویرقلی یولدوزلار کوبسنچه گه‌وده له‌ن اوزون قویرقدان عبارت بولالار. بولارنڭ بو قویرقلاری به تارایا، یاکه کڭه‌یه‌در کوب وقتدا بولارنڭ گه‌وده‌له‌ری هم قویرقلاری آرقلی باشقا یولدوزلارنڭ گه‌وده‌له‌ری‌ده کورینب قالالار.

شونڭ اوچون قویرقلی یولدوزلارنی گاز شیکللی اوته‌سنده‌ن کورینه تورغان ییگگل بر جسم دیب گمان قیلالار. قویرقلی یولدوزلار قویاش ئه‌یله‌نه‌سنده‌گی حرکتله‌رن اوپلار، یوزله‌ر، حتی مڭله‌رچه یللار اچنده بر مرتبه‌گنه تمام ایته‌له‌ر.

قویاش کوك یوزنده یالقواب تورا تورغان یاقتی بر جسمدر. قویاش یرگه قاراغاندا توگل، بلکه اوز ئه‌یله‌نه‌سنده حرکت ایته تورغان سیاره‌له‌ر هم قویرقلی یولدوزلارنڭ همه‌سن برگه جیغاچ، شولارنڭ هر قایسندان زور بر جسمدر قویاش‌دا بیر شیکللی اوزینڭ کوچه‌ری ئه‌یله‌نه‌سنده ئه‌یله‌نه‌در.

قویاش ئه‌یله‌نه‌سنده حرکت ایته تورغان سیاره، قویرقلی یولدوزلارنڭ همه‌سینه‌ردن قویاش عالمی (صولیتچنایا سیستیما) دیب آتالادر.

١٠٥) جه‌یگی کیچه و تولغان آی.

تمام اون دورت کیچه تولغاچ منه آی سوڭ ماتورلانا،
کورب هیچ کوزله‌رنڭ توبمی تورن: آرتق‌دا نورلانا.
بوکون ایندی تولی آینڭ ماتورلق و نوری بالقغان
کوز ایندی بیر توگه‌ره‌گن، حاضر نور اچینه باتقان.

عجب زینتله‌نب تورا سما یولدوزلاری بله‌ن،
جماخدا نورلانو شویله گوزه‌ل خورفزلاری بله‌ن.
آغاچلاردا یه‌شل یافراقلارن یارب یه‌شه‌رگه‌نله‌ر؛
اوله‌نله‌رده بیزه‌نگه‌نله‌ر، چه‌چه‌ك آتقان، یه‌شه‌یگه‌نله‌ر.
منه شوندی جماخ توسلی اوله‌نلکلك اوته‌سته‌ن
توتوق، کومش کبی پاك سو آغب شاولاب اوته شوندان.
تاغن سایری ماتور قوشلار ومولّی کویله‌رن کویلی
اوزینك معشوقینا اول، گویه سرسوزله‌رن سویلی.
ماتور شوندی، هوا یومشاق، ایسه نه‌کرن‌گنه جیل‌ده،
کورنیدر کوڭلسزلك حاضرده برگنه یرده.
کیته جیلبرده‌شب آغاچلارنك یافراقلاری بردن،
کیلب نه‌کرن‌گنه ایسکه‌ن آلارغا جیل تیو برله‌ن.
امیر بولب تعجب ایده‌من واویلانام مین:
«ماتور، هیبت، بی زور قدرت؟ بولارنك صاحبی‌کم دیم؟»
کیله براقغنا بیرده‌ن‌هاتفده‌نمی؟ جوابه شول چاق:
«عاجز، ای بیچاره بنده! توشون یاخشی، فکرله‌ب باق!
بله‌مسك خالقلك و آلارنك صانعیدر نه‌گرك؟
کوره‌سك ذوالجلال اول معبودڭنك حکمتن، امرن!!»
شولایمی؟ سنڭ شولای بولغاچ،تابیدم معبودم کمنی.
باشمنی سجده‌گه قویدم، چلاندم سوڭك یغلاب یرنی.

ع. چفالی.

١٠٦) یولدوزلار عالمی.

سرنك کوزمزگه کوك یورنده قویاش، سیارات هم قویرقلی یولدوزلاردان باشقا بیك کوب، حتی غیرمتناهی حرکتسز یولدوزلار (ثابت یولدوزلار) کورینه‌در.

ثابت یولدوزلارنك هه‌ر قایسی بزنك قویاش کبی زور، حتی آندان ده‌لله نیچه اولوش زور یاقتی قویاشلاردر. هیئت عالمله‌ری هم حکیمله‌ر شوندی هه‌ر بسر یولدوزنك اوز اطرافندا ده‌یله‌ب، آلاردان یاقتیلق آلب تورا تورغان سیاره‌له‌ری، قویرقلی یولدوزلاری واوز قویاش‌عالمله‌ری باردر دیب فرض قیلالار.

بو یولدوز ـ قویاشلار بزده‌ن بیك یراقدا بولغانلقدان، گرچه آلار اصلده بیك زور بولسالاردا، بزنك کوزمزگه کچکنه یافتی نقطه‌له‌ر بولب کورینه‌له‌ر.

[illegible] قویاش اوزی‌ده اوزینك اطرافندا ده‌یله‌نه تورغان [illegible]

[illegible]

تۇر عالمله‌رنده سیر قیلا تۇرغانلاردر؛ لکن آلار بزدەن بیك یراقدا بولغانلقدان آلارنڭ حرکتله‌رن، یاکه حرکت قیلماغانلقلارن آیروب بله آلمیمز. مه‌ بو قویاش یۇلدوزلار، سیاره‌لەر، قویرقلق یۇلدوزلار، غیرمتناهی کوك ده شلقدا الله‌تعالی‌نڭ قدرتنی بله‌ن تۇرا تۇرغان غیر متناهی جسمله‌رنڭ همه‌سینه بردەن عالم دیب ئه‌یتله‌در

۱۰۷) یۇلدوز آتیاووی

یۇلونسز تۇنئی کوککه کوزنی سالسام. فاراب تۇیسز تیرەن بر اوبغا تالسام،

تزلگه‌ن بولسا کوب یۇلدوزلار آندا، کۇلوب تۇرسا تولی آی شول زماندا

یاساب ابلیس مناره دوستلارندان، فرشته‌لەر سوزندەن طڭلاما آندان

سۇیله‌رچۇن اول‌خبرله‌رنی ساحرگه، یوزوق کوڭلنی ملعونگه، کافرگه،

فرشته‌لەر آتب اوت حق کوگلدن، سارەنی یغا، نیگز تۇبندەن

آلب آتا آلار یۇلدوزدان اوتنی، سونه یۇلدوز، یوغالا کوبده اوتی

ازلدەن بیرلی هەر کۇن بولسادابو، عجب شونسی کواکب بتمی سه‌نگی

ع. حارثف.

۱۰۸) هوا

بیرنی هەر یاقدان هوا چۇلغاغان؛ بزده هەر یاقدان هوا بله‌ن چۇلغاغانمز کشیله‌رده، حیوانلاردا هواسز تۇرا آلمیلار. بیرنی چۇلغاغان هوا قاتلاوینا هوای نسیمی دیله‌ر. بزگه بیرنڭ هەر بەر سه‌نی اوزینه تارتقانلغی معلوم ایدی؛ اول اوزینه هوانی داتارتب تۇرادر؛ شوڭار کوره هوا بۇتۇن عالمگه تارالمی، بلکه بیر اۇستینه یاقن تۇرادر. هەر نه‌رسه‌نڭ آورلغی بولغان کبی هوانڭدا آورلغی ار: موڭا‌شاهد اۇچۇن اوگزفوقن‌اوّل‌هوالی‌کۇبی‌اولچه‌ب، سوڭرا هواسز کۇبی‌اولچه‌ودەبیته‌در.

اگربز بیرنی چولغاغان هوانی فکراً گنه بیش آیرم - آیرم قاتلاولارغا بولسه‌ك.

شول وقتدا بز ٥نچی قاتلاونڭ دورتنچیسیه، ٥نچی بله‌ن ٤نچیسی برگه‌له‌ب ٣نچیسینه هم ایلڭ تۇبەنگی برنچی قاتلاوغا بارسیلڭدا باسقان آڭلارمز . .

شونلقدان هوا بیرگه یاقن بولغان سایی تغراق باسلغان بولب قویراق وطغزراق بولا. هوانڭ باسو درجه‌سن بارومتر (میزان الهوا) بله‌ن اوڭچیله‌ر؛

هوانڭ بیردەن یراقه‌ی کوته‌رلگه‌نی بیگوك دۇرۇست معلوم توگل. قایسی کشیله‌ر هوا شارنده اون چاقرمغا چاقلی کوته‌رلگه‌نله‌ر؛ کشیسز بوش شارلار ٢٠ چاقرمغا قدر کوته‌رلگه‌نله‌ر. قای‌چاغندا یۇلونڭ ٨٠ چاقرم بیکلگگه منب‌ده‌همان هوادا تۇرغانی آچق معلوم. کوکدەن توشه تۇرغان نه‌رسه‌لەرنڭ هوای نسیمی نڭ اۇستکی قاتلاولارینا یتکه‌نچی بلینولاربنا قاراب، هوانڭ بیکلگی ٨٠ چاقرمدان آلب ٣٠٠ چاقرمغا قدر یتکه‌نن گمان قیلالار.

هوا بارچا باشقا نه‌رسه‌له‌رکبی بلینادا هم‌سو ونادا.

۹۰) هوا اولچەوى. (بارومیتر)

سوبى آرشیندان اوزونراق برباشى غنا آچق بر پیالا طروبا آلامز. اول طروباغا تولغانچى ترى كوموش سالامز هم آنك آچق باشینا بارماق طغب، ترى كوموش توطرغان ساوتقا قایلاب اوطرتامزدا بارماغمزنى آلامز. شول وقتدا طروبا اچندەگى ترى كوموش بر آز توشسەدە، اول همان ساوتداغى ترى كوموشكەقارا غاندا‌كوب بییك بولب تورا (۳۰ دویم بییك تورا).

نى اوچون طروبادا‌غى ترى كوموش ساوتقا آقمى؟ آنك او چون طروباداغى ترى كوموش اوستندە هوا یوق هم آبى اوستوندەن بر بەرسەدە باسب تورمى؛ ساوتداغى ترى كوموشنى هوا باسب تورادر. طروبا اچندەگى ترى كوموش باغاناسن هوا آورلغى توتوب تورادر.

هوانغراق باسسا، طروبا اچندەگى ترى كوموش كوتەربلە، اماهوا ایڭلەیسە، ترى كوموش توشەدر. شوڭا كورە، بو قورال بلەن هوانك آورلغن اولچەب بولا. بو قورال هوا اولچەوى (روسچا بارومیتر) دیب آتالادر.

۱۰) هوانك آورلغى هم باسووى.

هوا اوزى بیك یڭل نەرسە بولسادا، آنك‌دا آورلغى بار، نیشیگینەبوكو طقفان زور پیالاساوت آلامزدا، آنى اچندەگى هواسى بلە برگە اولچیمز. آنك سوڭندا اول ساوتنى هواسن بر آز قووب چغارو اوچون نوكوسن آلب قزدرامز. قزدرغاچ، ممكن قدر طغز ایتب توكوسن طغامز. بوساوتنى سوونغاچ یاڭادان اولچیمز: اول اوّل اولچەگەنگەقارا اغاندا‌ایڭل كیلە. شولاى بولغاچ، هوانك‌دا آورلغى بار ایكەن، یعنى آنى‌دا ییر اوزینە تارتادر. هوانك اوستكى قاتلاولارى توبەنگى قاتلاولارینا باسب، آلارنى قسالار هم طغزلیلار؛ اما توبەنگى قاتلاولارى ییرنى و آندا بولغان نەرسەلەرنى باسالار.

قسلغان هوا توبەن تاباغنا باسمى، بلكە بارچا یاقغا تاباداآنەدر، مثلا. اول اوستەل تاقتاسینك اوستینەگنە باسمى، بلكە آنى آستدان‌دا آنەدر؛ شولاى بولماسا اوستەل هوانك باسووینا چدى آلمى باربلو ایدى.

۱۱) جیل.

قویاش شمالدەدە جنوبدەدە بر تیگز یلتمى. شمالدە قویاشنك یلیسى آز بولب، جنوبدە كوب بولادر. شونك اوچون شمالدەهوا سالقن، جنوبدە یلى بولادر. سا-

لقن هوا بلئ هواغا قاراغاندا قویراق هم آورراق، بلئ هوا ایسه صیغراق هم
ییگلرلك بولا. سالقن هوا آور بولغانلغی اوچون توبه‌ن توشه. هم یلئ هواکوته‌ربلب
کیتکه‌ن بوش اورنغا آغا.

یلی هوا ییگل بولغانلغی اوچون یوغاریغا کوته‌ریلب یوغاریدان سالقن هوا
کیلگه‌ن طرفغا آغب بارادر. قش کونله‌رنده ایشکنی آچسانك سالقن هوا آستدان
اوبگه کره، او یده‌گی یلئ هوا اوستده‌ن طشقا چقا. شول رەوشچه سالقن هوا اورنبا
یلئ هوا هم یلئ هوا اورنینا سالقن هوا کیلگه‌نلکده‌ن هوا بر توقتامی همان یوروب
تورادر. اسسی یاقلارداغی یلی هوا سالقن یاقلارغا، سالقن یاقلارداغی هوا یلی
یاقلارغا آغب بارادر. هوانك بو یوروون جیل دیب ئه‌یته‌لەر.

١١٢) جیل.

ای جیل سین، کز چلئ هم قدرتلی ییکده، سورەسك سین بولوتلاریدا کوکده.
وکولك دیگزنی چایقیسك، ایشه‌سك، هەر آولاق یرده، هەر قایدا ایسه‌سك
سین اوتکن‌سلك، بولماس سیده‌ن اوتکن، فقط شول بر حدایغا باشقا هیچ کم

ع. رمضانف.

١١٣) آزداها.

I

آزداها . . . آزداه . . . اوح . . . بیندی قوت اوچقیچ نەرسه! موبلك اسنگه
ابشتو بله‌ن مینم قورقووم ئه‌لله نیچه قات آرتب کیته. بو مین اویلی آلا تورغان
نەرسه‌لەرنك ایك اوسالی، ایلئ یاوزی هم ایلئ قوت اوچقیچی ایدی. آندان گل
اولم ایسیگه کیلگه‌ن تولسلی، کشی آنی کورسه هیچ بر تری قالا آلمیدر کبك
اولم شوندان بولور کبی تویولا، جنده‌ن، آلباستی، سو آناسی واو بقدان ییگرەك
شونارادن قوتم اوچا ایدی.

آنك اوزن کورونگل، آنك حقندا سویله‌گه‌ن ئه‌کیه‌تله‌رنی طکلاغان چاقدا
کوز آلدیما ئه‌لله نیندی یاوز، قورقیچ صفتلار کیلب ئه‌نله‌رم جمرداب کیته
قایا بولسادا صغنرغا بر اورن ازلی باشلی ایدم، بو حقدا آولمزنلك ئه‌ملی کیلشلی
ایتب ئه‌کیه‌ت سویله‌و بله‌ندانئ چقعان فخریلك سویله‌گه‌نله‌ری، ایك اولك
یشیتودم بولغانغا، ئه‌لیده ایسمده‌ن چقمیلار:

«تاولاردا یوری تورغان توز باشلی کوکه جلانلار بارمی؟ — ئه‌نه شولار
یوز یه‌شکه یتسه‌لەر آزداهاغا ئه‌یله‌نه‌در، دی، شولك اوچون آنی کورگه‌ن
بر ییرده، اونره بارورغا کیره‌ك، دی؛ آنك اوچون بر ده کناه بولمی، دی. شبده
باطر، دی: طبی بله‌ن زور اوگرلەرنی براقدان سوورب آلا، دی.

اول شول قامشدا یاتا بیره، دی. اگر ده تیره یاقغا زبانی بولماسا، یاتادا یاتا، دی. زبان ایته باشلاسا، ماللار، آدمله‌ر، حیوانلار آلسا، الله‌تعالی آڭا آچو ایتب، بر فرشته یبه‌ره، دی. اول آنی بولوت بله‌ن کیلب، جیل، داول بله‌ن کوته‌رب کیته‌ه، دی. شوندان آلب کیته، کیته، کیته ایکه‌ن‌ده، دی. بیدی دیڭگزنی، یتمش دریانی چیغب قاف تاولارینا آلب بارب، گل جلانلار، آژداهالارغا قایتاب، اژغریشب یاتا تورغان بر توبسز مه‌رحه‌گه تاشلیدر، دی موندان کوته‌رلگه‌ن چاقدا آژداها قارشی تورورغا تلی ایکه‌ن، دی، فرشته آنی تیمرچلبرلار بله‌ن آوزلقلاغان بولغانغا، آی ـ بابا قارامیچی تارتا بیره، آژداها تیره یاقداغی زور آغاچلارغا. تاشلارغا اوریله ایکه‌ن، دی.

لکن فرشته آنی قالدرمی، شول‌قدان قارت آغاچلار تامولاری بله‌ن اوزولوب چقالار، تاشلار یوچه‌له‌ر، دی، اگر ده آژداهاتیره یاقغا زبان تیدرمه‌سه، منڭ یه‌شکه قدر یه‌شی ایکه‌ن، دی. آندان آری (بوخا) جلانغا ئه‌یله‌نه ایکه‌ن، دی. بوخا بولغاچ، اول جن، یه‌ری کبی بولب، تورلی صفتلارغا کره آلا ایمش، دی . . . . الگه‌ری بزنڭ آولدا بر قارت بولغان. بر زمان شول قارت یه‌شلی کونده اورماندان قایتب کیله ایکه‌ن. دی، بولدا یه‌ب ـ یه‌ش بر قز اوچراب آنز قایم. مینی گنه آرباگغا اوطرتساڭا، دیب یالینا باشلاغان ایمش، دی. بابای قرغایب اوطرتقان، دی. مه بابایڭ آنی کوشنی باشلاغان، ماما سوغا توشکه‌ن دی. بر آزدان سوڭ بگی قر توگام، قوینڭا آلسآنا دیب ئه‌یته‌در، دی بابای آلغان، قزناغی یغلاب: آورگڤا کرتسه‌نه‌ا دی باشلاغان. شول وقتدا بمان‌تاوش له‌ن کوك کوکره‌ب. یه‌شن یه‌شنه‌ب یبه‌رگه‌ن‌ده، دی. قزنی یه‌شن آتب. شول یرده یوق ایتکه‌ن، دی. منه بودا چن قز بولماغان. بوخا جلان بولغان، دی. بگی قارتنڭ آوزینا کرگه‌ن بولسا آنی‌دا یه‌شن سوقغان بولر ایدی، دی. یه‌شن اول مؤمن آدمکه تیمیدر، دی، باری شوندی جن ابلیس‌نی آتام دیب یالغش‌قنا الهگه‌در، دی . . . . . . آژداهانڭ کوته‌رلووی حقنداقی حکایه‌له‌ر تاغی کوبره‌ك بولب، اوزبچه آلداو احتمال‌لاری بولماغان آدمله‌ر اورین. کوزین ئه‌یتب اوز کوزله‌ری بله‌ن کورگه‌نلکله‌رن، بیندی آتلار، آدمله‌رنی الهکترب آلب یگرمیشه‌ر چاقرم جیتکه ایلتب تاشلاغانن سویلیله‌ر ایدی.

هم أشا تماودا سمکن توگل؛ آلار آژداه بلڭ قالن قویروغنبا آلڭ تیره یاقداغی قالن آغاچلارغا اوروب یا چاقلی بیان ایته‌له‌ر ایدی.

بولار اوستینه یلك بالا چغمدا ئه‌بینڭ ایته‌قبه یاتب ڤاڤ آرالاش طڭلاغان ماساللار، حضرت علی‌نڭ آوزندان اوتلار چه‌چب تورغان قرغار باشلی آژداهالاری قرووی حقنده حکایه‌له‌رده حسابسز کوب ایدی. شولارنڭ باریسی

جیلوب میڭا شوندی حالت یاساغانلار ایدیٗ، آژداها دیگەن سۆزلەرنی ایشیتو
بلەن کۆز آلدیما ئەلله نیندی قوت اوٗچقیچ بر صورت کیلب باسا ایدیٗ.
تگی ایپدەشنڭ بو قامشلقدا آژداها ...... جبل ـ داول ..... کۆتەربله
کبی سۆزلەرن ایشتکەچدە شول قوت اوٗچورغیچ صورت دخی قارشیما کیلب
شول حدلی قورقدم، عمرمدە هیچ بر وقت اول چاقلیٖ قورققانمنیٖ بلمیم، باشم کل
یمان صورتلەر بلەن گنە تولب حاضر قارشیما اون باشلیٖ، تاناقدای کۆزنیٗ
تاو کبی زور آژداها کیلب چغاردا مینونیٖ بلەن مینی یوتار کبی تۆیا باشلادم.
جبل ـ داول ـ همان کوٗچەیە. تاو تاش ییمرلگەن کبی دولب کۆك کوکرەوی
همان باراٗ قوتلەنە. یەشن همان یالتری، کۆل آچولیٖ دولقنلاریٖ بلەن کۆککە
مبکرە، دیالڭ قاراکغیلیغیٖ آرتا بارا ایدیٗ. بزایسە همان تگیٗ شۆملیٖ قامشیٖ چیقب
یتکەنمز یوق ایدیٗ، مین ایندیٗ اوٗزمنیٖ یوغالتا باشلادم.
قامشقا یاقنلانغان سایین آنڭ حقىدا سۆیلەگەن قورقیچلار آیاقلانب قارشیما
چغار کبی، توبوٗلا کوٗچەیە بارا ایدیٗ. کۆزم ئەلجیٖ مۆلجیٗ کیلب ذهنم یات.
قورقنچ برعالمگە کرب یوغالا تۆرا ایدیٗ.
منە آرتق بمان ییرینە یاقنلاشامز. اوح .... یۆرەگم اورسدان چغا ...
شول چاقداغنا مینم آلدمدا بیك کوٗچلیٗ اوٗ یورمە قورغالدیٗ هم شول ساعتدە
کۆکدەن قالن بولوت شول ییرگە سوزلغاندی بولدیٗ وشول مینوتدا قولاغیما
شش ..... شش ...... ایتکەن بر تاوش ایشتلب بورەنە کبی بر نەرسە
قامشلارنیٖ یارب میڭا تابا کیلگەن سیمان تۆیلدیٗ.
نی اشلەگەن وبی بولغانی بلمیم ..... یۆرەگم یاریلاٗ، جانم چغا.
تگی بورەنە کبی نەرسەنڭ یوغاری تابا کۆتەرلگەندەی هم شول توغریدە
ئەق حلق ئەیتکەنچە بر ئەییرنیٗ تۆرلیٗ یاقغا تارتیلب، سوغیلب تۆرغاندای بولدیٗ.
شوندان سوڭ نی بولغانن آچق بلمیم، تیك جان آچووم بلەن: ئەبی ئەبی ...
آژداها بار، آژداها یوتا ... دیب قچقروب ییبەرومنیٗ، سوڭرا کۆز آلدیما
قاراکغیلانب باشم ییرگە تیگەن، دیالڭ آستی اوٗستکە کیلگەندەی ئەیلەنوون
آزغنا خاطرلیم.

11

شول حالدە یاتقاق وقت کیچکەن.

مین ایسمنیٗ جییب کۆزمنیٗ آچو بلەن ایتّ اللك ئەنینیٗ کۆردم. آنڭ کۆزلەریٗ
یەشلیٗ هم قزارغان یۆزی کۆلدەیٗ آق هم تیرەن بر یۆرچولیٖ کۆرینە ایدیٗ.
یانندە آندان باشقا کشیلەر بار ایدیٗ. شولار احندە روس تۆسلیٖ بر کشیٖ میڭا
ئەلله نەرسە اچرندیٗدە باشن سلکەسلکە: «خیالدان بیندی بلالەر تووا بیتـ‌الە» دیدی

دنیااۈلگیچه ماتور، تاولار، قرلار، اورمانلار الگکیچه‌یشل ساندوغاچلار همان اۈزلۈکسز سایراب تۈرالار ایدیُ.

مین‌ده اۈزاق یاتمادم، آیاقغا باسب دخی اوینارغا چابدم

ع. ابراهیمف.

١١٤) اۈیۈرمه هم داول.

بعض وقتدا هوا اۈستکه بیك نق کۈته‌ربلب، اۈرتیز بله‌ن توزان، قوملارنی اۈستکه کۈته‌رب‌منه. بوندی جایگه اۈیۈرمه دیله‌ر، چونکه اول اۈستکه اۈیرۈلوب اورالب منه‌کیته. زورراق اۈیۈرمه‌له‌ر آغاچلارنی صدرب اۈی توبه‌له‌رن قوبتارب کیته‌له‌ر.

بوندی کۈچلی اۈیۈرمه‌دیگگز اۈستۈندن کیتکه‌نده باغاناشکللی ایتب سونی أه‌کترب اۈستکه کۈته‌ره. سو اۈستدن تامچی بولب تۈرلی یاققا چه‌چیلب تۈشه: آلك اورنینا دیگگزدن یا کاسومه تۈرا. بوندی باغانانك تۈبی اۈزۈلسه‌گه بۈتۈن باغانا سوغا تۈشه. یوق ایسه جیلنك کۈچی بتکه‌نچی شوندی باغانا بریردن ایکنچی یرگه جیل له‌ن کۈچب یۈری؛ یولدا کیمه‌له‌ر، واغراق کارابلار توغری کیلسه، تار - مار بیترب واتب بتره.

شوندی اوق اۈیورمه باغانالاری قوملق اورنلاردادا اۈچری. موندادا قوم، سو شکللی اۈستکه باغانا بولب منه. باغانالارنك سولاریدا قوملاریدا اۈستکه اورالب اورالب‌منه‌له‌ر.

اۈیۈرمه‌لك بیك زورسی داول دیله‌ر. بو داوللار بۈتۈن شهرله‌رنی، آولارنی، اورمانلارنی قوبتارب کشله‌رگه بیك کۈب ربان کیتره‌له‌ر.

١١٥) اۈیۈرمه.

قر آدم بر آدمغه شویلـه دیـه :
کۈرمیسك بنده‌ین زور اۈیۈرمه‌کیله،
موشی اۈچی تولیـدر شیطان دیـه،
اۈیۈرمه‌دن شیطان دیب قاچار، بلك.
بو آدمه‌ر ایکیسی ده قاچب کیتـه،
اۈرمه‌ده آرتلاردان کیلب یتـه،
کیلب یتب کۈزله‌رینه توراِن کرته،
اۈرمه‌دن شیطان دیب قاچار، بلك.
شولای ایتب اۈرمه اچنده قالالار،
تز کۈره‌نۈ کۈره‌شیطان‌دیب‌قچقرالار،
یالغش - یولغش دعالارنی اوقیالار،
اۈرمه‌دن شیطان دیب قاچار، بلك.
بولاردان اۈرمه اۈلداب اوزب‌کیته،
ایبدشیـه بچاغنی بر گل دیـه،
بچاق آتب شیطانی اۈترم دیـه،
بچاق‌تۈنۈب‌اۈرمه آرتندان‌یۈگۈرۈر، بلك.
بچاق تۈنوب اۈرمه آرتندان یۈگۈرب بارا،
یاقن‌بارمی اون ساژ بندان بچاق‌بره،
توفراق آستینا بچاغی بارب کره؛
شیطان آلدی بچاقنی دیر، بلك.

بچاقنی أزلیلەردە تابمیــــلار هیچ ، شیطان آلغان‌بەرسەنی تابوبیك كوچ
دیب سؤیلەب‌یؤریلەر اؤرمەاوتكەچ ، اؤیرمەنی شیطان دیبە آلار ، شلك
بچاقنلك یوغالوون سؤیلی آلار ، بو تاوشقا كوب آدملەر حیـــلالار
دخی‌دە بو اؤچ یالغان آرتندە الار ، اؤرمەنی شیطان دیبە آلار بلـــك

عبدالكشاف الزبمیچەوی

۱۱۶) اقلیم.

«بوكؤن هوا بیك سەن بولب تؤرا ئەلی، یاكە كؤن قردرب تؤرا ئەدیمز. «بو كؤن هوا بیك یووش ، یاكە «هوا بیك قؤروٗ» دیب‌دە سؤیلەشەمز. الەسە نیندی بر طرفدا، یؤتؤن یل أچندە بولا تؤرغان هوانلك حالن بلدرو اؤچون «اول‌طرفنلك اقلیمی‌سالقن؛ فلان‌طرفنلك أقلیمی قؤروٗ» دیب سؤیلیلەر. شونك‌اؤچون‌ده اقلیمنی: تلەسە نیندی‌گنە بر طرفداغی هوانلك یؤتؤن یل‌أچندەگی یلیلق ـ سووقلق، یؤمشاقلق ـ قاتیلق جهتندەن بولغان حاللەری دیب تعریف ایتلە.

اقلیم هوانلك یلیلقنا ایەرگەنلكدەن هەر یردە تؤرلیچە بولا؛ هوانلك یلیلقی ایسە هەر اورنلك خط استواغا یاقنلق ـ یراقلغنا قاراب بولا. بر اورنلك یلیلقی آنلك دیكگز اؤستؤندەن بولغان بییكلیگینە قاراب‌دا اؤزگەرە : بر یر دیكگز اؤستؤندەن نی چاقلی یوغاری تؤرسا، شول قدر آندا سووقلق آرتق بولا حتی‌كە خط استوا اؤستؤندەگی بییك یرلەرنلك عادتدەن طش سالقن اورنلاری بار. آندا شوبدی اورنلارغا اؤچرارغا ممكن، كە تاو ابتەكلەرندە تؤزە آلماسلق اسسی بولغان حالدە، تاونلك ایلك یوغاری یرندە تؤكمان قارکیسەكلەری اؤچوب یؤریلەر.

اقلیمنلك تؤرلیچە بولووینا بییك تاولارنلك یاقن‌ده یراق بولولاری‌داٗ روٗ تاثیر ایتەدر، بییك تاولار سالقن ویاق جیللەرنلك اؤتب یؤروینە قارشی تؤرغانلقدان آلارنلك ایكی‌یاغنداغی اسسیلك‌دە بر درجەدە بولمی؛ مثلاً: آلب تاولارینلك جنوب طرفلارندا مەككیگە یاز بولب، تەپیاسین، لیمؤن آغاجلاری اؤسب اوطرا: آدر شمال یاغندا سالقن قؤتلی بولغانلقدان، اول آغاجلارنلك اثری‌دە بر قدر

اقلیمنلك تؤرلیچە بولووینا دیكگزدەن بولغان یراقلقدا تاثیری بار. دیكگز اؤستؤندە هەر وقت پاریوٗنەر بلب تؤرغانلقدان، ساحلەردەگی ملكلەر اغلب‌كیوٗ بولیری هم شول توٗغر یداغی یرلەری هەر وقت یلیلب توٗرادر. ایكنچەی، هو ایركنلەب جەیلگەن سو پارلاری قویاشدان كیلگەن اؤتكن أسسیلكی یرگە اؤتكەزمیلەر. شونك اؤچوٗن‌دە دیكگزگە یاقن یرلەردە جەی اول قدر بیك أسسی بولمی هم قش آرتق سالقن بولمی، همان بر اورتاچا حالدە تؤرا.

دیگنگزلەرنڭ آغمی‌دا اقلیمنی اوزگەرتە: دیگنگزنڭ بلن آغمی اوزی بلەن برگە یلیلق کیتروب، هوانی یومشاتا؛ سالقن آغمی ایسە سالقنق آلب کیلب، آنی قاتیلا ندرادر.

ح. اسکندرف.

۱۰۷) زلزلەلر

یبرنڭ تترەوینە زلزلە دیب ئەیتەلەر. قای‌وقتدا یبر قاتینڭ قایسی‌بر اورنلاری یبوغاری کوتەریلب، یر توبەن توشوب سلکەدر، بای وقتدا یبر یاریلب کیتب توتون ـ بوتون آوللار شول یارقغا اوییلب هلاک بولالار. شول یبرلەردەگی بلغالار اورنلاردان کوچب آغا باشلیلار، باکە برمر آچلغان یارقغا توشوب یوغالالار. قای چاغندا بو یارقلاردان لاوا هم یالقن چیغب تیرەیاقداغی اورمان وشهرلەرنی یاندرا. قاتیراق زلزلە بولسا، یبر یوزینڭ اول توشی بوتونلەی بلگی قیافتدەن اوزگەرەدر.

شهرلەردە بولسا، یورتلار یمریلب، قویمالار آوب، آلارنڭ آستلارندا کوب کشیلەر تالب هلاک بولالار. مثلا: بر وقت پارتوگالیە پایتختی لیسابون شهرندە بولغان زلزلەدە اوطزمڭ کشی هلاک بولغان.

زلزلە بولر آلدندان هر وقت یبر آستندان کوك کوکرەگەن کبك تاوشلار واکغراوقلار ایشتلەدر. خلقلار بونی ایشتولەری بلەن قورقولارندان نی اشلەرگە بلمی بوش میدانلارغا جیلالار. قایسیلاری مالارن قوتقارو اوچون کیری اویلەرینە کرب بارغاندا، اویلەری یمریلب مال تورسانی بولب قالالار. دیکگز بویلارندا بولغان شهرلەردە زلزلە وقتدا دیکگز تربی کوتەرلگەلکدەن دنگز سولاری توراغاچیقب کوب یبرلەرنی سوغا غرق ایتەلەر هم کیمە وکاربلارنی یبر اوستینە چغاریب تاشلیلار.

زلزلە اورمانلاردا بولسا، آغاچلارنی تامری بلەن قوپارا. تاولاردا بولسا، تاولاری قوپاریب توبەن آغیتەدر. الحاصل زلزلە دواد بولغان هلاکتلەر باشقا ایسە یبر قتیلاردان ... قیامت دیرگە یارارلق بر منظرەدر.

زلزلە تاولی یبرلاردا، خصوصا یانار تاولار تیرەسندە کوبرەك بولا. یانار تاولرنڭ حرکتی باشلاودان اول کوب وقت زلزلە بولمی قالمیدر. لکن یبر یوزندە هیچ بر وقت زلزلە بولمی تورغان اورنلاردا بار. مثلا یاورویانی روسی شوندی یبرلەردەن ساناولغا یاریدر، چونکە آندا زلزلە بولمی هم بوکا جاقلی‌دا هیچ بر بولماغان. شولای اوق بو یبرلەردە بیك تاولار ویانار تاغلاردا یوق. اما زلزلە کوب بولب اول ایندی عادی اشلەردەن سانالغان

اورنلاردا یوق توگل؛ مثلا استانبول شهرنده یلندا بر نیچه مرتبه زلزله بولا. دوروست، قاتی زلزله‌لر آندادا کوب بولمیلار.

زلزله قور یرله‌رگه‌گنه خاص بولمی. بلکه دیگزله‌رده‌ده بولادر.

زلزله وقتندا دیگز توبی بر کوته‌ریله وبر توشه! شوگار کوره سو اوستی‌ده بر کوته‌ریله وبر توشه. شونلقدان آندا زور تولقنلار حاصل بولادر. بو دیگز زلزله‌سی یاراخود وکارابلار اوچون اول چاقلی قورقنچلی بولمی.

١٠٨) زلزله نه‌رسه‌دن بولا.

زلزله‌نك بولوویا بر نیچه سببله‌ر بار. برنچی سبب: یر آستندا یلغا بولوب آغا تورغان. یاکه کول بولوب جییلب یاتا تورغان سولار یرنك آستن اویب، آشاب شول قدر قازیلار، که آندا بیکلگی یوزه‌ر آرشین وبوبی بر نیچه‌شه‌ر چاقرم بولغان بوشلقلار حاصل بولالار. بو بوشلقلارنك توشه‌مله‌ری قالن بولغانلقدان بر وقت ییمریلب توشه‌له‌ر. بودا اوزینه کوره بر زلزله‌در. لکن اول بیك سیره‌ك بولا.

زلزله‌نك ایکنچی سببی ایسه یر قابغینك سووب کچره‌یوی‌در. یرنك قابغی اتی بولغانلقدان کچره‌یگه‌ن وقتدا تیگزگنه کچره‌یه آلماینچا، قابغی اورنلارینده‌ن چقلانب، تاولار حاصل بولالار وقابغی یرله‌ری یاریلب، اولوغ یارقلار پیدا بولالار. بو یارقلار قای‌وقت بیك زور بولالار: آلارنك بویلاری یوزه‌ر چاقرم وکیگلکله‌ری بر نیچه‌شه‌ر چاقرم بولادر. شوگار کوره بو یارقلارغا قای وقت آوللارغنا توگل، زور شهرله‌رده اوییلب خراب بولالار، بودا زلزله‌نك بر سببیدر. اما زلزله‌نك ایك کوبی یار قوتی بله‌ن بولادر.

یرگه سکب یاکه یرده‌گی یارقلارغا آغب یر آستینا کیتکه‌ن سولار ار یکه‌ن لاواغا بارب ییتکه‌ج اسسیلکده‌ن بارغا ئه‌یله‌نه‌له‌ر. (ایندی یارنك قوتی چاقلی ایکه‌نی چوین یول و یاراخودلارنك نه‌رسه‌له‌ر یوزه‌ر یله‌ن بلگه‌ن کشی آگلاسا کیره‌ك). بو یار یر اچینده جییلغاچ، آندا صییا آلمی، طشقا چقارغا تلیه‌م یرنك قابغن بیك قاتی اته وتورته باشلیدر. آخرده، یرنی یاروب شول یارقدان، یاکه تولقان تیشکله‌رنده‌ن آتیلب چقا باشلی هم اوزی بله‌ن برگه آترداغی لاوانی‌ده قووب چغارادر. شوگار کوره زلزله‌له‌ر تولقانلار بولغان یرله‌رده کوبره‌ك وقورقنچلیراق بولالار.

١١٩) کوك کوکره‌و هم یه‌شن

جه‌یگی. ماتور، طنچ بر کون بولا سین راحتکه، ... یاکه ئه‌تکه‌لك. ئه‌تکه‌لك هم ئه‌رده‌مله‌رنك بله‌ن سویله‌شب اوطرامنك بو وقت آچق

تەرەزەدەن بیتگەسالقن‌غا جیل‌بەریلب کیتە؛ کینەت‌کنەطشقا کوز تاشلیسڭ. کورینە، کوك یوزینڭ بر طرفن‌قویی‌قارا بولوتلار قابلاب آلغان. قویاش یەشرنگەن؛ کوین اکگر وقتداغی کبك قاراڭغی‌سیمان بر حالگە کیلگەن. کوبدە اوتمی‌ قارا بولوت اچندە یەشلەر یالتری.... آنڭ آرتندان شاطرر... کوك کوکرەگەن تاوشلار. کوز آلدڭدا یالت ایتب تکرار بر یاقتی اوینابکیتە، آنڭ سوڭنداغی دۆبردەودەن تەرەزەلەر، اوی دوره‌لەری سلکینشەلەر ... ئەنە یاڭغر. بەنە رحمت، انە یابلق لەنە یەشن، ئەنە اوت وباشقالار.

منە شول یەشنلەر قایسی وقت بولوندان بولوتقا کوچب اوینافلاب یوریلەردە یوق‌بولالار: کاهانو بەرگە توشورییر، سو اچینەکرب یەشرینەلەر قایسی‌وقتدا آغاچلار، اوی مورجالاری، بیچەن کیبەنلەری کبك بیگرەك اورنلارغا‌کیلب‌سوغلالار بولار کیلب توشکەن حالدا، توغری کیلگەن نەرسەسینە بیحکدە بر تأثیر قالدرمی‌کیتمی: آغاچ ایکەن. باشدان آیاق اوزەگندەن یاریلب قالا. اوی هم آشلق کیبەنلەری کویلەب‌یانب چیغا. حیوانلار بولسا، اورندان‌دا دوزعالمیچی‌جان‌بیرەلەر. کشیلەر یەشننی نەرسەدەن‌پیدا‌بولووی‌حقدا. اوزلەرن هم ترکلك ایتەتورغان بیرلەرن آنڭ ضرردان نیچك سافلاو توغریسندا بیك کوب اویلاغانلار.

مگر دۆکرەو بلەن یەشننی چغرا تورغان قۆتلەر بلەن تاشقانڭ سوڭنداغا آندان سافلانا تورغان چارەلەر تابقانلار. منە شول قوت بلەن تانیشو اوچون، توبەندەگی حاللەرنی آڭلارغا تییش.

بر کیسەك گەربە، یاکە سوورغچی آلب، قورو یوستاو، یا ایسە تیری ذانندان بر نەرسەگە اشقب قاریق. سوڭرا اشقلغان کیسەکنی بچقی واغی یاکە کحکنە کاغز کیسەکلەری یانینا کیترب توتویق؛ شول تجربەدە بچقی واقلاری وکاغزکیسەکلەری سیکریشب سوورغچقا یابشقانن وبرآزدان سوڭ آیریلب بیرگە توشکەنن کورەبز. غوت آغاچندان بولغان بر نەرسەنی اشقب، اونکەندگی اشی یاساب قاراساق، شول اوق اشنی کورەمز. اگر اشقلغان نەرسەلەرنی بیتمزگە تیرب قاراساق بیتمزدە بیکلحە برقتلاو هم اورمەکوچ آوی توشکەندەگی کبی بر قمرجوسیزبلە. برکیسەك اسمولا یاکە غوت آغاجن قاراڭغی بیردە بیك‌تق اشقیساق. آزغنابو یاقتیلق کورییە. شولای بولغاج. اسمولا هم غوت آغاچی شبکلی نەرسەلەرنی اشقیغاندا بر قوت پیدابولا. منەشول یەشن وکوکرەولەرنی چغاروچی «ایلیکتریك» اسملی قوتدر.

یەشن کوبیسچە‌یوغاری اورنلارغاسوغلوچن‌بولغانغا، یەشنەگەن چاقدا یالغز آغاچ، یالغز کیبەن یانلارندا تورودان سافلانرغا تییش: زورەدن نەرسەلەر، مثلا بیچلەر یانندا تورودا خوفلی. بو جادان چقغان تۆتۆننڭ یەشن قوتن اوتکەروی احتمال

بولغانغا، یه‌شن وقتندا میچده‌گی اوتلارنی سویدرب تورورغا تیشلی بولمه‌له‌رده جیل‌کرودن طشدا بولغاندا یوگوروب یورودن ساقلانرغا کیره‌ك.

ح. اسکندروف.

۱۲۰) قورقنچلی کیچ.

چقدی برچاق یه‌ق شمالدن، قورقنچ وکوچلی جیل،
ئه‌لله نیندی‌یورك‌بازغچ آخرزمان توسلی جیل.
کیلدی واتب هم‌ده یمرب، کوب اشیانی آقتارب،
یقدی‌قالن، زور آغاچلارنی‌دا‌ییردن قوبتارب.
پیدا بولدی کوك یوزنده قاب — قاراهم زور بولوت،
توما‌لادی یافتی یولدوزلارنی، آینی، شول بولوت.
شوندی یه‌مسز، قاب — قاراکنی بولدی هوا شول چاغن،
باشلادی کوك کوکره‌رگه، یه‌شن یه‌شنه‌رگه تاغن.
یه‌شنی یه‌شن بر توتاشدان، اوتقا توندی کوك یوزی،
آللی، آقلی اوتلار اوچا، گویه اول اوت دینگزی.
بیرنی عایب کوچ بله‌ن سوك سوقدی یه‌شن شول آراء
قورقوسندان بیرده‌ایندی باشلادی قالترانا.
منه‌همه جانلی، جانسز یالوارورغا ته‌کربکه،
باشلادیلار اطاعتکه تسلیم‌بولب امرینه.
شونی کورگه‌ج هیچ صبرلق قالمادی‌دا من‌ده‌باش —
منی قویدم، سجده قیلدم، کوزله‌رمدن آقدی یه‌ش:

ع. دعانی

۱۲۱) یه‌شنگه قارشی قورال.

آمیریکا عالمله‌ریدن بولغان فرانکلین معدن‌دن ... ابایکترنی یاشنی ... تکه‌له‌رنی بیك یاخشی بلگه‌ن. اول: «ابایکتر کوکدن ... توبچا توشکه‌ج ... جمق بوینچا بیگره‌ك ده تیز یورور. مین تیمر چبقنی ... باشی اوزی ... قادایم. ایکنچی باشن دیوار بوینچا توشوروب بیرگه قادایم. اول چاق یه‌شن وقتندا ... تونب آلردا ته شوروب بر اجیه کرتب بیه‌رو. یه‌شن اول ... بوکه اول تیمر چمق بوینچا بیرگه توشه‌ر هم چبق بیلن ... نی ... خانه ... لای ایتب، مین یه‌شنی چیکه بیه‌رورمن!» اول یه‌شنگه قارشی قورال بولور دیب اویلاغان. آنك اویلاب چقارغان نه‌رسه‌سی حاضرغا قدر ده اوچشا‌لغان.

یه‌شن وکوکره‌و حقندا اوّلگی خلقلار تورلیچه اویلاغانلر کبی حاضرده خلقنك کوبیسی تورلیچه اویلیدر: مثلا بزنك ناداملارمز «بولوتلارنی قوووب یورو وچی بر فرشته بار ایکه‌ن،

ول بیك اوزون چبرقی بلەن آلارنی قووا ایکەن، شول چبرقینڭ شارتلاوی ڭوکرەو بولاایکەن هم آنی ساکەگەند، چقفان اوت یەشن بولاایکەن» دیب اویلاب یوریلەر ایدی، فرانکلین‌گە نادانلارغا توگل، یاخشی‌غنا اوقوغان وعقللی کشیلەرنڭ‌دە اشاناسیلاری کیلمەدەن: «آلار آیتالار: یەشن بالق توگل، آنی قارماق بلەن توتا آلماسڭ هم آنی آلایغنا آلداب یرگەتوشوره آلماسڭ!» دیگەنلەر. اما کشیلەر حاضر یەشنی توتودا، آنی توشوروب یرگە کرتب یبەروده ممکن ایکەنی تمام آڭلاغانلار.

۱۲۲) پار – باطر.

پار اوزی دنیا پار اتلغاندان بیرلی بولغان؛ اماکشیلەر آنڭ کوچی بارلغی‌واول کوچ بلەن فایدالانرغا ممکن ایکەن بلمەگەنلەر. پارنڭ کوچن بلو اوچون بر عالم شوندی تجربە یاساغان. اول بر تیمر طروبا آلغان؛ اول طروبانڭ بر باشی توبلی وبرباشی آچق بولغان. عالم بو طروباغا بر آز سو سالب آوزن توکو بلەن بیك نق قابلاغان. سوڭرا اول آنی اوتقا اوطرتب قویغان. طروبا اچندەگی سو یلنب پارغا ئەیلەنە باشلاغاچ، پار توکونی أتە باشلاغان.

بو وقت پار کوبرەك جیلغاچ توکونی توشەمگە أرغیتب بەرگەن.

بونیدەن شولای بولغان؟ طروبا أچندە سوغا اورن ایرکن ایدی، اما سو پارغا ئەیلەنگەچ، آڭا طروبا أچندە اورن تار بولدی هم اول طشقا آتلاب چقدی. کەکەچە طروبا أچندە نیچك پارغا اورن تار بولماسن! آڭا بیك کوب اورن کیرەك! بر بر شیشە سونڭ آزغنا اورن آلب توروغانن بلەبز. اما بر شیشە سونی پارغا ئەیلەندرسەك، اول پارنی قرغار چیلەکلی ایکی میچکەدە صیدرا آلماس. بر سوغا قاراغاندا ملڭ بیدی یوز مرتبە آرتق اورن آلب توراد، مزنڭ بایاغی طروبانڭ توکوسی چقماسا، پار طروبانڭ اوزن واتار ایدی.

پارنڭ کوچن بلو اوچون ایکنچی کشی تاغن یاخشیراق تجربە یاساغان. اول شوندی اوق سولی طروبا آلب، آنی توکو بلەن قابلاماغان، بلکە آڭار تقن بولسادا اوستەکدە مندە هم آستقادا تە شوب یوری تورغان تیمر طقفچ قویغان.

بو طقفچ طروبانڭ اسینالارینا بر یارقدا قالدیری تیب تورغان.

شندی ئەرلی – برلی یوری تورغان طقز طقفچ پشکەك (روسچا بورشن) دیب آتالا. اول بر پشکەککە تیمر چبقدان اوزون سات قویغان؛ بو سابقە یوت ارلی گیر کیدرب قویغان. طروبانی اوتقا قویو بلەن سو پارغا ئەیلەنە باشلاغان، پار پشکەکنی‌دە هم یوت یاردلی گیرنی‌دە بوغاریغا توتەرگەن.

حاضر بزگە پارماشیناسینڭ یاسالوون آڭلاودا چیتن توگل.

فقط بار سابلی بشکه‌کنی گنه اوکغادا، سولغادا آنب یورتسن.

بشکه‌کنك سابی اوکغا وسولغا یوررو بله‌ن کوپچه‌کنی ته‌یله‌ندرر. بار بشکه‌کنی ته‌لی بر یاقغا، ته‌لی ایکنچی یاقغا آلماش – تیلمه‌ش آنب یورتورلك ایتب ماشیناسی یاسارغا ممکن‌می؟ مین بو سؤالنی بر زیره‌ك شاگردکه بیرگه‌ن ایدم. اول میکا: ممکن! مینم قولومدا ایکی تیشك بار: مین آلارنك اوکنن بارماق بله‌ن قیسسام، سولنی بله‌ن طن آلام؛ سولنی قیسب توتسام، اوکنی بله‌ن طن آلام دیب جواب بیردی. شولای هم طروبایدا اشله‌رگه کیره‌ك. طروباغا ایکی تیشك یاسارغا کیره‌ك: برسن طروبانك اوك یاغندان، ایکنچیسن سول یاغندان. سوڭرا بورجاقلاغی کبی قالاق یاساب ته‌لی اوك تیشکنی، ته‌لی سول تیشکنی آلماش – تیلمه‌ش یابارغا کیره‌ك.

بو قالاق بله‌ن اوك تیشکنی یابساك، بار سول یاق تیشکدن کروب بشکه‌کنی اوك یاقغا تابا آته‌ر؛ سول یاق تیشکنی یابساك، بار اوك یاق تیشکدن کروب بشکه‌کنی سولغا تابا آته‌ر. اول شولای بشکه‌کنی بر توقتاوسز یورتور. هم شونك بله‌ن برگه آنك سابیدا بر اوکغا، بر سولغا یوروب کوپچه‌کنی ته‌یله‌ندرر.

بار ماشیناسیدا شولای اوق، دیب ته‌یته‌لك، یاسالغان. قازان آستینا اوت یاغالار. قازاندا سو قاینی. بار قازاندان طروباغا چغا. بو طروبانك اوك یاغندا، سول یاغندادا تیشکله‌ر بار. بو تیشکله‌رنی آلماش - تیلمه‌ش قالاق یابا: ته‌لی اوك یاق تیشکنی، ته‌لی سول یاق تیشکنی یابادر. بو قالاقنی ماشینا اوزی یورته.

قالاق اوك یاق تیشکنی یابقاچ، بار سول یاق تیشکدن کروب بشکه‌کنی اوکغا‌دا آته، قالاق سول یاق تیشکنی یابسا، بار اوك یاق تیشکدن کروب، بشکه‌کنی سولغا تابا آته. شولای ایتب، بشکه‌ك ته‌رلی - تیرلی یوری هم اوزی بله‌ن برگه آکر بر کتلگه‌ن تیمر تایاقنیدا یورته؛ بو تایاق کوپچه‌کنی ته‌یله‌ندره‌در.

۱۲۳) تیمر یولنی کم اویلاب چغارغان.

تیمر یولنی اویلاب چغاروچی گیورگی استیفه‌نسون، اصلی بر کشی بولغان. اوزی انگلتره‌لك بولب ۱۷۸۱ نچی یل ۹ نچی ایونده دنیاغا کیلگه‌ن.

بونك آتاسی کومر چغارا تورغان بیرده اشله‌وچی فقیر گنه بر اشچی بولغان. اوغلن اوقیتا آلمیچا، یه‌شده‌ن اوك اشکه قوشقان.

استیفه‌نسون ۱۳ یه‌شینه قدر کوتو کوتوب، سابان سوروب یورگه‌نده‌ن سوڭ آتاسینك اشینه کرشکه‌ن. بونده آرمی - تالمی اشله‌گه‌نگه کوره بونك کوندن کون درجه‌سی کوته‌رلگه‌ن. بایلارنی قارشندا قدری آرتا باشلاغان. آلا تورغان آقچاسی کوبه‌یگه‌ن. اوز کیره‌گنده‌ن آقچاسی آرتندا باشلاغاچ آقچه [illegible] بر خلفه‌ده‌ن اوقرغا ویازارغا اویره‌نگه‌ن.

١٨ بەشینە یتکەنده، بولنك درجەسی بیك کوتەرلگەن، بو ماشینالار یانیباریه یتکەن، آلارنك تیجك حرکت ایتکەنلکلەرن قاراب یوری باشلاغان.

اول وقتقا قدر چقارغان کومرلەرنی چیتکە آت بلەن تاشیلار ایکەن. بو ماشینالارنی اعتبار بلەن قاراب یوری تورغاچ، شول کومرلەرنی چیتکە تارتب کیتە تورغان بو ماشینا یاساغان.

بونك یاساغان ماشیناسی ١٨١٤ نچی یلنك ٢٥ نچی ایولدە یوروب اشکەباری باشلاغان. اول چاقدا بو ماشینا بیك آقرن یوری تورغان بولغان. بونی ئەلله نیچه سرنەسونب، ئەلله نیچه مرتبەتورەتب، شەب یوری تورغان ماشینالار یاساب چقارغان. اول یاساغان وقتدا ماشینالار مال یورتور اوچون گنه یاسالغان ایکەن.

١٨٢٥ نچی یلدا کشی یورتە تورغان بر ماشینا یاساب قاراغان. بونڭ بیك کوب فائدە ایتە تورغان بولغان. بونكدا سای کوندن کون آرتب هم حاضرده شونك بلەن بیك فائدەلەنەلەر. منە اوقوماغان استیفەنسون اوزینك عقلی وهەر نەرسەنی دقت بلەن تیکشروی آرقاسندا اوقوغان آدملەر چقارا آلماغان نەرسەنی دنیاغا چقاروب بوتون خلققا فائدە ایتکەن.

استیفەنسون ١٨٤٨ نچی یلدا ١٢ آوغوستدە ٦٧ یەشندە وفات بولغان. حاضرندە بو اش اوچون بوتون خلق آثار رحمت ئەیتمەکدە و آنك روحینا دعا قیلماقدادر.

ش. ابراهیمف

١٢٤) تیمر یول ماشیناسی.

اوچاء اوچا یول بوینچا تیمر آت:
تیمر تیمرگە بەرلە شولتدا شالت،
توتون قالا آرندا، قسیلب پار چقا.
اوچا تیمر آت، ئەیترسڭ قارچیغا،
آنا آندا یوگوره اورمان قارشیغا،
آنا کینەت کوپردە کیلب چقا.
تیمر آت تاوشلاب اوزب بارا،
آندا - موندا کوبرلەر یالتراب قالا.

١٢٥) پاراخود.

١٨٠٧ نچی یل ١١ نچی آوغوستدا نیویورك شهرینـــك خلقی اول کونگە قدر کورلمەگەن بر تورلی پاراخودنك سوعا توشكەنن کورر اوچون لیمانغا دریستانغاء کیلگەنلەر ایدی.

بو پاراخود اۆلگیلەر کەبی جیلکەن بیلەن یۆری‌تۆرغان بولمیجی، پار بیلەن یۆری‌تۆرغان بولب، آنینگ اۆستۆنده زور تیمر طروبادان باشقا هەرسەیوق ایدی.

بو پاراخود برنجی مرتبە بولاراق «روبیرت فولتان» طرفیدان یاسالغان ایدی. کۆرگەلی کیلگەن خلق آراسیدا توقتاوسز سوز، کۆلکی وشول کۆلکی آراسیدا فولتان‌نینگ اسمی‌ده ایشتلمەکده ایدی.

آرادا کوبنی کۆرگەن بر قارت: «مین اوزمده ماتروس بولب کوب یۆردم. هەکمی سوزنینگ ماشینانینگ سو اۆستۆنده کیمەنی آلب یۆرەدوی؟ مینە کۆرەسز سوغا تۆشکەن وقتدا اوق توبکە کیتەر. دنیادا ناری مونینگ اسمی‌گینە قالر» دیب بوتون خلقغا سۆیلەمەکدە ایدی.

کیتەدەن خلق آراسیدابر قوزغالو بولب: «قاراڭز! قاراڭز! نەبە سوغاتۆشە» دیگەن تاوشلار ایشیتلدی. شول وقت پاراخوددا سوغا تۆشەرگە باشلاب، آنینگ اۆستۆندەگی زور توبەسیدن اۆزلۆکسز تۆتۆن چیقب تورماقدا ایدی.

پاراخود تمام سوغا تۆشۆب بیتکەچ، آنینگ اۆستیدە روبیرت فولتان چقدی. دەیغی بر مرتبە «کیتەمن، کیم مینم بیلەن بارغیسی بار؟» دیب قاتی تاوش بیلەن خلقغا حطاب قیلدی. کیشیلەردن بروده اوطروچی بولمادی. بونینگ تاوشیا قارشی، خلق آراسیدان حزغرو تاوشلاری ایشیتلدی.

شول آرادا برسی: «قاراڭز ئەنی، ایمش آدلانگان بار. بوتون خلق عقلدان یازغان می؟ برموبلکدە سوغا باتب اۆلەسی کیلمی، هەر کیمگەاوزینینگ عمری قدرلی. هیچ کم دنیادان تویغانی یوق» دیدی.

پاراخود یاردان قوزغالب کیتدی. روبیرت فولتان هیچ نەرسەنی کۆرمینچە باشن آستقا ایب اوزینینگ یەش وقتدان باشلاب شول وقتقا قدرنی اشلەر قیلغانی اویلاماقدا ایدی.

آنینگ باشدان اوزینینگ مکتبکە باروی، بوش وقتلاردا اشلەب آقچاتابووی، آنی آناسینا بیروی، انگلترەگە بارب اوقووی، آندان قایتب پاراخود یاساوی، شول وقتدا کوب مشقتلەر چیگووی برسی آرتندان برسی باشدان اوتمەکدەایدی.

شول پاراخود «آلبانی» شهرینە کیلب لیمانغا توقتادی. روبیرت فولتان موندادا خلقنی اوطرورغا چاقردی. پاراخود موندابوش کیتمەدی. قولیدا حجکە بر تۆیۆنچک توتقان بر آدم پاراخودقا اوطردی.

فولتان شادلقیدان بو آدمنی آزغنا قوچاقلاب آلادی. اوطرغان آدم فولتانغا بیش تیین آقچا بیردی. فولتان آقچاغا بیلک اۆزاق قاراب توردی. شول وقت اوطرغان آدم: «بەلکە آز بیردمی؟» دیب سورادی. فولتان: «یوق، یوق، آز توگل. مین اوزمدە بورونغا توری تەمن قیلغان ایدم. اش آقچانینگ دوباشدە

يا آزلغندا توگل. سز مینم برنجی بولچه، مینم او بــلاب چقارغان پاراخودیما تجربه قیلماق بولب برنچی مرتبه اوطردگز : بو بیش تبن آقچا میم ئەلله نیچه یلدان بیولی بولغان مشقتمنك برنجی بیمشیدر» دیدی.

شوندان سؤلك روبیرت فولتان اوزینك پاراخود یاساون، اوز پاراخودی بلەن حلقنك فائدەلەنوون ابید اینوون حاضرده خلق مؤگار هیچ یافن کیلمەگەس یلك حسرت بلەن سؤیلەدی

بولچیدا ... دافندم، بوقدا حسرتلەنمەگز، بر آز صبر ایتگز - بر نیچه یلدان سؤلك [illegible] رسز، بونون دیگگر اومتی سز چقارغان پاراخود بلەن تولغان بولور» دیب جواب بیردی.

بولچینك سوزی دوروست چقدی، کوب ده‌اوتمەدی بوتون دنیا خلقی روبیرت فولتاننك پاراخودی بلەن فائدەلەنه باشلادیلار.

ش. ابراهیمف

۱۲۶) پاراخود.

قایدا اول ایسکی زمان، قایچان بورلاقلار جرلاشب
بارژی تارتالار ایدی ترەب آیاقنی، طرماشب!
آغرالار ایدی مسکینلەر بیتلەرندەن اسسی تیر
نی قدر طرشسالاردا ایلنەلەر ایدی آز ییر.
ایندی پاراخود آندی بارژیلار تاقغان دورت - بیشنی،
نیندی تیز ایلته آلارنی، نیچك بیگلەیندی اشنی.
اول اوبناوچان تولقنلارنی کوچ بلەن یارا کیسب،
کوبچەگی بلەن سولارنی انجی - کومش کوك چەچب!

۱۲۷) کاراب

شاولی دیگگز، اول کارابنی تیربەتەده، سلکیته،
ئەلی بر یاقفا، ئەلی ایکنچی یاقفا بیلکیته.
تولقنلارنی کیترب بەره کارابنك تۆبینه !
ایبجاسام جیلده فوتلی کاراب بیك آفرن کیله
جەجری دیگگزده تولقن قوّت بلەن جؤلتدا چؤلت!
سیرەك - سیرەكنه کارابدا قیچقرا توتدا - توتدا،
اول شولای ایندی عمر بویی دنیا یوزه، یوزی،
توقتامی، هیچ یالقمیدر، بوریدر کونی تونی.

ابراهیم جیدالی

VII

١٢٨) كشی.

مین تەلیٔ اوسب یتكەن كشیلەرگە قاراغاندا كچكنەدە كوچسزدە، اما مین اٶلك تاغن كچرەك وتاغن كوچسزرەك بولغانمن، حتی تەیلەرنڭ سوٚیلەولەرینە قاراغاندا، آیاغیمادا یوٚری آلماغانمن هم سوٚیلی دە بلمەگەنمن. لكن مین اوزمنڭ بو وقتمنی بلمیم. بو بیچە یلدان سوڭ مین اوسب یتب كوچلی واولو كشی بولرمن؛ تاغن بر اوطر یلدان سوڭ قارتایا باشلارمن، كوچلەرم كیمی باشلار، بیتلەرم جییرچقلانر؛ كوزلەرم قایتر، تشلەرم توشەر؛ مین «قارت» بولرمن، سوڭرا اولەرمن: تەنم سیزو وحركتلەنو قوەسن یوغالتر: سوڭرا اول چرر هم اوزی یارالغان توفراققا تەبلەنر: اما جانم هیچ اولمەس، چونكە الله تعالی بزنڭ جانمزنی مەڭگیلك ایتب یاراتقان.

حاضر مینم تەنم رزقلانا، اوسە، صبرە هم حركتلەنە، چونكە آڭار الله تعالی تركلك بیرگەن.

مین، اوزیمە باشقالار تەیتكەننی آڭلیم هم اوز اوی وتلەكلەرمنی سویلەسەم، مینی باشقالار آڭلیلار: بو میندە «سوٚیلی بلو قوەسی» بولغانلقدان.

مین سادەغمنی اوقب بلەمدە، سوڭرا آنی ایسیمە توشوروب سوٚیلیم: بلش - تانش كشیلەرمنڭ توس - بیتلەرن واسملەرن ایسیمە توشوٚرەم؛ بیك كوب توٚرلی - توٚرلی نەرسەلەرنڭ اسملەرن ایسمدە تۇتام: بو میندە «خاطر» بارلغندان كیلەدر.

مین مكتبدە اوطرغاندا اویدە بولغان اشلەرنی بیك تیز كوز آلدیما كیترەم (اویغا كیترەم)؛ مین كیلەچەك جەیێ بیچك اوزدراچاغمنی، ئەتی بلەن فردا بیچك اشلەیەچەكمنی، كومبە، چیلەك جیاچاغمنی، ایپدەشلەرم بلەن اوینایاچاغمنی كوز آلدیما كیترەم. مین حاضر اوزمدەن بیك یراقدا توروچی بلشمنڭ توسن - بیتن دە كوز آلدیما كیترە آلام، مین قای چاقدا یوقلاغاندا توٚرلی توشلەر كورەم هم توشمدە بردە بولماغان نەرسەلەرنی دە كورەم: بو میندە «خیال، تصور» بارلغندان كیلەدر.

مین اوزیمە سوٚیلەنگەن سوزلەرنڭ هەمەسن دە آڭلاب بترمیم هم كتابدا اوقوغانمنڭدا هەمەسن آڭلاب بترمیم، اما میكا شول آڭلاماغان نەرسەلەرنی بیان قیلسالار، مین آلارنی بیك یاخشی آڭلیم، مین حاضردە آز بلەم، لكن اٶلك‌یگرەكدە آز بلەدر ایدم، نی چاقلی كوب اوقوسام واویلاسام، شول چاقلی كوب بلرمن وآڭلارمن: بولار بارسی دا میندە «عقل» بارلقدان كیلەدر.

قایچان مین ساباغمنی بلب قویسام، اوزیمه تیشلی بولغان أشله‌رنی أشله‌سه‌م، شایارماسام، هیچ کمنی خفالاماسام ورنجتمه‌سه‌م، شول وقتدا مینم کوڭلم وجانم طنچ بولا. اگر مین برور کشینی رنجتسه‌م، باکه یالغانلاسام، یالقاولانسام یاکه شایارسام، ایل وقتدا مینم کوڭلم طنچسزلانا هم أشله‌ریمه راضی بولمی: بولار بارسیدا مینده «وجدان» بارلقدان کیله‌در.

قای چاغندا مینم برده اوقیسم کیلمی، لکن مین یالقاولقنڭ اویات بولب طوشو تیشلی بولغانلقن بلکه‌ننگه‌مده‌ن اوزمنی أشکه ایرکسزله‌ب قوشا آلام. قای چاغندا مینم أشله‌وگه باراماغان نه‌رسه‌نی أشایسم کیلا، لکن مین اوزمنی بو أشنی أشله‌وده‌ن تیا آلام. مین هر وقت اوزمنی أشله‌رگه تیشلی بولغان نه‌رسه‌نی أشله‌رگه قوشا آلام. قای چاغندا مینم آتا – آنام یاکه خلفه‌م، یاکه عقللی کشیله‌ر کیگه‌ش ایتکه‌ن أشنی أشایسم کیلمی، لکن مین آلارنڭ بیگا ابزگیلک تله‌گه‌نلکله‌رن بلب آلارنڭ کیگه‌شله‌رین توتارغا اوزمنی مجبور ایته آلام. مین هه‌ر وقت اوزمنی یاخشی أشله‌رگه‌ه أشله‌رگه قوشا آلام، چونکه مینده «اختیار» بار.

من ایزگی نیتده بولب باشقالارغا یاخشیلق قیلسام بختلی بولام، اما باشقالارغا یامانلق قیلسام، بختسز بولام: بو مینده، بارچا باشقا کشیله‌رده‌گی کبی، «محبت» بارلقدان کیله‌در.

مینم الله تعالینی کورگه‌نم یوق هم کوره‌ده آلماباچاقمن، چونکه اول معنوی لکن مین اول الله تعالی بار، بر وهه‌ر نه‌رسه‌نی کوره، بله وبارچا عالمنی اداره‌یلا دیب أشانام: مینده «ایمان» بار.

سویلی‌لو، خاطر، خیال، عقل، وجدان، اختیار، محبت، الله تعالیگه ایمان (أشانو) بولار بارسیدا «جان قابلیتله‌ری» دیب آتالالار.

الله تعالی کشیگه بیك ماتور تن، عمر، ایرکلی، عقللی، ایزگیلك تله‌وچی والله‌غا أشانوچی معگیلك جان بیرگه‌ن. شوکار کوره کشیگه الله تعالی بیرگه‌ن بو چاقلی زور نعمتله‌رنی هیچ بر اونوتمی، آلارنڭ شکرانه‌سن قیلرغا تیوش.

۲۹) بزنڭ تن کلگمز اوچون نی کیره‌ك.

بز ترك وقتمزدا همان حرکتله‌نمز وأشلیمز. بزگه حرکتله‌نو هم أشله‌و اوچون کوچ کیره‌ك. بزگه بو کوچنی آشی توزغان رزقمز بیره. اگر بز آشاماساق، بزنڭ تنمز حالسزلانه هم بزنڭ حرکتله‌نو وأشله‌ر حالمز قالمی.

ترك وقتمزدا بزنڭ تنمز همان یلی تورا. بز حرکتده بولب، یلی کیم کیینگه‌ن بولساق قشلق ایلق سووق کوننده‌ده یلی بولامز. لکن بزنی یلیتوزغان نرسه کیم

توگل؛ اول بزنلك تەنمزدە بوغان يليلقنى غنا ساقلى. كيم تەنمردەگى يليلقنى طشقـ چغارمی. يوقلی توزغان اورنمز كيچ ياتقاندا سالقن بولسادا، ايرتەبلەن تورغاندا اول ايندی نيك يلنغان بولا، اول اورننى بزنلك تەنمز اوزيليسی بلەن يليتادر.

برنلك تەنمزدەگی يليلق آشاغان آشمزدان هم حركتلەنوومزدەن بولادر. بز آشاماساق، حركتلەنەدە آلماس ايدك، هم بزنلك تەنمز سوونر ايدی دە بز اولەر ايدك. شولای ايتب، رزق بزگە اشلەرگە و حركتلەنرگە كوچ بيرو اوچون دە كيرەك هم تەنمزنی يليتو اوچون دە كيرەك.

بزگە ترك بولوومز اوچون رزقدان باشقا هوادا كيرەك. بر هوا سز تورآلميمز. بوويلب اولگەن كشيلەر طن آلا تورلمان بوللاری سببلی اجلەرينە هوا كرە آلماغانلقدان اولەلەر. اگر كشينی هوا يوری آلماسلق ايتب بوتولمەگە بيكلەب قويسالك هم اول بولمەگە پاكا هوا كرنمەسەلك، اول شوندە اولەچەك.

شولای بولغاچ، بزنلك ترك بولوومز اوچون تلەسە نيندی هوا يارامی، بلكە اول پاكا و صاف بولسن. برنلك سولشمز بلەن اوكەمزگە كرب چققان هوا ايندی صاف بولمی هم اول طن آلو اوچون ايكنچی تاتقر يارمی.

۱۳۰) كشی أسكيليتی (قديد).

بار كشيلەرنلك دە تەنی اچكی يافدان بر تورلی توزولگەن. تەنلك اچندە سويەكلەر جيينی «اسكيليت» بار. تەننلك ايتلەرن و باشقا يومشاق نەرسەلەرن شول اسكيليت توتوب تورادر. سويەكلەر قاتی بولالار: آلارنی نيری و ايت آرقلی قارمالاب تابارغا ممكن. اسكيليتنك اولوشلەری: ۱) گەودە سويەكلەری: صرت سويەكلەری (فقره)، قابرغالار هم اوچا سويەگی، ۲) باش سويەكلەری. ۳) قول هم آياق سويەكلەری.

صرت سويەگی بری اوستينە ايكيچيسی منب ياتا تورغان سويەكلەردەن تورا. بو سويەكلەرنلك هربرسی زور بالداقغا اوخشاغان. بو سويەكلەر بارسی برگە اوزون طروبا كبی بولب تورالار. بو طروبانلك اچندە آرقا حلبقی (ميی) بار. بو سويەكلەرنی آرقادان قارمالاب بلرگە ممكن. بو سويەكلەرنلك هەر برسينە ايكيشەر قابرغا بركگەن: برسی اولك و ايكيچيسی سول يافدان. قابرغالار كوكرەكنی چولغاب آلب آنلك آلغی ياغندا قوشيلالار هم كوكرەك سويەگينە كيمرچەك بلەن يوناشالار. آرتدان اون ايكی آرقا (صرت) سويەگی. اولك هم سول يافدان اون ايكيشەر قابرغا. كيمرچەكلەر هم آلدان كوكرەك سويەكلەرينلك برگە كيلب قوشيلولارندان «كوكرەك بوشلغی» (جوف صدری) حاصل بولادر.

كوكرهك بوشلغينڭ يوغاری باشی تار هم توبهن باشی كيڭ. صرت سوياكلهرينڭ آرقادان يوغاری مويندا هم آرقادان توبهن بيلده بولغانلارينا قارشی قابرغالار يوق. صرت سوياكلهرينڭ ايڭ توبهنگيسی بيك كيڭ بر سوياككه تاياپ تورادر؛ بو سوياك «اوچا سوياگی» ديب آتالا.

رسمگه قاراب قايدا تورورغا تيشلی بولغانلقلارن كورگهچ قابرغالارنی. كوكرهك سوياگی هم اوچا سوياگن اوز كيڭلكلهرندهن ازلهب تابارغا بيك ييڭل.

باش سوياگی اچی بلهن تولغان توگهرهك، سوياك يهشچكدهن عبارتدر.

آننڭ اچكی ياغندان صرت سوياكلهرينڭ تيشكلهرينه قوشيلا تورغان بر تيشكی بولی بار. باش سوياگی بر برسينه ياپشب اوسكهن بيك كوب سوياكلهردهن تورادر. باش سوياگينڭ آلدندا طشقی ياقدان ايكی چوقور بار: بو چوقورلاردا كوزلهر تورالار؛ آلاردان توبهنرهك بورون چوقوری هم آندان توبهن ايكی يهڭقاق سوياگی تش قاربالاری بلهن آچلب يابيلا تورغان آوز تورا. بو ايكی سوياككه بر بر رهت واق سوياكلهر — تشلهر اوطرتلغانلار. يوغارغی تش قازناسی باش سوياگينه بيك نق ياپشقان؛ شوڭار كوره اول باش سوياكلهرندهن آيرم بر ده قيملدامی. آستقی تش قازناسی قولاق ياندارق باش سوياگينه اوزينڭ ايكی اوچی بلهن توتاشقان. اول حركتلهنه آلادر؛ اول يوغارغی تش قازناسينڭ قاپقا كيلب يابيلادا، آچيلادا.

باش سوياگينڭ اوڭ ياغندا بر وسول ياغندا بر تاغی ايكی تيشك بار. بولاری قولاق تيشكلهری.

قولدا اوچ زور سوياك بار: جيلكه سوياگی، ايكی ترسهك سوياگی هم تاغی بيك كوب واق سوياكلهر؛ بولاری قولنڭ بلهزكدهن توبهنگی ياغی. قول گهودهگه «قالاق» هم «اومراو» سوياكلهری بلهن توتاشادر. قالاق سوياگی آرقادا قابرغالار اوستونده ياتا تورغان ياسسی كيڭ سوياك؛ اول جيلكه سوياگن توتا. اومراو — كهكری تاياققا اوخشاغان كيچركهگه بيك نق سوياك. آننڭ بر اوچی كوكرهك سوياگينه توتاشقان، ايكنچی اوچی بلهن قالاق سوياگن توتا.

آياقدادا اوچ زور سوياك بار: بوت سوياگی، ايكی بالتر سوياگی هم تاغی بيك كوب واق سوياكلهر؛ بولاری آياق تابانی سوياكلهری. هر ايكی آياقنڭ بوت سوياكلهری اوچا سوياگينه توتاشقانلار. اوچا سوياگی بيك زور بولب قالن تيرهن تهلينكهگه اوخشاغان؛ اول بوتون گهودهنی توتوب تورادر.

١٣١) بوونلار.

قايسی سوياكلهر بر برسينه بيك نق توتاشب اوسكهنلهر هم آلار بر برسندهن

آیرم حرکتله‌نه آلمیلار، مثلا؛ باش سۆیه‌کله‌ری . قابیسلاری بر برسینه اۆچلاری بله‌ن‌گنه تۆتاشب هه‌ر برسی آیرم حرکت ایته آلالار ؛ مثلا: تز، ترسه‌ك، جیلکه هم بوت سۆیه‌کله‌ری. سۆیه‌کله‌رنك بوبرسینه ایرکن وقیملدارلق بولب تۆتاشقان اورنلارن «بوون» دیب ئه‌یته‌له‌ر. سۆیه‌کله‌ر بوونلارندا بر برسینه سکچ بلان تۆتاشدیرلغانلار.

اگر بزنی بووندانغی سکچ آرتق سوزلسا یاکه‌ر آز ...قالسه (بالالارنك آیاق تایب یاکه سورتنب ییغلغانده بولولاری احتمال) اول وقتدا سۆیه‌ك اورنندان تایا (آیاغی تایغان، قولی تایغان دیله‌ر). ... بوتونله‌ی اۆزقۆلۆب کیتووی ده بولادی. بو وقتدا سۆیه‌ك ... تار الار ... نی تایو دیه‌ر. ساده تایو اوز اوزندن ده ... ... بوغان اورنی قیمیلداتماسقا کیره‌ك، بق تایو ولغاندا سۆیه‌کله‌رنی تیزره‌ك ایسکی اورنلارینه قویارغا کیره‌ك؛ بونی برنیچه کون اوزغاچ اسله‌و چیتن بولا. اما بر نیچه آتنا اوزغاچ، آلارنی ایسکی اورنلارینا بوتونله‌ی اوطرتب بولمای، اول وقتدا کشی عمر بویینا ضعیف بولب قالرغا کیره‌ك.

آوللاردا آیاقلاری، یاکه قوللاری تایغان کشیله‌ر کۆبینچه ایمچیگه مراجعت ایته‌له‌ر. ایمچی بوتون کوچی بله‌ن قولنی یاکه آیاقنی تارتا باشلی، اول تارتا، تارتادا اچنده‌ن‌گنه ئه‌لله نه‌رسه‌له‌ر اوقب اۆشکره. بوندا اۆشکرولار، تۆکرولار فایدا بیرمه‌یه‌چه‌کله‌ر، لکن تارتقالی تورغاچ سۆیه‌کنك ایسکی اورنینا اوطروی احتمال. اش منه نه‌رسه‌ده: کۆبینچه ساده تایو بله‌ن‌ق تایونی یاکه سۆیه‌ك صنوون آیرو بیك چیتن بولا. اگر سۆیه‌ك صنغان بولسا، یاکه تق تایغان بولسا، اول وقتدا ایمچی اۆزینك تارتووی هم‌صلاولاری بله‌ن آوروغا ضرر غنا کیتوره‌ده‌ك؛ شوکار کوره ایمچیگه اشانغان کشیله‌رنك عمرگه ضعیف بولب قالولاری یاکه اۆلوله‌ری احتمال. بلمی دوالاسك. صنغان سۆیه‌ك که‌کری بولب اوسه‌ر هم تایغان بوون عمرگه قیملداماسلق بولب قالور. ایمچینك آرتق طرشووندان آورو اورن شیشب کیتسه هم اولکله‌سه، بوسی تـاغن‌دا یاجارراق. اول وقتدا کشیسی ایمه‌ن قالسن اۆچون طبیب چاقرب آورو آیاغن، یاکه قولن بوتونله‌ی کیسدرب آلرغا کیره‌ك. شوکار کوره تایو بولسا، ایمچی - تۆمچیلارغا بارمی، توب توغری طبیبقا بارغا کیره‌ك.

١٣٢) غضله‌له‌ر.

سۆیه‌کله‌ر اۆزلکله‌رنده‌ن‌گنه حرکت ایته آلمیلار. آلای بولغاچ، آلارنی نه‌رسه حرکتله‌ندره. آلارنی حرکتله‌ندروچی اعضالار ایتله‌ردر. بو ایتله‌رگه

عربچه «عضله» دیلەر. اگر بز برەر سۆیەگمزنی حرکتلەندررگه تلەسەك. اوّل شول سۆیەككه مخصوص عضله مزنی سلكتەمز، یعنی آنی تارتامز، یاكه سوزامز. مثلا: سول قولمزنك ترسەكدەن توبەن یاغن بلەكنی یوغاری كوتەررگه تلەسەك، ترسەكدەن یوغاری یاقداغی قالن ایتمزنی تارتشدرامز، ایت قاباریب اوستكە قالقا. اگر شول اوق قولمزنی توبەن توشرەچەك بولساق، مذكور عضلەمزنی سوزامز. اول وقتدا عضلەمز اوّلگی حالینه قایتر، یعنی سوزیلر ویومشار. عضلەلرنك كوبرەگی سۆبەكلەرگه سڭگر بلەن توتاشادر.

۱۳۳) عصبلەر.

عضلەلرنك بوتون حركتلەری بلەن باش میی هم آنك دوامی بولغان آرقا جلیگی (آرقا جلیگی آرقا سۆیەكلەرینك طرو باسی اچندە) اداره قیلادر. بی ه آنك توراتورغان بر اوبدر. بی آورو بولسا، یاكه بیك‌نق یارالانسا، آنكدا هم‌اختیار دا بولمایاچاق. بی عضلەلرنی عصبلەر بارده‌می بلەن حركتكه كیترەدر. عصبلەر باش میندەن هم آرقا جلیگدەن چقب بوتون تەنگه تارالغان تورلی یوانلقدا اوزون آق جبلەردر. عصبلەر بیك كوب. هر بر عضلەنك میدەن چقغان اوزینه مخصوص بر عصبی بار. بو عصب بی امرن شول عضلەگه تابشرب تورادر. عضلەلرنی حركتكه كیترەتورغان عصبلەر «اعصاب محركه» (حركتكه كیتروچی جبلەر) دیب آتالالار. آنك سۆكدا سیزه تورغان عصبلەرده بار. بو عصبلەر تەننك تورلی اعضالاری سیزگەن نەرسەلەرنی میگه ایرشدرب تورالار. مثلا: قولگزنی تاشقا تیدرسەگز، قولگز سالقناق سیزەر هم شونداوق قولگزداغی سیزوچی عصبلەر بونی باش مینه ایرشدرلەر. منه تاغن بر مثال: اگر آوزگزغا بر آز توز قاپساگز، تلگز آچی تەم سیزەر هم تلگزدەگی سیزوچی عصبلەر آنی شوندا اوق باش میگزگه ایلتب یتكررلەر. شولای ایتب. كوزگز بلەن نەرسه كورسەگز، قولاغگز بلەن نەرسه ایشتسەگز ویورونگز بلەن نەرسه سیزسەگز سیزوچی عصبلەرگز شول حقدا باش میگزگه خبر ایتەرلەر.

۱۳۴) قان یورووی.

قان بزنك بوتون تەنمزده بار. تەنمزنك قایسی‌غنا یرن ویدیگنه نچكه اینه [illegible]ن چەنچەبك، هەر بر چەنچكەن اورندان قان چقار. قاننی بر ساوتقا جییب بر آز وقت توتساق، اول قویرب یومارلانادر، بو یومارلانغان قاننك آستندا [illegible]رمچك سووی كبی سارغلت صیق نەرسه حاصل بولا. قان مخصوص تامرلار بوینچا آغب یوری. بو تامرلار «قان ساوتلاری» دیب آتالالار، چونكه قان

آلاردا ساوتداغی کبی ساقلاب، آلار بوینچا تەنك بارچا اعضالرینا تارالادر. بو قان ساوتلاری (تامرلاری) تەن اچندە حەتمە کبك بولب تورالار.

کوكرەك بوشلغینك سول یاغندا یورەك تورا. اول یوروق زور بولغندا بولب قالن ایتدەن یاسالغان یانچق رەوشندە توزولگەن.

یورەك عضلەلەرینك یاساب بو توقتاوسز حرکت ایتە، یعنی بر قسیلا وبر سوزیلادر، کوکرەگزنك سول یاغینا قولگزنی قویساگز، سز هەر وقت یورەکگزنك تیبکەنن، یعنی آنك تارتلغانن وسوزلغانن سیزەرسز. قان هەمن یورەککە جیلا، اما یورەك قسیلب وتارایب آننی اوزندەن چغارادا بوتون تەنگە تاراتا. قان ساوتلاری (تامرلاری) ایکیگە بولینەلەر: قزل قان تامرلاری؛ بولار آرقلی یورەکدەگی قزل قان تەننك بارچا اعضالارینا تارالا هم ٢) قارا قان تامرلاری؛ بولار آرقلی تەندە بولغان قارا قان یورەککە جیلا. قول آرقالارندا کورینب تورغان زەنگەر بوللار قارا قان تامرلاریدر. قزل قان تامرلاری اچدەرەك بولغانلقدان کورنمیلەر، لکن آلارنیدا قول بلەن قارمالاب تیبولەرندەن بلرگە ممکن: مثلا اوچ توبندەن بلەزککە تابا بر آز یوغاری بر اورننی هم چیگەلەردەگی تامرلارنی تونوب قاراساك قاننك تیپچك تیبکەنن سیزب بولادر: قان یورەکدەن بر یوان تامرغا آغب چغا؛ بو تامرلار یورەکدەن یراق کیتکەن سایین تارماقلارغا بولکەلەنە همان نچکەرە بارالار. بولارنك ایك سوڭغیلاری چەچدەن دە نچکەرەك بولالار بو نچکە تامرلار تەنمزنك هر بر یرن جەتمە کبی ایتب قاپلیلار. سوڭرا بو نچکە تامرلار یوانایا باشلیلار؛ بولار ایندی قزل قان تامرلارندان قارا قان تامرلارینا ئەیلەنە باشلیلار؛ بو تامرلارنی کوز آغندا کوررگە ممکن بر نیچە نچکە قارا قان تامرلاری برگە قوشیلب بر یوانراق تامر بولالار؛ بولار تاغن قوشیلب تاغن یوانایالار: آخرندا بولار بارسی ایکی یوان تامرغا ئەیلەنەلەر.

بولار بوینچا قان یورەککە آغا. قاننك یورەکدەن بوتون تەنگە تارالوری هم بوتون تەندەگی قاننك کیری یورەککە جیلووی «قان یوروروی» دیب آتالادر.

قان منە نیچك یوری: یورەك قسیلب، بیك قاتی کوچ بلەن قاننی اوزندەن یوان تامرلارغا قووب چغارا؛ قان یوان تامرلاردان نچکە تامرلارغا تارالا، نچکە تامرلاردان قارا قان تامرلارینا جیلا، آلاردان کیری یورەککە قایتا. قان بو دائرەنی یارتی مینوت اچندە ئەیلەنب چغادر. قاننك حاضر سویلەگەن یولی «قان یوروونك زور دائرەسی» دیب آتالادر. آنك تاغن «کچکنە دائرەسی» دە بار. قان بو یول بلەن یورگەندە بوتون تەنگە تارالمی، بلکە اوپکەلەرگەگنە بارادر. قان یورەکدەن چیغب اوبکەگە تاشقان قزل قان تامرلارینا کرە؛ آندان وآق تامرلار بوینچا اوبکەدە یوروب قارا قان تامرلارینا کوچە هم بو تامرلار بوینچا کیری یورەککە قایتا.

قان. قزل قان تامرلاری سویچا یوره‌گه‌نده. ته‌نمزنڭ همه یرله‌رن باقارنا
ککن اوزی ذزولادر. واق تامرلار سویچا اوپکه‌گه کیلگه‌ن قان آندا باقارادا
تاغن ته‌نمزنی رزقلاندرورغا یاراقلی بولادر.

١٣٥) طن آلو (سولاو)

رهوانی سولاغان. یعنی اچمزگه تارتقان وقتدا، هوا بزنڭ کوکرگمزگه و اوپکه‌له‌رگه
که‌ره‌در. بزنڭ کوکره‌ك وشلغمزدا ایکی اوپکه‌مز بار: برسی اوڭ و ایکنچیسی
سول اوپکه. هربر اوپکه‌نڭ اچندان قووش یوللار یوروگه‌ن؛ سولاغان هوا
شول یوللارغا کرب تولادر. بو قووش یوللار بارسی برگه قوشلب «طن بوغازی»
دیگه‌ن یرگه کیلب چغالار. بوغازنڭ ایڭ تو به‌نگی باشی «تاماق» دیب آتالا.
بو تاماقدان بزنڭ تاوشمز چغادر.

برقولکزنی قابرغالارکزغا و ایکنچیسی قورساغکزغا قویب قاراساکز. شول
وقتدا قورساق و قابرغالارکزغانڭ برقابارب و برشیکب تورغانن بیك آچق
سیزه‌رسز. بو ایسه برمینوتدان اون بیش مرتبه‌ده‌ن ده‌کیم بولماس. منه بز «طن
آلو - سولاو» دیب شونی آیته‌مز.

هوانی اچکزگه آلغان وقتدا قابرغالارکز هم قورساغکز قابارولار، ا:اطشقا
سولاغاندا هه‌رایکیسی شیگه‌رله‌ر.

هوا اوپکه‌گه کرب برآز تورغاچ، ضررلی بولا؛ شوڭار کوره اول هوانی
سولارغه یارامی. اگر همان برهوا بله‌ن گنه سولاب تورساڭ، مثلا. تق تومالانغان
رکچکنه بولمه‌ده یاکا هوا کرتمیچه اوزاق اوطرساڭ، طن بتب اوله‌رگه ممکن.
اوپکه‌له‌رده آش قازانی کبك اوزك تالمسزلار: آلار اوزله‌رینه کیره‌کلی بولغان
هوانی دا هم آلڭ بله‌ن برگه آغولی بولغان پاروغازلارنی دا اچله‌رینه کرته‌لر.
رنگه‌ر یالقینی بولغان میچنی ت.مالاسلڭ. اول اوپکه «ایس» دیگه‌ن ضررلی غازچغا
ویکاله‌ر بو ایسنی سیزمیله‌ر: بز اول ایسنی سولاب باشمزغه ایس تیده‌رمز. شونکار
کوره بزنڭ اوزمزگه سافلارغا تیش، یعنی میچده گی کومرله‌رنڭ یالقینی بتب اوستله‌رنی
برآز کول بله‌ن قاپلانغاچ قنا مورجانی یابارغا کیره‌ك.

شوندی بر اش بولغان: موندان یوز یل اولك هند وحشیله‌ری سوغشدا یوز قرق
آلتی اینگلیزنی اسیر توشوروب، آلارنی هواکره‌المالق غارغارناو تبشیگینه)
بیکله‌ب قویغانلار. اسیرله‌رنڭ برنیچه ساعتده‌ن سوڭ طنلاری بته باشلاغان هم
ایرته بله‌نگه چاقلی آلارنڭ یوزیگرمی اوچیسی اولگه‌ن؛ قالغانله‌رنی دا آورو
بولب، آزغنا اولی قالغانلار؛ آلاری ایرته بله‌ن طشقا چغارغاچ ترلگه‌نله‌ر.
اوتیشکنده‌گی هوا باشدا یاخشی بولغان؛ لکن اسیرله‌ر یاخشی هوانی سولاب

بترگاچ، آنڭ اورنینا یاڭا هوا کرمهگهن؛ شوڭارکوره آنداغی هوا بوزولوب طن آلرغا یاراقلی بولماغان؛ شونلقدان اسیرلهر اولگهنلهر.

١٣٦) کشیلهرنڭ توسلهری.

کشیلهر بربرسندهن توسلهری، تورموشلاری، تللهری هم دیلهری بلهن آیریلالار. یربوزندهگی بارچا خلقنی توسلهرینه قاراب اوچ جنسکه بولهلهر آق یاکهکافکاز، ساری یاکه ماغول هم قارا یاکه زنجی جنسلهرینه. آق جنسدهگی کشیهرنڭ تهنلهری آق یاکه یانغان آق بولا؛ چهچلهری یومشاق، کوزلهری قارا هم زهنگهر بولا، ساقال ومیقلاری بیك قویی بولا. بو جنسدهن بولغان کشیلهر بیگرهك معتدل منطقهلهرده بحرسفیددهن شمال شرق هم جنوب طرفلارنداغی یرلهرده تورالار: بو جنسدهن بولغان خلق بیك کوب؛ آلار بیك کوبیسی آمیریقا و آوستیرالیاغادا کوچب کیتکهنلهر. اسلاوانلار، نیمسلهر، شویدلهر، آنگلیچانلار، ایتالیانلار، فرانسوزلار، فارسیلار، چیرکاسلار اشبو آق یاکه کافکاز جنسینه کرهلهر. بو جنسدهن بولغان خلقلار علم، معرفت، هنر ومدنیت یاغندان باشقاجنسلهرگه قاراغاندا اوستلهردر.

ساری جنس. بو جنسدهن بولغان خلقلارنڭ توسلهری ساری، ماڭغایلاری کیڭ، یاڭاق سویهکلهری چغقی، کوزلهری کچکنه هم قسق، بورونلاری یاسی، چهچلهری قالن هم قاتی. قتایلار، یاپونلار، ساموئیدلار، لوپارلار، ایسکیموسلار، بحرمحیط کبیر آتاولارندا توروچیلار هم بوتون آمیریقانڭ توب خلقلاری اوشبو ساری جنسکه کرهلهر.

بولارنڭ آزیادا یهشهوچیلهرینه ماغول دیلهر آمیریقادا یهشهوچیلهرینڭ، یعنی آمیریقانڭ توب خلقلارینڭ توسی باقرکبی قزل، ماڭغایلاری آرتقا کیتکهن، ورونلاری بوکری، کوزلهری اچکه یاتقان

ماغوللار ترقی ومدنیتکه قابلیتلی بولسالاردا، مدنیت ومعرفت یاغندان آق جنس خلقلارینا قاراغاندا کوب توبهنلهردر. بولار آراسندا معارف ومدنیتده ترقی قیلغانلاری یاپونلار و آندان قالا قتایلاردر.

قارا جنس. بو جنسدهن بولغان خلقلارنڭ توسلهری قارا، چهچلهری قارا هم بودرهلی، ایرنلهری بیك قالن هم آصیلینب تورا، کوزلهری زور. بو جنسکه آفریقا هم آوستیرالیا قطعهلهرینڭ توب خلقلاری باردا کرهلهر. آفریقا نیغرلارینڭ ساقاللاری ومیقلاریدا یوق.

١٣٧) طرشلق آدمنی تویدرا.

دنیا یوزنده هر بیرده: آستدادا، اوستده‌ده، هوادادا، سودادا حسابسز کوب جانلی نرسه‌لر تورالار.

بو جانلی مخلوقلار هیچ توقتاوسز اشلیلر واوزلرن هر تورلی دشمانلاردان ساقلارغا وتربیه‌لرگه طریشالار. بولارنڭ هر قایسیسنڭ اوزینه بر تورلی مشقتی وآزاقی بولا؛ اول آزابلارنڭ ایڭ زورسی آچلق دیگن نرسه‌در. آچلق هر جان ایه‌سینه قورقنچ. آچلقدان یل سایل الله نی قدر جان ایه‌سی هلاك بولا: برتقچ حیوانلار اوندان، سودان قورقمیچا آوللارغا جیلب کیله‌لر، سالقندان قورقا تورغان قایسی قوشلار قش بولو آلدندان اسسی یاقلارغا اوچوب کیته‌لر. الحاصل آچلق بلن قوللارندان کیلگنچه همه جان ایه‌لربی کورشه‌لر.

آشارغا آرتقی قایسی حیوانلار کوچ بلن، قایسیلاری حیله بلن وقایسیلاری عقل وذهن بلن تابالار: اولرینه ایکمك تابار اوچون آلارغا جان کوچی بلن طرشرغا توغری کیله‌در.

حیوانلارنڭ کوبره‌گی اوز کوچلری بلن واوزلری اوچون تورالار: اوز قایغیلارن قایغرالار، اوز فائده‌لرینه طریشالار. بو ایسه بیك بورون زمانلاردان اوق شولای بولا کیلگن.

بارچا حیوانلارنی الله تعالی یاراتقان. اما اول مخلوقلار آراسندا ایڭ الوغسی وایڭ یاخشیسی آدم بالاسیدر: الله تعالی آدمگه مانورگه‌ده، آچق ذهن ومه‌ڭگیلك جان بیرگن؛ باشقا مخلوقلارنی آنڭ قولینا تاپشروب توتون دنیاغا باش بولرغا قوشقان. قولیا شول قدر دولت بیرگچ الله تعالی آدمگه: «اوزڭ کیره‌ك نرسه‌لرنی اوز کوچڭ بلن تاب!» دیب اشلرگه وطریشرغا قوشقان. آدمنڭ کیره‌کلری حیوانلارنقینا قاراغاندا کوبره‌ك وزورراق؛ شوڭار کوره آدمگه‌دخی کوبراق اشلرگه وطریشرغا طوغری کیله‌در. آدم نی قدر کوب طرشسا، اوزینه‌ده یاقینلارینادا شول قدر کوب فائده کیتره آلادر.

اما طرشلق اوزی گنه یتب بتمی، چونکه اشلرگه بلمیچه توروب هیچ بر اشکه توتونوب بولمی: آدمگه طرشلق اوستینه دخی علم کیره‌ك. الله تعالی اوزینڭ «آدم» دیگن مخلوقینا عقل وذهن بیروب اوقرغا وعلم آلرغا یول کورسه‌تکن. شونڭ آرقاسندا آدم بالاسی اوزینڭ دنیادا تورا باشلاغاننان بیرلی کوب نرسه‌لرگه اویره‌نب اوزینڭ تورموشی اوچون کوب یاڭا یوللار آچقان. مثلا: اورلوق چه‌چب آشلق اوسدررگه، فابریکلار سالرغا، تیمر یوللار یوروتورگه، کتابلار باسارغا وباشقا کوب اشله‌گر اویرنگن.

شولای‌دا بو علماءرنی آدم بویولی توگل، بلکه برمی آرتندان برمی نیجه ملك بالالار اچنده تابا کیلگه‌ن، اما عمری تابار اوچون وشول علم آرقاسنده دنیاده یاخشیراق تورو اوچون هه‌ر کم کوب طرشرغا وکوب اوقرغا کیره‌ك

ن. حسن یوسف

۱۳۸) ملت بالالارینا.

ای، شاگرد سز ساندوغاچ بارگزدا! — نورلی مکتب، نورلی خلقه آلدگزدا،
سایراگز سزملی آغاچداقوشچق بولب، — آری — تالی بلم عبرت آلگزدا:
آکلاگز سز، اوقو وقتی برزور تابش، — اجتهادلار اوقب آلگز، تاو — تاو تابش
نه‌گرم فیضی کوبنی سایلاب سزگه بیرگه‌ن — هه‌ر سعادتکه یول باشچی بولغان ساواش
قورداشگز فتح الله‌نی دنیا باسقان، — اوستی یوقا، توگمان مسکین قانی قاچقان:
قایدا آگا یلی مکتب، یلی اویله‌ر؟ — برتاماغن تویدرا آلمی قاپچق آسقان.
فیض الله‌نلك کوزی قیق، قولی چولاق، — اشلی آلمی ره‌تله‌ب اشنی توغاچ اولاق،
نعمت الله هیچ بر اون، تاوش ایشتمی، — ساگفرا اول توشدان توق بولغان چوقراق.
خدای بیرگه‌ن کوزده‌ن محروم عمران صوفی — شولایدا اول جیکسز طرش کون‌ تون اوقی،
اما آقساق نظام مکتبکه کیله آلمی، — یغلی مسکین، سوقرانادر «بختم یوق» دی.
اوله‌ی اوغلی خلیل الله توغان تلسز، — اوقی آلمی، ذهنی صاف بولساده، کوزمز
مناف اوغلی عبدالباری قالغـــان یتیم — نه‌سز ایندی هیچ کشیده‌ن توگلله‌ر کیم.
اعضاگز تام، فکرگز شه‌ب، ذهنگز ساو، — نه‌نله‌رگز قزارب پشکه‌ن کورمی سرخاو!
اوشبو نعمت قدرن بلب طریشگز ا — اجتهادنی پادشا قیلب، تابی صلتاو!
سزنی سایلاب شاگرد قیلغان جناب حق، — نه‌نله‌رگز گناهدن هم آورودان پاك
تاك نیت‌له‌ن آق بر بولغا أمطلماقلق، — دنیا آخرت بختگزگه قیلر الحاق
هر وقتده، هر بر اشده باشچی کیره‌ك، — باش باشده اقلار قارشیلارنك اوگووی سیرك
«دنیا آخرت تله‌گم آلغا چقسن» دیب — طگلاگز سز أستاذگز سوزن بیگره‌ك!

ق. یولداشف.

۱۳۹) تورو کچه‌ده‌ن

نه‌ن اوسدرمه‌ك جهانده، برده شبکسز فیل بولو ممکن.
اوقب روحکنی عالی ئه‌یله‌سه‌ك جبریل بولو ممکن.

IIIV

ع. موفاف.

۱٤۰) اونکه‌ننی ساغینب.

مین بیك بولای موگلی نیك باراتام — موگلی سانور. کوبله‌ن طگـــلارغا،
بورولوب آقغان اوزون سو یارندا — اوزولوب، اوزولوب قورآی اوینارغا؟

ئۆر قورایم، موڭلی، باتور تاوشلی.
ابچی، ایرکه‌م، طاڭلاردن ده شوریدا،
تورونغی موڭلی آق ایشله‌یدلر.
آل قورایلر، موڭلی اویناب بیه‌ر:
تاو یانندا یالغز قالان
ئۆرسه‌ك قورای، ایرکه‌م ایسکی موڭنا،
اول یه‌ش چاقدا حیلك باشقورت باباڭ
ایسکی موڭلی کۆیگه ئۆرسه‌ك قورای،
ئورمیسکنی یه‌شل یافراقلارن
قورای آشا چقغان موڭنا قارشی
آل سلامن، ایرکه‌م، ایزگی قارتنڭ،
اویلا باباڭلارنڭ اوتکه‌نله‌رن،
آلاردا کوچ بولغان، آلاردا درد،
بزنڭ یولدا آق یول؛ بخت یولی،

ایسکی موڭلار سینده بار ئه‌لی؟
شول موڭلارغا کوڭلڭ سال ئه‌لی،
قا چوغی آرتقا قالسن،
ایل اوتکه‌ننی اوزولوب ساغنسن!
تیره‌ن، تیره‌ن اویلار اویلانا،
اول یه‌ش چاقن ساغنا، اویغانا؟
آق تیرمه‌سن قورغان توبینه،
اول شول چاقنی اویلاب عمری یونه.
جیلفر، جیلفر ملکه باشلیدر،
باشن ایب سلام یاصیدر
طاڭلا آننڭ ایزگی سوزله‌رن،
سویله سلام ساغینب اوزله‌رن!
آلار قورقماغانلار دشماندان،
بز هم یارانلغان شول قاندان!

ضیا یرمکی.

۱٤۱) تورك خلقلاری هم آلارنڭ اولگی وطنلاری.

بز حاضرگی کوننده بولغان قازان تاتاری، میشه‌ر، باشقورت، قازاق، قریم، قافقاز خلقلارن هم تورکیه (عثمانلی) اداره‌سنده بولغان تورك کله‌رنی بله‌مز. بولار تورلی اسمده بولسالاردا، بر نسلدن تارالغان خلقلاردر. شول بوغاریدا ئه‌یتلگه‌ن خلقلار باری‌دا تورك خلقلارینڭ نسلله‌رنده‌ندر. اول تورك خلقلاری حاضرگی وقتدان ئه‌لله نیچه عصرله‌ر اوّل اوك بولغانلار. آلار کوبدنگی خلق بولغانلقلاردان تورونغی ایسکی خلقلار دیب ده اسمله‌نگه‌نله‌ر. شول ایسکی تورك خلقی شمالی آزیانڭ آلتای تاولاری تیره‌سنده یه‌شه‌گه‌نله‌ر. آلار قاراك شول آلتای تاولارینڭ تیره‌سینده‌گی صیب تورسالاردا، سوڭغا تابا آنداغنا صیا آلماغانلار، چونکه آلار کوبه‌یگه‌نله‌ر و اورچیگه‌نله‌ر، شوڭا کوره آلار آزیانڭ تورلی طرفلارینا تارالیب اوطرا باشلاغانلار. منه شول تورك خلقی بزنڭ توب "بابالار"مز بولب، آلارنڭ توب وطنلاری‌دا شول اوق آلتای تاولارینڭ تیره‌له‌ریدر.

۱٤۲) تورك کله‌رنڭ تورمشلاری.

ایسکی تورك کله‌ر زمانندا دنیا بیك کیك ایدی. آلار اوزله‌رنی نله‌گه‌ن

یرله‌رده تۆرالار ایدیٔ. اول وقتدا آلارنیٔ بر اورندان ایکنچیٔ اورنغا قووب
ییه‌ررده‌ی، یاکه اوزله‌ریٔ تله‌گه‌ن یرله‌رینه اوطرتماسقا قارشیٔ تۆرالدای
کۆچلیٔ خلقلاردا یوق ایدیٔ؛ شونلک اۆچون تۆرۆکله‌ر کۆچمه حالده ترکلک
ایتدیله‌ر.

آلار اوزله‌رینک حسابسز کۆب آت، صیر، قوی، ته‌وه کبی حیوانلاریٔ
بله‌ن آزیانـلک ماتور کۆرنشلیٔ (منظره‌ی) یرله‌رنده بر آز تۆرالاردا، تاغن
ماتوراق وکۆگللیرک اورنلارغا کۆچب کیته‌له‌ر ایدیٔ. آلارغه قشقیٔ سووقدان
توکب اۆلو قورقوسیٔ یوق ایدیٔ؛ شونگار کۆره آلار آغاچدان، تاشدان یلیٔ
یۆرتلار صالب مشقتله‌نمیه‌ر ایدیٔ، چۆنکه بر یرده قار یـاوب سووتا باشلاسه
اوزله‌رن اسسیده‌ن هم یاڭغردان ساقلاو اۆچۆن گنه یاسالغان نیرمه‌له‌رن (کیز
اۆیله‌رن) ته‌وه‌له‌ریٔ اۆستینه تۆیله‌رده باشقا ماتلارن قووب ایکینچیٔ یلیٔ طرفه
کۆچب کیته‌له‌ر ایدیٔ. آلارغا تاماقلارن تویدرو اۆچون ایکمه‌کده کیره‌ك تۆگل
ایدیٔ؛ شونلک اۆچون آلار سوقا سوقالاب، ایگن ایگب‌ده مشقتله‌نمیه‌ر ایدیٔ،
چۆنکه آلارنلک بیه‌له‌ریٔ (آنا آت) بیك کۆب بولب، آلارنلک سۆتنده‌ن ته‌ملیٔ
قمز یـاساب اچه‌له‌ر ایدیٔ صیرلارینک کۆبلگیٔ حسابسز ایـدیٔ؛ آلار صیر
سۆتنده‌ن قتق، قورت وباشقه نه‌رسه‌له‌ر یاساب آشیلار ایدیٔ. قویلاریٔدا بیك
کۆب سۆت بیرله‌ر ایدیٔ؛ آلارنـــلک سۆتن‌ده اچه‌له‌ر ایدیٔ. آنلک اۆستینه بو
حیوانلارنلک ایتله‌ریٔده آلار اۆچۆن توقنلیٔ رزق ایدیٔ. شولای ایتب، آلار
بیك ساده (پراستوی) گنه یه‌شه‌دیله‌ر. حضرگیٔ تیمر یول ماشینالاریٔ، ایلیکتریك
اوتلاریٔ، تیلیغراملار، سو وهوا کیمه‌له‌ریٔ کبی نه‌رسه‌له‌ر اول زماندا هیچ یوق
ایدیٔ. تۆرۆکله‌ر بوندی نـه‌رسه‌له‌رنیٔ اۆیله‌رنـده اویلاو تۆگل، تۆشله‌رنده
کۆرمه‌گه‌نله‌ردر.

١٤٣) آلتایغا.

ای مینم، موگلیٔ تاوم، آلتای آتلیٔ،   تزلگه‌ن سینلک یارلار بر - بر آرتلیٔ:
لارنلک بیاریٔ برده‌ن ته‌لله نه‌رسه   اوقی، جرلی، موڭلاندرا تیره یاقنیٔ.
جیلغان قاردان صاف سو - برله‌شه‌له‌ر،   شاولاشب توبه‌ن آغب گۆرله‌شه‌له‌ر،
سینده اۆسکه‌ن چه‌چکه‌له‌ر، گۆلله‌ر ایله   سۆیله‌شب موڭیٔ سرله‌ر سرله‌شه‌له‌ر.
ساندوغاچ، بارچا قوش سینده سایری،   قونارغا ماتور گۆله‌ر سینده سایلی.
شادلغن سینلک اۆچۆن اعلان ایتب   سینده‌اوینی، سینده‌کۆله، سینده سایری.
یارلارلک حال تلنده‌ن باردا سۆیلی،   باشدان اۆتکه‌ن تاریخن موڭلی کۆیلی.
یار جانلک سیڭا کۆڭلیٔ تارتقان کبی   مینم‌ده کۆڭلم تارتا، اۆستی سینیٔ.

آستی کوگام ، نەللەنی سینـدەن ازلی ،
قلبدە تـــارچیقـــادای نـــالیـنادا
ایرتەکیچ سیندەن توتوق صاف جیل ایسە .
کوڭلمنڭ سیڭا توشکـەن گیزلی سرن
دیە اول تسلك کوڭلنڭ آڭدا توشکەن ،
دنیانی بـ ... سـابـالارڭ
بلدگزمی ، لکن سرن اچکە گیزلی
بلرگە کوڭل سرن جـانی توزی .
... آنـــڭ ایلە صحتلەشـــە ،
موڭلی جیل قوش قلبکە تمام آچـا
چونکەسین آندانوغان، آندااوسکەن .
«سین» دیب یورولەن آندان کوچکەن.

یعقوب آیمانف.

١٤٤) تورو کلەرنڭ باطرلقلاری.

تورو کلەرنڭ باطر هم بیك غیرتلی بولغانلار ؛ آلار سوغشلاردا دشمانلاردن قورقمایچە بارینی بیك زور عارلك دیب بلگەنلەر: شونڭ اوچون آلار سوغشلاردا بیك غیرت بلەن دشمانلاری اوستینە هجوم ایتیب آلارنی جیڭمی قالماغانلار، بیدی حاقلار بلەن سوغشلاردا، آلارنی جیڭگەنلەر. تورو کلەرنڭ قلچلاری بلەن سویەك ... کوزدەن اشلەنگەن جبەلەری هەر وقت یانلارندا یورگەنلەر؛ آلار اوق آتارغادا بیك اوستا بولغانلار، آتقان اوقلاری هیچ بوشقا کیتمەگەن، بیچکدە دشمانلاربیك کوبسی هلاك ایتکەن؛ آلار آت اوستندە یوررگەدە بیك اوستا بولغانلار، سوغشلاردا بیك تور قیچلی وقتلاردادا کیری چیگنمەگەنلەر . هەر کشینڭ باطرلغی سوغشدا کورسەتکەن غیرتی بلەن بولغان: کم سوغشدا دشمانلارنی کوبرەك اوترسە ، اول کشینی «باطر» دیب ئاتتکەنلەر، حتی اول کشی اولسە، آنڭ قبر تاشینا : «بو کشی عمرندە فلان قدر دشماننی اوتردی» دیب یازب قویغانلار.

تورو کلەر اوچون سوغشودا بیك اوڭغای بولغان، چونکە آلارنڭ سالغان شهرلاری بولماغان؛ سوغش وقتندا شهر، ایل ویورت تززو هم مال ودولت یتو قورقنچی هیچ بولماغان. اگردە بردن خلق بلەن سوغشورغا تلەسەلەر، بوتون حیوانلارن، خاتن - قز وبالا - چاغالارن هم ماللارن توییەب دشمان اوستینە یتکەنلەر، اوزلەری دشمانلاری بلەن سوغیشب یورگەن وقتدا خاتن - قز وبالالاری ماللارن هم آزقلارن قاراب تورغانلار.

١٤٥) تورو کلەرنڭ چیتکە تارالولاری.

تورو کلەردە جیلب اوزلەرینە بر باش کشی سایلاب قویو عادتی دە بولغان الار اوزلەرینە باش بولغان کشینی قاآن (خان) دیب یورتکەنلەر. تورو کلەر بر کشی تولیناغنا کرب، بر گنە خانلق بولب تورماغانلار؛ آلار تورلی خانلقلارغا بولینب تورغانلار، بو خانلقلار قای وقت اوز آرا، قای وقت برلەشب چیت خلقلار

بله‌ن‌ده سوغیشب تورغانلار، قایسی خانلار اوزلرینک یرله‌رن کوبه‌یتو اوچون
چیت یرلرگه کیتب ده سوغیشب یورگه‌نله‌ر. قایسیلاری قتای و توركستان طرفلارن
سوغیشب آلغانلاردا، شوندا اورنلاشقانلار، قایسیلاری یاوروپاغا چیقب، وولغه
هم دون بلغالارینک بویلارن سوغیشب آلب. شوندا اوطرغانلار تورنوکله‌ر
شول ره‌وشچه تورلی یرله‌رگه تارالب اوطرغاچ. تورلی اسم بله‌ن یوری باشلاغانلار

١٤٦) بلغارلار.

بلغارلار شول اوق تورکلرنک نسلنده بولغان بر خلق بولب بوزنک ایك بابالاریمزدر. بلغار خلقی بوندان کوب یللار اول یاوروپای روسی‌نک شرق طرفندا ؤولغا بلغاسینک اورتا آغمی بویلارنده برزور مملکت بولب تورغانلار حاضرگی قازان گوبرناسی بلغار مملکتینک اورتاسی بولب. شول یرله‌رده بیك کوب ماتور، بای هم سودای شهرله‌رنده بولغان. مملکتی اداره قیلو اوڭغای بولسون اوچون آنی تورلی ولایت‌لرگه (گوبرنالارغه) بولگه‌نله‌ر: اول ولایت‌لرنک هاربرسن بر خان اداره ایتکان. بو خانلارنک برسیبا باش بکچی بوزور خانلاری بولغان. اول باش خان بلغار اسملی شهرده تورغان.

١٤٧) بلغارلارنک پایتختی.

ؤولغاسووی بویلارندا بلغارلارنک بیك‌بای شهرله‌ری بارایدی. شولارنک آراسندا «بلغار» اسملیسی بیگره‌کده‌بای هم ماتور ایدی. بلغارلارنک باش‌خانلاریدا شول بلغار شهرنده تورالار ایدی. بلغار شهری حاضرگه قازان شهرندن ١٢٣ چاقرم‌لار چاماسی توبه‌نرهك، اسپاس اویه‌زنده هم آندان ٢٥ چاقرم چیتده‌رهك حاضرگی ؤولغا بلغاسندان ٦ چاقرم اچده‌رهك اورندا تورزولگه‌ن برشهرایدی، بلغار شهرینک دشمانلاردان ساقلانو اوچون هر یاغینا تیره‌ن چوقورلار قازلغان؛ اول چوقورلاردان چقغان بالچقلارنی اچکه تاوکبی ایتب اویاکه‌ن هم چوقورلارینا سودا توطراغان بولغان. شهرگه کرب - چقب یورور اوچون قاپقالار قالدریلب، آلارنک‌یاننده هر وقت تازا نق قاراولچیلار تورغانله‌ر. شونک اوچون بو شهرگه دشماننک کرووی بیك مشکل ایدی. بو شهرنک اچنده‌گی خان سارایلاری زور، زور تاش یورتلار، مدرسه و مسجدله‌ر آثار زور یه‌م و ماتورلق بیرب تورالار ایدی. بیگره‌كده مسجدله‌رنک اوزون وکوككه تیگه‌ن کبی مهابت کورینه تورغان مناره‌له‌ری اهم‌شول مناره‌دن مو کلی ماتور تاوش بله‌ن ئه‌یتکه‌ن اذان تاوشلاری بوشهرنی تاغن ماتورلیلار وتاغن‌دا یه‌مله‌نه‌لار ایدی؛

شهر اچنده مسجد منارهلرندان باشقا چیتدهن دشمان کیلگهنن قاراب تورو اوچون عابتده بیك بوتهن منارهلرنده بولغان. بو بلغار شهرن بیك بای بولغانلغی اوچون «آلتن شهر» دیب ده یورتکهنلهر.

١٤٨) بلغارلارنڭ کسب وهنرلهری

بلغارلار شول زمانڭ ایلڭ بای وایلڭ ههرجهن خلقلارندان بولغانلار. اول زماندا بلغاردان آلغا کیتکهن (ترقی ایتکهن) مملکتلهر یوق حکمنده ایدی. بلغارلار کیملك اوچون بیچکه یوزلهر، یوْمشاولار هم تولالار توغیلار ایدی. ایکن و سوغش قوراللارینڭ هم سوغش کیمهلهرینڭ ایلڭ یاخشیلارن بلغارلار یاساغانلار. تیرهنو وکییو اوچون کیرهك بولغان یوزوك، بهزك، آلقا، سهدهف، توبه هم قاپدرما کبی نهرسهلهرنی آلتن کوموشدهن بلغار اوستالاری اوزلاری قویغانلار. آلارنڭ اوز اوستالاری اوق ساس، شهم قویغانلار هم بیزهلر الهگهنلهر. آلارنڭ اشلهگهن نهرسهلهرینڭ ماتورلغی واسپایلغی شول زمان کشیلهرن عجبکه قالدرغانلار.

بلغارلاردا شول هنرلهرینڭ اوستینه ایگنچیلك واومارتاچیلقدا بیك یاخشی ترقی ایتکهن. بلغارلار اوزلهرینڭ اشلهگهن نهرسهلرینڭ آرتقلارن چیت مملکت کشیلهرینه ساتقانلار: آلارنڭ نهرسهلرین چیت پادشاهلقلارینڭ بازارلارندا ماقتاب، قیمت بهاگه یورگهنلهر. شوکا کوره بلغارلار ساتوده بیك شهب بولغانلار: آلارنڭ ایلڭ کوب ساتو ایتکهن اورنلاری بلغار شهرنده بولغان، چونکه بلغار شهری ایدل یاننده بولغانلقدان کیمه وبارا خودلارغا ماللارن تویهب چیت پادشاهلقلارغا ییبهرو اوچون ایلڭ اوڭغای اورن بولغان. بلغار شهرینڭ بازارلاریدا بیك شهب بولغان. بلغار شهرنده نهرسه آلو یاکه ساتو اوچون کیلگهن چیت مملکت کشیلهریده بیك کوب بولغانلار.

بلغارلار بیگرهکده مسلمان عربلهر بلهن قاتیشب، آلار بلهن بیك دوستلارچا آلش ـ بیرش ایتکهنلهر هم مسلمان عرب پادشاهلاری بلهن بلغار خانلاری ههر وقت، بر برسینه خطلار یازیشب، بولهکلهر بیریشب، بیك تاتو تورغانلار.

١٤٩) بلغارلارنڭ اسلام دینن قبول ایتولهری.

اولده بلغارلار قرآن، انجیل، تورات کبی بر مقدس کتاب بوینچا عمل قیلماغانلار، یعنی آلار بر دینده بولماغانلار. تاریخ آتا ـ بابالارندان قالغان عادتلهرینی آلوغلاب وآلارنی بیك رعایه قیلب تورغانلار. اولدهگی عادتلهری بوینچا آلارغا حلالنی اوترگه یاراماغان؛ آلار آنی زورلاغانلار؛ یهشن سوققان اوینی قهرلهنگهن اوی دیب آندا تورمیچا تاشلاب چققانلار؛ اوغریلارنی

و آلداقچیلارنی برد، یاراتماغانلار، آلارنی اوتورگەنلەر؛ اویناش قیلغان ایر وخاتنلارنی دورت اورىغا قاغىلغان دورت قازقغا بەیلەب باشلارندان آیاقلارىغا قدر بالتا بلەن بویغا یارب توشورگەنلەر همده شول ایتجیسەنلەرنی عبرت اوچون آغاچقا آسب قویغانلار. اول وقتلاردا اسلام دینی عربلەر آراسندا تارالب مسلمان مملکتلەرینەدە بولغان ایدی. مسلمان عربلەرنك عالملەری بلغار شهرینە هەر وقت کیلب تورالار ایدی. زیرەك بلغارلار شول مسلمان عربلەردن اسلام دینینك حقلغن بلب آلدیلار.

شول وقتلاردا بلغار پادشاهسی بولغان آلماس خان ایڭ اولغی اسلام پادشاهلاریندان بولغان المقتدر باالله جعفرگه (بغداد خلیفەسی) اسلام دینی اویرەتورلك چن عالملەر هم مسجدلەر سالدرو اوچون اوستالار یبەرونی اوتنب خط یازدی. المقتدر باالله جعفر بو ایرگی اوتنونی بیك شادلق بلەن قبول ایتب، آلماس خانغه قوناقلارن یبەررگە بولدی. هم سوسن الراسبی و بارس الحرمی اسمندەگی ایکی عالمنی کوپ کەن ولکەلەرن یازب بورو اوچون احمد بن فضل اسملی کاتبنی بلغار مملکتینه یبەردی. اول زماندا تیمر یول ماشینالاری یوق ایدی.

بولار شول ایزگی سفرگە (٩٢١ میلادی، ٢١ یدە، ٣٠٩ هجری، ١١ نچی صفرده) بغداد شهرندان چدامللی تەوەلەرگە تویەلب چیقب کیتدیلەر. بولار تورلی قورقنچلی قاراڭغی اورمانلار، سوسز واولەنسز صحرالار آرقلی آقرن غنا بارغان تەوەلەرنك اوستوندە تیربەلە، تیربەلە بر یلغا یاقن وقتلار اوتکەرب بلغار شهرینه کیلب یتدیلەر (٩٢٢ میلادی، ١١ نچی مایدا، ٣١٠ هجری ١٢ محرمدە). بلغار شهرینه کیلب یتەرگە بر کونلك یول قالغاچ آلماس خان اوزینك اوغلانلارن وباشقا زور کشیلەرن بو ایزگی مسافرلەرنی قارشی آلوغا یبەردی. بلغار شهرینه کیلب یتەرگە ١٥ چاقرم قالغاندا اوغ آلماس خان اوزی دە قارشی آلو اوچون چقدی. بو ایزگی مسافرلەرنی بیك زور لاب آلتن وکوموش تەنگەلەر چەچب شادلق بلەن قارشی آلدیلار. آلماس خان ١٤ نچی محرمدە زور مجلس یاسادی. شول مجلسدە آلماس خان آنك خاتینی وبالالاری هم باشقا زور کشیلەر ایمان کیتروب مسلمان بولدیلار.

آلماس خان اوزینك مجوسلکدە قویلغان اسمن شول مجلسدە جعفر بن عبداللهگه آلشدرندی. شول کون (١٦ نچی محرم) بلغار خلقینك ایك زور بەیرەم کونی بولدی؛ اول کون بلغار شهرینك اورامالاریندا توركوم - توركوم یوروگەن خلقلارنك هم اوزیدگی بالالارنك شادلقلاری آچلەرینه صبیحا یوزلەرنده بالقب تورادر ایدی. آلار ملتچە اخلاص بلەن: «الحمدلله رب العالمین، الله تعالی بزنی اسلام بلەن نورلادی! ایندی بو اسلام بزنك نسلدە مەڭگی قالاچق ایدی» دیگەن سوزلەرنی کوکلەرگە یاڭغرتا ایدی. منه بزنك یاقن باباللارمز اسلام دینن نیچك قبول ایتدیلەر. اول کون برنك اوچون زور شادلق بەیرەمدر.

١٥٠) بلغارلارنڭ دشمانلارئ.

بلغار مملكتندەگئ تارچا شهرلەر دەبيك باي ايدئ. بو شهرلەردەگئ اۆيۆم، اۆيۆم لار، اۆچ دورت قاتلئ تاش، كيربيچ يۆرتلارهم تۆرلئ هنر يۆرتلارئ آلارنڭ علم ومعرفتسز كۆرشيلەرن قزقدرديلار؛ آلار نيچكدە بولسا وقت توغرئ كيترب شول اۆيۆم، اۆيۆم ماللارنئ تالاب، شول حاضر اۆچەر دورتەر قاتلئ تاش يۆرتلارغا كرب اوطررغا تيلەر ايدئ. بلغارلار قوراللئ، باطرلق وباشقا جهتلەردەن كۆرشيلەرندەن آلدا بولسالاردا، اۆزلەرئ سوغشونئ - قان توگيشونئ بيك يارانب بترمەگەنلەر؛ شونڭ اۆچۆن آلار مملكتلەرن كيڭەيترگە هم ساتو اۆچۆن اوڭايلئ اورنلارنئ آرتدررغا كيرەكلئ بولغان واقتدادا اول اورنلارنئ سوغيشب وقان توگب آلماغانلار، بلكه اقتصادی يافدان جيڭب (مال ساتميلارهم آلاردان مال آلميلار) كنه آلغانلار. بلغارلار اۆچۆن ايڭ طنچسز خلق شمال طرفنداغئ اسلاو يانلار بولغانلار. آلار اوزلەرينڭ كيركلئ نەرسەلەرن بلغارلاردان آلب، آچلق يللارنئ بلغارلارنڭ ايكمككلەرئ بلەن تويتب تورسالاردا هەر وقت بلغارلارنڭ آوللارن، بحتی قای واقتدا شهرلەرن دە تالاب وياندرب كيتەلەر ايدئ. بلغارلار قای وقت بولارغا قارشئ تورب، قووب ييبەرەلەر، قای وقت بردە دەشمی دە قالالار ايدئ.

روسلارنڭ ايگور روريك اوغلئ ايكئ مرتبە ماللارن تالاب، شهرلەرن ياندرب كيتدئ هم ايكنچئ مرتبەسندە بلغار شهرينەدە بايتاق ضرر ياسادئ.

لكن بلغارلار اۆچۆن ايڭ زور بختسزلك آز يادان تاتارلارنڭ كيلووئ بولدئ.

١٥١) بلغارلارنڭ تاتارلار قولينا كۆچۆلەرئ هم بتۆلەرئ.

بلغارلارغا واق تۆيەك هجوملەر بولغالاسادا، آلار بر مملكت بولب تورالار ايدئ. اۆلكيچە ساتو اينەلەر، ايگن ايگەلەر هم هنر يۆرتلارندا توقتاوسز اشليلەر ايدئ. لكن شول رەوشچە مەڭگئ تورورغا نصيب بولمادئ؛ اۆلگئ واق تۆيەك هجوملەر اۆستينە تاغن زور راغئ بولدئ. آزيانڭ كيڭ صحراسندە اۆسكەن سوغشچان تاتارلار ياۆروپاغا كيلب چقديلار. تاتارلار ياۆروپاغا كيلب جفو بلەن اۆل بلغارلارغا هجوم ايتديلەر، آلار بلغارلارنڭ ماللارن تالاديلار، شهرلەرن واتديلار هم ياندرديلار. بلغارلار تاتارلارغا جيڭلب آلارغا دان (ياساق) تۆلەب تورورغا بولديلار. بلغار تاتارلار قولينا كرگەچ آلارنڭ كۆڭللەرئ تۆشدئ، مملكت اشينە بيك اهميت بيرمەديلەر، اوين- كۆلكئ بلەن عمر اۆتكەرە باشلاديلار.

بلغارلارنڭ ساتولارىدا ناچارلاندى، چۆنكه تاتارلار ۋولغا بويىنا «سارای» شهرن سالدىلار؛ ساتو-آلو شول سارای شهرينه كۆچدى. بلغارلارنڭ اۆز آرالارندا خان بولو اوچون ده تالاشلار، قىچقرشلار، حتى سوغشلاردا بولغالى باشلادى. منه شول اختلافدان فائدهلهنب بلغارنى تۆرلى طرفلاردان تالى باشلادىلار. بو بلغارلارنڭ تالانووينا تاتارلاردا اهميت بيرمهدىلهر. منه شولاى ايتب، قۆتلى، دانلقلى بلغار مملكتى آقرن-آقرن بتدى.

١٥٢) بلغار شهرينڭ قالدقلارى:

بلغار مملكتينه كيلگهن بلالهرنڭ ايڭ كۆبيسى بلغار شهرينه تۆشدى. بلغار شهرى كۆبدهن جيمرلگهن، خلقى ده الله قايچان تۆزب بتكهن، لكن شولاى بولسادا، اول شهر بزگه بيك كۆب اثرلهر قالدرغان؛ اول شهرنڭ بيك، بيك منارهلهرى، زور، زور يورتلارى هم مسجدلهرى بيك تيزگه بتمهگهنلهر، مثلا: ١٧٢٢ نچى يلدا روسيه پادشاهلارندان پيترۋيليكى بلغار شهرينڭ اورنن قاراب يۆرگهن وقتدا ٧٠ لهب تۆزۆك-سلامت يورت تابقان. ١٧٦٧ نچى يلدا ده‌ى پادشاه (يكاتيرينا ايكنچى) بلغار شهرينڭ اورن قارارغا بارغان وقتدا ٩ منارهنڭ ساو-تۆزۆك اوطرغانن كۆرگهن. شول منارهلهرنڭ ايڭ بيگى بوندان آلتمش-يتمش يللار اللكده آوغان.

بلغار تاراليب بتكهچ اول اورنغا روسلار اوطرغانلار؛ آلار اول بنالهرنى واتب تاش و كيربچلهرندهن چيركهولهر سالغانلار. قايسى بنالهرنى آدلهم ژيكلهرى يۆرى واتب، تاراتب بترگهنلهر. حاضرگى كۆنده بلغار شهرى اورننده بلغار اسمنده بر روس آولى اوطرغان. مسلمانلار شول بلغار شهرينڭ اورنينا بارب آندا بيك خانلارنڭ قبر تاشلارن كۆرب آلارنڭ روحلارينا قرآن اوقب، دعا قيلب قايتالار.

١٥٣) بلغار

سلام بولسن سيڭا بلغار، الوغ خانلار اوستردڭ،
مدنى شهر بولدىغڭ ياۋروپاغا كۆستهردڭ
تجارتيله جينادڭ هندستانڭ مالينى،
معرفتڭله قورقتدڭ ياۋروپالار خانينى.
بولات كبى بهادرڭ قلچلارن آلديلار،
سيڭا قارشى بولغانلارنى اياق آستنا سالديلار.
مشهور بولدى يير ساكنب قسطنطينغا بارغانڭ
نى قدر جان، نى قدر خان قسطنطيننى آلغانڭ

بونچا دولت جنابیدا   یوق میدیٔ سزده قلم،
نیک یازمادکز برتاریخ: بزگه بولور ایدیٔ سلام.
جهانیٔ تترەتمش ایدیٔ   سینک الوغ شوکتنک،
قایدا خانک؟ قایدا مالک؟   قایدا بیک دولتنک؟
سینیٔ کورگەن، سینیٔ بلگەن   بو زمان هیچ قالمادیٔ،
مسکین یتیم بالالارک   سیندەن عبرت آلمادیٔ!
نیچه غازی، نیچه قاضی   سینده بولدیٔ هەر زمان،
انقراض زمانیٔ کیلدیٔ،   بیرمەدیٔ سیکا امان!
ای بلغارلار بهادریٔ،   باش کونەرک قبردەن،
خبر بیرک بو شهردەن،   کملەر بونیٔ جیمرگەن؟
کورسەکز ایدیٔ بلغارنیٔ،   آغار ایدیٔ یەشکز،
قرا چیکمەنلەر آستندا   قالور میدیٔ باشکز!
تیمر وتاشلاردان سالغان   بنالەر بولدیٔ ویران،
نی سببدەن بولدیٔ ویران،   عاقللار بولور حیران
ایسکیٔ تاشلار، تیرەن یازلار   یاطور آندا بو زمان،
کورسە ایدیٔ بو حالیٔ،   تانر میدی آلماس خان؟
حقدان وعده شولایدر،   آلار هەر قایسیٔ ویران،
کوربنی قیلسن آنیٔ خان،   کل من علیها فان!

قاسم بیکقولف.

١٥٤) ساطش افندی.

I

خەتفەشیکللیٔ یەشل اولەنلەر بلەن قاپلانب ئەللەنیندی آللیٔ گولّلیٔ چەچکەلەر بلەن چوارلانغان غایت ماتور وتوز بولونک بر طرفی قویی یەشل یافراقلارغا تورکەنگەن زور، قالن ئەرەمە بولب، ایکنچی طرفندان کیک قولغا سوویٔ اوتە یدیٔ. ئەرەمەدەگیٔ ساندوغاچلارنک اوزوب، اوزوب سایراولاریٔ، آیداغیٔ قوشلارنک ئەللە نیندی گوزەل تاوشلار چغاریب ئەرەمەنیٔ یانغرانولاریٔ، هوادن تریلب، تریلب کیلە تورغان آق قوشلارنک قولغا سووینا توشوب موکیٔ تاوشلار بلەن قوو ایشولاریٔ بو بولونغاشول قدر گوزەللک وشول قدر ماتورلق بیرە ایدیٔ. اگر قولغا یرنداغیٔ بالقچیٔ لغار قارتنک تاشلاردان، آغاچلاردان تورماشدرب یاسەغان قوروشیٔ، یارغا چغاریلب قاپلاغان زور، ایسکیٔ کیمەلەریٔ، هیدررگە الگەن بالق آولاریٔ بولماسا ایدیٔ، بو بولونیٔ

كۆرگەن كشى هيچ شيكسز «جنت شوشى ايكەن» دير ايدى. لكن بالقچى قارت، كۆرگەن كشى خيران بولرلق، اوزينك قايا ايكەنن اونوتوب تورورلق گۆزەل تۆلوننغا كۆتەريلبدە قاراپ ايدى. اول اوزينك فووشى يانينا ايكى قازق قاققان‌دا، شوڭار آرقى آغاچ بلەن رچيلەك آلب آستيناتۆرلەنب اوت‌ياقغان، اوزى اوت‌يانينا اوطرب قولنداغى پچاغى بلەن نەرسەدر كيسكەلەب سر بلغار كۆيىن صزغرب اوطرا ايدى. شول وقتدا نەرسە آراسندان بيك ياخشى آتقا منب قولينا قلچ تۆتقان تولىغنا گەودەلى بر سونارچى كيلب چقدى‌دا، كۆزيە جالىقچدا توب ـ توغرى بالقچى قارت يانينا كيتدى. بالقچى قارت باشدااق بو آدمنى كۆرمەگەن ايدى، يانينا كيلب توقتاغاچ‌قنا كۆردى‌دە، كينەت‌كنە ياندا آت منگەن بر كشى بولووندان سيسكەنب، سيكرب تۆردى. تگى كشى نچلغا تاوش بلەن «نى‌حال، بابای، ايسەنمى؟ ايذگى ترەلك!» ديدى. قارت: «سين كم؟ قايدان كيلدڭ؟ مينده‌ى يۆمۆشڭ بار؟» ديدى.

ـ بابای، مين مۆندا آداشب كيلب چقدم، بلغار شهرينه باراذر ايدم ـ

قارت عجبسنب: «بلغار شهرينه باراذر ايدم! آندا نيك باراسڭ؟» ديدى.

ـ منه، شهرگه نيك بارالاردىنى؟ شهر كۆرگە، كيرەك ـ ياراق نەرسەلەر آلرغا بارام ـ.

قارت: «يگت، سين مينم بلەن اويناپ سۆيلەشمە، مينده يۆمۆشڭ بولسا آتڭدان تۆش، كيل اوطر، منه حاضر آشم‌پشه، قوناغم بول! اگر يۆمۆشڭ بولماسا، مينى شايارتما، بار يولڭى قارا، خدای سيڭا آق يول بيرسن! مين ايندى آلتمشقا يتكەن قارت، اوينى تۆرغان چاغم آرتدا قالغان» ديدى.

ـ يوق، بابای، اويناميم، آچولانما تەلى؛ زنهار، ميڭا يولغا كۆرسەتب يبەر تەلى! ـ

قارت: «اويناماساڭ، تەلله قايچان كۆلى كۆنگە اوچوب نتكەن بلغار شهرينه كيرەك نەرسەلەر آلرغا بارام، ديب يول سوراشقان بولب تۆرماس ايدڭ!» ديدى.

تگى يگت بيك آپدراغان قيافتده قالتراغان تاوشى بلەن: ـ سبحان الله! نيندی كۆلى كۆككە اوچقان؟ نى اشلەب يوغالغان؟ قايچان شولای بولغان؟» ديدى.

قارت: «يگت، سين آخرى بيك يراقدان كيلگەن يات ايل كشيسى‌درسڭ، يە مينى مسقل ايته تورغاندرسڭ؛ يوق ايسه، اول قيامت شيكللى سوغشدا بلغارنڭ واتيلب، ياندريلب، خراب بولب بتكەنن و تيرده ايشتمەگەن بالادا قالماغاندر ايندى؛ سين گنه ايشتمى قالماس ايدڭ!» ديدى.

ـ يوق. بابای، هيچ ايشتمەدم؛ دۆرۆست، بيك يراقدان كيلەم كيلاۆوننده، شولای بولسادا سينڭ سۆزلەرڭگە اشانرغادا، اشانماسقادا بلميم. ـ

قارت: «أشانماساڭ، آنڭدان توشده آنى آشارغا بيەر، منه حاضر آشم اولگوره. آشاغاچدا مين سينى كيمه بلەن بلغار بولينا قدر ايلترمن، آندان سوڭ بيرر تەوللك بارساڭ، گورلەپ تورا تورغان بلغارنڭ نى أشلەگەنن كوررسڭ ده، أشانرسڭ!» ديب آش قايناطرغا قوروى ـ سارى چبقلار جييب كيلراوچون ئەرەمەگە بارا كيتدى. تگى سوبارچى دا تمام خيران بولب آپدراب قالب قايغيلى بر قيافت بلەن آتندان توشدى؛ آتن آرقاسندان صيرب آشارغا قوشدى دا اوزى وولغا سووينڭ يارينا توشوب يوونرغا باشلادى.

II

ساطش افندى وولغا سووينڭ ياردان يوونب منوگه قارتنڭ آشى حاضرلەنگەن ايدى. ساطش افندى نى قدر آچقسادا، آنڭ باشن باشقا! نەرسەلەر چولغاب آلغانغا كوره اول آشارغ اوطرغاچدا قوبسزلانب آشارغا تونتونميچا، بالقچى قارتقا قاراب «بابای، آندى زور سوغش قايچان بولدى؟ نيچك آلاى بلغارنى جيمرب كيتديلەر؟ بزنڭ باشلقلار، خانلار نى أشلەديلەر؛ آلار ايسەنمى؟» ديب سورادى. قارت: «اى الله! بر گنه نەرسەده بلميسڭ ايكەن! سين كم سوڭ؟ قايدا يوردڭ؟ قايدان كيلەسڭ؟» ديدى.

— بابای، مين كم ايكەنمنى سويلەسەم، بيك اوزاق وقت كيرەك بولر، مين خدانڭ بختلى ده، بختسز ده بر بندەسى ايندى. زنهار شولارنى تيزرەك سويلەسەنە نيچك بولدى؟ —

قارت: «منه اول نيچك بولدى: شولاى موندان سيگز، توقز يللار ألك ئەللە قايدان بر دشمان كيلب چقدى دا اوزينڭ كوچلى ياوى بلەن شهرلەرنى واتب، ياندرب. يولينا توغرى كيلگەن آوللارنى قرب، صيرب، مالـلارنى جييب آلب كيتدى. آلار بيك كينەت كيلب چقغانلقدان بزنڭ ياولارمز ورەنلەب جييلادا آلمى قالديلار، خانمزنى دا، باشلقلارمزنى دا تونتوب آلب كيتديلەر، حاضر ايندى بز شول اوزمزنى جيڭگەنلەرنڭ قول آستندا تورامز. حاضر بيك طنچ ايندى، بزنڭ بلەن بروده كيلب سوغشمى؛ بزنڭ كوب كشيلەر اورمان آرالارينا قاچب بتديلەر، موندا قالب آلار قول آستندا توروورغا رضا بولغانلارغا تيميلەر، رضا بولماغانلارنى نى أشلەتە تورغانلاردر، منه آلايسا، سيڭ ايشتمەسەڭ!» ديدى.

بو وقتدا ساطش افندى سوليغب سوليغب يغلى ايدى. بالقچى قارت سوزندەن توقتاغاچ، آڭا بر ايكى سوز ئەيترگەتلەسەده، تاماغينا ئەللە نەرسە كيلب طغلانغاندان بر سوزده ئەيتە آلمادى. قارت آڭا آتن حاضرلەرگە قوشب اوزى زور بر كيمەسن كوبلەرگە توشدى، كيمە كوبلەنب بتوگه ساطش افندى آتن آلب كيلگەن ايدى، آتنى جومالاب، صيرب كيمەگە كيترب كرتديلەر ده آقرنغنا قالقنەرمەلەر

أچندەن آغا تۆرغان قولغاسوویلنگ آغمینا قارشی منب کیتدیلەر. قویاش آغاچ باشلارینا
تۆشۆب اوزۆن، اوزۆن آغاچ کۆلەگەلەرنی سو اوستینە تۆشکەن وقتدا تەرەمە
آراسندان چیغب سو بویی بلەن منب کیتە تۆرغان تۆلەنی کیك سو قماق یاب
قارت کیمەنی توقتاتب ساطش افندیگە تۆشەرگە قوشدی هم شول سو قماقدن
بلغارغا بارا تۆرغان تاشلاندق یول ایکەنن سۆیلەب ایسەنلەشب کیتدی.

III

آلغارغا بلغار شهری اوطرغان توبەلار نۆرینە باشلاغاچدا تەللەی بولغان
کبك آنلنگ یۆرەگی شاو اینب کیتدی. اوزاقدا اونەدی اول دورت کوزی بلەن
کۆتۆب هم نی قدر، جفالار چیگب قایتقان بلغارغا کیلب یتدی. بیچارەنی کوزی بلەن
کورسن، اول گیتکەندە گۆرلەب تورا تۆرغان بلغار بوتونلەی آشەدەن چیغب
بتکەن، اول کیلگەن چاقدا زورلغینا، تەللە نیندی تۆرلی – تۆرلی نەرسەلەرنلنگ
کۆبلگینە خیران بولب یۆری تۆرغان آداشرلق زور بازارلارنلنگ اورنلاریندان
جیللەر ایسە، آندا، توزان قدر بولسن، بر نەرسە قالماغان؛ آنلنگ الگەرگی
بیکلگینە وماتورلغینا ایسی کیتب یۆری تۆرغان شەب یۆرتلار، خان سرایلاری،
بیك، بیك منارەلەر برسی دەیوق، باردا اووالب تۆشکەنلەر، آلارنلنگ اورنلاریندا
اوبۆم - اوبۆم تاشلارغنا تورا، خان مسجدینلنگ ایکی منارەسی بلەن آلارنلنگ یانندا
ر نیچە تاش بنالەر ایسەن قالسالاردا، آلارنلنگ یانندادا هیچ بر جان اثری یوق،
بوتون نەرسە طب - طن، باری آلارنلنگ واتلغان وتیشلگەن یرلەرندەن جیل
صزغرب، تەللە نیندی یامانسی ومولگلی تاوشلارغنا ایشیتیلب تورا. ساطش افندی
اوزن کۆچکەگنە توتوب، بولارنی تماشا قیلب یوردی دە ایسەن قالغان بنالار یانندا
توقتاب بیك قاتی تاوش بلەن: «قایداسز؟ قایدا کیتب بتدگز؟» دیب قچقردی،
بیلگیلی، ساطش افندیگە قارشی بر جواب بیر وچیدە بولمادی. اول اوزەن اوزی
توتا آلمادی، اوکسب یغلارغا توتوندی. بر قدر یغلاغاچ، أچی بوشاغان
کبك بولب کیتدی؛ اول آرادا توغان، اوسکەن آولی «دولات»، ایسینە تۆشۆب
تیزگنە آنن شول طرفقا یوردی دا بلغار کوملگەنچی آرتینا قاری، قاری کیتدی،
کۆن کیچکە آوشا باشلاغان چاقلاردا اول «دولات» آولینا باقلاشا، باری
کیچکنەگنەبر تاوسیمان نەرسەمنەدە، آندان «دولات» آولی یالتراب کورینب
تورا چاق؛ اول بیك آشیغب آنن قوواالب شول کیچکە تاونی منەدە باشیامەوقغان
کبك بولب قاتب قالا: دولات آولی یوق؛ آنلنگ اورنندان جیللەر ایسب تورا:
اول اوزینلنگ کورلەرینە أسامی باشلی، کوزن یومغاچ دولات آولی کورگەن
کبك بولا؛ اول بیچارە بوتونلەینی أشلەرگە بلمی آپدراب دولات آولینلنگ اورنینا

جابب قایتب یته. شولای، دۆرۆست، دولات آولی ئەلله قایدا یوغالب کیتکەن، اورندا هیچ نەرسه یوق. باری آنڭ آت آشاتا تۆرغان بۆلۆنی غنا ایسەن؛ اول همان ایسکیچه تۆرا. ساطش افندی اول بۆلۆنغا بارب دولات آولی قایدا دیب سۆراماقچی بولا. لکن بولدرا آلمی، آندان یغلب یرگه تۆشه؛ اول: «آه!» دیب بر قچقرادا، تۆرماقچی بولا، تۆرا آلمی؛ آنڭ ئۆزیه دولات آولی کۆرینب کیته: «قۆتقار ئز مینی!» دیب قچقرماقچی بولسادا، تاوشن چغارا آلمی؛ اول آرادا آناسی کیلگەن کبك بولا. «تۆر، بالام!» دی. تۆروب آناسن قۆچاقلاماقچی بولادا قوزغالا آلمی؛ آناسینا نەرسەدر ئەیتمەکچی بولا، لکن تلی قیملدامی؛ اول تاغن: «اوف!» دیب بر سولی‌دا، کیریلب جان بیره.

ف. تویکین.

١٥٥) تاتارلار. تیموچین.

حاضرگی قتای مملکتینڭ قول آستندا بولغان مانغولیەده اۆلگی زماندا ماغول قبیلەلری تۆرالار ایدی. ماغول خلقینڭ باشلغی یەسۆکەی اسملی بر باطر ایدی. اول زماندا تۆرۆکلەر تۆرلی، تۆرلی قبیلەلرگه بۆلینب تۆرالار ایدی. یەسۆکەی باطر بۆتون تۆرۆکلەرنی بر قول آستیناجیب برلەشدرواۆچون شمال طرفنداغی تۆرۆکلەر بلەن سوغیشرغا تۆتونغان ایدی. شول وقتدا یەسۆکەی باطرنڭ «اۆلۆن ئەکه» اسملی خاتیندن بر ایر بالا توغدی. بو بالا توغاندا یەسۆکەی باطر سوغشدا ایدی. سوغشدان قایتقاچ بیك زور توی یساتاب، اوغلینا «تیموچین» دیب اسم قویدی. تیموچین کچکنەدەن اۆك تازا گەودەلی، اۆتکن ذهنلی، اۆتکن کۆزلی هم کشیلەرگه بیك یاغملی ایدی. آنی قەرندەشلەری وباشقا کشیلەر بیك سۆیەلەر وبیك ایرکەلیلەر ایدی. آگار تۆرلی بۆلەکلەر بیرەلەر ایدی. تیموچین بر آز اۆسکەچ اۆزینه بۆلەك ایتب بیرلگەن یاخشی آتلارنی یاخشی ایەرلەر بلەن ایەرلەب منب آت اۆستۆنده یۆرۆرگەده اۆیرەندی. تیموچیننڭ کچکەدەن اۆك بوندی هنرلەری یەسۆکەی باطرنی بیك شادلاندرالار ایدی. یەسۆکەی باطر اوغلینڭ بو اشلەرن کۆرب، آنڭ کیلەچەکده بر بیك زور کشی بولاچاغن سیزه ایدی. شونڭ اۆچون تیموچینی بیك سۆیوب، یاراتب تربیه ایته ایدی. تیموچینگه آناسی تربیەسنده راحتکه تۆرۆرغا نصیب بولمادی: اون اۆچ یەشکه یتۆوی بلەن آنڭ آناسی اۆلدی. آناسی یەسۆکەی باطرنڭ اۆلۆوی بلەن آگا اۆزینڭ اۆچ توغانی هم ئەنکەسن تویدرو یۆکلەندی.

آناسی اورینا باش بولو تیموچینگه تیش بولسادا، آنی بالاسینب ماغول خلقی باش ایتب قویمادی. شوڭار کۆره تیموچین بالق تۆتوب وقۆشلار آولاب ئەنکەسن هم اۆچ توغانن تربیەلرگه کرشدی.

تیموجین‌نڭ تۇرمۇشئ نی قدر آور بولسادا، اول آڭار بیرشمەدئ. الله تعالی‌نـڭ کیڭ صحرا اسندە وصاف هوالئ یېرلەرندە تـازا گەودەلئ، اۆتکن ذهنلی، اۆتکن کۆزلئ یەش تیموجین ناغن تغراق تازارب وتاغن ذهنئ آرتب اوسدئ.

١٥٦) تیموچین‌نڭ خان بولووئ.

تیموجین ٢٥ یەشلەرینە قدر کۆب آورلقلار وقیـلقلار کۆردئ. اول، اوسب یېتکەچ، آتاسئ اورنینا باش بولونئ تلەب اوزینە کشیلەرجیا باشلادئ. تیموجین‌نڭ کچکنەدەن اوك عقللئ واۆتکن ذهنلی ایکەنن بلگەن کشیلەر آڭار بیك تیز ایەردیلەر. اول ٢٧یەشندە خان بولدئ. تیموجین اوزینە قارشئ تۇرغان قبیلەرنئ اوز قولیا آلدئ. بۆتۆن آزیا دیب ئەیترلك آنڭ قولینا کرب بر بیك زور پادشاهلق بولب ئەورلدئ.

ایسکیدەن اوك بـایقال کۆلئ یـانندا «قـارا قۇرۇم» شهرئ بـار ایدئ. شول زماننڭ اُلوغ کشیلەرئ قارا قۇرۇم شهرینە جیلب تیموجین‌نئ «ایل خان» ایتب سایلادیلار، لکن تیموجین اوزینە ایل خان اسمن آلمادئ، بلکە «چـڭیزخان» دیب اوزینە اسم بیردئ. (چنگیز - نق، جیڭوچی واوز ایرکلئ دیگەن سوز).

چنگیزخان قارا قۇرۇم شهرن پای‌تخت ایتدئ. اول آزیاداغئ بیرلەربلەن‌گە قناعتلەنـە آلمادئ. یـاوروپا جیغب کاسپی دیڭگزینڭ شمال طرفنداغئ، ۋولغا هم دون یلغارئ بویینداغئ بیرلەرنئ‌دە اوز قول آستینا آلدئ. شولای ایتب چنگیز بۆتۆن تۆرۆکلەرنڭ بر ایمپراطرئ بولب ئەورلدئ.

١٥٨) سوغش.

نی حال بو؟ قـابلانغان کرۀارض
بونیندی؟ نیندی بو؟ نیچك بارش؟
شارتلادئ پولیمیت، آورتوبلار،
«الهی باردم!» دیب اولی یوبلار
«بزنکی جیڭسن؟!» دیب مولّالاردا
قـزغـــانچ یگتلەر شـــر دالادا
اۆجلئ اُشتیك نزکیك کرب کیتە
قلچلار جقرداب بــارب تیبە.
قـانئ بول ۋژلداب بـارب کرە
تگندە یقلا، مۆنـــدە آوا
توقتاوسز باڭغر کۆك بولئ یاواء

قان بلەن، بویالغان تۆتۆنگە؟
نی تۆسلئ امید، یاکۆتۆنگە؟
قان آغا مۆندا هـــم تگندە.
قۇرقشقان قوللاغاچ تۆبندە.
قول جەیب قـانجە بیرەلەر.
تیلمرب، ایڭرەب اۆلەلەر.
آدمنڭ یـۆمۆشاق تـــەنینە.
ایت بارب اُجدەگئ موُیەکگە؛
مـاڭـلایغا یـا ایسە ایەکگە.
قـانینا کۆمیلب سـالداتلار؛
چدای جیاشا هم آتلار.

آندا اوت، مۇندا اوت تموغ کبك بالتری، گۇرلدی، شالتری؛
یر اۇ ستۇن قابلاغان قابلیٔ کۆك، بـاسارغا آیاقلار قـالتری.

نجیب دوماوی.

۱۵۹) چنگزخان‌نڭ بالالاری.

چنگیزنڭ «بۆرته» قوجین، أسلیٔ خانیندان جوجی، چغتای، تۆلی، اۆگدەی اسملەرنده دۆرت اوغلیٔ بولدی. چنگیز اۆزیٔ ایسەن وسلامت وقتدا مملکتن دۆرت اوغلینا بۆلب بیردیٔ. اُلوغ اوغلی جوجی‌گەیاورواباغا کرب اۆزیٔ آلغان کاسپی دیڭگزیڭ شمال طرفلارن، چغتای‌غا ترکستانیٔ، تۆلی بەن اۆگدەی‌گە مانغولیا هم قتای یرلەرن بیردیٔ. چنگیزخان اۆلگەندەن سۆڭ آنڭ اورنینا کچیٔ اوغللاریٔ تۆلی بەن اۆگدەی خان بولدیلار.

۱٦۰) چنگیز خان‌نڭ شخصیٔ.

چنگیزخان زور گەودەلیٔ، تازا وکبك ماڭغایلیٔ، سیرەك ساقاللیٔ، سۆزگە بیك اۆستا هم بیك عقللیٔ بر عشیٔ ایدیٔ. اول اۆزینڭ تلەگینە ایرشۆ اۆچۆن بیك‌طرشا وشول بولدا ایڭ قدرلیٔ نەرسەلەرن صرف قیلا ایدیٔ. اول تۆرلیٔ آورلقلارغا تۆزۆچەن هم کیلەچەکنیٔ ایبد بلەن قاراوچان بر عشیٔ ایدیٔ. چنگیز خان بۆتۆن تارقاو تۆرغان تۆرکلەرنیٔ بر قول آستینا جیو اۆچۆن طرشدیٔ وشول اوی بلەن کۆب‌یرلەرنیٔ سوغیشب آلدیٔ. اول اۆزیٔ بر مقدس کتاب بوینچا بر دینده بولمادیٔ، بلکه آتا-بابالاریندان قالغان عادتلەریٔ بلەن‌گنه عمل قیلدیٔ. شولای‌دا، هر بر دینیٔ بر تۆسلیٔ احترام ایته ایدیٔ. آنڭ مملکتندەگیٔ کشیلەر تلەسەلەرنیندی دینده تۆرا آلالار ایدیٔ. چنگیز خان مملکتن زوراییب بترگـەچ قتای‌غا اۆزیٔ آلغان یرلەرن قارارغا بارغاندا وفات بولدیٔ.

۱٦۱) عقللیٔ حکیم.

تۆرلیٔ یمش آغاچلاریٔ آراسندان گۆلدردەب آغا تۆرغان بلغالار بلەن جلتەرلەنگەن باقچانڭ اورتاسندا بیك وآق تاشدان سالنغان اۆگدەی خان‌نڭ اۆیی. کیڭ، ماتور وخوش ایسلەر بلەن تولغان باقچا اُچندەگی خان‌نڭ اۆیی آق قۆش تۆسلیٔ کورینەدر. اۆی اُچندە خان اۆچۆن تخت حاضرلەنگــەن. تۆرلیٔ تۆسدە بولغان قیمتلیٔ تاشلار بلەن بیزەنگەن خان تختیٔ نەرەزە آرقلیٔ کرگەن قۆیاشنڭ نورینا یانب تۆرا!

ایدەنگە آلتن ویفەكلەردەن تۆقلغان یاخشیٔ یالاسلار جەیلگەن؛ أستینالارغا

بقەلەك و آتلاسلار تاغلغان. تختنی چۆلغاب آلغان زور وقویی گۆللەرنڭ تارماقلارندا بۆتۆن دنیانڭ ایڭ ماتور وایڭ موڭلی قوشلاری سایراشالار. کۆز قاماشرلق ماتورلق!

چنگیز خان اۆلگەچ، آنڭ اورنینا کچی اوغلی اۆگدەی خان بولدی. شول چاقدا چنگیزدە، اۆگدەیدە هم بارلق تاتار خلقیدا مسلمان تۆگللەر ایدی. شولای‌دا اۆگدەی خان بیرندە مسلمانلار کۆب ایدی. چنگیزدە، اۆگدەیدە خانلقلارندا بولغان بارلق خلقغا بر تیگز قاریلار ایدی. بر کمسەدە اورنسز رەنجتمەلەر، بر کمسەدە اورنسز جزا املار ایدی. آتاسی چنگیز اۆلگەچ، تختدە اوطرغان سینوتدا اۆگدەی خان قارشیسینا بر بیك تازا گەودەلی، بیك آق ساقاللی آدم تزلەندی دە:

«بیك خان! مین بو کیچ آتاڭز چنگیزنی تۆشمدە کۆردم. آتاڭز کۆزلەرندەن یاشن تۆگە ـ تۆگە سزدەن خانلقڭزدا بولغان بار مسلمانلرنی اوترتب بتررگە اۆتندی!» دیدی. اۆگدەی خان بیك عجبلەندی هم اۆزلگی میوتندا نی دیب ئەیتر گەدە بلمەدی، بر آز اویلانب تورغاچ، قارشیسنداغی آدمدەن: «قارت! سز ماغولچا سۆیلی بلەسزمی؟» دیب سوُرادی. قارت: «یوق، ماغولچا سۆیلی بلمیم» دیدی.

خان: «مینم آتام چنگیز ماغولچادان بوشقەن تللەرنی بلمی ایدی. سز بالغان سۆیلیسز، سزنڭ باشڭز کیسلرگە تیش» دیدی.

ف. آگیف.

١٦٢) آلتن اوردا مملکتی.

کاسپی دیڭگزینڭ شمال طرفلارندا ۋولغا هم دون یلغالاریڭ بویندا قیپچاق تۆرکلەری تورالار ایدی. جوچی یاوروپاغا چیغب قیپچاقلارنی اۆز قولی آستینا آلدی هم آلارغا خان بولدی، لکن اول اوزاق تورا آلمادی، اۆلدی. آنڭ اورنینا اوغلی باتو خان بولدی. باتو بیك عقللی هم باطر ویۆرەکلی بر کشی ایدی.

اول خان بولغاچ مملکتن زور ایترگە اویلادی هم بیك کۆب عسکر حاضرلەب ۋولغا یلغاسی بویلاب شمالغا روس کنەزلەرن اۆزینە قاراطرغا کیتدی. شول سفرندە بلغار مملکتن هم بیك کۆب روس کنەزلەرن اۆزینە تابع ایتدرب «دان» تۆلەب تورورغا مجبور ایتدی. بۆتۆن یاوروپای روسی دیب ئەیترلك باتو قول آستینا کردی. اول اۆزینڭ مملکتن زور ایتقاچ «آلتن اوردا» دیب آتادی. مملکتن ادارە قیلو ییڭل بولسن اۆچۆن ۋولغا بوینا «سرای» اسمندە بر شهر سالدردی. خان اۆزی شول شهردە توردی. آلتن اوردا مملکتی بیك زور ایتقاچ قایسی بر روس کنەزلەری اۆزلەری کیلب خانغا تابع بولدیلار. آلتن اوردادا ساتو یاغیدا یاخشی ترقی ایتدی. سرای شهری هر وقتدا چیتدەن کیلگەن سوداگرلەر

بله‌ن تولیُ بولغان. بلغار شهرنده‌گیُ ساتو سرای شهرینه کۆچکه‌ن. باتو خان عسکرله‌رن بیك یاخشی ترتیبکه قویغان؛ سوغشچیُ عسکرله‌رن تیمر کیِم بله‌ن کیندرگه‌ن، حتی آلداغیُ صفده تۆروب سوغیشا تۆرغان عسکرله‌رنك آتلاریدا تیمر کیِمله‌ر کیدرگه‌نله‌ر. باتو خان جه‌ی کۆله‌رنده‌ۋولغا بویلاریدا جه‌یله‌وگه چیغب، قش کۆنلرنده سرای شهرنده‌گیُ سرایندا تۆرغان باتو خان تازا گه‌وده‌لیُ، قزل چرایلیُ، آچق یۆزلیُ، سوغشلاردا تۆرلیُ حیله‌لر یاسارغا بیك اۆستا وجوه‌مارد بر کشیُ ایدیُ. اول بر الله‌غا عبادت قیلدی. باباسیُ کبك هه‌ر بر دیننیُ بر تۆسلیُ احترام ایتسه‌ده، اوزیُ بر دین‌گه‌ده کرمه‌دیُ، لکن مملکتنده دین‌گه ایرکنچیلك ایدیُ: کشیله‌ر تله‌سه‌له‌ر نیندی دینده تۆرالار ایدیُ. باتو آلتن اوردادا اوطز یللاب خان بولب تۆرغاندان سۆڭ سرای شهرنده وفات بولدی.

۱۶۳) به‌رکه خان.

به‌رکه خان باتونڭ بر تۆغان قه‌رنده‌شیُ جوجی اوغلی در. آلتن اوردادا باتو خاندان سۆڭ اوغللاریُ صرتاق هم اولاقچیُ خان بولدیلار. بولاردان سۆڭ آلتن اوردا مملکتینه به‌رکه خان بولدی. به‌رکه اۆزینڭ جماعتله‌ریُ بله‌ن باتو خان زمانه‌سندا اوق اسلام دینن قبول ایتب مسلمان بولغان ایدیُ.

اول مسلمان بولووندان اوّل بۆرکه اسمنده ایدیُ، اما مسلمان بولغاچ بۆرکه‌نیُ به‌رکه‌گه آلماشدرتدی. آلتن اوردا مملکتینه به‌رکه خان بولغاچ، اول اسلام دینن تاراطرغا تقلاب کرشدیُ. اول اسلام مملکتله‌رنده‌ن مسجد ومدرسه‌له‌ر سالدرو اۆچۆن اوستالار هم دین عالمه‌ریُ کیترندیُ. آلتن اوردا مملکتنده کۆب کشیله‌ر به‌رکه خان نڭ آکۆلاتووی بوینچا اسلام دینن قبول ایتدیله‌ر. دین اۆچۆن بیك طرشقانلقدان به‌رکه خان‌غا عالمه‌ر طرافندان «ناصر الدین» دیب لقب بیرلدیُ. باتو زماننداتمام سالینب بتمه‌گه‌ن سرای شهرن به‌رکه خان سالدرب بتردیُ. به‌رکه خان زماننده سرای شهریُ بیك منار‌ه‌لیُ مسجدله‌ر هم زور، زور مدرسه‌له‌ر بله‌ن زینتله‌ندیُ. به‌رکه خان مملکتن طنچ تۆتو هم تاراتماو اۆچۆن بیك طرشدیُ هم شول یولدا بارکۆچن صرف قیلب دنیادا یاخشی اسم قالدوب وفات بولدی. باتو زمانداغی کبی روس کنازله‌ریُ به‌رکه‌گه‌ده دان تۆلاب، تابع بولب تۆردیلار.

۱٦٤) خان‌نڭ حسرتیُ

خراب ایتدیُ، باشقا ایتدیُ مینم ظلم، ظلم بله‌ن صندی قانات، صندی قولم.
مملکتنیُ تۆتا بلمه‌و سببنده‌ن رغبتم بولب عیتدیُ طرم – طوم،

های، بار ایدیٔ باشیماناج کیگەن وقت.
تؤرا ایدیٔ زور دولتلەر تتژی، تتری:
شول زمانلار ایسکەتؤشؤب حاضر مینم،
یرده چیکسز آچم یاناه بغرم قاینی،
قارامادیٔ شول باشلقلار مینم أشنیٔ،
نزاع، فتنه، غوغا، جانجال چقاردیلار
هەر امرمنیٔ تیسکەریگه طلقلادیلار،
جانیما بی‌نهایه . اوتلار یاغیب
آلارهمان اؤزکیفینه قاراش ایتدیٔ،
قویاش کیك، بختم بالقب تؤرغان چاقدا
وزیرلەرم: «تصل رواج!» دیگەن وقت،
«امرگزگه باش اؤستیٔ!» دییب میٔاباقب.
باشمدا کوب خیاللار خاضرلیم:
خیاللارم شولدر مینم یەشرمیمن
کیله چەکده نیلەر بولر وبولمشیٔ.
منارەمە قوندردیلار بریایقوشنیٔ.
حالیمە هیچ رعایـــه قیلمادیلار،
کیف ایتب، صفاقیلب جرلادیلار.
مؤنی کؤرب رغبتم تلاش ایتدیٔ.
«نفاق» کیلب فجقردیدا شاباش ایتدیٔ.

عبیدالله الردودی.

١٦٥) آلتن اوردا مملکتینك بتوویٔ.

آلطن اوردا مملکتیٔ باتو، بەرکه، اؤزبەك، جانیبك کبی عقللی وتدبیرلیٔ خانلار زماندا طنچ هم قوّت بلەن یەشەدیٔ. جانیبك خاندان سؤڭ اوغلی بیردیبك خان بولدی. بیردیبك بیك یاوز، قانی کوڭللی وتدبیرسز برکشیٔ ایدیٔ. اول اوزبنڭ قەرندەشلەرن هم یاقنلارن گناهسزگه اوترتدیٔ.

خلقغه هیچ کؤتەره آلماسلق کوب یاماق سالدیٔ. شوڭار کؤره خلق آراسندا بیردیبك خانغا ناراضیلق کؤبەیدیٔ. شول خلق آراسدان زور اقلای (کؤندەن خان بولرغا تلەب یؤروچیلریٔ) اؤزلەرینه کشیٔ ایەرتب آلتن اوردا دان آیرلا باشلادیلار. روس کنەزلەریٔ تاتارلارنڭ شول چووالولارن کؤرب آلارنی بر ـ برسینه قارشیٔ سوغشرغا تؤتؤرنا باشلادیلار. شولای ایتب، بولار آرسندا چووالوتاغن کؤبەیدیٔ.

اؤلده تاتارلارغاباش ایب تؤرغان روس کنەزلەریٔ شول چووالچق‌دان فائدەلەنب اؤلگؤکی یاساقلارن تؤلەمی هم آلتن اوردانڭ حکمینه بوی سؤنمی باشلادیلار. بردیبك‌خان‌نڭ اؤزاورنیناخان بولرلق بالاسی یوق ایدیٔ اول اؤلؤ بلەن میرزالار اراسنداخانلق اؤچؤن زور تالاش‌چقدی میرزالار هەرسیٔ اؤزلەرینه خلقلارنیٔ ایەرتە باشلادیلار. مملکت تؤرلیٔ خانلقلارغا وٰلینه تاشلادی.

آلتن اوردانڭ شمال طرفیٔ اؤز باشینا قازان خانلغیٔ، قریــم طرفلاریٔ و قــارا دیڭگز بویــلاریٔ قریــم خانلغیٔ اسملەرینه تؤلندیلەر. بولار اؤز آرادا طنچ طؤرمادیلار.

آلتن اوردانـڭ پایتختیٔ بولغان سرای شهرینه تاتارلار اؤزلەریٔ تؤرلیٔ یاقدان هجوم ایتە باشلادیلار. کؤچلیٔ وباطر قونلار بلەن سالغان بنالەر کؤچلیٔ

قوللار بلەن اۋك يىمرلدىلەر. ياوروپاداغى مملكتلەرنى تررەنب تۆرغان شوكتلى وھابتلى آلتىن اوردا مملكتى تاتارلارنىڭ اۆز قوللارى بلەن ياقادان آياقغا ناما آلماسلق بولب ايزلدى، تاراتلدى، بتدى.

آلتىن اوردانىڭ ۆزۆن عمرى ٢٦٥ يل بولب ١٥٠٢ نچى ميلاددە تمام بتدى.

١٦٦) بزتوگلمى؟

بزتوگلمى دنيانى تترەتكەن آتا بالاسى ؟
بزتوگلمى دنيانى گېزگەن جهانگير بالاسى ؟
قايدا بزدە ايسكى غيرت، قايدا شوكت، برسى يوق!
قالمادى بيت ير يۇزندە، ايحساسام، بردانەسى!
ايندى بتدك، قايدا كېتدك، بارمى بربلگەن كشى ؟
صقرى جانلار، تترى دنيا، بارميكەن سيزگەن كشى ؟ ضيأ يرمكى.

١٦٧) قازان پادشاهلغى.

I

تاتارلار ياوروپادا آلتىن اوردا مملكتى وجودكە كيترگەچ بلغار مملكتى شول آلتىن اوردانىڭ برولايتى بولبقنا قالغان ايدى. آلتىن اوردانىڭ ترتيبسزلگى وچوو الجقلى وقتلارندا روس كنەزلەرى بلغار مملكتى تۆرلى ياقدان تالى وشهرلەرن جيمرە باشلاديلار. بلغارلارنىڭ بوتالانولارينا تاتارلار اهميت بيرمەديلەر. طنچ تۆرونى يارانقان بلغارلار روسلارنىڭ بو أشلەرندەن عاجز قالديلار.

آخردا، توغان - اۆسكەن يرلەرن وشهرلەرن تاشلاب طچراق اورنلارنى أزلەب چيت يرلەرگە كۆچب اوطرا باشلاديلار. منە شول وقتلاردا بلغارلارنىڭ برقسمى قازان شهرينە كيلب اوطردى؛ لكن آلارغا بو اورنغا كيلب اوطرو بلەندە طنچلق بولماغان: ألگەرگيچە روسلار تالاولارندا دوام ايتكەنلەر. قازانغا كيلب اورنلاشقان بلغارلارنىڭ رونلى باشلقلارىدا بولماغان. آلار، نيحكدە بولسا، اۆزلەرينە تدبيرلى وعقللى بولغان بر كشينى خان ايتب قويارغا هم دشمانلارى بولغان روسلاردان ايسكى اۆچلەرن آلرغا بيك تلەگەنلەر.

II

آلتىن اوردانىڭ چووالجقلى وقتلارندا ألوغ محمدخان خان بولب سراى شهرندە تۆرا باشلاغان ايدى. شول چووالجقلى وقتلاردا براق خان هم كچك محمدخان سرايغا بيك قاتى هجوم ايتب ألوغ محمدنى سراى شهرندەن قووب ييبەرديلەر. الوغ محمد آزغنا عسكرى بلەن مەسكەو كنەزينە كيلب آزغا بير

سۆرادی. اۆلده ألوغ محمدخان اول کنهزگه ئهلله نی قدر اڭزگیلکلهر ایتسهده، کنهز آنی ییرینه کرتمهدی؛ شوڭار کۆره الوغ محمد آزغنا عسکری بلهن روسلارنڭ اۆستینه بیك قاتی هجوم ایتب مهسکهو کنهزن جیڭدی لکن آزغنا عسکری لهن مهسکهوگه اورنماشرغا قورقدی. اول توغری قازانغا کیلدی. قازان خلقی عوبدهن اوزلهرینه شوندی کشیگه خان ایتب قویارغا تلهب یۆریلهر ایدی. مهسکهو کنهزن جیڭب کیلگهن ألوغ محمدنی بیك شادلق بلهن قارشی آلدیلار. ألوغ محمد قازانغا خان بولدی. تالانودان یۆدهگهن بلغارلار هم آلتن اوردادغی ترتیبسزلکدهن آبدراغان تاتارلار ألوغ محمدنڭ قول آستینا بیك تیز جیلدیلار. منه بلغارلار بلهن تاتارلار برگب برگه تۆرا باشلادیلار. ایسکی وتوزغان بلغار مملکتی اورینا قازان پادشاهلغی وجودکه کیلدی. قازان پادشاهلغینڭ پایتختی ایدلنڭ سول یاغندا، آنڭ یارلارندان ۷ چاقرم جیتده قازان یلغاسینڭ سول یاغنداغی توبهلهرگه سالنغان قازان شهری بولغان (۱٤۳۹ میلادی).

ألوغ محمد قازاندا سیگز یل خان بولب تورغاندان سوڭ وفات بولدی اول بیك عقللی وأشلکلی بر کشی ایدی..

۱٦٨) قازان قالاسینڭ نیچك سالنغانلغی حقندا بر حکایه.

بو زمانی قریم خانینڭ بر یهش کیلنی قازان سوینا سو آلرغا بارغاندا اتاو اۆستونده تایب یغلغان‌دا قاینی آتاسی بولغان سانغا آچولانب: «تاتقان سوڭ قالا سالرغا اورن!» دیب سوقرانغان. بو سوز خانغا ایشتلگهن. شوندان سوڭ خان کیلندهن: «قالانی قایدا سالو اوڭغایراق بولور دیب اویلیسڭ؟» دیب سوراغان. کیلنی: «بر-ایکی بالقچینی قازان-سووی بویی بلهن بالق توتارغا ییبهر: بریسی سول وایکنچیسی اوڭ یاغندان بالق توتا، توتا بارسن، قایدا بر آلتن بالق توتسهلار، شول توغریغا قالا سالدر» دیگهن. خان کیلنینڭ سوزن طڭلاب قازان سووی بویی بلهن بالق توتا، توتا، بارورغا قوشقان. بالقچیلار بالق توتا، توتا کیتکهنلهر هم قازان سووی بویینداغی «سویۆن بیکه» منارهسی توغریسنا یتکهچ بر آلتن بالق توتقانلار؛ لکن اول اورننڭ قایسی بیرلهری تاواق، قایسی بیرلهری باتقاقلق بولغانغه، کوره خان تاغن کیلنن چاقرب سوراغان. «بو، قایدا سالایق قالانی؟» دیگهن کیلنی: «ئهنه شول بالق توتقان بیرنڭ قارشیسینا، تاو باشینا، اوتسز سو قاینی تورغان بیرده، شول زور قازان کوللهکهن بیرده سالا» دیگهن. بو بیر قالا سالو اۆچون بیك اوڭغایسز بولغانغا هم آندا جلان-چایان بیك کۆب بولغانغه خان باش ایدراب قالغان

خاننڭ کیلنی اکارغادا حیله تاپقان. اول قش کونی جلانلار اوۆیالارینا کرب قاچب بتکهچ بیك کۆب سالام کیترترگه قوشقان؛ آندان سوڭ یاز کونی جلانلار چققانچی سالامغا اوت تورتورگه قوشقان. شولای ایتکهنلهر، جلانلار یاندایانب

اۇلب بتكەنلەر، تيك برسى گنە اۆلميچە تريٰ قالب صالامغا اوت تۇرنوچىٰ باطر آرندان قوغان؛ ايللى چاقرم ير كيتكەچ حاضرگىٰ چوريلين ذيگەن آولدان براق توگل بر چۆتۆر ياتداقووب يتكەن‌دە تگىٰ باطرىٰ آلتىٰ كيسەكگە آيرغالاب اوترگەن. شول كوندەن بيرلىٰ اول چۆقۆرنىٰ «آلتى قۆتار» ديب آتيلار ايكەن. منە شولاى ايتب، خان كيلينك عقلىٰ بلەن قازاننك حاضرگىٰ اورينا قازان قالاسن صالب، كيلينك عقلىٰ بلەن جلان جايالدان‌دا قۆتۆلغان. ع.احمرف.

۱٦۹) چووالچق زمان.

اُلوغ محمد خان‌دان صۆڭ آننك نسلدەن ۸۱ يل اُچندە آلتىٰ كشىٰ قازان تختينە اوطردىٰ. اول وقتلار بيك طنچسز زمانلار ايدىٰ. اُلوغ محمد خان زماندا قازاننك شهرەتىٰ آرتقان ايدىٰ. شونلقدان روس كنەزلەرىٰ قورقوغا تۆشە باشلاغانلار ايدىٰ. آلار نيچك بولسادا قازان خالقن ضعيفلەترگە هم قازانغا مكتن قدر روسلار ياقلىٰ و آلارنك عقلىٰ و كيگەشىٰ بلەن يۆروچىٰ كشيلەرنىٰ خان ايتب قويارغە طرشديلار. شول وقتلاردا مەسكەو كنەزلەرىٰ بلەن قازان خلقىٰ آراسندا بر نيچە مرتبە قاتلىٰ سوغشلاردا بولب آلدىٰ هم شول اوق وقتلاردا محمد امين اسملىٰ كشىٰ قازانغا ايكىٰ مرتبە خان بولدىٰ. اول قازانغا اوّل مرتبە خان بولووندا مەسكەو كنەزينك امرىٰ بويئچا يۆرۆب قازان كشيلەرن بيك جبرلەدىٰ و رەنجتدىٰ؛ اما ايكنچىٰ مرتبە خان بولووندا آننك فكرى اوزگەرگەن ايدىٰ، چۆنكە اول غايت عقللىٰ، ادبلىٰ و ملى حسلىٰ بولغان بر خاتن آلغان ايدىٰ؛ خاتنىٰ آنكار روس كنەزلەرينە ساتلووينك ناچارلقن سۆيلەب آڭلاتدىٰ. شوننك اوچون اول قازانغە ايكنچىٰ مرتبە خان بولووندا قازان خالقينك اُشلەرندە مەسكەو كنەزينك فكرن توتمادىٰ هم مەسكەو كنەزىٰ بلەن بر مرتبە سوغشب صلح ياسادىٰ. محمد امين قازاندا ۱۷ يل خان بولب تورغاندان صۆڭ وفات بولدىٰ. محمد امين‌دەن صۆڭ اُلوغ محمدنك نسلىٰ كيسلدىٰ. محمد امين خاندان صۆڭ قازانغا مەسكەو كنەزينك تلەوىٰ بويئچا شاه‌على اسملىٰ كشىٰ خان بولدىٰ. شاه‌على خان كنەزنك فكرىٰ و آننك قوشووىٰ بويئچاغنا يۆردىٰ. مەسكەو كنەزينە قارشىٰ تورغان قازان تاتارلارن بيك جزالاب، كۆبسن آسدرب مونلارن كيسدردىٰ. شاه‌على اوزينك ياوزلغىٰ هم كنەزگە ساتلووىٰ آرقاسندا قازاندا خان بولب تورا آلمادىٰ. اول قازاندان قاچب مەسكەوگە كيتدىٰ. اول كيتكەچ صاحب گراى اسملىٰ كشىٰ خان بولدىٰ. صاحب گراى بيك غيرتلىٰ بر كشىٰ ايدىٰ. اول قازان خالقن آلتن اوردا كبى بر تاتار مملكتىٰ ياسارغە ديب طرشدىٰ، لكن ياو دشمنلەرىٰ بردە تيناغ طورمادقدان اول مقصودينە ايرشە آلمادىٰ. اول وقتدا بيك قوتلىٰ تورۆك سلطانىٰ بار ايدىٰ. صاحب گراى آنارداں قازانغا ياردم سوراو نيتىٰ بلەن استانبول شهرينە كيتمەكچىٰ بولدىٰ هم اوزينك اورينا توغانينك اوغلىٰ صفاگرايىٰ خان ايتب قالدرب استانبولغا

كیتدیٔ، لكن مقصودیٔ بولمادیٔ. صفاگرای قازانغا خان بولغاچ مەسكەو كنەزیٔ قازاندان قوولغان شاەعلی قوماندااسندا ایكیٔ مرتبە قازانغا عسكر یبەردیٔ. اؤلگیٔ مرتبەسندە قازانغا كؤب ضرر كیترە آلمادیٔ، اما ایكنچیٔ مرتبەسندە تؤلە بلەن قازانیٔ باسب روس عسكرلەریٔ كردیٔ هم بیك مرحمتسز روشدە مسلمانلارنیٔ اؤتررگە تؤتؤندیلار. شول وقتدا آلتمش مڭگە یاقن مسلمانلار تؤرلیٔ عذابلار بلەن اؤترلدیلەر. مەسكەو كنەزینڭ قوشوویٔ بوینچا قازان خلقیٔ صفاگرایئیٔ خانلقدان تؤشؤرؤب، قازاندان قودیلار. آندان صوڭ مەسكەو كنەزینڭ تلەویٔ بوینچا شاەعلی خاننڭ توغانیٔ جانعلی اسملیٔ كشیٔ قازانغا خان بولدیٔ. جان علی خاندا مەسكەو كنەزینڭ سوزندەن بردەچقمادیٔ. جانعلی خان نوغای‌میرزالاریدان یوسفنڭ سیونبیكە اسملیٔ قزینا اؤیلەندیٔ. جانعلی خان گل روس كنەزینڭ قوشوویٔ بلەنگنە یؤرگەنلكدەن قازان خلقینا یارامادیٔ هم قازان خلقیٔ طرفندان اؤترلدیٔ. آننڭ اورنینا قازاندان قوولغان صفاگرای یاڭادان قازانغا كیلب خان بولدیٔ هم جانعلیدەن قالغان سیونبیكەگە نكاحلاندیٔ (١٥٣٥میلادی). بووقتلاردا قازان تاتارلاریٔ آراسندا مەسكەو كنەزینە ساتلغانلاری بیك كؤب ایدیٔ. آلار چن اخلاصی وبؤتؤن وجودیٔ بلەن قازان خانلغن یەشەترگە طرشقان صفاگرای خاننڭ اشلەرن كنەزگە بلگرتب تؤردیلار. مەسكەو كنەزیٔ تاغن بیك كؤب عسكر بلەن طنغنا قازانیٔ كیلب باسدیٔ هم آننڭ تیرەسندەگیٔ كشیلەرنیٔ اؤتروب مالّارن تالاب قایتب كیتدیٔ.

ایكیٔ یؤزلیٔ، وطن ومملكت خائنلەریٔ بولغان قازان اؤلوغلاریٔ صفاگرای خانیٔ مەسكەو كنەزینە تؤتؤب بیرمەكچیٔ بولدیلار. بو خبر ملنب، صفاگرای خان تاغن قاچدیٔ. مەسكەو كنەزینڭ قوشوویٔ بوینچا قازانغا ایكینچیٔ مرتبە، بؤتؤن وجودیٔ بلەن دین وملتن آیامیچا روسلارغا ساتارغا آنط ایتكەن، شاەعلی خان بولدیٔ. لكن اول قازاندا بر آیدان آرتق تؤرا آلمادیٔ. اؤچنچیٔ مرتبە جیلب صفاگرای خان بولدیٔ. اؤلوغ محمددەن صوڭ اشلكلیٔ، تدبیرلیٔ وغیرتلیٔ خانلاردان صفاگرای خان ایدیٔ. تختكە صوڭغیٔ اوطروندا اوندورت یل قازاندا تؤرؤب، ١٥٤٩ میلادیدە وفات بولدیٔ. اؤزندەن صوڭ خاتینیٔ سیونبیكە بلەن ایكیٔ یەشلك اوغلیٔ اوتەمیش گرای قالدیٔ. قازاننڭ ایڭ تؤزؤك، ایڭ بای وبسودالیٔ چقلاریٔ صفاگراینڭ خانلق وقتیٔ بولدیٔ.

١٧٠) سیونبیكە هم اوتەمیش گرای

صفاگرایدەن صوڭ ایكیٔ یەشلك اوتەمیش گرای قازان مملكتینە خان ایتلب اعلان قیلندیٔ (١٥٤٩یل). خانلق اوتمیش گرای اسمندە بولسەدا، مملكت اشلەرن

آناسی سیونبیکه قاری ایدی. قازانغا صبی اوتهمیش گرایلنگ خان بولووینا
مهسکهو کنازی ایوان IV نچی بیک شادلاندی هم قازانی توتوناینی اوز قول آستینا
آلورغه حاضرلانه باشلادی. قازانداغی اوغلانلار - میرزالار آراسندا اوّلگی کبی
ایکی یوزلیلک، شخصی فائدهلهری اوچون، دین وملّت وروسلارغا ساتو چیاق
دوام ایته ایدی. ایوان IV نچی توتای باش باشتاقلقدن فائدهلهنب قازانی
بوتونلهی آلورغا قرار بیردی.

مهسکهو کنازی ایوان IV نچی بیک کوب عسکر جیبب قازانغا بیبهردی هم
شاهعلی خان وتاتار میرزالاری بارسیدا، اوز قهرندشلهری بلهن سوغیشب
قازاننی ایوان IV نچیگه آلب بیرو اوچون، روس عسکری بلهن قازانغا کیلدیلهر.
(١٥٥٠ نچی یل ١٤ فیورال). ایوان IV نچی عسکری قازانی تورلی یاقدان
چولغاب آلدی. قزانلیلر اچینه کیررگه طرشسهلارده، قزان عسکرلهری ایرک
بیرمهدیلهر. قازان عسکری بیک طریشب وایس کیتکچ غیرت بلهن سوغشدیلار.
شول وقتدا قازانلک خان بیکهسی سیونبیکه کامل غیرت بلهن اوزی سوغشقا
چیغب قوماندا ایتب توردی. ایوان IV نچی بر نیچه کون سوغشقاندان سونگ
هیچ فائده ایته آلمیچا کیری مهسکهوگه قایتب کیتدی.

قازان خلقی آراسندا اوّلگیچه، حتی آرتغراقدا باش باشتاقلق، ایکی یوزلیلک
وآلداشو دوام ایتدی. ایکی یاشلک قازان خانی بو اشلهرنی هیچ بلمی، راحتکه
بیشکده تیربهلب یاتا ایدی؛ اما آناسی سیونبیکه اوغلی اوتهمیش گرایلنگ هم توتون
قازان خلقینگ باشینا زور هلاکت کیلاودن قورقب یغلی، یغلی شول هلاکتدن اوز
ملتدشلهرن قوتقارو اوچون تورلی اویلار اویلی ایدی. ایوان IV نچی اوّلگی
سوغشندا قازاننی تاشلاب قایتب کیتسهده، تاغن کوب عسکر بلهن کیلهچهگی بیلگیلی
ایدی. شونگ اوچون قازانلی اوغلانلاری - میرزالاری ایوان بلهن صلح یاسامقچی
هم اوزلهرینه شاه علینی خان ایتب قویماقچی بولدیلار. مهسکهو کنازی ایوان IV
نچی عقللی سیونبیکه بلهن اوتهمیش گرایینی قازاندان بوتونلهی آلماغاندا قازاننی
روسلارغا قاراتو ممکن ایکهنلیک یخشی بله ایدی. شونگ اوچون اول «سیونبیکه
بلهن اوغلی اوتهمیش گراینی بیزگه اسیر ایتب بیرسهگز، سزنگ بلهن صلح یاسیم»
دیب قازان خلقینا بلگرتدی. دین وملّت آیاماغان قازان خلقی اوزلهرینگ ایک عقللی
وایک تدبیرلی خانبیکهلهری بولغان سیونبیکهنیده روسلاردان قزغانمادیلار:
سیونبیکه بلهن اوتهمیش گراینی ایوان IV نچیگه توتوب بیردیلهر.

سیونبیکه بلهن اوتهمیش گراینی قازاندان آلب کیتو اوچون مهسکهودن
مخصوص قاراولچی عسکر کیلدی. سیونبیکه بو اشکه بیک قایغردی. هم یغلی، یغلی

هوشندن یازدی. کیته‌رگه وقت یتکه‌ج سیونبیکه اوزینڭ ایری بولغان صفاگرای خاننڭ قبری یانینا کیلب بیك آچی واثرلی ایتب، یغلی، یغلی نطق سویله‌دی. بونی ایشیتب بوتون قازان خلقی یغلاشدیلار، اوزله‌رینڭ أشله‌رینه اوکندیله‌ر، امانی قائده.. سیونبیکه بله‌ن اوته‌میش گراینی مه‌سکه‌وگه آلب کیتو اوچون قازان یلغاسندا بیك بیزه‌کله‌نگه‌ن بر کیمه کوتوب تورا ایدی. سیونبیکه‌نی اوغلی اوته‌میش گرای بله‌ن شول کیمه‌گه اوطرتب، روس عسکرله‌ری ساقلاب اسیر ایتب آلب کیتدیله‌ر. سیونبیکه قازان خلقی بله‌ن ایسه‌نله‌شب هم قازانغا قاراب غایت اثرلی ایتب موڭلی تاوش بله‌ن بر نیچه سوزله‌ر ئه‌یتدی‌ده قانلی یه‌شله‌رن قویوب یغلی، یغلی روسلارغا اسیره بولب کیتدی (١٥٥١انچی یل ١١ آوغوست).

سیونبیکه بیك عقللی، جومارد ومرحمتلی بر خان بیکه ایدی، شونڭ اوچون آنڭ قازاندان کیتووی خلقغا بیك قاتی تأثیر ایتدی. شولای ایتب، قازان خلقی قانلی یه‌شله‌رن قویوب یغلی، یغلی اوزله‌رینڭ سویوکلی خان بیکه‌له‌رن روس لارغا اسیر ایتب اوزاتب قالدیلار. مه‌سکه‌وده اوته‌میش گرای‌نی کوچله‌ب چوقندردیلار. سیونبیکه قازان خلقی هم اوغلی اوته‌میش گرای اوچون بیك قایغرا، قایغرا ١٥٥٧ نچی یلدا ٥٧ یه‌شنده قاسم شهرنده وفات بولدی.

(١٧) سیونبیکه‌نڭ آقتق کونی.

طب طنچ تورغان وقت‌دا قوبدی موندا شاوداشو؛
کیلمشه‌کله‌ر بوله اوز تختم اوچون زور داولاشو.
تو غان، اوسکه‌ن، سوون أچکه‌ن یرله‌رمده‌ن کیت دیله‌ر؛
بلمیمن بو نینده‌ین أش؟ یارب سوڭ محشرمی بو؟
یوق، بوکون محشر توگل؛ بختڭ بتونڭ بیلگیسی،
اوز وطنڭدان کیته‌ر وقتڭ یتونڭ بیلگیسی.
چن کوڭل بر له‌ن اوزڭ دشمان کورب یور گه‌ن کشی
له‌ر قولینا اوشبو کون تختڭ کیتونڭ بیلگیسی.
جیت جنسکه اوشبو کون دولت کیتونڭ بیلگیسی،
احتیارڭ بولماوی قوت کیتونڭ بیلگیسی.
قان توگه‌رلك بر اورندا یه‌ش توکیب بویلار صنو.
بو قازانلار قولندان شوکت کیتونڭ بیلگیسی.
آه، بوکونله‌ر کیلدی باشقا، سوڭ مینم تختم قایا؟
خان بله‌ن خانم بولب تورغانداغی بختم قایا؟

دنيادا بزگه غالب دشمان بولر ديب اويلايى ـ
بزده قوّت، بزده شوكتلەر ديگەن وقتم قايا ؟
مين خلق اوّچوُن عوُيەم، شولار اوُچوُنده يەش توُگەم ،
بوقازاندان باشقا ييرده مين تابالمام برده يەم ،
مين اوزم چوُن توكمەيم يەش، بلكه بو قازانلىلار
مەنگوُ قولّقدا قالرلار، ديب شوقار حسرتلەنەم!

م. غفورى.

١٧٢) قازان پادشاهلغينك بتووى.

سيونبيكه بلەن اوتەميش گراى خان اسير ايتلگەچ قازانغا ايوان IV نچى نلك امرى بلەن اوُچنچى مرتبه شاەعلى خان اوّلگيچه دين و ملتنى آياميچا شخص فائدەسى اوُچوُن روسلارغا يارارغاغنا طرشا هم قازاننى بوُتونلەى روسلار قولينا بيرورگه اويلى ايدى. اول اوزينك فكرينه قارشى توُرغان بيك كوب خلقنك باشن كيسدردى. شاەعلى خان قازانداغى سوغش قوراللارينك كوبيسن يەشرتن بوزدرب اوزى مەسكەوگه قاچدى. قازان خانسز قالدى. قازان خلقى آسترخان خانينك اوغلى ١٩ يەشلك يادگارنى خانلققا چاقردى. يادگارخان ١٥٥٢ نچى يلنك آپريلنده قازانغا كيلب كردى. قازان خلقى يادگارخانغا آنط ايتدى هم يادگارخانده روسلار بلەن آقتق تامچى قانينا قدر سوغيشاچاغينا هم قازاننى روسلاردن ساقلارغا طرشاچاغينا آنط ايتدى. ايوانگروزنى بيك كوب عسكر بلەن قازانغا كيلدى هم بولار آراسندا چانى ونەنى بلەن روسلارغا بيرياب اوز ملتدەشلەرندەن قازاننى سوغيشب آلب بيرر اوُچوُن كيلگەن شاەعلى وباشقا قازان ميرزالارىدا بار ايدى.

ايوانگروزنى قازاننى توُزلى ياقدان چولغاب آلدى. بو حاللەر قازان اوُچوُن آقتق كوُنلەر ايدى، چوُنكه قازان عسكرى بارى اوطزمڭلەر چاماسنداغنا بولب، روسلار آلاردان اون ـ اونبيش مرتبه آرتغراق ايدى. آننك اوُستينه روسلارنك ياڭغى عسكرلەرى هەر كوُن ديب يەترلك كيلب توُرالار ايدى.

ايوان قازاننك سوغشمىچاغنا بيرلوون سورادى. قازان خلقى آلاىغنا بيزرگه كوُنمەدى؛ آننك سوزاوينا اوق يەدرەلەر بلەن جواب بيردى هم ٢٢ نچى آوغوستدا سوغش باشلاندى. قازان خلقى ايس كيتكچ غيرت بلەن اوزلەرندەن اون ـ اونبيش اولوش كوب روس عسكرلەرى بلەن سوغشديلار.

روسلار قازانغا كره آلماديلار. قازاندان قاچب چققان قاماى اسملى ميرزا قازاننك كوب يەشرن اشلەرن ايوانگروزنىغا سويلەدى. ايوان گروزنى بيك

شادلانب، آثارکوب رحمتلەراوقودی. بزکون روس‌عسکرلەری قازان‌کرپوستن (قلعەسن) داری بلەن کونەرتدر دیلەردە قازان اچینە کردیلەر.

شول‌وقتدا قازان خلقی آفتق‌کوچ وغیرتلەری بلەن قارشی توردیلار قازان اورامالاری اولکلەربلەن تولدی، قانلاربلغا بولب آقدیلار. قازان خلقی یادگارخانی روسلارغا اسیرایتب بیردیلەر: اوزلەری یاڭادان سوغشرغا تونوندیلار هم دین‌وملت اوچون سوغشا، سوغشا بتدیلەر.

بو سوغش وقتندا قازاندا بولغان مسجد ومدرسەلەر وانیلب وجیمریلب بتدیلەر. آلاردان حاضرگی کوندەدە سلامت‌بولغان برمنارەگنە قالغان. آنی سیونبیکە منارەسی ـ خان مسجدی دیب یوریلەر.

منەشولای ایتب، تاتارلارنڭ آفتق مملکتی بولغان قازان خانلغیدا بتدی. (١٥٥٢ نچی یل ٢ نچی اوکتەبر).

١٧٣) اوتی.

اوتی بلغار، سرایلار هم قازان، تاشکندلەری
بولماغان مونداى نادانلارنڭ توراق ـ مسکنلەری.
اول‌زمانلار توغریسندا اویلاسام باشلارتونا:
شاولاغان هریردە کوچلی خان، تاتار عسکرلەری؛
هیچ نیدەن خوف ایتمەینچە دنیانی درسلکیتب،
براولوغ پادشاهلقنی قوبغان آنلار برعیتب.
هیچ برئەیرگە قارای آلغا بارغانلار همان:
آلدا تورسا دەوتاش، اورمان، تاو، اوجورغانلارنتب.
پارجهانغا باشلق ایتکەن آلارنی کوچ، تیرلەری؛
کوز آچب یومی آچلغان تاو قدر مسکلەری.
ایندی قالمی بتدی آنلار: بتدیلەر «یلمەسلی» گە،
ایندی مشغول آنلاری هم قویمادی «مشغل» لەری!

فرید ابراهیمی

تمام

بهاسی ۲ صوم ۸۰ تین